
IZVJEŠĆE O RADU ZA 2013.

Zagreb, ožujak 2014. godine

REPUBLIKA
HRVATSKA

PRAVOBRANITELJICA
ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA

UVODNI DIO	7
------------------	---

I. POKAZATELJI O RADU PRAVOBRANITELJICE ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA U 2013.

1. ANALIZA PREDMETA.....	10
1.1. Oblici i osnove diskriminacije	12
1.2. Područje diskriminacije.....	13
1.3. Način rješavanja predmeta	13
1.4. Provedeni postupci mirenja	14
1.5. Uloga umješnice u sudskim postupcima	15
2. ANALIZA OSTALIH PREDMETA I AKTIVNOSTI PO KOJIMA SE POSTUPALO.....	17
3. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE.....	20

II. ANALIZA PO PODRUČJIMA RADA

1. ZAPOSŁJAVANJE I RAD.....	23
1.1. Okvirna razmatranja i stajališta Pravobraniteljice u području zapošljavanja, radnih odnosa i socijalnih koristi vezanih uz sudjelovanje na tržištu rada	23
1.2. Tržište rada – trendovi iz 2013. godine koji zasluđu posebnu pozornost	24
1.2.1. Pristup tržištu rada, zapošljavanje i načelo jednakih mogućnosti žena i muškaraca ...	24
1.2.2. Načelo jednake naknade za rad jednake vrijednosti – jaz u plaćama.....	28
1.2.3. Zaključno razmatranje i preporuke	31
1.2.4. Diskriminacija mladih žena na tržištu rada.....	32
1.2.5. Usklađivanje poslovnog i obiteljskog života	33
1.2.6. ANALIZA sustava ustanova koje skrbe o starijim, nemoćnim i socijalno isključenim osobama	34
1.3. Diskriminacija pri zapošljavanju i radu s opisima slučajeva	36
1.3.1. Izabrani opisi predmeta	38
1.4. Uznemiravanje i spolno uznemiravanje na radnom mjestu s opisima slučajeva	43
1.4.1. Zaključno razmatranje i preporuke	47
1.5. Rodiljne i roditeljske potpore.....	47
1.5.1. Zaključno razmatranje i preporuke	49
1.6. Nacionalni plan za poticanje zapošljavanja, analiza provedbe u 2013.	49
1.6.1. Nezaposlenost – stanje i kretanje	50
1.6.2. Zaposlenost – stanje i kretanje	51
1.6.3. Mjere iz NPPZ-a prema Nacionalnom programu za Rome i Akcijskom planu Desetljeća za uključivanje Roma 2005.-2015.	52
1.6.4. Zaključno razmatranje i preporuke	52
1.7. Edukacije i publikacije Pravobraniteljice	53

2. OBITELJ	55
2.1. Nasilje u obitelji	55
2.1.1. Pregled brojčanih pokazatelja prekršajnih djela nasilničkog ponašanja u obitelji dostavljenih od strane MUP-a	59
2.1.2. Suradnja s centrima za socijalnu skrb i obiteljskim centrima	73
2.1.3. Analiza instituta besplatne pravne pomoći (BPP) nakon donošenja novog zakona	74
2.2. DRUGI OBLICI NASILJA	76
2.2.1. Partnersko nasilje	76
2.3. Roditeljska skrb	79
2.3.1. Zaključno razmatranje i preporuke	80
2.3.2. Opisi slučajeva u području roditeljske skrbi	81
2.3.3. ISTRAŽIVANJE o stručnim mišljenjima i prijedlozima centara za socijalnu skrb vezano uz odluku s kojim će roditeljem dijete nastaviti živjeti	87
2.3.4. ISTRAŽIVANJE o ravnopravnosti spolova u području roditeljske skrbi - postojeći trendovi	92
2.4. Referendumska inicijativa za ustavno definiranje braka	98
2.5. Provedba Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2011.-2016.	99
2.5.1. Zaključno razmatranje i preporuke	103
2.6. Provedba Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji	104
2.6.1. Koordinator/ice za ravnopravnost spolova	104
2.6.2. Županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova	106
3. SPOLNE I RODNE MANJINE	110
3.1. Pravna osnova i ocjena stanja	110
3.1.1. Fizički integritet i kaznena djela motivirana mržnjom	110
3.1.2. Sloboda okupljanja i izražavanja	112
3.1.3. Sloboda kretanja i spajanje obitelji	112
3.1.4. Azil i supsidijarna zaštita	113
3.1.5. Tržište rada i tržišni pristup uslugama i dobrima	114
3.2. PROJEKTI I AKTIVNOSTI PRAVOBRANITELJICE vezano za promicanje prava spolnih i rodni manjina	117
3.2.1. Izrada novog zakonodavnog okvira o položaju istospolnih zajednica	117
3.2.2. Usklađivanje prakse izdavanja potvrda u bračnom stanju	117
3.2.3. Aktivnosti Pravobraniteljice vezane uz zločin iz mržnje	117
3.2.4. Međunarodne aktivnosti Pravobraniteljice vezane uz promicanje prava spolnih i rodni manjina	118
3.2.5. Zaključna razmatranja i preporuke	119
3.3. PROBLEMI RODNO-DISFORIČNIH OSOBA	119
4. RIZICI VIŠESTRUKÉ DISKRIMINACIJE I POSEBNO OSJETLJIVE DRUŠTVENE SKUPINE	123
4.1. Žene u ruralnim područjima	123
4.1.1. Zaključna razmatranja i preporuke	124
4.2. Žene s invaliditetom	125
4.2.1. Aktivnosti Pravobraniteljice vezano uz suzbijanje nasilja nad ženama s invaliditetom	127

4.2.2. Zaključna razmatranja i preporuke	128
4.3. Žene pripadnice nacionalnih manjina	129
4.3.1. Žene Romkinje	130
4.3.2. Aktivnosti Pravobraniteljice	132
4.3.3. Zaključna razmatranja i preporuke	133
4.4. Žene u kaznionicama.....	133
4.4.1. Istraživanje o kažnjenicama i njihovom statusu u kaznionici u Požegi	135
4.5. Žrtve seksualnog nasilja u Domovinskom ratu	138
4.6. Žene u prostituciji	139
4.7. Žrtve trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom	143
5. PODRUČJE OBRAZOVANJA	145
5.1. Novi propisi koji se odnose na pitanja ravnopravnosti spolova	145
5.1.1. Odluka o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u srednje škole u školskoj godini 2013./2014.	145
5.1.2. Udžbenički standard	146
5.1.3. Pravilnik o obveznim udžbenicima i pripadajućim dopunskim nastavnim sredstvima.....	147
5.2. Uvođenje Zdravstvenog odgoja u osnovne i srednje škole.....	147
5.3. Uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja u osnovne i srednje škole.....	149
5.4. ISTRAŽIVANJE o eksperimentalnom provođenju Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2012./2013. iz rodne perspektive	150
5.5. ISTRAŽIVANJE o rodnim aspektima u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije za osnovne škole	151
5.6. OBRAZOVANJE – OSTALO.....	155
5.6.1. Inicijativa Pravobraniteljice za uvođenje sustavne edukacije za primjenu anti-diskriminacijskog prava u područje visokog obrazovanja i stručnog usavršavanja	155
5.6.2. Ravnopravnost spolova u novoj generaciji školskih udžbenika od šk.god. 2014./2015.....	156
5.6.3. Princip jednoglasnog obrazovanja u odnosu na načelo ravnopravnosti spolova	158
5.6.4. Opisi slučajeva i ishodi	159
5.7. Žene u sportu	162
6. MEDIJI.....	164
6.1. ISTRAŽIVANJE o zastupljenosti žena i muškaraca i tema vezanih uz ravnopravnost spolova u emisijama HTV-a.....	164
6.1.1. Urednici/e i voditelji/ce	165
6.1.2. Zastupljenost žena i muškaraca kao gostiju/gošći u studiju	165
6.1.3. Zastupljenost i profil žena i muškaraca u snimljenim priložima.....	167
6.1.4. Zaključak o zastupljenosti žena i muškaraca u 6 HTV-ovih emisija.....	168
6.1.5. Zastupljenost tema u HTV programu iz nadležnosti Pravobraniteljice.....	168
6.1.6. Zaključno razmatranje	170
6.2. ISTRAŽIVANJE o načinima medijskog izvještavanja o obiteljskom nasilju	170
6.2.1. Način na koji mediji izvještavaju o nasilju nad ženama i obiteljskom nasilju	171
6.2.2. Nasilje nad ženama na društvenim mrežama.....	174
6.2.3. Zaključno razmatranje	175
6.3. ANALIZA članaka vezanih uz referendum o braku	176

6.3.1. Zaključno razmatranje	178
6.4. Postupanja po pritužbama na medijske sadržaje.....	179
6.5. ANALIZA trendova u medijskom izvještavanju	182
6.5.1. Spolni stereotipi i seksizam	182
6.5.2. Reklame	184
6.5.3. Izvještavanje o spolnim i rodnim manjinama.....	184
6.5.4. Ostale teme iz nadležnosti Pravobraniteljice	185
6.5.5. Zaključno razmatranje	185
6.6. Inicijativa Pravobraniteljice.....	186
6.6.1. Zaključno razmatranje	187
6.7. Analiza provedbe mjera Nacionalne politike za ravnopravnost spolova 2011.-2015., u 2013. vezanih za medije	188
6.7.1. Hrvatska radiotelevizija	188
6.7.2. Županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova	189
6.7.3. Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH	189
6.8. Edukacija medijskih djelatnika.....	190
6.9. Promicanje ravnopravnosti spolova kroz istupe Pravobraniteljice u medijima	191
6.9.1. Javna priopćenja (19)	191
6.9.2. Radio i TV izjave i intervjui (103).....	191
6.9.3. Press-clipping (363).....	192
6.9.4. Službena web stranica www.prs.hr	192
7. RAVNOPRAVNOST SPOLOVA U PODRUČJU POLITIČKE PARTICIPACIJE.....	193
7.1. Izbori članova/ica u Europski parlament iz RH – 2013. u odnosu na promicanje načela ravnopravnosti spolova	193
7.1.1. ANALIZA procesa izbora kandidatkinja i kandidata.....	194
7.1.2. ANALIZA rezultata izbora.....	195
7.1.3. Zaključno razmatranje	196
7.2. Lokalni izbori 2013. u odnosu na promicanje načela ravnopravnosti spolova	197
7.2.1. Lokalna samouprava.....	197
7.2.2. Područna (regionalna) samouprava.....	198
7.2.3. Zaključno razmatranje	199
7.3. Komparativna ANALIZA zastupljenosti žena na lokalnim izborima - 2001.-2013.	201
7.4. Aktivnosti Pravobraniteljice vezano za političku participaciju žena.....	202
7.5. Preporuke političkim strankama	203
8. NACIONALNA POLITIKA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA – Analiza provedbe mjera u 2013.	205
8.1. Zaključno razmatranje i preporuke	210
9. REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE	211
9.1 ISTRAŽIVANJE o tretmanu roditelja kod porođaja u rodilištima u Republici Hrvatskoj.....	211
9.1.1. Zaključno razmatranje i preporuke:.....	213
9.1.2. Opisi slučajeva i postupanje Pravobraniteljice	213
9.2. Zdravstvena zaštita trudnica i roditelja u RH koje nemaju zdravstveno osiguranje	215

9.2.1. Zaključno razmatranje	216
9.3. Prigovor savjesti vezano uz pravo odlučivanja žena o svom reproduktivnom zdravlju	217
9.3.1. Opis slučajeva i ishodi	218
10. ŽENE U MIGRACIJSKOJ POLITICI I AZILANTICE	221
10.1. Zaključno razmatranje i preporuke.....	223
11. PROVEDBA NACIONALNOG AKCIJSKOG PLANA ZA PROVEDBU REZOLUCIJE VIJEĆA SIGURNOSTI UN-a 1325 (2000) O ŽENAMA, MIRU I SIGURNOSTI I SRODNIH REZOLUCIJA, 2011.-2014.	224
11.1. Zaključno razmatranje i preporuke.....	229
12. ZAKONI I PROPISI - INICIJATIVE PRAVOBRANITELJICE	230
12.1. Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira.....	230
12.2. Zakon o socijalnoj skrbi.....	231
12.3. Zakon o dadiljama	233
12.4. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći.....	234
12.5. Obiteljski zakon.....	237
12.6. Zakon o vatrogastvu.....	241
12.7. Zakon o porezu na dohodak.....	242
12.8. Zakon o porezu na promet nekretnina	245
12.8.1. Opisi slučajeva i ishod.....	246
12.9. Zakon o pravima žrtava seksualnog nasilja u Domovinskom ratu.....	247
12.10. Zakon o kaznenom postupku.....	248
 III. DISKRIMINACIJA U PRUŽANJU I PRISTUPU USLUGAMA	
1. ISTRAŽIVANJE o odobravanju kredita trudnicama i majkama koje koriste rodiljni dopust.....	251
 IV. SURADNJA NA NACIONALNOJ I MEĐUNARODNOJ RAZINI I OSTALE AKTIVNOSTI	
1. Regionalna suradnja (17)	257
2. Međunarodna suradnja (39).....	257
2.1. Međunarodne mreže.....	258
2.2. Podrška međunarodnim istraživanjima, inicijativama i kampanjama (13)	258
3. Izlaganja (143)	259
4. Predavanja/radionice o načelima ravnopravnosti spolova (8).....	259
5. Organizacije javnih događanja (8).....	260
6. Obilazak županija.....	260

V. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE I PREPORUKE

VI. FINACIJSKO POSLOVANJE

UVODNI DIO

Pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova osnovan/a je Zakonom o ravnopravnosti spolova kao jedan od mehanizama osiguranja provedbe Zakona o ravnopravnosti spolova. Temeljem Zakona o ravnopravnosti spolova (u daljem tekstu: ZRS), Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (u daljem tekstu: Pravobraniteljica) je neovisno tijelo za suzbijanje diskriminacije u području ravnopravnosti spolova. Istim Zakonom su utvrđene opće osnove za zaštitu i promicanje ravnopravnosti spolova kao temeljne vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske, definirana područja i načini zaštite od diskriminacije na temelju spola, mehanizmi osiguranja jednakih mogućnosti za žene i muškarce te prekršajne odredbe.

Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova, Pravobranitelj/ica u okviru svoga rada:

- (1) zaprima prijave svih fizičkih i pravnih osoba vezane uz diskriminaciju u području ravnopravnosti spolova,
- (2) pruža pomoć fizičkim i pravnim osobama koje su podnijele pritužbu zbog spolne diskriminacije pri pokretanju sudskog postupka,
- (3) poduzima radnje ispitivanja pojedinačnih prijava do pokretanja sudskog spora,
- (4) uz pristanak stranaka provodi postupak mirenja uz mogućnost sklapanja izvansudske nagodbe,
- (5) prikuplja i analizira statističke podatke o slučajevima spolne diskriminacije,
- (6) provodi neovisna istraživanja o diskriminaciji, objavljuje neovisna izvješća i razmjenjuje raspoložive informacije s odgovarajućim europskim tijelima.

Odredbe Zakona o suzbijanju diskriminacije uređuju nadležnost i obveze Pravobranitelja/ice kao posebnog/e pravobranitelja/ice sukladno ZRS-u. Pravobranitelj/ica podnosi redovita godišnja izvješća o radu Hrvatskom saboru do 31. ožujka tekuće godine.

Odlukom Hrvatskog sabora na sjednici 28.10.2011. pravobraniteljicom za ravnopravnost spolova imenovana je Višnja Ljubičić. Ovo izvješće je treće godišnje izvješće koje kao pravobraniteljica za ravnopravnost spolova podnosi Hrvatskom saboru.

U *Izvješću o radu za 2013.* detaljno su opisane sve aktivnosti Pravobraniteljice tijekom izvještajne godine, u skladu s ovlastima i djelokrugom rada Pravobranitelja/ice za ravnopravnost spolova određenima ZRS-om.

I.

POKAZATELJI O RADU PRAVOBRANITELJICE ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA U 2013. GODINI

Gradani/ke se obraćaju Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova, pisanim pritužbama i putem telefona. Predmeti se otvaraju po zahtjevu prituženog/e građanina/ke, po zahtjevu drugih fizičkih i pravnih osoba (organizacija civilnoga društva, državnih i javnih tijela/ureda, odbora/povjerenstava za ravnopravnost spolova, drugih institucija ili pojedinaca/ki) ili po inicijativi Pravobraniteljice. Po sadržaju, predmeti se odnose na kršenje načela ravnopravnosti spolova ili diskriminaciju na temelju spola, bračnog ili obiteljskog statusa i spolne orijentacije te rodnog identiteta i izražavanja, kao i na praćenje provođenja Zakona o ravnopravnosti spolova.

Za stranke koje se obraćaju putem telefona radi traženja informacije i/ili stručnog savjeta od Pravobraniteljice, ne otvaraju se spisi predmeta tako da se ti podaci ne uključuju u statistički pregled, i ima ih oko 25 tjedno.

Tijekom 2013. radilo se na ukupno 2.133¹ predmeta (povećanje 40,9%), i to:

- **2.062 otvorenih u 2013.,**
- 71 predmet prenesen iz ranijih godina.

Navedenih 2.133 predmeta odnosi se na:

- 410 predmeta zaprimljenih po pritužbama građana/ki, od kojih je **339 novih predmeta iz 2013.**², a 71 iz ranijih razdoblja;
- **36 novih predmeta iz 2013., otvorenih na inicijativu Pravobraniteljice** vezano za kršenje načela ravnopravnosti spolova ili diskriminaciju na temelju spola u odnosu na pojedince/ke;
- **1.687**³ predmeta otvorenih na inicijativu Pravobraniteljice (povećanje 59,6%) radi praćenja primjene Zakona o ravnopravnosti spolova, odnosno temeljem dopisa drugih institucija, organizacija ili pravnih osoba, od kojih su svi **otvoreni u 2013.**

¹ Više za 40,9 % u odnosu na 1.514 predmeta u 2012.

² U 2012. bilo je 331 novih predmeta, u 2011. - 283, u 2010. - 294, a u 2009. - 274.

³ Više za 59,6 % u odnosu na 1.057 novih predmeta u 2012.

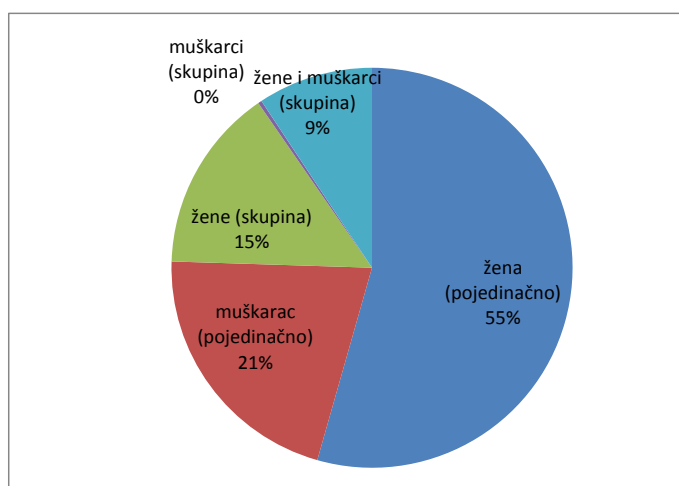
ANALIZA PREDMETA

Podaci se odnose na **375 novih predmeta** u 2013.⁴ (povećanje 2%), od čega **339 pritužbi građana/građanki** i **36 predmeta** otvorenih na **inicijativu Pravobraniteljice**.

375 novih slučajeva u 2013., razvrstano **po spolu** oštećenih osoba:

- žena 204 (54,4 %)
- muškaraca 79 (21,1 %)
- skupina 92: žena 56 (14,9 %), muškaraca 1 (0,3 %) i muškaraca i žena 35 (9,3 %).

Grafikon 1. Oštećene osobe po spolu

Ukupno razvrstano po spolu prituženih, Pravobraniteljica je razmatrala slučajeve koji su se većinom odnosili na žene – 69,3% slučajeva⁵, zatim u manjem broju na muškarce – 21,4% slučajeva⁶ te na mješovite skupine (žena i muškaraca zajedno) – 9,3% slučajeva⁷.

⁴ Više za 2 % u odnosu na 331 novih predmeta u 2012.

⁵ Razvrstano po spolu prituženih, bilo je 204 (54,4%) žena i 56 (14,9%) skupina žena. Ukupno 69,3 % slučajeva u vezi žena u 2013. u odnosu na 68,7 % u 2012.

U 375 slučaja postupalo se po zahtjevu ili inicijativi:

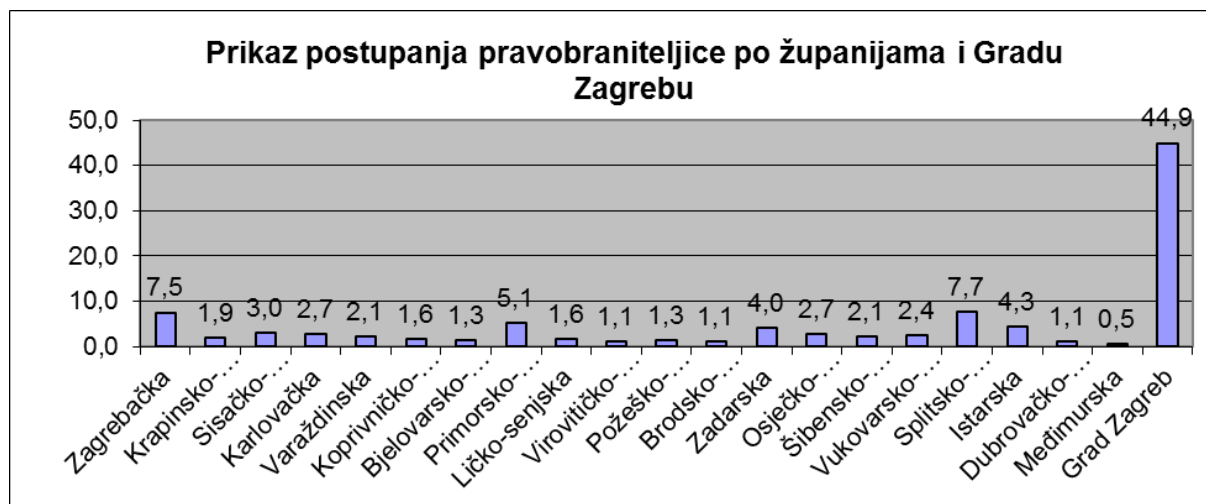
- pritužene stranke: **žene** u 180 slučaja (**48%**), **muškarci** u 69 slučaja (**18,4%**),
- **drugih** u ime pritužene stranke u 90 slučaja (**24%**), i to: državna tijela u 32 slučaja, civilno društvo u 24 slučaja i pojedinac/ka u 34 slučaja,
- **Pravobraniteljice** u 36 slučaja (9,6%).

Pritužene stranke po stručnoj spremi: NK – 1,3%, PK – 4,8%, KV – 3,7%, SSS – 33,3%, VKV – 2,1%, VŠS - 5,1%, VSS – 25,1%, magisterij – 0,3%, doktorat – 1,3% i nepoznato 23%.

Po starosnoj dobi pritužene stranke bile su: 18-24 godine – 3%; 25-34 godine – 17,1 %; 35-44 godine – 20,5%; 45-54 godine – 14,4%; 55-64 godine – 8,3%; 65 i više godina – 3,7% i nepoznato 33,3%.

Kao i ranijih godina, Pravobraniteljici su se prituživale osobe s područja cijele Republike Hrvatske, najviše iz Grada Zagreba (44,9%), a zatim s područja Splitsko-dalmatinske županije (7,7%), Zagrebačke (7,5%), Primorsko-goranske (5,1%), Istarske (4,3%) te drugih županija kako je prikazano u grafikonu 2.

Grafikon 2. Prikaz postupanja Pravobraniteljice po županijama i Gradu Zagrebu, izraženo %

⁶ Razvrstano po spolu prituženih, bilo je 79 (21,1%) muškaraca i 1 (0,3%) skupina muškaraca. Ukupno 21,4% slučaja u vezi muškaraca u 2013. u odnosu na 25,2% u 2012.

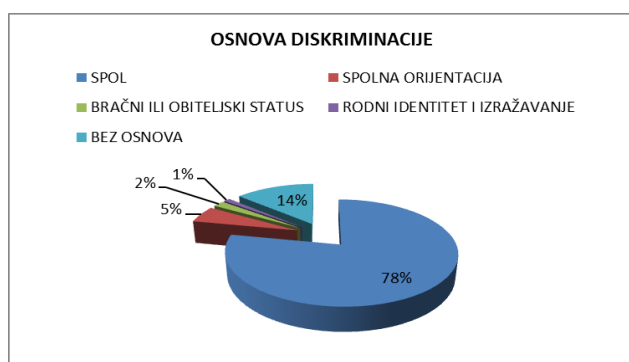
⁷ Razvrstano po spolu prituženih, bilo je 35 (9,3%) mješovitih skupina (muškaraca i žena zajedno).

1.1. Oblici i osnove diskriminacije

U 375 slučajeva analiziranih:

- **po oblicima diskriminacije**⁸ bilo je:
 - 324 slučaja izravne diskriminacije (86,4%), od kojih se na uznemiravanje i spolno uznemiravanje odnosilo 58 slučajeva, a na nasilje u obitelji 82 slučaja;
 - niti jedan slučaj neizravne diskriminacije (0%);
 - 51 slučaj u kojem nije utvrđen niti jedan oblik diskriminacije niti svjedočenja o nejednakom postupanju (13,6%).
- **po osnovi diskriminacije**⁹ bilo je:
 - spol - 291 slučaj (77,6%);
 - spolna orijentacija – 20 slučajeva (5,3%);
 - bračni status - 7 slučajeva (1,9%);
 - rodni identitet i izražavanje – 4 slučaja (1,1%);
 - obiteljski status – niti jedan slučaj (0%);
 - druge osnove - 2 slučaj (0,5%);
 - bez osnova za postupanje - 51 slučaj (13,6%).

Grafikon 3. *Prikaz analiziranih slučajeva po osnovama diskriminacije*

⁸ Slučajevi su analizirani po oblicima diskriminacije u smislu odredbi čl. 7. Zakona o ravnopravnosti spolova.

⁹ Slučajevi su analizirani po osnovi diskriminacije u smislu odredbi čl.6. Zakona o ravnopravnosti spolova.

1.2. Područje diskriminacije

Analiza 375 slučaja prema području diskriminacije u smislu odredbi čl.19.st.2.t.1., toč.2.-3. Zakona o ravnopravnosti spolova:

- 139 slučaja (37,1%) – socijalna sigurnost, uključujući i područje socijalne skrbi, mirovinskog i zdravstvenog osiguranja te osiguranja za slučaj nezaposlenosti;
- 89 slučaja (23,7%) – rad i radni uvjeti; mogućnost obavljanja samostalne ili nesamostalne djelatnosti, uključujući kriterije za odabir i uvjete pri zapošljavanju te napredovanju; pristup svim vrstama profesionalnog usmjeravanja, stručnog osposobljavanja i usavršavanja te prekvalifikacije;
- 27 slučaja (7,2%) – pravosuđe i uprava;
- 24 slučaja (6,3%) – javno informiranje i mediji;
- 13 slučaja (3,5%) – obrazovanje, znanost i šport;
- 12 slučaja (3,2%) – članstvo i djelovanje u sindikatima, organizacijama civilnoga društva, političkim strankama ili bilo kojim drugim organizacijama;
- 12 slučaja (3,2%) – pristup dobrima i uslugama;
- 4 slučaja (1,1%) – zdravstvena zaštita;
- 4 slučaja (1,1%) - kulturno i umjetničko stvaralaštvo;
- 51 slučaj (13,6%) – nije se odnosio na diskriminaciju.

1.3. Način rješavanja predmeta

Iz naprijed navedenog proizlazi da je u **375 analizirana** slučaja sumnja na diskriminaciju postojala u **324 slučaja** ili 86,4% (uključujući i 82 slučaja koja su se odnosili na nasilje u obitelji¹⁰), koji su zbog toga i zaprimljeni kao diskriminacijske pritužbe, dok nije postojala u 51 (13,6%) slučaju.

Od ukupno 375 predmeta, riješeno je do kraja godine 318 slučajeva (84,8%).

Nakon postupanja Pravobraniteljica je **utvrdila diskriminaciju u 76 slučaja (23,5%)**¹¹ i nakon toga pismeno je uputila **61 (18,9%) upozorenje, 62 preporuke (19,1%), 22 prijedloga (6,8%)**, inicirala pokretanje 1 prekršajne prijave, dala inicijativu za izmjenu 3 zakona¹², dok je za nezavršenih 57 slučaja (15,2%) ishod bio nepoznat do 31.12.2013. Pored toga, nakon postupanja po pritužbama u 71 nedovršenom predmeta iz ranijih godina utvrdila je

¹⁰ Napomena: Nasilje nad ženama smatra se oblikom spolne diskriminacije s najtežim posljedicama za fizičko dostojanstvo i integritet žena, a postupanje Pravobraniteljice s tim u vezi temelji se na odredbi čl.4. ZRS-a, koja govori da se „odredbe navedenog Zakona ne smiju tumačiti niti primjenjivati na način koji bi ograničio ili umanjio sadržaj jamstava o ravnopravnosti spolova koja izviru iz općih pravila međunarodnog prava, pravne stečevine EU, Konvencije Ujedinjenih naroda o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena . . .“

¹¹ 2012. Razmatrano je 317 slučaja od kojih je diskriminacija utvrđena u 82 slučaja (22,3%).

¹² Zakon o vatrogastvu, Zakon o porezu na dohodak, Zakon o porezu na promet nekretnina (više u poglavlju II, točka 12.)

diskriminaciju u **21 slučaju** te uputila još **20 upozorenja, 20 preporuka i 1 prijedlog**. Strankama je pružila obavijest o pravima i obvezama u 318 slučajeva (84,8%).¹³

1.4. Provedeni postupci mirenja

Pravobraniteljica je temeljem čl.19. Zakona o ravnopravnosti spolova ovlaštena, uz pristanak stranaka, provoditi postupak mirenja uz mogućnost sklapanja izvan-sudske nagodbe, a koje je tijekom 2013. provodila u 2 slučaja.

U razdoblju od 2010.-2012., Pravobraniteljica je provodila ispitne postupke po pritužbama o spolnom uznemiravanju i diskriminaciji temeljem spola koje su podnijele dvije žene, jedna zaposlenica u Ministarstvu obrane i oružanim snagama Republike Hrvatske (MORH), a druga zaposlenica Ministarstva unutarnjih poslova (MUP). Radilo se o dugotrajnim i složenim ispitnim postupcima, na kraju kojih je Pravobraniteljica utvrdila da su obje pritužiteljice spolno uznemiravane, a kad nisu pristale na seksualne odnose, diskriminirane i temeljem spola na svom radnom mjestu od strane njima nadređenih službenih osoba.

Slijedom navedenog, Pravobraniteljica je u oba slučaja izdala poslodavcima pritužiteljica upozorenje radi počinjene diskriminacije te preporuku da se sa istom prestane. Međutim, po preporukama je djelomično postupio samo MORH, a pritužiteljica je i dalje ostala u diskriminatornom položaju jer je i dalje radila sa osobom koja ju je spolno uznemiravala te se i dalje prituživala na diskriminaciju temeljem spola. MUP nije postupio po preporuci, pritužiteljica se nalazila na bolovanju, bilo je upitno hoće li zbog dugotrajnosti i razloga bolovanja moći zadržati posao na kojem je do tada radila (radno mjesto povezano je s ovlaštenjem za nošenje oružja, a pritužiteljica je bila na bolovanju zbog svog psihičkog stanja), dok je osoba koja ju je diskriminirala (spolno uznemiravala) i dalje radila na svom radnom mjestu. Stoga se pritužiteljica i nakon dovršetka postupka konstantno obraćala Pravobraniteljici s pritužbama na situaciju na poslu.

Obje pritužiteljice (iz MUP-a i MORH-a) su željele nastaviti raditi na svojim dotadašnjim poslovima. Niti jedna nije pokrenula sudski postupak radi sprečavanja daljnje diskriminacije. Upućene u nadležnost Pravobraniteljice u postupcima mirenja, dale su suglasnost da Pravobraniteljica između pritužiteljica i predstavnika poslodavca provede postupak mirenja. Slijedom navedenog, Pravobraniteljica se, tijekom izvještajnog razdoblja, sastala s predstavnicima/ama MUP-a te im izložila bit problema, položaj u kojem se nalazi pritužiteljica i uputila ih u način rješavanja situacije tako da žrtva diskriminacije (pritužiteljica) više ne bude izložena diskriminaciji, po mogućnosti tako da diskriminator bude premješten na drugo radno mjesto i udaljen od žrtve. Također ih je upozorila i na mogućnost tužbe te naknade štete. Predstavnici/e MUP-a, međutim, nisu smatrali da je pritužiteljica

¹³ Tijekom 2013., jednako kao i u prethodnom izvještajnom razdoblju, nije bilo slučajeva podnošenja udruženih tužbi od strane Pravobraniteljice.

diskriminirana te nakon sastanka sa Pravobraniteljicom nisu poduzeli potrebne mjere za promjenu njene situacije na radnom mjestu. Situacija se riješila „sama od sebe“ kada je pritužiteljčin pretpostavljeni smijenjen s položaja te umirovljen, no iz organizacijskih razloga, a ne zbog toga što je spolno uznemiravao pritužiteljicu. Na kraju je pritužiteljica pokrenula parnični postupak radi diskriminacije radi simbolične naknade, upravo zato što je njen poslodavac odbijao zaštititi je od spolne diskriminacije. Moglo bi se reći da mirenje nije uspjelo.

Mirenje u MORH-u završilo je s polovičnim uspjehom. Predstavnici MORH-a su bili svjesni spolnog uznemiravanja koje je trpjela pritužiteljica i bili su spremni riješiti taj problem. No s obzirom na specifičnost službe koju su obavljali pritužiteljica i njen pretpostavljeni, MORH-u je bilo teško organizirati premještaj ikoga od njih dvoje. S obzirom da je pritužiteljica konstantno spolno uznemiravana nekoliko godina, pristala je na mogućnost da ona bude premještena na drugo radno mjesto, kako bi okončala za sebe mučnu situaciju. Ishod provedenog mirenja bio je taj da je pritužiteljica premještena na radno mjesto koje ne odgovara njenoj stručnoj spremi u drugi grad (koji je mjesto njezina prebivališta), dok je počinitelj ostao raditi gdje je i radio, a parnični postupak radi diskriminacije pritužiteljica nije pokrenula.

Činjenica je da upozorenja i preporuke Pravobraniteljice nisu obvezujući. No isto tako je činjenica da u drugim državama gdje su ustanovljene pravobraniteljske/ ombudsmanske institucije, primjerice u Nizozemskoj¹⁴, cca 75% pritužbi na diskriminaciju biva riješeno u trenutku kad Pravobranitelj/ica izda upozorenje i preporuku poslodavcu koji sam diskriminira, ili čiji zaposlenici/e diskriminiraju i to tako da poslodavac postupi po upozorenju i preporuci. Tek u 25% slučajeva žrtva nadležnom sudu podnosi tužbu radi diskriminacije te o njoj rješava sud.

1.5. Uloga umješačice u sudskim postupcima

Tijekom 2013., Pravobraniteljica je nastavila pratiti 3 započeta sudska postupka u koje se umiješala u prethodne dvije godine (2 na Vrhovnom sudu, 1 na Županijskom sudu u Varaždinu). Također, tijekom 2013. završila su 3 sudska postupka u kojima je Pravobraniteljica koristila svoju ovlast umješačice. Sva tri postupka okončana su pravomoćnom presudom u korist tužitelja na čijoj strani se Pravobraniteljica umiješala.

U 2 sudska postupka koja su organizacije civilnoga društva spolnih i rodnih manjina pokrenule protiv Markovića, Vrhovni sud Republike Hrvatske utvrdio je da je Marković u ulozi predsjednika Hrvatskog nogometnog saveza diskriminirao osobe istospolne orijentacije izjavama iznesenim u medijima, kojima je dao jasno do znanja da za osobe istospolne seksualne orijentacije nema mjesta u hrvatskoj nogometnoj reprezentaciji.

¹⁴ Radionica: Antidiskriminacijsko zakonodavstvo EU i njegova primjena, Zagreb, 9.-10.03.2011., izuzeci od zabrane diskriminacije i kako interpretirati pravila o iznimkama u direktivama EU, Dick Houtzager, Equal Treatment Commission (CGB), Nizozemska.

U predmetu koji je pokrenuo doc.dr. Krešić, Županijski sud u Varaždinu pravomoćnom odlukom je potvrdio presudu prvostupanjskog suda kojom je utvrđeno da je doc.dr. Krešić bio izložen uznemiravanju temeljem seksualne orijentacije od strane svojih kolega te da je bio doveden u nepovoljni položaj od strane uprave Fakulteta.

Trenutno su u tijeku još 3 postupka u kojima je Pravobraniteljica koristila svoju nadležnost umješalice. Postupak u predmetu Mamić radi diskriminacije temeljem seksualne orijentacije u svojim javnim nastupima trenutno je pred Vrhovnim sudom Republike Hrvatske. Predmet radi utvrđenja diskriminacije temeljem seksualne orijentacije za vrijeme nastave na predmetu vjeronauka u Osnovnoj školi Bartol Kašić u Zagrebu također je pred Vrhovnim sudom. Predmet protiv doc.dr. Krešića koji je pokrenuo jedan od kolega za kojeg je u paralelnom sudskom postupku utvrđeno da je uznemiravao doc.dr. Krešića smatrajući da mu je isti povrijedio ugled i čast svojim istupima u javnosti, trenutno je pred Županijskim sudom u Varaždinu.

Tijekom izvještajne godine, Pravobraniteljica je primila 2 dodatna zahtjeva za miješanje. Prvi zahtjev se odnosi na seksualno uznemiravanje na radnom mjestu, a drugi na diskriminaciju u pogledu pristupa tržišnoj usluzi najma stanova.

ANALIZA OSTALIH PREDMETA I AKTIVNOSTI PO KOJIMA SE POSTUPALO

Od 1.687¹⁵ koji nisu bili pritužbe građana/ki u 421 slučaju, između ostalih otvorenih po inicijativi Pravobraniteljice, Pravobraniteljica je dala¹⁶: **421 preporuku** (državnim tijelima, jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave, političkim strankama i udrugama civilnog društva), **146 upozorenja** (političkim strankama i tijelima državne uprave) i **145 prijedloga** (političkim strankama). Isto tako, u 19 slučajeva Pravobraniteljica je dala svoje mišljenje nadležnim tijelima u vezi donošenja novih propisa ili njihovih izmjena i dopuna.

Pravobraniteljica je tijekom 2013. provela **9 neovisnih istraživanja** i to iz područja: pravosuđa – 1¹⁷, pristup uslugama – 1¹⁸, medija – 2¹⁹, socijalne skrbi – 2²⁰, obrazovanja – 2²¹ i reproduktivnog zdravlja – 1²².

Osim toga radila je i druge **analize**²³ kojima je pratila provedbu Zakona o ravnopravnosti spolova i drugih propisa koji se tiču ravnopravnosti spolova čemu je, ukupno gledano, bio posvećen velik dio rada Pravobraniteljice tijekom godine.

Pravobraniteljica je održala 1 predavanje u programima izobrazbe o ravnopravnosti spolova koje je za svoje djelatnik/ce organizirala²⁴ Hrvatska radiotelevizija putem Edukacijskog centra.

¹⁵ Analiza se odnosi na predmete otvorene na inicijativu Pravobraniteljice radi praćenja primjene Zakona o ravnopravnosti spolova, odnosno temeljem dopisa drugih institucija, organizacija ili pravnih osoba, 1.687 nova iz 2013.

¹⁶ St.1.čl.22. i st.1.čl.23. Zakona o ravnopravnosti spolova.

¹⁷ Istraživanje o kažnjenicima i njihovom statusu provedeno u kaznionici Požega

¹⁸ Istraživanje o odobravanju kredita trudnicama i mladim majkama (na uzorku 29 banaka).

¹⁹ Istraživanja: „Zastupljenost žena i muškaraca i tema vezanih uz ravnopravnost spolova u emisijama HTV-a“ i „Način izvještavanja o obiteljskom nasilju u medijima“.

²⁰ Istraživanja: „Stručna mišljenja i prijedlozi centara za socijalnu skrb vezano uz odluku s kojim će roditeljem dijete nastaviti živjeti“ i „Ravnopravnost spolova na području roditeljske skrbi - postojeći trendovi“.

²¹ Istraživanja: „Eksperimentalno provođenje Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2012./2013. iz rodne perspektive“ i „Rodni aspekt u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije za osnovne škole“.

²² Istraživanje o tretmanu roditelja kod porođaja u rodilištima u Republici Hrvatskoj.

²³ Analize: sustava ustanova koje skrbe o starijim, nemoćnim i socijalno isključenim osobama; članaka vezanih uz referendum o braku; trendova u medijskom izvještavanju; procesa izbora kandidatkinja i kandidata za europski parlament; procesa lokalnih izbora 2013. u odnosu na promicanje načela ravnopravnosti spolova; komparativna analiza zastupljenosti žena na lokalnim izborima - 2001.-2013; provedba nacionalnih planova, politika i protokola vezanih za područje ravnopravnosti spolova (vidjeti sadržaj Izvješća o radu).

Pravobraniteljica je sudjelovala i u aktivnostima vezanim za financiranje sredstvima osiguranim od strane Europske unije i članica:

- **Projekti financirani od strane Europske unije**

(1) Pravobraniteljica je podržala i potpisala Sporazum o suradnji na provedbi projekta „**Creating Society to tackle discrimination** JUST/2012/PROG/AG/AD, financiranog od strane Europske komisije²⁵ koji definira suradnju između Cenzure Plus iz Splita, kao organizacije voditelja projekta i odgovorne osobe za njegovu provedbu, i Pravobraniteljice, kao jedne od partnera odgovornih za provedbu aktivnosti navedenih u Sporazumu. Između ostalog, Pravobraniteljica je predavala na radionicama o suzbijanju diskriminacije za predstavnice/ke jedinica lokalne i regionalne samouprave i nastupala u TV emisijama Cenzure.

(2) Pravobraniteljica je uključena u kampanju pod nazivom „**Dvije djevojčice**“ (Two little girls) koju provodi CESI u suradnji s Veleposlanstvom Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske, Ministarstvom unutarnjih poslova – Ravnateljstvom policije, Uredom Vlade za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Kampanja se provodi u 13 europskih država.²⁶

(3) Pravobraniteljici je, po prijavi i odobrenju iz 2012., na natječaj za suradnju u području promicanja jednakosti spolova na tržištu rada, francuska organizacija GIP International²⁷ uplatila 24.05.2013. maksimalni iznos od 5.000 EUR-a²⁸ koji je namjenski utrošen za izdavanje publikacije „Spolna diskriminacija i uznemiravanje na području zapošljavanja i rada – Vodič za sindikalne povjerenike/ce i pravnike/ce“ i letak istog naslova. Aktivnost je započeta 2012. a 2013. je završena distribucijom 2.000 primjeraka publikacije i 10.000 letaka koju je Pravobraniteljica provela u suradnji sa Ženskom sekcijom Saveza samostalnih sindikata Hrvatske, Odborom žena Nezavisnih hrvatskih sindikata i Koordinacijom žena Hrvatske udruge sindikata.

(4) Pravobraniteljici je tijekom srpnja 2013., po prijavi iz 2012. na natječaj „Support for national action for equality between women and men, in particular in economic decision-making“ Europske komisija u Brüsselu²⁹, odobreno 203.502 EUR-a za provedbu projekta JUST/2012/PROG/AG/GE/4157 - „*Dismantling the Glass Labyrinth – Equal Opportunity Access to Economic Decision-making in Croatia*“. U korist Pravobraniteljice uplaćeno je 50%

²⁴ St.2. čl. 3. Zakona o ravnopravnosti spolova.

²⁵ Projekt **Creating Society to tackle discrimination** uključuje partnersku suradnju između Cenzure Plus, Ureda pučke pravobraniteljice, Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, Centra za mirovne studije, Centra za građanske inicijative, Centra za mir, pravne savjete i psihosocijalnu pomoć, Zagreb Pride-a i Hrvatskog novinarskog društva, a koja je uređena *Izjavama o partnerstvu* koje su sastavni dio ugovora potpisanog s Europskom komisijom. Suradnja između organizacije Cenzura Plus i Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, odnosi se na provedbu projekta u razdoblju od 01. ožujka 2013. do 28. veljače 2014.

²⁶ Projekt se provodi 2013.-2014. godine.

²⁷ Groupement d'intérêt public pour le développement de l'assistance technique et de la coopération internationale (GIP) je organizacija koja djeluje u okviru francuskog Ministarstva rada.

²⁸ Sredstva su uplaćena 24. svibnja 2013.

²⁹ http://ec.europa.eu/justice/newsroom/files/progresswp_2012_en.pdf

odobrenih sredstava 11. listopada 2013., 101.751 EUR-a. Stoga je Pravobraniteljica započela dva, od projektom predviđena četiri istraživanja.³⁰

Tablica 1: Struktura 1.687 novootvorenih predmeta u 2013., po područjima

Područja djelovanja u 2013.	Broj predmeta
1. Područje zapošljavanja i rada	2
2. Obrazovanje	47
3. Mediji	128
4. Političke stranke	145
5. Država tijela i pravne osobe s javnim ovlastima	210
6. Tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i pravne osobe u njihovom pretežitom vlasništvu	298
7. Civilno društvo	65
8. Ravnopravnost spolova – institucije EU i UN-a	43
9. Praćenje donošenja novih propisa ili izmjena i dopuna	60
10. Statistika	293
11. Ravnopravnost spolova – ostalo	396
UKUPNO:	1.687

³⁰ **I. Istraživanje zastupljenosti žena na najvišoj upravljačkoj razini**, koje ima za cilj ustanoviti *stupanj zastupljenosti žena u poslovnom odlučivanju na najvišoj razini* donošenja poslovnih odluka u hrvatskim trgovačkim društvima i *razina uspješnosti žena u napredovanju* na ciljane pozicije (na uzorku od 500 javnih i privatnih trgovačkih društava). **II. Istraživanje zastupljenosti žena na srednjoj i nižoj upravljačkoj razini**, koje ima za cilj ustanoviti *stupanj učešća žena u poslovnom odlučivanju na srednjoj i nižim razinama* donošenja poslovnih odluka u hrvatskim trgovačkim (na uzorku od 100 javnih i privatnih trgovačkih društava).

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Navedeni statistički podaci pokazuju da se zadržao trend povećanja ukupnog broja predmeta za 40,9% kao i pritužbi građana/ki u odnosu na 2013.³¹ i raniji period. Isto tako, pritužbe se i dalje u pretežnom broju odnose na spolnu diskriminaciju i u najvećem broju se radi o ženama (69,3%).

Analiza pritužbi pokazuje kako se nitko tijekom 2013. nije pritužio Pravobraniteljici na neizravnu diskriminaciju, što ponovo sugerira kako ovo jamstvo nije još zaživjelo u praksi, odnosno da građani i građanke imaju problema s njegovim razumijevanjem.

Najviše pritužbi dolazi u pogledu ostvarivanja socijalne sigurnosti (37,1 %) i radnih prava (23,7 %) ukupno 60,8%, zatim na rad pravosuđa i uprave (7,2 %) te javnog informiranja i medija (6,3%).

Pritužbe glede seksualne orijentacije nisu nastavile trend blagog porasta, kao u ranijem periodu³², što upućuje kako ove osobe treba nastaviti osnaživati za aktivnije korištenje dostupnih pravnih instrumenata zaštite uključujući i mogućnost obraćanja Pravobraniteljici.

Pravobraniteljica je, postupajući po pritužbama i osobnoj inicijativi, djelovala na svim razinama državne uprave i na području svih jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, uključujući i druge pravne i fizičke osobe te medije. Ukupno je uputila **503 pismenih preporuka, 227 upozorenja i 168 prijedloga**³³.

Pravobraniteljica je aktivno sudjelovala na 18 sjednica i tematskih sastanaka odbora Hrvatskog sabora i iznosila svoje primjedbe na prijedloge zakona i drugih propisa.

Isto tako, tijekom 2013. je javno istupala i upozoravala na pojave diskriminacije tako što je s tim u vezi: 15 puta posjećivala županije kojom prilikom se susretala sa predstavnicima/ama 10 županija i 12 gradova te sudjelovala na 24 lokalna događanja; održala 8 predavanja/radionica o načelima ravnopravnosti spolova; izlagala na 23 i aktivno sudjelovala na 102 okrugla stola, konferencija i javnih rasprava u organizaciji državnih tijela,

³¹ 375 novootvorenih individualnih predmeta u 2013., u odnosu na 368 u 2012. i 308 u 2011.

³² 27 slučaja u 2013. u odnosu na 39 u 2012., 16 u 2011., 12 u 2010. i 9 u 2009.

³³ 2012. uputila je 132 pismenih preporuka i 133 upozorenja, a 2011. - 207 preporuka i 120 upozorenja.

institucija, međunarodnih organizacija i organizacija civilnog društva; sudjelovala i izlagala na 17 međunarodnih i regionalnih konferencija i stručnih skupova; sudjelovala u 13 međunarodnih istraživanja i imala 24 susreta na međunarodnoj/regionalnoj razini; sama je provela 9 neovisnih istraživanja i sudjelovala u 2 istraživačka projekta u okviru međunarodne i regionalne suradnje; organizirala 8 javnih događanja (4 okrugla stola³⁴, 1 tiskovnu konferenciju³⁵, 1 konferenciju³⁶, 1 javnu tribinu³⁷ i 1 performans i promocija priručnika za prepoznavanje spolne diskriminacije³⁸); surađivala sa svim pravobraniteljima/icama u Republici Hrvatskoj; surađivala i podržala rad 45 različitih organizacija civilnog društva iz cijele RH i 4 sindikata; dala je 19 javnih priopćenja; 103 puta nastupala u TV i radio emisijama (**178,4 % više** nego u 2012.), njezine izjave objavljene su u 363 novinarskih članaka tiska i Internet portala (za **92 % više** nego u 2012.) a redovito ažurirane web stranice Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova u 2013. posjećene su 1.254.770 puta³⁹.

³⁴ 14.06.2013. - „Razvoj prava žena i rodne ravnopravnosti“ u suradnji s Institutom „Ivo Pilar“; 17.05.2013. „Drugačije društvo je moguće: društveni položaj LGBT zajednice u Zagrebu i Rijeci (dva okrugla stola istovremeno u suradnji sa Zagreb Pride-om, Lezbijskom organizacijom Rijeka - LORI, Queer sport Split); 1.02.2013. - „Ostvarivanje prava na zapošljavanje pripadnika nacionalnih manjina u javnim službama i osiguravanje rodne ravnopravnosti u 2012.“ u suradnji sa Srpskim demokratskim forumom.

³⁵ 10.12.2013. - Zajednička konferencija 4 pravobraniteljske institucije pod nazivom „Tolerancija u hrvatskom društvu“ povodom Dana ljudskih prava.

³⁶ 30.10.2013. - „Jogjakartska načela - međunarodne pravne norme u zaštiti ljudskih prava LGBT osoba“ u suradnji sa Zagreb Pride-om i Lezbijskom organizacijom Rijeka - LORI.

³⁷ 20.11.2013. „Otkaz Zakona o radu - žensko NE fleksibilizaciji“ u suradnji sa Ženskom frontom za radna i socijalna prava.

³⁸ 6.03.2013. „One su među nama“ u suradnji s tri ženske sindikalne grupe - Ženska sekcija Saveza samostalnih sindikata Hrvatske, Odbor žena Nezavisnih hrvatskih sindikata te Koordinacija žena Hrvatske udruge sindikata“; promocija vodiča „Kako prepoznati spolnu diskriminaciju u praksi i kako se od nje zaštititi“ - sudjelovale žene iz društvenog, kulturnog, umjetničkog i znanstvenog života.

³⁹ www.prs.hr

II.

ANALIZA PO PODRUČJIMA

ZAPOŠLJAVANJE I RAD

1.1. Okvirna razmatranja i stajališta Pravobraniteljice u području zapošljavanja, radnih odnosa i socijalnih koristi vezanih uz sudjelovanje na tržištu rada

Položaj žena na tržištu rada u izvještajnoj godini i dalje je ostao nepovoljan. Štoviše, iz godine u godinu težina recesije čini sve vidljivijom strukturalnu složenost nepovoljnog položaja žena na hrvatskom tržištu rada. Kao što je detaljno obrazloženo kroz ovo poglavlje, cijeli niz podataka ukazuje na duboku ukorijenjenost neravnopravnog položaja žena i muškaraca na hrvatskom tržištu rada.

Prvo, zabrinjava izuzetno niska stopa radne aktivnosti žena i specifični trendovi unutar kretanja tako niske stope koji ukazuju na poguban utjecaj spolno i rodno uvjetovanih predrasuda i stereotipova na slobodni izbor i stvarnu mogućnost žena da na hrvatskom tržištu rada sudjeluju ravnopravno s muškarcima.

Drugo, uz izuzetno nisku stopu radne aktivnosti dodatno zabrinjava još niža stopa zaposlenosti žena u hrvatskom društvu. Sagledane skupno, niske stope radne aktivnosti, odnosno zaposlenosti žena upozoravaju na njihovu ekonomsku ovisnost o drugima, najčešće muškim partnerima.

Treće, kretanja unutar stope nezaposlenosti žena i muškaraca ukazuju na postojanost trenda da žene unutar svih obrazovnih skupina prve gube poziciju na tržištu rada te da ju gube u većem broju od muškaraca.

Četvrto, posebno zabrinjava povećanje stope nezaposlenosti među visoko obrazovanim ženama općenito i u usporedbi s muškarcima. S obzirom da žene predstavljaju 60% visoko obrazovnog kadra proizašlog sa visokih učilišta u zadnjih 5 godina, podatak o rastu stope nezaposlenosti visoko obrazovanih žena upozorava na neiskorištenost ženskog potencijala dostupnog hrvatskom tržištu rada.

Peto, jaz u plaćama ostaje stabilan na štetu žena. Žene u prosjeku ostvaruju niži bruto i neto dohodak u velikoj većini svih područja djelatnosti.

Šesto, udio visoko-obrazovanih žena koje traže posao i dalje nastavlja rasti. Ove godine na 2 muškarca koja su završila sveučilišni studiji i uputila se na tržište rada, to isto su napravile i 3

žene. Stoga posebno zabrinjava činjenica da broj nezaposlenih visoko-obrazovanih žena raste brže nego broj visoko-obrazovanih nezaposlenih muškaraca. Odnosno, zabrinjava činjenica da usprkos sve većem sudjelovanju visoko-obrazovanih žena na tržištu radne snage, jaz u plaćama ne pokazuje znakove opadanja. Štoviše, najveći je u onim područjima djelatnosti gdje se najčešće zapošljavaju visoko-obrazovane žene.

S obzirom da ekonomska kriza čini položaj žena na hrvatskom tržištu rada nepovoljnijim, Pravobraniteljica smatra nužnim naglasiti mogućnost ravnopravnog sudjelovanja na tržištu rada, koja ima za cilj stvarnu društvenu jednakost žena i muškaraca. Prvenstveno iz razloga jer je (1) zaposlenje preduvjet ekonomske neovisnosti;⁴⁰ (2) ograničeni pristup tržištu rada perpetuira spolno i rodno uvjetovanu podjelu društvenih uloga prema kojoj su žene prirodno predodređene za ulogu njegovateljica i domaćica, dok su muškarci po svojoj prirodi predodređeni za društveno kreativne poslove, bilo na tržištu rada, u javnom sektoru ili u političkom upravljanju društvenim odnosima; (3) formirajući društvene odnose, a posebno one na tržištu rada, temeljem spolno i rodno uvjetovanih predrasuda i stereotipova o potrebama, interesima i sposobnostima žena, odnosno muškaraca, zajednica ne samo da stvara hijerarhijski odnos podređenosti između jednako vrijednih društvenih skupina, već također sama sebi uskraćuje pristup ljudskom potencijalu kojeg sadrži.

Pravobraniteljica je značajnije trendove na tržištu rada u 2013. analizirala vodeći se prvenstveno s ova tri navedena načela.

1.2. Tržište rada – trendovi iz 2013. godine koji zaslužuju posebnu pozornost

1.2.1. Pristup tržištu rada, zapošljavanje i načelo jednakih mogućnosti žena i muškaraca

Načelo jednakih mogućnosti žena i muškaraca prihvaćeno je kao obveza izgradnje društvenih odnosa koji će ženama i muškarcima osigurati sposobnost natjecanja za dostupna pojedinačna dobra i prilike, kako pod istovjetnim formalnim uvjetima tako i pod ujednačenim društvenim okolnostima koje omogućavaju i ženama i muškarcima da u natjecanju sudjeluju isključivo temeljem svojih osobnih vještina, kvaliteta i znanja relevantnih za konkretno natjecanje.

Dostupni statistički pokazatelji ukazuju kako niska radna aktivnost žena u hrvatskom društvu i dalje ostaje izuzetno zabrinjavajuća. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (DZS) zadnje mjerenje stope aktivnosti stanovništva prema spolu pokazuju da je stopa aktivnosti žena u hrvatskom društvu niskih 39,1%. Drugim riječima, više od 60% radno sposobnih žena u Hrvatskoj je u potpunosti izvan tržišta rada, odnosno nema zaposlenje, nije samozaposleno i ne pokušava se aktivno uključiti u tržišne odnose. Prema dostupnim procjenama za 2012.-2013., stopa radne aktivnosti za žene porasla je na 43%, dok za muškarce iznosi 52%.

⁴⁰ Ograničeni pristup tržištu rada i prilikama koje ono pruža, odnosno manja vrijednost koju doprinos kojim žene sudjeluju na tržištu rada ostvaruje, povećava njihovu ovisnost o muškom dijelu društva.

S aspekta korištenja ljudskog potencijala ili s aspekta demokratizacije odnosa na tržištu rada, činjenica da oko 60% društvene skupine koja predstavlja skoro 52% ukupnog društva ne sudjeluje u aspektu društvenog života koji je od ključne važnosti za prosperitet tog društva je poražavajuća.

Podatak o stopi radne aktivnosti žena treba sagledati i u kontekstu podataka o stopi zaposlenosti i stopi nezaposlenosti žena i muškaraca. Prema podacima za 2011., stopa zaposlenosti među ženama iznosi tek 34%, dok je ista stopa kod muškaraca 45,8%. Prema dostupnim procjenama za 2012.-2013., ta stopa ostala je nepromijenjena. Kada se podatku o niskoj stopi radne aktivnosti žena pridoda još niža stopa zaposlenosti među ženama, postaje jasno kako tržišnim odnosima u hrvatskom društvu nominalno dominiraju muškarci. Slijedom ove činjenice nije nerazumno pretpostaviti kako su odnosi na hrvatskom tržištu rada strukturirani prvenstveno u skladu s interesima, potrebama i praksama karakterističnim za muški rod čiji pripadnici dominiraju tim aspektom društvenog života.

Nepovoljne okolnosti za postizanje spolne jednakosti na hrvatskom tržištu rada postaju još očiglednije ako se u obzir uzme stopa aktivnosti žena i muškaraca prema starosti. Dostupni podaci pokazuju kako je stopa radne aktivnosti za muškarce viša u svim dobnim skupinama. Najmanja razlika u stopi radne aktivnosti među spolovima postoji unutar dobne skupine 45-49. U konkretnoj dobnoj skupini radna aktivnost žena iznosi oko 78%, dok radna aktivnost muškaraca iznosi oko 82%. Navedeno, nažalost, ne znači da 78% žena, odnosno 82% muškaraca ove životne dobi radi, već samo da aktivno sudjeluje u traženju posla. *Nažalost, podaci o stopi zaposlenosti žena i muškaraca prema dobnim skupinama nisu bili dostupni tijekom 2013. što je veliki nedostatak rodno osjetljive statistike.* Sličnu situaciju nalazimo i unutar dobne skupine 25-29. U konkretnoj dobnoj skupini radna aktivnost žena iznosi oko 76%, dok radna aktivnost muškaraca iznosi oko 84%. Najveće razlike u stopi radne aktivnosti žena i muškaraca nalazimo u dobnim skupinama 55-59 i 60-64, ali i u dobnoj skupini 30-34. Dobna skupina 30-34 posebno je zanimljiva jer stopa radne aktivnosti za oba spola doseže svoj vrhunac upravo među populacijom ove dobi. Stopa radne aktivnosti za žene u ovoj dobnoj skupini iznosi 81%, a za muškarce oko 91%. Istovremeno, iako su i žene i muškarci ove dobi najviše aktivni, svejedno između njih postoji nominalna razlika od 10 postotnih poena što predstavlja jednu od najviših razlika u stopi aktivnosti gledano po dobnim skupinama. Nakon 34. godine života, stopa aktivnosti počinje padati i za žene i za muškarce s tim da je taj pad za muškarce znatno duljeg trajanja. Tako stopa aktivnosti za žene pada ispod 80% već oko 40 godine, dok se to kod muškaraca događa oko 50. godine.

Posebno zabrinjavaju trendovi koje zamjećujemo u dobnim skupinama nakon 50. godine života. Podaci pokazuju kako stopa aktivnosti za žene počinje značajnije padati čim se počinju približavati 50. godini života, a nakon 50. godine taj pad postaje izuzetno oštar. Kod muškaraca vidimo umjeren pad između 50-59 godine te on postaje oštar tek nakon 60. godine života. U tom smislu, stopa radne aktivnosti za žene u dobnoj skupini 50-54 iznosi oko 68%, a već u dobnoj skupini 55-59 iznosi tek 39%. Istovremeno, stopa radne aktivnosti za muškarce u dobnoj skupini 50-54 iznosi 78%, a u dobnoj skupini 55-59 iznosi 68%.

Kada se u obzir uzme još uvijek snažan utjecaj tradicionalnog patrijarhalnog modela rodni uloga u hrvatskom društvu, navedeni podaci o stopi radne aktivnosti upozoravaju na moguće rodno uvjetovane trendove.⁴¹ Sagledani skupno, navedeni podaci se podudaraju s podatkom da najveći broj žena postaje radno aktivan u razdoblju od 25-30 godine, dakle upravo u dobi po završetku dodiplomskog ili postdiplomskog studija. Trebalo bi istražiti razlog zbog kojeg značajno veći broj žena nego muškaraca postaje radno aktivnima tek po završetku nekog znanstvenog ili stručnog studija. Posebno je poželjno dodatno istražiti pretpostavku da su mlade žene, odnosno njihovi roditelji, svjesne da se žene na tržištu rada kao društvena skupina nalaze u neravnopravnom, podređenom natjecateljskom položaju, što pokušavaju kompenzirati ulaganjem u svoje znanje i stručnost, iako to u načelu ima cijenu duže ekonomske ovisnosti o nekom drugome, odnosno kraćeg radnog staža i iskustva.

Istovremeno, podaci o zaposlenosti žena po mlađim dobnim skupinama stavljaju uspješnost ove strategije suzbijanja diskriminatornih prepreka dodatnim obrazovanjem pod veliki upitnik. Naime, prema posljednjim dostupnim procjenama za 2012., usprkos činjenici da predstavljaju 60% visoko obrazovanih u ovim dobnim skupinama, žene predstavljaju oko 45% svih zaposlenih u dobnoj skupini 25-29 i oko 47% svih zaposlenih u dobnoj skupini 30-34.

Podatak da stopa radne aktivnosti žena počinje s konstantnim pa i naglim padom nakon 45. godine života, posebno je zabrinjavajuća s aspekta raspodjele upravljačke moći na tržištu rada. Najveći dio upravljačkih pozicija u trgovačkim društvima, a dobrim dijelom i viših rukovodećih pozicija, obavljaju osobe srednje i starije životne dobi što je razumljivo s obzirom na znanje i iskustvo koje te pozicije načelno zahtijevaju. Činjenica da značajan broj žena postaje potpuno radno neaktivno nakon 45. godine života ukazuje na potrebu da se detaljno provjeri, odnosi li se taj podatak i na visoko-obrazovane žene koje imaju preduvjete za preuzimanje upravljačkih i viših rukovodećih pozicija. Uravnotežena zastupljenost na upravljačkim i višim rukovodećim pozicijama bitna je za postizanje stvarne jednakosti spolova iz niza razloga. Prije svega, uravnotežena zastupljenost jamči da će se pri formiranju politika i kriterija zapošljavanja i napredovanja unutar konkretnog društva, u obzir uzimati aspekti koji su jednako relevantni za oba spola, odnosno koji ne daju implicitnu prednost interesima pripadnika jednog spola. Nadalje, uravnotežena zastupljenost također povećava vjerojatnost kako će poslodavci biti osvješteniji i osjetljiviji u pogledu diskriminatornih prepreka s kojima se unutar društva susreću žene ili muškarci.

Jaz između broja nezaposlenih žena i muškaraca nastavio se *prividno* ujednačavati tijekom 2013. Dok je tijekom prvog recesijskog vala na kraju 2010., udio žena u ukupnom broju nezaposlenih iznosio 54,7%, taj jaz se postepeno uravnotežavao te je u 2011. udio žena iznosio 53,6%, a u 20102. iznosio je 53,1%. Od ukupnog broja nezaposlenih u prosincu 2013.

⁴¹ Zbog čega je potrebno istražiti vezu između izuzetno niske stope aktivnosti žena i utjecaja njegove patrijarhalne tradicije. Naime, nije nerazumno pretpostaviti kako bi niska aktivnost žena mogla odražavati snažan utjecaj rodno uvjetovanih predrasuda i stereotipova o društveno poželjnim ulogama žena i muškaraca prema kojima su žene prirodno predodređene za poslove njege i brige oko kućanstva, dok su muškarci prirodno predodređeni za kreativne fizičke aktivnosti.

bilo je 171.305 nezaposlenih muškaraca (47,1%) i 192.106 nezaposlenih žena (52,9%). Broj nezaposlenih muškaraca povećan je za 1,8%, a žena za 1,2% u odnosu na prosinac 2012. Udio muškaraca u evidentiranoj nezaposlenosti u promatranome se razdoblju povećao, a udio žena smanjio za 0,1 postotni bod.

Nažalost, ovakvo postepeno umanjivanje jaza u broju nezaposlenih nikako ne treba shvaćati kao pokazatelj smanjivanja nejednakog položaja žena i muškaraca na hrvatskom tržištu radne snage. Upravo suprotno, ono jasno ukazuje na dubinu diskriminatorne strukture odnosa koja čini temelje hrvatskog tržišta. Da bi se shvatila ozbiljnost ove tvrdnje, podatke o spolno uvjetovanom jazu, potrebno je sagledati u širem kontekstu ekonomskih pokazatelja kretanja radne snage na hrvatskom tržištu.

Prvo, trend smanjivanja razlike u broju nezaposlenih žena i muškaraca od 2010. do kraja izvještajne godine, potvrđuje dobro poznatu posljedicu nepovoljnog položaja žena na tržištu rada. U kriznim razdobljima, poslodavci u prvom valu krize smanjuju svoju radnu snagu na štetu žena. Naime, zbog još uvijek dominantnog utjecaja rodno uvjetovanih stereotipova o „prirodnijoj“ ulozi žene u društvu, tj. percepcije kako će žena bez posla lakše iznijeti taj gubitak preuzimanjem svoje primarne uloge domaćice i njegovateljice unutar obiteljskog domaćinstva, značajni broj poslodavaca prije će otpustiti jednako ili čak nešto kvalificiraniju ženu nego muškarca. U tom smislu, za očekivati je kako će žene prve početi osjećati teret ekonomske krize kao što je, iz istih razloga, predvidljivo da će s dužim trajanjem krize početi više trpjeti niskokvalificirana radna snaga koja se, zbog rodno uvjetovane segregacije poslova na tržištu rada, sastoji prvenstveno od muške radne snage. S tog aspekta ne iznenađuje činjenica da najsporiji rast broja nezaposlenih žena tijekom 2013. nalazimo upravo u skupinama nisko kvalificirane radne snage s obzirom da su žene iz ove skupine bile prve žrtve ekonomske krize u njenim prvim godinama.

Drugo, udio žena u broju *novo-prijavljenih nezaposlenih osoba* na HZZ-u, na kraju izvještajne godine iznosio je 51,1% (172.804 žena od ukupno 338.278 osoba). Drugim riječima, tijekom izvještajne godine više žena nego muškaraca je «ispalo» sa tržišta rada, odnosno ne uspijeva ući na njega bilo po prvi puta ili tražeći novo zaposlenje kojim bi nadoknadile izgubljeno.

Treće i posebno zabrinjavajuće, broj visoko-obrazovanih žena čini 67,3% novo-prijavljenih nezaposlenih u izvještajnoj godini u ovoj skupini visoko-obrazovane radne snage. Trend povećanja nezaposlenosti ženske visoko-obrazovane radne snage na koji je Pravobraniteljica ukazala prošle godine kao na posebno zabrinjavajući trend, nastavio se čini se i tijekom 2013. Prema podacima HZZ-a, u 2013. registrirano je 14.205 nezaposlenih žena. Dok se broj registriranih visoko-obrazovanih muškaraca od kraja 2012.-2013. povećao za 5,4%, taj isti broj žena se povećao za 10%.⁴²

⁴² Štoviše, podaci HZZ-a pokazuju kako se tijekom 2013. kao nezaposleno registriralo 10.600 visoko-obrazovanih muškaraca i 21.805 visoko-obrazovanih žena.

Slijedom navedenog, da bi se zaustavio jasan trend urušavanja stvarne jednakosti spolova na tržištu rada, neophodno je razmišljati o konkretnim mjerama pozitivne akcije kojom bi se suzbila opisana strukturalna spolna diskriminacija žena na tržištu rada.

1.2.2. Načelo jednake naknade za rad jednake vrijednosti – jaz u plaćama

Podaci, koji su postali dostupni tijekom 2013., ukazuju na daljnje učvršćivanje jaza u plaćama koje na hrvatskom tržištu ostvaruju žene i muškarci.⁴³

Prosječna mjesečna bruto-plaća koju su ostvarivali muškarci tijekom 2011. iznosila je 8.140 kn, dok je prosječna mjesečna bruto-plaća, koju su na hrvatskom tržištu rada te godine ostvarivale žene, iznosila 7.325 kn, tj. 89,9% prosječne muške plaće. Slično je i s neto plaćom, koja je za 2011. iznosila 5.429 kn, s time da je prosječna neto-plaća isplaćena muškarcima te godine iznosila 5.675 kn, a ona isplaćena ženama 5.130 kn, tj. 90,3% prosječne muške neto-plaće. Izraženo u realnim brojkama žene su na godišnjoj razini tijekom 2011. u prosjeku zarađivale 9.780 kn bruto manje, odnosno 6.540 kn neto manje. S obzirom da na prosječnu neto-plaću za tu godinu proizlazi da su žene za 12 mjeseci rada u prosjeku plaćene onoliko koliko su muškarci na hrvatskom tržištu plaćeni za 10 mjeseci i tri tjedna rada.

Glavne razloge za ovakvu tvrdoglavu prisutnost jaza u plaćama treba tražiti u postojanosti rodno i spolno uvjetovane horizontalne i vertikalne segregacije radne snage na tržištu rada. Prema podacima koji su postali dostupni tijekom 2013., a odnose se na strukturu tržišta rada tijekom 2011.-2012., hrvatsko tržište rada postaje izrazito podijeljeno prema spolnoj pripadnosti. Od 19 područja djelatnosti na tržištu rada, u čak njih 8 nalazimo podzastupljenost jednog spola ispod 30%, dok u dodatnih 3 područja nalazimo podzastupljenost jednog spola ispod 40%.

Žene su podzastupljene ispod praga od 30% u područjima poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (26,7%), rudarstva i vađenja (15,2%), opskrbe električnom energijom, plinom parom i klimatizacije (21,5%), opskrbe vodom, uklanjanja otpadnih voda, gospodarenja otpadom, sanacije okoliša (19,4%), građevinarstvu (12,3%) i prijevozu i skladištenju (25,2%). Podzastupljenost muškaraca ispod praga od 30% nalazimo u područjima zdravstvene zaštite i socijalne skrbi (20,9%) i obrazovanja (23,2%).

Područja djelatnosti u kojima su *žene podzastupljene ispod praga od 40%* su prerađivačka industrija (35,8%), djelatnost pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (39,1%). Područje djelatnosti s *podzastupljenošću muškaraca ispod 40%* je financijska djelatnost i djelatnosti osiguranja (30,7%).

⁴³ Kao i svake godine vrijedi napomenuti kako statistički podaci koji postanu dostupni tijekom izvještajne godine ne odražavaju situaciju na tržištu iz te godine već situaciju od nekoliko godina unazad. Tako se podaci koji su postali dostupni 2013. odnose prvenstveno na stanje plaća iz 2011. Pravobraniteljica ukazuje kako bi bilo poželjno da se ovakav vremenski razmak skрати barem na godinu dana.

Najslikovitiji podatak o spolno uvjetovanom jazu u plaćama odnosi se na ona područja u kojima su muškarci *podzastupljeni*. Sva 3 područja djelatnosti u kojima žene dominiraju kao radna snaga, ostvaruju osjetno veće bruto plaće od hrvatskog prosjeka (7.772 kn) - zdravstvena zaštita i socijalna skrb (8.906 kn), obrazovanje (8.111 kn) i financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja (11.896 kn). Istovremeno, u navedena 3 područja se ogleda najdublji jaz u plaćama na štetu žena. Tako žene ostvaruju tek:

(1) 73,2% prosječnog muškog bruto-dohotka u području financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja gdje su predstavljale 69,3% radne snage u 2011., odnosno 68,8% u 2012.

(2) 74,6% prosječnog muškog bruto-dohotka u području zdravstvene zaštite i socijalne skrbi gdje predstavljaju 79,1% radne snage u 2011., odnosno 79,2% u 2012.

(3) 82,1% prosječnog muškog bruto-dohotka u području obrazovanja gdje predstavljaju 76,8% radne snage u 2011.- 2012.

Ovako postavljeni podaci predstavljaju solidnu osnovu za tezu kako ona područja djelatnosti na hrvatskom tržištu rada u kojima žene dominiraju u tržišnom smislu stvaraju najveću dodanu vrijednost iz čije raspodjele su žene istovremeno u najvećoj mjeri isključene.

Ono što daje poseban značaj ovakvim pokazateljima je činjenica da se radi o područjima u kojima se u načelu zapošljava visoko-obrazovana radna snaga:

(1) u području financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja zaposleno je 36,5% radne snage sa sveučilišnom diplomom i 20% s višim stručnim obrazovanjem,

(2) u području zdravstvene zaštite i socijalne skrbi zaposleno je 22% radne snage sa sveučilišnim obrazovanjem i 13,5% s višim stručnim obrazovanjem,

(3) u području obrazovanja, 55% radne snage ima završeno sveučilišno obrazovanje i 28% više stručno obrazovanje.

Uzmu li se u obzir podaci o spolnoj strukturi obrazovanog stanovništva, koji su detaljnije predstavljeni kasnije u ovom poglavlju i koji jasno pokazuju kako žene čine osjetnu većinu visoko i više obrazovanog stanovništva, proizlazi kako hrvatsko tržište rada posebno profitira od osjetno više obrazovane, a osjetno manje plaćene ženske radne snage. Štoviše, ovakvi podaci također ukazuju da uobičajena pretpostavka kako će žene s ostvarenim višim stupnjem obrazovanja nadoknaditi svoj načelno nepovoljniji položaj na tržištu rada u odnosu na muškarce, počiva na vrlo krhkim temeljima.

Navedena 3 područja djelatnosti možda jesu najdramatičniji primjer, ali nisu jedina područja u kojem nalazimo nadprosječni jaz u plaćama na uštrb žena. *Žene ostvaruju niži prosječni bruto dohodak u 17 od 19 područja djelatnosti na hrvatskom tržištu rada. Žene ostvaruju (više od 10%) nižu bruto-plaću u područjima: prerađivačke industrije (gdje prosječna ženska bruto plaća iznosi 78,1% prosječne muške bruto-plaće), trgovine na veliko i malo, popravka motornih vozila i motocikla (80,2%), ostalih usluženih djelatnosti (82,6%), poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (82,7%), javne uprave i obrane (82,8%), djelatnosti pružanja smještaja te*

pripreme i usluživanja hrane (84%), umjetnosti, zabave i rekreacije (85,8%), informacija i komunikacija (86,7%).

Navedeni podaci vezani uz plaće koje žene u prosjeku ostvaruju na hrvatskom tržištu rada ukazuju na vrlo alarmantnu činjenicu. Jaz u plaćama na štetu žena podjednako je prisutan u svim područjima djelatnosti na hrvatskom tržištu rada bez obzira na to jesu li žene podzastupljene ili nadzastupljene u određenom području, odnosno je li u određenom području zaposlen nadprosječni ili ispodprosječni broj visoko obrazovanih. Drugim riječima, *rad kojim žene sudjeluju na hrvatskom tržištu rada jednostavno vrijedi manje i ima nižu cijenu od rada kojim na tom istom tržištu sudjeluju muškarci.*

Ovakav zaključak također jasno ukazuje kako hrvatski sustav tržišne utakmice nije sposoban samostalno ispraviti utjecaj iracionalnih rodno ili spolno uvjetovanih predrasuda i stereotipova koji umanjuju vrijednost doprinosa kojima žene sudjeluju u društvenom životu. Štoviše, postoje ozbiljni pokazatelji kako će hrvatsko tržište rada nastaviti perpetuirati postojeći nepovoljniji tržišni položaj žena.

Naime, prema podacima HZZ-a, 93,6% svih ugovora o radu sklopljenih tijekom 2013. sklopljeno je na određeno vrijeme. Od toga, u ukupnom broju svih sklopljenih ugovora o radu na određeno vrijeme žene sudjeluju udjelom od 51,9%. Kada se pogleda broj sklopljenih ugovora o radu na određeno vrijeme prema obrazovnim skupinama, situacija varira. Na primjer, unutar skupine osoba sa osnovno-školskim obrazovanjem žene čine 55% svih osoba koje su tijekom 2013. sklopile ugovor o radu na određeno vrijeme. Istovremeno, unutar skupine osoba sa srednjoškolskim obrazovanjem žene čine 48% svih osoba koje su tijekom 2013. sklopile ugovor o radu na određeno vrijeme. Najveći udio nalazimo unutar skupine osoba s visokim obrazovanjem. Unutar te skupine, žene čine 68,5% ugovora o radu sklopljenih na određeno vrijeme tijekom 2013. No, ovaj postotak ne znači nužno da su žene bile u tako značajno podređenom položaju u pogledu vrste radnog odnosa koji su imale priliku sklopiti tijekom 2013., kao što ovaj podatak sugerira. Naime, dublja analiza pokazuje kako je 87,7% svih visoko-obrazovanih muškaraca koji su sklopili radni odnos tijekom 2013., sklopilo ugovor o radu na neodređeno vrijeme. Istovremeno, za žene taj postotak iznosi nešto viših 90,2%.

Iako se na temelju dostupnih podataka ne može tvrditi kako su žene u pogledu vrste radnog odnosa koji im se nudio tijekom 2013. bile u znatno nepovoljnijem položaju od muškaraca, navedeni podaci jasno pokazuju kako hrvatsko tržište rada dosljedno perpetuira postojeći nepovoljni tržišni položaj žena koji svake godine postaje težim.

Opisani jaz u plaćama nastavlja se *prenositi i u jaz u mirovinama* koje ostvaruju žene, odnosno muškarci. Prema posljednjim podacima koje je ponudio DZS, u Republici Hrvatskoj su do 2013. živjele 1.217.692 umirovljene osobe. U tom broju žene su sudjelovale sa 54,16%. Istovremeno, prosječna mirovina iznosila je 2.383 kn, dok je prosječna muška mirovina iznosila 2.709 kn, a prosječna ženska mirovina 2.106 kn. Drugim riječima, u godinu dana muškarac u prosjeku ostvari 7.236 kn veću mirovinsku naknadu nego žena, odnosno godišnje primi tri prosječne mirovinske mjesečne naknade više.

U svjetlu navedenih podataka o plaćama i mirovinama ne iznenađuje da prema podacima DZS-a žene čine 52,8% svih osoba koje nemaju dovoljno sredstava za život, odnosno 55,1% svih osoba u Republici Hrvatskoj koje nemaju dovoljno prihoda za održavanje.

Navedeni podaci slikovito pokazuju da hrvatsko tržište rada uspješno perpetuiira diskriminatorne prepreke s kojima se žene nose u hrvatskom društvu. Spolno uvjetovane predrasude i stereotipovi te težina neravnomjerne podjele tereta unutar obitelji, koji načelno prate ženu pri ulasku na tržište rada, ugrađeni su u konačni produkt njenog sudjelovanja na tržištu, odnosno iznos njene plaće i/ili mirovine.

1.2.3. Zaključno razmatranje i preporuke

U svjetlu navedenog, podaci o stopi aktivnosti spolova i njihovoj (ne)zaposlenosti na hrvatskom tržištu, ukazuju kako načelo jednakih mogućnosti žena i muškaraca u tržišnoj utakmici još uvijek nije dio ustaljenih odnosa na hrvatskom tržištu. Statistički podaci o broju nezaposlenih i njihovom stupnju obrazovanja pokazuju ne samo da žene čine više od polovice registriranog nezaposlenog radno aktivnog stanovništva, već da čine više od polovice nezaposlenih u svim obrazovnim skupinama, osim u skupini nezaposlenih bez osnovne škole i u skupini nezaposlenih sa (trogodišnjim) srednjoškolskim obrazovanjem.

Dostupni podaci ukazuju na niz zabrinjavajućih trendova koji jasno ukazuju na nepovoljni položaj žena na tržištu rada. Pravobraniteljica stoga ukazuje na sljedeće činjenice i odgovarajuće trendove:

(1) Stopa radne aktivnosti žena je izuzetno niska. Izuzetno visoki broj radno sposobnih žena u hrvatskom društvu ostaje izvan tržišta rada. S jedne strane to znači da je hrvatsko tržište rada osiromašeno za značajan ljudski potencijal, a s druge strane visoki postotak žena u hrvatskom društvu nije ekonomski autonoman. Nužno je razviti mjere ekonomske politike koje će potaknuti žene da se aktivno uključe na tržište rada. To se posebno odnosi na mjere samozapošljavanja u područjima djelatnosti u kojima su žene podzastupljene.

(2) Dostupni podaci ukazuju da je spolno, odnosno rodno uvjetovana segregacija djelatnosti na tržištu rada postala strukturalna karakteristika hrvatskog tržišta rada. Štoviše, u nekim područjima segregacija raste. Nužne su mjere kojima bi se umanjila segregacija tržišta rada poput :

- poticaja za zapošljavanje žena i muškaraca u djelatnostima u kojima su podzastupljeni/e,
- pozitivne mjere za poslodavce u područjima i djelatnostima s izraženom segregacijom kod kojih je podzastupljenost jednog spola ispod 30%,
- stipendiranja obrazovanja osoba podzastupljenog spola radi stručnog osposobljavanja za poslove u područjima djelatnosti s izrazitom segregacijom,
- mjere porezne politike kojima bi se potaklo poslodavce iz područja djelatnosti s izrazitom segregacijom na stručno obrazovanje i usavršavanje osoba podzastupljenog spola.

(3) Jaz u plaćama žena i muškaraca je postojano visok i ne pokazuje tendenciju smanjivanja. Ako se želi postići ideal jednakih plaća za rad jednake vrijednosti, potrebne su snažne mjere pro-aktivne politike ravnopravnosti:

- obvezati poslodavce na uvođenje tzv. «analiza jednakosti» kako bi se utvrdili jasni kriteriji za vrednovanje radnih mjesta i obavljenog rada,
- uvesti pozitivne mjere sadržajne evaluacije mjerila vrijednosti rada s ciljem uključivanja neopravdano zanemarenih znanja i vještina koje se uobičajeno vežu uz ženski rod,
- pravnim mjerama osigurati transparentnost postupka zapošljavanja i napredovanja na tržištu rada,
- uvesti mjere pozitivne akcije kojima bi se osigurala uravnotežena zastupljenost na rukovodećim i upravljačkim mjestima,
- obeshrabriti poslodavce od otpuštanja ženske radne snage starije od 45 godina strožim pravnim mjerama anti-diskriminacijske politike,
- uvesti programe stručnog usavršavanja za suce/sutkinje koji se bave radnim sporovima vezanim uz jednakost plaća.

(4) Postojanost negativnih ekonomskih pokazatelja uvjerljivo ukazuje da postojeća anti-diskriminacijska jamstva nisu dostatna kako bi se suzbila strukturalna i prikrivena diskriminacija žena na tržištu rada. Stoga je potrebno razmisliti o:

- nadogradnji postojećeg pravnog okvira sustavom učinkovitih mjera pozitivne akcije,
- uključiti poticajne i pozitivne mjere postizanja ravnopravnosti u ekonomske mjere kao što su javna nabava ili sklapanje poslova putem natječaja,
- početi ostvarivati zakonom propisano načelo rodne osviještenosti planiranja i realizacije ekonomskih i socijalnih politika.

(5) Postojeće rodno osviještene statistike o ekonomskim kretanjima na tržištu rada daju tek osnovni uvid u način uvjetovanosti raspodjele prilika i koristi na tržištu rada spolnom, odnosno rodnom pripadnošću. Poželjno je razviti detaljnije statističke analize sposobne s većom sigurnošću ukazati na uzroke strukturalne diskriminacije koja je očigledna na hrvatskom tržištu rada. Štoviše, bilo bi poželjno poticati rodno-osviještene analitike društvenih kretanja.

1.2.4. Diskriminacija mladih žena na tržištu rada

Od 26.-27.11.2013. u Zagrebu je održana međunarodna konferencija "Mlade žene i rodna ravnopravnost u post-jugoslavenskim društvima: istraživanja, praksa i politike".⁴⁴ Na konferenciji je govorila i pravobraniteljica za ravnopravnost spolova na temu **"Diskriminacija mladih žena na tržištu rada u Hrvatskoj"**, a u sklopu panela "Žene na

⁴⁴ Organizatori su Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Centar za ljudska prava, Univerzitet u Sarajevu, Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH i CESI. Konferencija je održana pod pokroviteljstvom Predsjednika Republike Hrvatske i supokroviteljstvom Hrvatskog sociološkog društva uz financijsku podršku UNESCO programa.

tržištu rada'. Izlaganje se odnosilo na izloženost žena diskriminaciji na osnovu spola, trudnoće i materinstva, izloženost spolnom uznemiravanju na radnom mjestu, neophodnost uspostave mehanizma sustavne kontrole postupaka poslodavaca, edukaciju sudaca/sutkinja i odvjetnika/ca u pogledu pružanja zaštite od diskriminacije, a navedeni su i rezultati istraživanja o položaju trudnica i majki s malom djecom na tržištu rada te diskriminatorska praksa prilikom razgovora za posao, neravnomjerna raspodjela poslova i odgovornosti za kuću i obitelj između žena i muškaraca kao prepreka za zapošljavanje žena, zadržavanje posla ili napredovanje. Diskriminacija mladih žena ugrožava društvo na nekoliko načina - umanjuje radnu sposobnost žena, izravno utječe na broj rođene djece i razara obitelji koje nužno trpe posljedice.⁴⁵

Također, u okviru projekta „Mlade žene mijenjaju svijet!“, održana je konferencija pod nazivom „**Mladi: Rodna perspektiva**“⁴⁶ na kojoj je pravobraniteljica za ravnopravnost spolova održala izlaganje na temu *"Diskriminacija mladih žena u Hrvatskoj"*. Cilj konferencije je razmotriti položaj mladih u društvu s naglaskom na položaj mladih žena i to iz perspektive različitih institucija i organizacija civilnog društva koje se bave ravnopravnošću spolova i/ili mladima. Pravobraniteljica se osvrnula na istraživanje koje je njezin Ured proveo o položaju trudnica i majki s malom djecom na tržištu rada (2012.), prema kojem je čak 40% žena, zbog svoje trudnoće bilo izloženo nepovoljnijem postupanju od strane poslodavca. Pravobraniteljica je istaknula i nužnost stvaranja uvjeta za usklađivanje obiteljskog i poslovnog života žena te je u svjetlu navedenog navela i podatak HZZO-a prema kojem je u 2012. svega 2,63 % očeva koristilo mogućnost uzimanja dodatnog roditeljskog dopusta. Stoga je Pravobraniteljica kao nužan uvjet, a u cilju poboljšanja postojeće situacije, navela potrebu koordiniranog zajedničkog rada i edukacije ciljanih društvenih skupina (policije, obrazovnog sustava, medija i dr.). Zaključci konferencije su: (1) U društvu postoji problem višestruke diskriminacije radi čega je potrebno voditi više računa o aspektima dobi i spola, (2) Potrebna je veća suradnja između različitih institucija (državnih i organizacija civilnog društva) koje se bave položajem mladih i žena, (3) Nužno je ulaganje dodatnih napora radi stvaranja boljih uvjeta za usklađivanje obiteljskog i poslovnog života, kao i uklanjanja rodni stereotipa.

1.2.5. Usklađivanje poslovnog i obiteljskog života

U Splitu je održan **okrugli stol "Žene i posao, Europa i mogućnosti"** na kojem je, pored ostalih gošći⁴⁷ govorila i pravobraniteljica za ravnopravnost spolova. Tema okruglog stola bila je usklađivanje poslovnog i obiteljskog života. Pravobraniteljica se u svom izlaganju osvrnula na pritužbe žena na tržištu rada i istraživanje koje je provela vezano za njihovu nisku zastupljenost u poslovnim subjektima u Republici Hrvatskoj. Istakla je potrebu mijenjanja

⁴⁵ Vidjeti: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, *Young Women in Postyugoslav Societies: Research, Practice and Policy*, 2014., <http://www.idiz.hr>

⁴⁶ 11.04.2013., Projekt provodi Fondacija CURE iz BiH u suradnji s CESI iz Hrvatske i Autonomnim ženskim centrom iz Srbije.

⁴⁷ 29.08.2013., gošće-uvodničarke su bile Zita Gurmai iz Europskog parlamenta, Pia Elda Locatelli iz talijanskog parlamenta, Gordana Sobol, zastupnica u Hrvatskom saboru, Tatjana Dalić, zamjenica ministra rada i mirovinskog sustava, Daša Šašić Šilović, organizatorica Korčulanske škole koju financira švedski Institut Olof Palme.

odgojno obrazovnih obrazaca i perpetuiranja rodni stereotipa i tradicionalnih rodni uloga. Osvrnula se i na: položaj žena u ruralnim područjima koji je daleko lošiji nego u urbanim područjima, na disbalans visoko obrazovanih žena i njihovo učešće u rukovodećim strukturama, na nisko učešće muškaraca u korištenju roditeljnog dopusta (svega 3,6% u 2012.), a koje se gotovo nije mijenjalo posljednje 3 godine, na važnost preuzimanja aktivni uloga svih nacionalni mehanizama, uključujući i Vladu RH, zastupnike/ce, političke stranke, medije i odgojno obrazovne ustanove u provođenju politike ravnopravnosti spolova, na potrebu političke participacije žena kako bi se donosile odluke na lokalnoj/regionalnoj razini koje bi poboljšale kvalitetu življenja i omogućile usklađivanje političkog angažmana i obiteljskog života.

1.2.6. ANALIZA sustava ustanova koje skrbe o starijim, nemoćnim i socijalno isključenim osobama

Pravobraniteljica je izlagala na konferenciji pod nazivom „**Starenje i društvena akcija**“⁴⁸, s temom *"Tko brine o starim i socijalno isključenim osobama u hrvatskom društvu?"*, pri čemu je iznijela rezultate analize podataka koje je prikupila od ustanova koje skrbe o starijim, nemoćnim i socijalno isključenim osobama. Podaci koji se godinama prikupljaju putem istraživanja i rada sa strankama govore u prilog tome da su uglavnom žene te koje se brinu za obitelj. Pod pojmom obitelji najčešće se podrazumijevaju braćni/izvanbraćni drug, djeca i stariji članovi obitelji (bake i djedovi). Briga podrazumijeva poslove u kućanstvu te njegu mlađih ili starijih i bolesni članova obitelji. Na postojanje ovakve razlike između uloge žena i muškaraca u obiteljskom životu ukazuje i podatak o tome da jedva 3% muškaraca koristi roditeljski dopust. Za to postoje dva razloga, i oba upućuju na stereotipnu i podređenu ulogu žene u društvu - na roditeljskom dopustu ostaju žene jer se to podrazumijeva, budući da su majke, a u ekonomskom smislu obiteljima je to najčešće prihvatljivija varijanta jer žene imaju manje plaće od muškaraca. Navedeno ukazuje i na činjenicu da se položaj žena u današnjem društvu nije pomaknuo nabolje, budući da su žene uglavnom uz posao zadržale i glavnu ulogu u brizi za obitelj. Za sada nema puno pokazatelja o tome da bi se stereotipno poimanje žena kao majki, domaćica i njegovateljica mijenjalo.

Upravo takva tradicionalna, stereotipna situacija u osobnoj, obiteljskoj sferi života potiče pitanje tko se brine za starije, bolesne, nemoćne, umiruće ljude, tko se brine za osobe koje nemaju dom? Tko su osobe koje vode odgovarajuće ustanove, kojeg su spola zaposlene osobe koje njeguju, održavaju higijenu štićenika/ca, prostorija, koje kuhaju? Tko se javlja za volontiranje u takvim ustanovama? Jesu li to žene ili muškarci? Koga je zapala ta društvena uloga? Dolaze li i u ovom aspektu društvenog života do izražaja postojeći stereotipi o ženama?

Kratka analiza sustava ustanova koje skrbe o starijim, nemoćnim i socijalno isključenim osobama (u ovom slučaju riječ je o osobama bez doma) pokazala je da je odgovor na gornja

⁴⁸ 18.06.2013., Konferencija pod pokroviteljstvom predsjednika Ive Josipovića i u organizaciji Sindikata umirovljenika RH.

pitanja potvrđan. Stereotipna uloga koju društvo pridaje ženi u okviru obitelji, preslikava se i na širu društvenu zajednicu. Ustanove za starije, nemoćne, bolesne i socijalno isključene osobe vode gotovo isključivo žene, osoblje koje ondje radi i volontira je u nadmoćnom broju ženskog spola, dok muškarci uglavnom ne pokazuju interes za volontiranje.

Podatke ove analize⁴⁹ možemo smatrati pokazateljima o tome tko u našem društvu nosi glavni teret brige o starijim, nemoćnim, bolesnim i umirućim ljudima, i osobama koje su iz nekog razloga izgubile dom; o osobama koje se zbog starosti, bolesti ili dr. osobnih stanja, na ovaj ili onaj način mogu smatrati socijalno isključenima iz društvenih aktivnosti. Evidentno je da su to žene, koje se, čini se, više obrazuju za takva zanimanja (koja se tradicionalno u našem društvu smatraju ženskima, jer se radi o različitim aspektima brige i njege za druge ljude). Isto tako je evidentno i da se žene više angažiraju na tim područjima u smislu volontiranja, kao i da žene općenito pokazuju veću sklonost volontiranju od muškaraca.

U odnosu na štićenike/ce ovih ustanova, spolna struktura je nešto drugačija. Analizirajući spolnu strukturu štićenika, čini se da su muškarci korisnici usluga onih ustanova koje na neki način zamjenjuju (naplatno ili besplatno) zbrinjavanje unutar vlastite obitelji (osigurano

⁴⁹ Ustanove od kojih su zatraženi i analizirani podaci smještene su u Zagrebu. Radi se o Domu za starije i nemoćne osobe Peščenica, Centar, Medveščak i Trnje, te prenočištima Crvenog križa Kosnica, Caritasa i „Misionarki ljubavi, Društva prijatelja hospicija iz Zagreba te hospicija „Marija Kozulić“ iz Rijeke. Podaci o volontiranju, te osobama koje volontiraju u navedenim ustanovama, dobiveni su od Volonterskog centra Grada Zagreba. Kao što je razvidno, radi se o ustanovama koje su osnovane od strane jedinica lokalne i regionalne (područne) samouprave te organizacija koje se bave humanitarnim radom. Analizirana je struktura rukovodećih i zaposlenih osoba, volontera/ki i štićenika/ca navedenih ustanova.

Analiza prikupljenih podataka pokazala je kako glavnu ulogu u brizi za stare, bolesne, nemoćne i umiruće osobe te beskućnike imaju žene, bilo kao kvalificirane radnice, bilo kao volonterke. Obje hospicijske ustanove vode žene i žene su dominantno zastupljene među zaposlenim osobljem. Od 54 zaposlene osobe, samo je šest muškaraca.

Za volontiranje veći interes pokazuju žene, koje su se kroz rad pokazale i podobnijima za tu vrstu volontiranja, premda hospiciji navode kako volonter/ke biraju po sposobnostima, a ne po spolu, i kako bi željeli više volontera –muškaraca. U tri od četiri doma za starije i nemoćne osobe, ravnateljice su žene. Voditeljice odjela su žene.

Ukupni broj osoba zaposlenih u tri doma je 321. Od toga je 285 (89%) žena i 36 (11 %) muškaraca, što se poklapa s podatkom dobivenim iz četvrtog doma, prema kojem je ondje zaposleno 90% žena i 10% muškaraca. Odgovorne osobe domova potvrđuju kako se za volontiranje u njihovim ustanovama češće prijavljuju žene nego muškarci. U prihvatilištima (prenočištima) za osobe bez doma je vrlo slična situacija. Radi se o ustanovama koje osobama koje nemaju dom pružaju mogućnost smještaja i prehrane, a kroz programe volontiranja osigurava im se i pravna pomoć u rješavanju osnovnih životnih pitanja – pribavljanja socijalne pomoći i sl. Prenočište koje djeluje u sklopu Caritasa osnovano je na inicijativu žene, a i na rukovodećim mjestima su pretežno žene. U Caritasu Zagrebačke nadbiskupije zaposleno je ukupno 129 žena i 34 muškarca, iako u samom prenočištu rade u jednakom omjeru žene i muškarci, a voditelj istog je muškarac. Međutim, u projektu skrbi za beskućnike, volontiraju ženske osobe. Slična je situacija i u prenočištu Crvenog križa, gdje se pruža širi okvir skrbi štićenicima/ama (socijalna skrb)- voditelj je muškarac, a zaposleno je više žena, dok se za volontiranje češće prijavljuju žene. U prenočištu „Misionarki ljubavi“ sve zaposlene osobe su žene, iako prema dostavljenim podacima interes za volontiranje pokazuju podjednako i muškarci i žene. Prema podacima dobivenim od Volonterskog centra Grada Zagreba, spolna struktura osoba ondje zaposlenih je 5 žena i jedan muškarac, a na rukovodećim pozicijama u udruzi su žene.

Omjer osoba koje se javljaju za volontiranje je 80% žena u odnosu na 20% muškaraca, premda niti jedan od kriterija za volontiranje nije spol (što bi bilo i protivno Zakonu o ravnopravnosti spolova. U slučaju spolne strukture štićenika/ca 4 ustanove koje brinu o starim i nemoćnim osobama, situacija je gotovo identična.

Prema dostavljenim podacima, 75% smještenih osoba su žene a 25% muškarci, što znači kako je u ustanovama za starije i nemoćne osobe, u kojima se vodi briga o osobama koje nisu socijalno ugrožene (nisu financijski nezbrinute, napuštene od obitelji ili socijalno isključene), veći broj štićenika. Taj podatak se uklapa u statističku sliku o dobnoj strukturi stanovništva RH, prema kojoj žene žive dulje, ali su time i izložene većem riziku od siromaštva. U ustanovama koje zbrinjavaju beskućnike, odnosno osobe koje su ostale bez doma, vrlo često i obitelji, nerijetko ovisne o alkoholu ili dr. opojnim sredstvima, i koje mogu biti žrtve i drugih oblika nepovoljnih životnih okolnosti i bolesti, situacija je obrnuta, odnosno štićenici su većinom muškarci. Prema podacima dobivenim od ustanova, omjer štićenika/ca je oko 75% muškaraca i 25% žena, premda iz prihvatilišta u Kosnici javljaju kako je trend povećanja broja ženskih osoba u istoj ustanovi prisutan tek od nedavno (Caritasovo prihvatilište je ograničeno samo na muške štićenike). Podaci dobiveni od oba hospicija govore da obje ustanove imaju više štićenika (npr. Hrvatska udruga prijatelja hospicija navodi da brine o 60% muških štićenika i 40% ženskih).

prenoćište i jelo, briga tijekom teške bolesti), dok većinom žene koriste usluge smještaja, prehrane i brige za čije dobivanje nije nužno da budu bez doma, bliže ili daljnje rodbine ili bolesne, te da je takva usluga isključivo naplatne naravi. Također bi se moglo zaključiti kako se zasigurno veliki broj štićenika hospicija i prihvatilišta za beskućnike upravo tamo nalazi jer nemaju sebi blisku žensku osobu (suprugu, majku, sestru, kći), koja bi o njima preuzela brigu.

Nadalje, iz navedenog slijedi nesporan zaključak da su žene te koje i na društvenoj razini nose glavnu ulogu u zbrinjavanju starih, nemoćnih, bolesnih, umirućih i socijalno isključenih osoba. Jedan od vrlo vjerojatnih uzroka tome je upravo prevladavajući stereotip o društvenoj ulozi žene kao primarno majke, njegovateljice, domaćice, one koja osigurava potrebnu brigu oko ranjivih članova obitelji. Taj se stereotip preslikao i na društvo u cjelini. Dokaz tome je i podatak o spolnoj strukturi osoba koje se prijavljuju za volontiranje. Na žalost, mora se konstatirati i to da se čini kako muškarci, iako većinski korisnici ustanova prihvatilišta i hospicija, i u nešto manjem broju korisnici usluga domova za starije i nemoćne osobe, ne pokazuju interes niti za osposobljavanje za rad u tim ustanovama niti za volontiranje na tom području.

1.3. Diskriminacija pri zapošljavanju i radu s opisima slučajeva

Kao i prethodnih godina, pojedinačne pritužbe građana/građanki koje se odnose na nepovoljno postupanje temeljem spolne pripadnosti u području zapošljavanja, radnih odnosa i socijalnih povlastica vezanih uz sudjelovanje na tržištu rada činile su najveći udio u ukupnom broju pojedinačnih pritužbi koje je Pravobraniteljica zaprimila tijekom godine. Od 375 postupaka provedenih temeljem pojedinačnih pritužbi građana i građanki, 89 postupaka (23,7%) odnosilo se na rad i radne uvjete; mogućnost obavljanja samostalne ili nesamostalne djelatnosti, uključujući kriterije za odabir i uvjete pri zapošljavanju te napredovanju; pristup svim vrstama profesionalnog usmjeravanja, stručnog osposobljavanja i usavršavanja te prekvalifikacije. Kako bi se dobio sveobuhvatni uvid u situaciju, navedenim pritužbama korisno je pridodati i pritužbe koje se odnose na socijalnu sigurnost, uključujući i područje socijalne skrbi, mirovinskog i zdravstvenog osiguranja te osiguranja za slučaj nezaposlenosti kojih je bilo 139 (37,1%).

Skupno ova dva područja zajedno čine 60,8% svih pritužbi, dok su prošle godine iznosila 58,5% svih pritužbi što je blagi porast od 2,3%. Ove godine uočen je pad u broju pritužbi (sa 112 tijekom 2012. na 89 tijekom 2013.) koje se odnose na rad, radne uvjete, zapošljavanje, pristup svim vrstama profesionalnog usmjeravanja, stručnog osposobljavanja i usavršavanja te prekvalifikacije (23,7%). Istovremeno, vidljiv je daljnji porast broja pritužbi (sa 118 tijekom 2012. na 139 tijekom 2013.) koje se odnose na nepovoljno postupanje u području socijalne sigurnosti, uključujući i područje socijalne skrbi, mirovinskog i zdravstvenog osiguranja te osiguranja za slučaj nezaposlenosti (37,1%).

Slijedom navedenog, zabrinjava pad u broju pritužbi povodom nepovoljnog postupanja u radnim odnosima. Obzirom na težinu ekonomske krize i situaciju na tržištu rada, ovaj pad ne bi trebalo tumačiti kao pad u interesu, a još manje u potrebi za pravnom zaštitom od diskriminacije. Ovaj pad potrebno je sagledati prvenstveno kao rezultat brige za radnim mjestom u kontekstu krizne situacije na tržištu rada. Suočeni s činjenicom kako pritužitelji/ice pristupaju Pravobraniteljici brinući se o negativnim posljedicama koje pritužba i provedeni anti-diskriminacijski posao mogu imati po njihovu poziciju kod poslodavca, ovakav pad pokazuje kako se može očekivati i u buduću da će sa dubinom i težinom ekonomske krize i rastom nezaposlenosti, broj osoba koje će se odlučiti na korištenje pravnih instrumenata zaštite od nepovoljnog postupanja kojem ih izlaže poslodavac biti sve manji. Istovremeno, u kontekstu pristupa raznim socijalnim koristima koje su vezane uz radni odnos, vidimo daljnji porast pritužbi što nije iznenađujuće jer takve pritužbe ne sadrže rizik retribucije ili kažnjavanja od strane poslodavca.

Pravobraniteljica sa zabrinutošću ukazuje kako pritužbe radi uznemiravanja kao oblika spolne diskriminacije i dalje čine najveći udio u pojedinačnim pritužbama. Tako pritužbe radi uznemiravanja temeljem spola i spolnog uznemiravanja čine 45,7% svih pritužbi iz ovog područja.

Uz ove poražavajuće brojke valja ukazati i pritužbe (22%) radi nepovoljnog postupanja temeljem roditeljnog dopusta i majčinstva.

U području rada i zapošljavanja, Pravobraniteljica je tijekom 2013. zaprimila sveukupno 121 pojedinačnu pritužbu od čega se njih 32 (28,9%) odmah pokazalo zakonski neosnovanim. Postupak je proveden u 89 predmeta od čega ih je 23% odustalo od pritužbe tijekom provedbe postupka što znači da je 77 postupaka privedeno kraju. Najveći dio pritužbi građani/građanke su podnosili smatrajući da su bili izloženi diskriminaciji temeljem spola i one čine 95% pritužbi u području rada i zapošljavanja. Pritužbe radi diskriminacije temeljem spolne orijentacije čine 3% svih pritužbi iz ovog područja, dok pritužbe temeljem bračnog statusa i pritužbe temeljem obiteljskog statusa čine po 1%. Od 77 okončanih postupaka, Pravobraniteljica je utvrdila postojanje diskriminacije u 22 predmeta (28,5%), dok u 16 (20,7%) predmeta diskriminacija nije utvrđena. U 39 predmeta stranke su odlučile okončati postupak nakon što su izložile svoju situaciju, odnosno nakon što im je Pravobraniteljica pružila odgovarajući pravni savjet koji su smatrale dovoljnim te diskriminaciju nije bilo niti potrebno utvrđivati.

Od provedenih 77 postupaka, njih 89% odnosilo se na *prava temeljem radnog odnosa uključujući i jednakost plaće*. Znatno manji dio, odnosno 5,5%, odnosio se na pristup svim vrstama školovanja i stručnog usavršavanja, odnosno njih 4,5% na nepovoljno postupanje u pogledu napredovanja i 1% na nepovoljno postupanje u pogledu članstva, djelovanja ili povlastica u udrugama radnika i poslodavaca.

U velikoj većini slučajeva, pojedinačne pritužbe radi diskriminacije i ove godine podnosile su žene – 66% naprema 7% predmeta u kojima su pritužbu podnijeli muškarci. Preostali udio od 27% odnosi se na udruge ili na osobe koje su pritužbu podnijele u ime žrtve. Mogućnošću

podnošenja pritužbe radi diskriminacije Pravobraniteljici, *najviše se koriste osobe s visokom stručnom spremom (50%)* te osobe sa srednjom stručnom spremom (41%). Korisno je u obzir uzeti i statističku distribuciju prema dobnim skupinama. Najveći broj pritužbi (31%) podnijele su osobe iz dobne skupine 25-34, a odmah iza njih sa 29% slijede pritužbe osoba iz dobne skupine 35-44. Osobe iz dobne skupine 55-64 podnijele su 17% pritužbi, dok su osobe iz dobne skupine 45-54 podnijele 16% pritužbi. Najmanji broj pritužbi, odnosno 5% podnijele su osobe iz dobne skupine 18-24, odnosno 25 iz dobne skupine 65 i više.

U pogledu distribucije temeljem radnog statusa, najveći broj pritužbi (64,5%) podnijele su *osobe zaposlene temeljem ugovora o radu na neodređeno vrijeme*. Osobe zaposlene temeljem ugovora o radu na određeno vrijeme podnijele su 8,5% pritužbi, dok su 25% pritužbi podnijele osobe koje nisu bile u radnom odnosu, a kod 2% njih radni status je ostao nepoznat.

Glede distribucije prema područjima tržišne djelatnosti, najveći broj pritužbi koje je Pravobraniteljica primila u pogledu diskriminacije na tržištu rada, odnosno 21,15% odnosilo se na područje *djelatnosti javne uprave, obrane i obveznog socijalnog osiguranja*. Odmah nakon ovog područja slijedi područje obrazovanja sa 18,3% pritužbi. Od ostalih područja, korisno je izdvojiti područje trgovine na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikala sa 9,6% nakon čega slijedi djelatnost ostalih društvenih, socijalnih i osobnih uslužnih djelatnosti sa 9,6% pritužbi, područje zdravstvene zaštite i socijalne skrbi sa 8,6% pritužbi te područje prijevoza, skladištenja i veza sa 6,7% pritužbi.

Daleko najveći udio pritužbi, odnosno 44,7% *otpada na Grad Zagreb*. Od ostalih županija još treba ukazati na Splitsko-dalmatinsku županiju sa 10% pritužbi, Primorsko-goransku županiju sa 9% pritužbi, Zagrebačku županiju sa 7,6% pritužbi te Koprivničko-križevačku sa 5% pritužbi. Ostale županije sudjelovale su sa manje od 2% pritužbi svaka.

Pritužbe su se odnosile uglavnom na *pravne osobe*. Njih 35,2% odnosilo se na tijela s javnim ovlastima, 28,6% na privatne pravne osobe, 16,2% na državna tijela, 4% na tijela jedinice lokalne ili regionalne samouprave, 3% na medije, a ostalo na pojedinačne zaposlenike i fizičke osobe.

Ono što zabrinjava je činjenica da su se sve pritužbe koje je Pravobraniteljica zaprimila u ovom području radnih odnosa, odnosile na izravnu diskriminaciju, odnosno uznemiravanje kao oblik nepovoljnog postupanja uvjetovanog spolom osobe. Nije zaprimljen niti jedan slučaj neizravne diskriminacije što jasno ukazuje na duboko nepoznavanje ovog oblika anti-diskriminacijske zaštite među građanima/građankama.

1.3.1. Izabrani opisi predmeta

Kao i prethodnih godina, Pravobraniteljica je izabrala određeni broj reprezentativnih opisa slučajeva kako bi navedene statističke trendove približila zastupnicima i zastupnicama, odnosno građanima i građankama koji/e će čitati godišnje izvješće.

OPIS SLUČAJA (01-03/13-03) Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova obratio se pritužbom anonimni pritužitelj. U pritužbi navodi da je dana 18.12.2012. objavljen natječaj

Srednjoškolskog đачkog doma O. na web stranicama Hrvatskog zavoda za zapošljavanje za radno mjesto noćnog pazitelja/paziteljice. Pritužitelj navodi da je ispunio sve uvjete natječaja te je uz svu potrebnu dokumentaciju priložio i potvrdu da je hrvatski branitelj kako bi ostvario prednost pri zapošljavanju. Navodi da je dana 28.12.2012. održana sjednica „Domskog odbora“ na kojoj je za to radno mjesto ravnateljica Doma predložila osobu ženskog spola - koja ne ostvaruje pravo prednosti pri zapošljavanju sukladno Zakonu o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihove obitelji. Osoba ženskog spola je predložena iz razloga što ravnateljica smatra da navedeni posao ni u kojem slučaju ne smije i ne treba raditi osoba muškog spola. Pritužitelj smatra da je glavni razlog njegova neodabira njegov spol i moguće neugodnosti do kojih bi moglo doći, jer se radi o ženskom domu, te da se takvim tvrdnjama ravnateljice izravno krše odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Nakon razmatranja pribavljenog izvješća i cjelokupne dokumentacije Srednjoškolskog đачkog doma O., Pravobraniteljica je utvrdila da nije dovoljno da natječaj za zasnivanje radnog odnosa noćnog/e pazitelja/ice bude u skladu s odredbom čl.13.st.2.-3. ZRS-a, već natječaj mora bit raspisan u skladu sa svrhom što se njime želi postići. U konkretnom slučaju svrha natječaja je bila zaposliti žensku osobu na poslovima koji su osjetljivi i specifični. Naime, Srednjoškolski đачki dom O. je u svom dopisu Pravobraniteljici od 17.12.2012. u kojemu je, između ostalog, zatražio savjete kako da objave oglas na koji se ne bi javljale osobe muškog spola, precizno opisao poslove noćne paziteljice. Poslovi noćne paziteljice su specifični i osjetljivi poslovi koje bi, zbog same prirode posla, mogla obavljati osoba ženskog spola. To je jedina odrasla osoba koja boravi i u kontaktu je s ml. učenicama u vremenu od 22,00-6,00 sati, slobodno obilazi sve prostore doma, uključujući i spavaonice, intervenira u slučaju bolesti i izdaje lijekove za skidanje povišene temperature i bolova u vrijeme pms-a, obavlja povjerljive osobne razgovore s djevojkama itd. Pravobraniteljica je istakla da je diskriminacija u svim pojavnim oblicima zabranjena. Diskriminacijom se iznimno ne smatra stavljanje u nepovoljniji položaj u slučajevima kada je priroda posla takva, ili se posao obavlja u takvim uvjetima, da karakteristike povezane s nekim od diskriminatornih osnova predstavljaju stvarni i odlučujući uvjet obavljanja posla, pod uvjetom da je svrha koja se time želi postići opravdana i uvjet odmjeran. Smisao ove iznimke je da se dopusti poslodavcima da u svom izboru za određeno radno mjesto ili posao daju prednost pripadnicima određenog spola ako je takva pripadnost neophodna za obavljanje konkretnog posla. Dakle, moguće je iznimno u oglasu ili natječaju za zapošljavanje istaknuti da se oglašeno radno mjesto mogu javiti osobe jednog ili drugog spola. U tom slučaju moraju se zadovoljiti kriteriji propisani čl.13.st.4. ZRS-om, a to je da priroda posla mora biti takva da karakteristike povezane sa spolnom osnovom predstavljaju stvarni i odlučujući uvjet obavljanja posla, pod uvjetom da je svrha koja se time želi postići opravdana. U cilju izbjegavanja budućih problema kod raspisivanja natječaja, a u skladu s navedenim argumentima, Pravobraniteljica je temeljem čl.23.st.1. ZRS-a dala Srednjoškolskom đачkom domu O. preporuku da ubuduće kod zapošljavanja radnika/ca svoje tumačenje i primjenu relevantnih zakonskim odredbi prilagodi zahtjevima koji proizlaze iz anti-diskriminacijskih jamstava propisanih ZRS-om i Zakonom o radu.

OPIS SLUČAJA (01-03/13-05) Pravobraniteljici se obratila anonimna pritužiteljica smatrajući da se radi o spolnoj diskriminaciji žena kod razrješenja dužnosti ravnateljice Ustanove za hitnu medicinsku pomoć Z. U pritužbi se navodi da je imenovana razriješena prije navršenih 65 godina života, da je najprije ranije Upravno vijeće ponovno dalo povjerenje dotadašnjoj ravnateljici, da je pročelnik Gradskog ureda za zdravstvo i branitelj od Upravnog vijeća zatražio da se ista razriješi, ali kad nije uspio u svom naumu, nalogom Grada Z. promijenjen je sastav Upravnog vijeća, te je ista razriješena. U pritužbi se također navodi da je vezano za taj slučaj pročelnik jednog od gradskih ureda u tisku izjavio: „Mi smo prošli tjedan raspustili staro Upravno vijeće i imenovali novo, ravnateljica je smijenjena jer su zadovoljeni svi moralni i zakonski uvjeti za to, naš stav je da sad treba u mirovinu“. U pritužbi se navodi da je, za usporedbu, dana 12. 5.2012. ravnatelj jedne zdravstvene ustanove navršio 65 godina života, te da još uvijek obavlja svoju dužnost ravnatelja. Na kraju se konstatira da u ustanovama u vlasništvu Grada Z., žene moraju u mirovinu i biti razriješene dužnosti i prije navršenih 65 godina života, dok muškarci to ne moraju.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Postupajući po anonimnoj pritužbi, Pravobraniteljica je pribavila očitovanje i dokumentaciju nadležnog gradskog ureda. Razmatrajući očitovanje i dokumentaciju Pravobraniteljica je zaključila da u utvrđivanju objektivnih čimbenika koje opravdavaju odluku Upravnog vijeća Zavoda o razrješenju dužnosti ravnateljice, gradski ured je dao dovoljno objektivnih čimbenika, koji se ne mogu dovesti u vezu ni sa kakvom diskriminacijom temeljem spola. Naime, ravnateljica je imenovana dana 23.06.2006. na mandatno razdoblje od 4 godine. U trenutku imenovanja je imala navršenih 65 godina života i 20 godina staža osiguranja. Odlukom Upravnog vijeća Zavoda imenovana je razriješena dužnosti ravnateljice dana 20.07.2006. jer je primijenjena odredba čl.159. Zakona o zdravstvenoj zaštiti, prema kojoj zdravstvenim radnicima u mreži javne zdravstvene službe pravo na obavljanje privatne prakse po sili zakona prestaje kad navrše 65 godina života i 20 godina staža osiguranja. Iznimno, u slučaju ugroženosti pružanja zdravstvene zaštite ministar može tim zdravstvenim radnicima odobriti produljenje obavljanja privatne prakse do navršenih 70 godina života. U konkretnom slučaju, predmetna ravnateljica nije ishodila suglasnost Ministra zdravlja. S druge strane, spomenuti ravnatelj obnaša dužnost jer je ishodio suglasnost Ministra zdravlja za nastavak rada nakon 65 godina života. U zdravstvenim ustanovama kojih je osnivač Grad Z., rade i žene ravnateljice koje su navršile 65 godina života i 20 godina staža osiguranja.

OPIS SLUČAJA (01-03/13-07) Pravobraniteljici se pritužila M.V. iz S. smatrajući da je spolno diskriminirana na osnovi materinstva od strane HZZO-a, Područnog ureda u Z. U pritužbi navodi da je kao majka novorođenog djeteta zbog nemara bivšeg poslodavca, a i HZZO-a, Ispostave S. dovedena u veoma tešku situaciju. Naime, pritužiteljici je, koja je radila kod poslodavca obrt „F.“ od strane HZZO-a priznato pravo na roditeljski dopust u trajanju od 30 mjeseci, i to u razdoblju od 20.05.2010.-04.11.2012. U lipnju 2011., pritužiteljicu poziva HZZO, Područna služba u Z. radi davanja izjave o radnom statusu jer je njen poslodavac zatvorio obrt, a nije dostavio objavu istom Zavodu. Pritužiteljica je, pokušavajući stupiti u kontakt s poslodavcem, naišla na nerazumijevanje i neizvršenje obveze prema njoj kao radnici, a poslodavac, osim što ju nije odjavio, nije joj vratio ni radnu knjižicu i

dokumentaciju za odjavu. Nakon niza pokušaja stupanja u kontakt s poslodavcem konačno u svibnju 2012. pritužiteljica je dobila radnu knjižicu i dokumentaciju za odjavu. Pritužiteljica se javila u HZZO-u, Ispostavi S. gdje je od strane službenice na šalteru doživjela neugodnosti te odgovor da će dobiti rješenje na kućnu adresu i da će morati vratiti veću sumu novca. Dana 06.11.2012., pritužiteljica je zaprimila rješenje HZZO-a, Područnog ureda u Z., kojim se obustavlja s danom 04.02.2011. pravo na roditeljski dopust te se obustavlja isplata novčanih sredstava. Dana 04.01.2013. pritužiteljica je zaprimila obavijest HZZO-a, Područnog ureda u Z., kojom se poziva da izvrši uplatu nepripadajućeg duga u iznosu od 33.010,55 kn.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je od HZZO-a zatražila izvješće i dokumentaciju. HZZO je dostavio Pravobraniteljici izvješće i dokumentaciju, iz čega je vidljivo da je HZZO, Područni ured u Z. nakon obraćanja Pravobraniteljice ukupnu situaciju riješio povoljno za pritužiteljicu na način da je donio dana 28.06.2013. rješenje po službenoj dužnosti, kojim se pritužiteljici retroaktivno priznaje pravo na roditeljsku brigu o novorođenom djetetu i time pravo na novčanu pomoć u razdoblju od 05.02.2011. - 29.10.2012. Iz spomenutog rješenja vidljivo je da je HZZO situaciju riješio povoljno za pritužiteljicu kada je utvrdio da je odgovornost i krivnja na strani poslodavca i da zbog toga pritužiteljica ne može trpjeti štetne posljedice. Nakon što je pritužiteljica zaprimila spomenuto rješenje HZZO-a, odustala je od pritužbe.

OPIS SLUČAJA (01-02/13-10) Pravobraniteljici se obratila I.A. iz Z. zbog nepovoljnog postupanja prema njoj na radnom mjestu na osnovi materinstva. Pritužiteljica navodi da je ostala zatečena dobivši poštom dana 22.04.2013. odluku o poslovno uvjetovanom otkazu njenog ugovora o radu na neodređeno vrijeme sklopljenog dana 30.11.2011. i to s obzirom na činjenicu da je u istom frizerskom salonu završila program naukovanja te odradila cijeli dotadašnji radni vijek. Pritužiteljica smatra da joj je uručen otkaz jer je mlada majka te joj je kao mladoj majci onemogućeno da se nakon roditeljskog dopusta vrati na svoje radno mjesto. Pritužiteljica također navodi da je i ranije od strane poslodavca bila dovedena u zabludu na način da je potpisala antedatirani raskid ugovora o radu s danom 30.09.2011., za nju nepovoljnijim uvjetima. Navodi da je cijelo vrijeme radila u istom frizerskom salonu, kod iste stvarne vlasnice, a samo da se mijenjao oblik poslovanja, iz obrta u trgovačko društvo.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Nakon razmatranja pribavljenog izvješća i cjelokupne dokumentacije poslodavca, Pravobraniteljica je utvrdila da je u utvrđivanju objektivnih čimbenika koje opravdavaju odluku poslodavca o otkazivanju ugovora o radu pritužiteljici, poslodavac podastro dovoljno objektivnih čimbenika koji se ne mogu dovesti u vezu ni sa kakvom diskriminacijom temeljem spola. Naime, pritužiteljica u pritužbi samo ističe činjenicu da je ona mlada majka i da je poslodavac iz tog razloga nepovoljnije postupio prema njoj, ali ne iznosi dodatne elemente iz koji bi se moglo s velikom vjerojatnošću zaključiti da je diskriminirana temeljem materinstva. Iz tog razloga, kao i iz svega predloženog ne može se izvući zaključak da je ona diskriminirana po spolnoj osnovi. Sasvim je legitimno da poslodavac zbog smanjenog obima posla i prometa smanji i broj radnica. S tim u vezi, Pravobraniteljica ne može naravno ocjenjivati zakonitost otkazivanja ugovora o radu, procjenjivati kriterije koje je poslodavac primjenjivao prilikom odluke o otkazivanju ugovora

o radu, ako to nije povezano s nepovoljnijem postupanjem prema ženama na osnovi trudnoće i materinstva. U prilogu tvrdnji o nediskriminaciji, poslodavac je u svom očitovanju istakao i dodatni argument, kako bi dao uvjerenja da njegovo postupanje nije bilo usmjereno i motivirano nepovoljnim postupanjem prema ženama na osnovi trudnoće i materinstva. Naime, poslodavac navodi da je nakon što je pritužiteljici krajem 2011. prestao radni odnos u frizerskom obrtu, zbog odjave tog obrta, ista vlasnica dana 30.11.2011. zaposlila pritužiteljicu na neodređeno vrijeme i to u novo-osnovanom trgovačkom društvu, premda je imala saznanja o njenoj trudnoći i premda nije imala zakonsku obvezu da ju zaposli jer se pravno radi o drugome poslodavcu.

OPIS SLUČAJA (01-03/13-19) Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova obratila se M.R. s pritužbom na Državno sudbeno vijeće (DSV) zbog diskriminacije na području rada i zapošljavanja temeljem spola, odnosno trudnoće i materinstva. U pritužbi navodi da radi kao sudska savjetnica na O.S. u R., da se javila na natječaj za suca/sutkinju na istom sudu, objavljenom prošle godine, koji nije okončan, a kandidati/tkinje su pozvani na pisani dio provjere znanja za 18.03.2013. U međuvremenu je ostala trudna, te se sada nalazi već u 41. tjednu trudnoće, dakle da joj porod kasni već tjedan dana i da je izvjesno da će ovih dana biti hospitalizirana te time onemogućena da dođe u Zagreb pisati radnju, odnosno pisani dio provjere znanja. Navodi nadalje da je iz tih razloga nazvala tajništvo DSV-a kada joj je rečeno da joj porod neće biti opravdan razlog za odgodu testiranja, ali je uputila i pisanu zamolbu DSV za odgodom, ili omogućavanjem testiranja na neki drugi način.

PODUZETE MJERE: Kako se radilo o posebnim okolnostima vezanim za kratak rok intervencije i mogućoj diskriminaciji temeljem spola, odnosno trudnoće i poroda, Pravobraniteljica je prikupila dostupnu dokumentaciju kako bi na temelju pritužbe i dostupne dokumentacije, po skraćenom postupku, istu razmotrila i pokušala utjecati da do diskriminacije temeljem spola, odnosno trudnoće i materinstva u ovom konkretnom slučaju ne dođe, te da se M.R. omogući pristup testiranju, bilo odgodom, bilo na neki drugi način, kako ista ne bi trpjela štetne posljedice zbog trudnoće i poroda. Osnovni razlog leži u činjenici da bi se u slučaju onemogućavanja pritužiteljici pristupu provjeri znanja zbog činjenice da je pred porodom, za koji je izvjesno da će se dogoditi i spriječiti je pristupu testiranju, radilo o diskriminaciji temeljem spola, odnosno trudnoće i materinstva. Iz navedenih razloga Pravobraniteljica je u telefonskom kontaktu sa članom DSV-a dogovorila da se stajalište Pravobraniteljice u konkretnom slučaju uputi na mail DSV-u, koje ima mogućnost u konkretnom slučaju spriječiti diskriminaciju i iznaći način da M.R. ne trpi štetne posljedice zbog činjenice da je izvjesno da zbog poroda neće moći pristupiti zakazanoj provjeri znanja, te je isto poslano dana 14.03.2013. i na mail i poštom.

ISHOD: Istog dana član DSV-a, prof. U. je izvijestio Pravobraniteljicu (uz napomenu da je to neslužbeno), da su na sjednici DSV-a odlučili da će za sve kandidate s M.R. pomaknuti termin pisane provjere za nekoliko tjedana te je time problem M.R. riješen na zadovoljavajući način. Uvidom u stranice DSV-a utvrđeno je da je isto odgodilo termin za pisanu provjeru znanja za kandidate za suca/sutkinju O.S. u R.

OPIS SLUČAJA (01-03/13-33) Pravobraniteljica je elektroničkom poštom obaviještena o diskriminaciji kod zapošljavanja. Naime, na web-stranicama eP. (neslužbena online zajednica) objavljeno je dana 13.07.2013. da je Studentski centar u P. na svom oglasnom ormariću stavio oglase nekoliko poslodavaca, kojim se traže studentice ili djelatnice (prednost studenticama) za rad u ugostiteljskim objektima.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je izvršila uvid u predmetne web-stranice i uočila diskriminacijske oglase. Pravobraniteljica je dala Studentskom centru u P. upozorenje da se oglasima poslodavaca, kojima se traže isključivo osobe ženskog spola za rad u ugostiteljskim objektima, izravno diskriminiraju pripadnici muškog spola, a čime je povrijeđeno više odredbi Zakona. U konkretnom slučaju, muškarci su žrtve sveprisutnih stereotipa da su samo osobe jednog spola sposobne obavljati neke od poslova ili zanimanja. Međutim, s obzirom na nepovoljan položaj žena na tržištu rada, postojeća praksa da se na određene poslove zapošljavaju žene ili muškarci dugoročno najviše šteti ženama jer učvršćuje i perpetuira tradicionalna stereotipna shvaćanja o ženama kao pripadnicama društveno slabijeg i manje vrijednog spola. Pravobraniteljica je istovremeno dala Studentskom centru u P. preporuke: Da ubuduće stavlja, objavljuje ili ističe samo oglase, u kojima je - kod oglašavanja potrebe za zapošljavanjem - jasno istaknuto da se za oglašeno radno mjesto mogu javiti osobe oba spola te da ubuduće poštuju sve odredbe ZRS-a, posebno one koje se odnose na područje zapošljavanja, kao i odredbe Zakona na radu, koje se odnose na zabranu spolne diskriminacije kod zapošljavanja. Slijedom navedenog, Studentski centar u P. je bio dužan pismenim putem obavijesti Pravobraniteljicu o mjerama i radnjama poduzetim u skladu s upozorenjem i preporukom. Studentski centar u P. se očitovao da je njihova ravnateljica, osim upoznavanja Upravnog vijeća s upozorenjem i preporukama, poduzela i konkretne radnje, kao što to pregled svih oglasa te obavijesti svim poslodavcima da u oglasnom ormariću ne mogu stajati diskriminacijski oglasi.

1.4. Uznemiravanje i spolno uznemiravanje na radnom mjestu s opisima slučajeva

Pritužbe povodom spolnog uznemiravanja predstavljaju ukupno 45,7% svih pojedinačnih pritužbi u području radnih odnosa i zapošljavanja. U odnosu na broj pritužbi povodom spolnog uznemiravanja, u 2013. se uočava pad u broju pritužbi iako je puno blaži (sa 47 pritužbi u 2012. na 41 pritužbu). Istovremeno primjećuje se blagi porast u pogledu udjela (sa 42,3% u 2012. na 45,7% u 2013.) koji ove pritužbe predstavljaju u ukupnom broju pritužbi, što čvrsto ukazuje na raširenost spolnog uznemiravanja na tržištu rada, ali i dodatno alarmira na činjenicu da će žrtvama spolnog uznemiravanja biti sve teže koristiti pravnu zaštitu što njihova pozicija na tržištu rada bude nesigurnija.

Pritužbe su podnijele isključivo žene. U većem broju slučajeva radi se o spolnom uznemiravanju od strane njima nadređenih osoba, na način da su bile izložene pritisku da stupe u seksualnu vezu sa zlostavljačem, na što nisu pristale, ili što su se prijateljski odnosile prema tom zlostavljaču, a što je od njegove strane protumačeno kao poziv na seksualni

kontakt ili iz razloga što su u jednom trenutku s tom osobom bile u nekoj vrsti veze koju su željele prekinuti (manji broj pritužbi).

Uočeno je da se *postupci za zaštitu dostojanstva* ne provode na način kako je propisano Zakonom o radu ili ne postoji povjerenik/ca za zaštitu dostojanstva radnika, niti opći akt kojim bi predmetni postupak bio detaljno reguliran, stranke i/ili svjedoci se ne ispituju propisno, o toj radnji se ne sastavlja odgovarajući zapisnik, ne provode se svi potrebni i/ili predloženi dokazi, ne donose se jasne i nedvosmislene odluke o tome je li uznemiravanja bilo ili nije.

Analizom zaprimljenih pritužbi može se zaključiti slijedeće: žene, bojeći se društvene i poslovne stigme u prevladavajućem patrijarhalnom okruženju, još se uvijek boje podnijeti pritužbu pod svojim imenom i prezimenom, pa se pritužuju anonimno. U takvoj situaciji ispitni postupak je gotovo nemoguće provesti. Dio žena odustane od provođenja ispitnog postupka, također u strahu od društvene osude ili eventualno uslijed rješavanja tog problema na drugi način (pristanu na premještaj na drugo radno mjesto, premda je to suprotno načinu zaštite žrtve od daljnjeg uznemiravanja). Najmanji broj pritužiteljica se odluči na pokretanje građanske parnice sukladno Zakonu o ravnopravnosti spolova i Zakonu o suzbijanju diskriminacije protiv odgovornih osoba, tražeći zabranu daljnje diskriminacije i naknadu štete.

Premda postoji jasna zakonska regulativa prema kojoj se spolno uznemiravanje na radu prvenstveno može *procesuirati kroz građansku parnicu*⁵⁰, kojom prilikom se može zatražiti i da sud utvrdi postojanje uznemiravanja, zabrani svako daljnje takvo ili slično ponašanje te dosudi i naknadu štete radi povrede osobnog dostojanstva, a zatim i kroz kazneni postupak u kome se počinitelju može izreći kazna, žrtve zlostavljanja se vrlo teško odlučuju na takvo što. Pretpostavlja se da je tome više razloga: parnica pokrenuta radi diskriminacije traje obeshrabrujuće dugo (a slična je situacija i u kaznenom postupku); nelagoda žrtve da pred većim brojem ljudi u više navrata svjedoči o načinu i prilikama spolnog uznemiravanja, a pri tome je izložena pitanjima i provokacijama protivne strane; pokretanjem sudskog postupka neizvjesna je stabilnost i sigurnost trenutnog radnog mjesta; mišljenje radne okoline koja ju prokazuje kao (su)odgovornu za nastalu situaciju ili se kolegice/e boje s njom družiti da i one/oni ne bi bili izvrgnuti uznemiravanju. Odvjetnici/e također nemaju dovoljno prakse u pokretanju i vođenju anti-diskriminacijskih postupaka. Nalazeći se u takvoj situaciji, prema iskustvu Pravobraniteljice, žrtva najčešće ode na bolovanje jer ne može sama riješiti situaciju i ne može podnijeti nastali pritisak.

Jedan zoran primjer takve situacije je pritužiteljica s kojom Pravobraniteljica radi već tri godine. Nakon provođenja ispitnog postupka i utvrđenja diskriminacije, nadležno ministarstvo je u ustanovi u kojoj radi pritužiteljica i zlostavljač kao njen ravnatelj, državnom odvjetništvu podnijelo optužni prijedlog protiv ravnatelja radi kaznenih djela iz čl.193.st.1. u vezi s čl.191.st.1. Kaznenog zakona. Sama pritužiteljica je pokrenula parnicu protiv zlostavljača radi

⁵⁰ Temeljem Zakona o ravnopravnosti spolova i Zakona o suzbijanju diskriminacije.

zabrane diskriminacije i naknade štete. Međutim, prvostupanjski sud presuđuje da okrivljeni nije počinio kazneno djelo za koje ga se tereti, na što se državno odvjetništvo žali. Drugostupanjski sud u potpunosti ukida prvostupanjsku presudu te predmet vraća na ponovno suđenje, uz uputu da se ponovno provede cijeli dokazni postupak. Za to vrijeme, parnica radi naknade štete je prekinuta jer se čeka ishod kaznenog postupka. Pritužiteljica cijelo vrijeme živi i radi u okolini gdje su njene moralne osobine izvrgnute neprekidnom propitivanju i dodatno je viktimizirana nedostatkom brze i efikasne pravosudne intervencije.

Pravobraniteljica je u prošlom izvještajnom razdoblju nastavila provoditi aktivnosti vezano za uznemiravanje i spolno uznemiravanje u radnim odnosima. U tu svrhu je, u suradnji sa ženskim sekcijama triju nezavisnih sindikata koncipirala i izradila *Vodič za sindikalne povjerenike/ce i pravnike/ce iz područja Spolna diskriminacija i uznemiravanje na području zapošljavanja i rada* te je izveden performans⁵¹ povodom obilježavanja Međunarodnog dana žena, kojom prilikom se progovaralo o stvarnim slučajevima iz prakse Pravobraniteljice te se podijelila publikacija sindikalnim organizacijama. (*Vidjeti više u toč. I.7.*)

OPIS SLUČAJA (01-01/13-04) Pravobraniteljica je zaprimila anonimnu pritužbu, u kojoj se navodi da su nastavnice u IV. osnovnoj školi u B. već 6-7 godina neprekidno izložene spolnom uznemiravanju od strane ravnatelja Škole. U pritužbi anonimna pritužiteljica navodi da je pogriješila što se nije prije požalila, „zbog nekih kolegica koje su pale žrtvama ravnatelja“, te da se sada žali jer je već mjesecima osobno izložena spolnom uznemiravanju od strane ravnatelja. U anonimnoj pritužbi se navodi da su dvije kolegice nastavnice „izmanipulirane i pod mobingom ušle u izvanbračnu vezu, i to jedna poslije druge, s ravnateljem Škole“. U nekoliko navrata su protiv ravnatelja dolazile prijave Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta te je izvršen inspekcijski nadzor, ali nije ništa poduzeto jer ravnatelj ima veze.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Postupajući po anonimnoj pritužbi, Pravobraniteljica je pribavila očitovanje i dokumentaciju Službe prosvjetne inspekcije Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta. Razmatrajući očitovanje i dokumentaciju vidljivo je da prosvjetna inspekcija zaprimila i razmatrala istu anonimnu pritužbu, u kojoj je pritužiteljica željela ostati anonimna. Kako je anonimna pritužba po svom sadržaju vezana uz jedan raniji podnesak iz 2010. (upućen od strane supruga nastavnice Škole) - po kojemu je još 2011. proveden inspekcijski postupak, u kojemu je moguća žrtva spolnog uznemiravanja u cijelosti negirala navode iz podneska - prosvjetna inspekcija je smatrala da je ovaj predmet riješen. Iz dostavljene dokumentacije je vidljivo da je Škola imenovala osobu koja je osim poslodavca ovlaštena i primati rješavati pritužbe vezano za zaštitu dostojanstva radnika. Prosvjetna

⁵¹ Performans je održan u Tvornici kulture, dana 06.03.2013. Cilj Vodiča je upoznati sindikalne povjerenike/ce i pravnike/ce sa svim oblicima diskriminacije na radnom mjestu, a posebno sa spolnim uznemiravanjem i uznemiravanjem temeljem spola, kako bi što uspješnije prepoznali tu vrstu diskriminacije te uputili žrtvu u njena zakonska prava i pomogli u ostvarenju istih. Vodič upućuje i na relevantne zakone, te sadrži i primjere zahtjeva za zaštitu dostojanstva, pritužbe Pravobraniteljici te primjer anti-diskriminacijske tužbe.

inspekcija je uputila anonimnu pritužbu osobi koja je u Školi ovlaštena primati rješavati pritužbe za zaštitu i dostojanstva radnika.

OPIS SLUČAJA (01-01/13-08) Pravobraniteljica je zaprimila pisanu pritužbu od B.G. iz O. zbog spolnog uznemiravanja i diskriminacije od strane poslodavca-zdravstvene ustanove. Pritužiteljica tvrdi da je prilikom specijalizacije kod poslodavca bila spolno uznemiravana od strane svog mentora. Mentor je pritužiteljicu prisiljavao na spolne odnose te time uvjetovao njezin profesionalni razvoj. Po saznanjima pritužiteljice, ona nije bila jedina zaposlenica koja je trpjela spolno uznemiravanje od strane spomenutog mentora. Pritužiteljica je prijavila mentora policiji radi kaznenog djela spolnog odnošaja zlouporabom položaja, a nakon što je policija prosljedila prijavu općinskom državnom odvjetništvu, ista je odbačena. Pritužiteljica se također obratila upravi zdravstvene ustanove s pritužbom radi zaštite dostojanstva na radnom mjestu, koju je mentor pritužiteljice svojom izjavom otklonio, te je zaključeno kako nema dovoljno dokaza da je došlo do povrede dostojanstva pritužiteljice. Nadalje, pritužiteljica je uz pomoć Udruge Mobbing podnijela zdravstvenoj ustanovi zahtjev za zaštitu radnika/ce od uznemiravanja i diskriminacije na radnom mjestu. Iako je izostalo ispitivanje njezine pritužbe, određen je nastavak specijalizacije u drugoj zdravstvenoj ustanovi.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je na temelju navoda pritužbe zatražila pisano očitovanje i svu dostupnu dokumentaciju od zdravstvene ustanove-poslodavca pritužiteljice, kao i uvid u interne akte ustanove koji uređuju postupak mjere za zaštitu dostojanstva radnike/ce te mjere zaštite od diskriminacije. Uvidom u interne akte Pravobraniteljica je utvrdila, i na temelju toga dala zdravstvenoj ustanovi upozorenje, kako u konkretnom slučaju nije na pravilan i zadovoljavajući način proveden postupak zaštite dostojanstva te se stoga nije moglo niti pravilno i potpuno utvrditi činjenično stanje. Također, zdravstvena ustanova je upozorena kako (tada važeći) Pravilnik o radu nije uređivao postupak i mjere za zaštitu dostojanstva radnika/ce na pravilan i zadovoljavajući način, a što je u konkretnom slučaju utjecalo na postupak. Slijedom navedenog, Pravobraniteljica je zdravstvenoj ustanovi preporučila da ubuduće postupi prema čl.130. Zakona o radu koji uređuje spornu postupovnu materiju, te da pristupi izmjeni postojećeg Pravilnika o radu te o navedenim mjerama i radnjama u vezi upozorenja i preporuke izvršiti Pravobraniteljicu u roku od 30 dana. Pravobraniteljica je pisano izvješće i dokumentaciju zatražila i od Ravnateljstva policije kako bi se preispitalo odbacivanje spomenute kaznene prijave koju je pritužiteljica podnijela. Na temelju pribavljene dokumentacije Pravobraniteljica je utvrdila kako se u konkretnom slučaju ne može utvrditi da se radi o spolnom uznemiravanju budući da su iskazi pritužiteljice i mentora u suprotnosti te da nedostaje konkretnih dokaza o vjerojatnosti spolnog uznemiravanja, a pritužiteljica nije ni u jednom trenutku osporila vjerodostojnost policijske dokumentacije. Pritužiteljica se upućuje na ostvarivanje zaštite prava vezano uz spolno uznemiravanje i diskriminaciju pred nadležnim sudom u okviru sudskog postupka zbog spolne diskriminacije.

1.4.1. Zaključno razmatranje i preporuke

Premda je spolno uznemiravanje i uznemiravanje temeljem spola vrlo prisutno na tržištu rada, još uvijek se radi o određenoj vrsti tabua, o tome nisu sklone govoriti niti žrtve (koje čuvaju kakvu takvu privatnost) niti svjedoci/kinje. Pravobraniteljica daje preporuku:

- (1) Obvezati sva poduzeća kojima je jedini ili većinski osnivač Republika Hrvatska i/ili jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave da redovno objavljuju podatke o broju postupaka provedenih povodom zahtjeva za zaštitu dostojanstva na svojim web-stranicama.
- (2) Sustavno provoditi edukaciju povjerenika/ica za zaštitu dostojanstva radnika.

1.5. Rodiljne i roditeljske potpore

Zakon o rodiljnim i roditeljskim potporama⁵² u primjeni je od 1. 01. 2009., a njegova osnovna svrha bila je, između ostalog, zaštita majčinstva, olakšavanje usklađenosti obiteljskih i poslovnih obveza te omogućavanja većeg sudjelovanja očeva u ranom podizanju djece. Hrvatski sabor je na sjednici 19.04.2013. usvojio Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o rodiljnim i roditeljskim potporama⁵³ (to je tzv. druga novela Zakona) koje su stupile na snagu dana 1.07.2013. Izmjene i dopune su prvenstveno motivirane usklađivanjem zakona s pravnom stečevinom Europske unije.⁵⁴

U odnosu na poticaj očevima da od najranije dobi participiraju na konkretniji način u brizi za dijete, od srpnja 2013. roditeljski dopust određuje se u trajanju od osam mjeseci (4+4). Nekadašnja odredba čl.14.st.4. Zakona o rodiljnim i roditeljskim potporama, koja je produžavala dopust za dva mjeseca pod uvjetom da ga koristi otac, zamijenjena je odredbom koja propisuje trajanje roditeljskog dopusta od šest mjeseci za prvo i drugo rođeno dijete, odnosno 30 mjeseci za rođene blizance, treće i svako sljedeće dijete pod uvjetom da roditeljski dopust koristi samo jedan roditelj. Međutim, stavak 3. istog članka naglašava da, u pravilu, roditeljski dopust koriste oba roditelja, svaki u trajanju od 4 ili 15 mjeseci. Na taj način, žene i muškarci u potpunosti su izjednačeni u pravu na **roditeljski dopust**, koji se određuje u trajanju od najmanje četiri mjeseca i nije, u pravilu, prenosiv na drugog roditelja.⁵⁵

Rodiljni dopust ostao je isti kao i dosad, u trajanju 6 mjeseci nakon rođenja djeteta, s naknadom u visini 100% plaće, a očevi kao i dosad mogu koristiti dopust umjesto majke već 70 dana nakon rođenja djeteta.

S obzirom na to da su se izmjene i dopune Zakona o rodiljnim i roditeljskim potporama počele primjenjivati 1.07.2013., još nije moguće vidjeti pravi učinak namjere zakonodavca

⁵² Narodne novine 85/08, 110/08. - ispravak i 34/11.

⁵³ Narodne novine 54/13.

⁵⁴ Direktiva Vijeća 2010/18/EU od 8. 3. 2010., koja uvodi revidirani Okvirni sporazum o roditeljskom dopustu.

⁵⁵ Prema dosadašnjem zakonu postojala je mogućnost „produljenja“ rodiljnog i roditeljskog dopusta s 12 na 14 mjeseci, ali samo uz uvjet da otac koristi najmanje 3 mjeseca dopusta prije navršenih 12 mjeseci djeteta. Vrlo mali broj očeva se na to dosad odlučivao (oko 2% u 2011.). Novost je to da se očevima maknuo taj uvjet i dovoljno je da otac koristi 2 mjeseca nakon što majka iskoristi 12 mjeseci, da bi rodiljni/roditeljski dopust trajao ukupno 14 mjeseci.

koji je želio potaknuti očeve da više sudjeluju u odgoju djeteta. Pravobraniteljica je nastavila pratiti provedbu Zakona o roditeljskim potporama, posebice kako se to odražava na korištenje roditeljskog dopusta od strane očeva (muškaraca), a sve u cilju aktivnijeg uključivanja žena na tržište rada, kao i većeg sudjelovanja očeva u skrbi za djecu. U svrhu navedenog, pribavljeni su podaci Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje (HZZO), iskazani po spolu o broju korisnika/ka roditeljskih potpora u razdoblju od 1.01.-31.12.2013. HZZO je dostavio podatke o korisnicima prava na roditeljske potpore u navedenom razdoblju, ali po nešto drugačijim kategorijama korisnika/ca nego što je dostavljao za prethodna razdoblja. Zbog toga je otežana usporedba o broju korisnika u 2013., u odnosu na prethodne godine.

Za razliku od prethodnih godina, u 2013. *nedostaju sljedeće kategorije broja korisnika/ca*: dodatni roditeljski dopust (započinje nakon obveznog roditeljskog dopusta, od 71 dana pa do 6 mjeseca starosti djeteta), roditeljski dopust do 180 dana (započinje nakon 6 mjeseci starosti djeteta), roditeljski dopust od 181-900 dana (za blizance, treće i svako sljedeće dijete), dodatnih 60 dana jer je otac koristio 90 dana roditeljskog dopusta itd.

Iz dostavljenih podataka mogu se uočiti trendovi:

- Roditeljski dopust (od rođenja djeteta do 6 mjeseca starosti djeteta) koristilo je 41.971 ili 99,61% žena i 165 ili 0,39 % muškaraca.⁵⁶
- Roditeljski dopust (započinje nakon 6 mjeseci starosti djeteta) koristilo je 42.343 ili 95,44 % žena i 2.023 ili 4,54 % muškaraca.⁵⁷ (2012. - koristilo 1.969 muškaraca/ 5,84% i cca 31.725 žena)
- Roditeljsku poštedu⁵⁸ je koristilo 10.381 ili 99,90% žena i 10 ili 0,09 muškaraca.
- Roditeljsku poštedu⁵⁹ je koristilo 14.955 ili 99,16% žena i 126 ili 0,83 % muškaraca.
- Stanku za dojenje je koristilo 176 žena.

I u ostalim kategorijama, kao što su roditeljska briga i roditeljska briga, broj muškaraca koji koristi ta prava je veoma mali ili zanemariv. S druge strane, broj muškaraca korisnika se povećava u nekim kategorijama, u kojima su inače tradicionalno prisutni, kao što su oblici produžene njege za dijete s težim smetnjama. Također, broj muškaraca je nešto veći u kategorijama u kojima je ukupan broj korisnika mali, kao što je npr. posvojiteljski roditeljski dopust (koristilo je 83 žena i 12 muškaraca).

Iznijeti podaci se razmatraju u kontekstu činjenice da je jedan od ciljeva Zakona o roditeljskim potporama potaknuti očeve da što više sudjeluju u ranom podizanju djece i ravnopravnom uključivanju u roditeljsku skrb za djecu. Kako bi se očeve što više potaknulo da ostanu kod kuće s djecom, zakonskim novelama unijete su dodatne stimulirajuće odredbe.

⁵⁶ Za usporedbu, u 2012. ovo pravo je koristilo 133 muškarac, a 2011. - 131 muškarac.

⁵⁷ Za usporedbu, u 2012. roditeljski dopust do 180 dana koristilo je 26.111 žena i 1.042 (oko 3,83%) muškaraca, roditeljski dopust od 181-900 dana koristilo je 5.611 žena i 321 (5,41%) muškaraca te dodatnih 60 dana jer je otac koristio 90 dana roditeljskog dopusta, koristilo je 606 (oko 98%) muškaraca i 13 žena.

⁵⁸ Roditeljska pošteda od rada je pravo roditelja koji ostvaruju drugi dohodak, poljoprivrednika i nezaposlenih roditelja.

⁵⁹ Roditeljska pošteda od rada je pravo roditelja koji ostvaruju drugi dohodak, poljoprivrednika i nezaposlenih roditelja.

Međutim, sve to nije dovelo do značajnijih promjena u ukupnom broju korisnika roditeljskih i roditeljskih potpora po spolu. Naime, i nadalje je referentan podatak da je *dodatni roditeljski dopust do navršenih 6 mjeseci života djeteta koristilo samo 165 ili oko 0,39% muškaraca*, što je i nadalje zanemariv broj u odnosu na broj žena koji iznosi 41.971 ili 99,61 % žena.

Nadalje, uočava se veoma blagi i nedovoljni porast u korištenju roditeljskog dopusta (nakon navršenih 6 mjeseci života djeteta) od strane očeva – ukupan broj korisnika 2.023. Međutim, ukupni podaci pokazuju da daleko veći broj majki (žena) koristi različite oblike roditeljskih i roditeljskih dopusta te roditeljskih i roditeljskih pošteta i briga.

Naime, *od ukupnog broja svih oblika roditeljskih i roditeljskih dopusta, žene su koristile prava u 126.738 ili oko 97,64% slučajeva, a muškarci u 3.056 ili oko 2,35% slučajeva.*

1.5.1. Zaključno razmatranje i preporuke

Iz svega navedenog može se slobodno zaključiti da se nedovoljno provode mjere koje omogućuju usklađivanje privatnih i profesionalnih obveza, a koje se nalaze u Nacionalnoj politici za ravnopravnost spolova, za razdoblje od 2011.-2015. Premda novela Zakona o roditeljskim i roditeljskim potporama iz 2013., u potpunosti izjednačava žene i muškarce u njihovom pravu na roditeljski dopust, još uvijek nisu uočeni učinci navedenog Zakona⁶⁰ (iako je u primjeni pola godine). Očevi i nadalje, usprkos zakonskog stimuliranja, koriste u zaista malom broju prava na roditeljski i roditeljski dopust. U tom dijelu nije pomogla ni primjena Direktive EU o roditeljskom dopustu.⁶¹

Slijedom navedenog, preporuke Pravobraniteljice su:

- (1) Kontinuirano podizati razinu znanja i svijesti o usklađivanju obiteljskih i profesionalnih obveza, te poticati očeve na veće sudjelovanje u podizanju i odgoju djece.
- (2) Kontinuirano provoditi različite kampanje i druge aktivnosti s ciljem upoznavanja javnosti s novelom Zakona o roditeljskim i roditeljskim potporama.

1.6. Nacionalni plan za poticanje zapošljavanja, analiza provedbe u 2013.

Na sjednici održanoj dana 6.06.2013., Vlada Republike Hrvatske donijela je odluku o produženju primjene Nacionalnog plana poticanja zapošljavanja za 2011.-2012., do 31.12.2013. Pravobraniteljica je od odgovornih i provedbenih institucija⁶² navedenih za provedbu mjera u Nacionalnom planu za poticanje zapošljavanja za 2011.-2012.⁶³ (dalje u

⁶⁰ Kao što je već gore navedeno Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o roditeljskim i roditeljskim potporama se počeo primjenjivati 1.07.2013. pa su stoga upitni učinci tog Zakona u 2013.

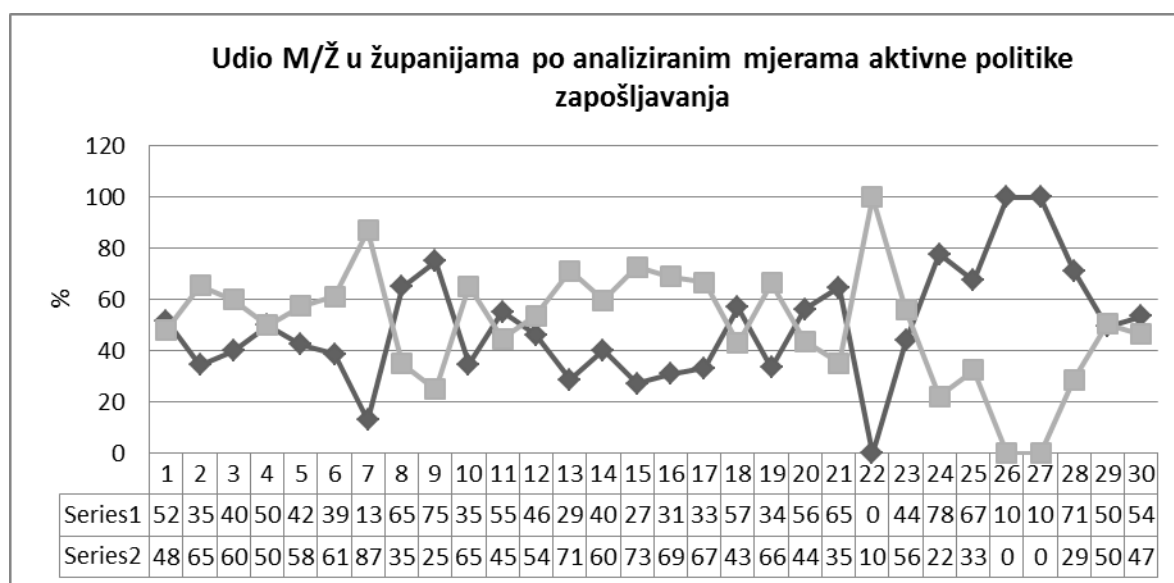
⁶¹ Direktiva Vijeća 2010/18/EU od 8. ožujka 2010., koja uvodi revidirani Okvirni sporazum o roditeljskom dopustu

⁶² Zatraženi su podaci od: Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, Ministarstva poduzetništva i obrta, Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, Ministarstva socijalne politike i mladih, Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, Agencije za mobilnost i programe Europske unije, Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina i Hrvatske obrtničke komore.

⁶³ Aktivne mjere zapošljavanja u NPPZ temelje se na Zajedničkom memorandumu o prioritetima politike zapošljavanja Republike Hrvatske - JAP.

tekstu: NPPZ), s ciljem praćenja provedbe pojedinih mjera s aspekta ravnopravnosti spolova, zatražila podatke o provođenju aktivnosti za 2013., razvrstano po županijama temeljem spola korisnika/ca (radi analize pokazatelja/indikatora provedbe po spolu).⁶⁴

Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ) je u programe aktivne politike zapošljavanja uključio ukupno 53.656 korisnika/ca, od toga 30.478 žena (56,8%). 30 aktivnosti je provedeno po županijama na način da je u 16 aktivnosti bio veći udio muškaraca, a u 14 aktivnosti je bio veći udio žena, kako je i prikazano na grafičkom prikazu (*Ž-Series1, M-Series2*).

HZZ je različitim mjerama aktivne politike za zapošljavanje i usavršavanje obuhvatio 78 osoba žrtava obiteljskog nasilja, od toga 73 žene⁶⁵ - žrtve obiteljskog nasilja (93,6%), u 13 županija i Gradu Zagrebu. Trend povećanja zapošljavanja žena žrtava obiteljskog nasilja kroz mjere NPPZ-a je u porastu kao i prethodnih godina, ali to još uvijek nije dovoljno, osobito što se ta aktivnost i dalje ne provodi po svim županijama.

1.6.1. Nezaposlenost – stanje i kretanje

Prema podacima HZZ-a⁶⁶, potkraj prosinca 2013., bilo je evidentirano 363.411 nezaposlenih osoba, što je za 5.197 osoba (1,5%) više nego u prosincu 2012. Od ukupnog broja nezaposlenih u prosincu 2013. je bilo **192.106 nezaposlenih žena**, što je za **1,2% više** nego u

⁶⁴ Detaljna analiza rezultata objavljena je na službenim internetskim stranicama Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova – www.prs.hr.

⁶⁵ U 2012. bilo je obuhvaćeno 49 žena žrtava nasilja u obitelji, a u 2011. - 19.

⁶⁶ Broj nezaposlenih osobe po dobi i spolu krajem prosinca 2013., razvrstano po županijama temeljem spola nezaposlenih osoba, objavio je HZZ u Mjesečnom statističkom biltenu broj 12/2013.

prosincu 2012. **Udio žena** u evidentiranoj nezaposlenosti u promatranom se razdoblju **smanjio s 53% na 52,9 %**.

Tablica 1. Nezaposlene žene po dobnim skupinama (192.106 žena)

8.576	od 15 do 19 godina	ili 4,5 %
24.406	od 20 do 24 godine	ili 12,7 %
27.309	od 25 do 29 godina	ili 14,2 %
23.106	od 30 do 34 godine	ili 12,0 %
21.512	od 35 do 39 godina	ili 11,2 %
21.163	od 40 do 44 godine	ili 11,0 %
22.310	od 45 do 49 godina	ili 11,6 %
22.462	od 50 do 54 godine	ili 11,7 %
18.055	od 55 do 59 godina	ili 9,4 %
3.207	od 60 i više	ili 1,7 %.

Potkraj prosinca 2013., prema podacima HZZ-a i podacima iz analize koju je izradila Pravobraniteljica, **najveći postotak nezaposlenih žena nalazi se u dobnoj skupini od 25-29 godina (14,2%)**, zatim u skupini od 20-24 godine (12,7%). U 2012., kao i 2011., trend je bio isti, najveći postotak nezaposlenih žena nalazio se u dobnoj skupini od 25-29 godina.

1.6.2. Zaposlenost – stanje i kretanje

Prema podacima HZZ-a, u 2013. zaposleno je 193.520 osoba (od toga žena 100.140 - 51,7%). Analiza o zapošljavanju osoba s evidencije HZZ-a na neodređeno i određeno vrijeme, u vremenu od 2008.-2013., pokazuje kako se iz godine u godinu nastavlja trend **povećanja broja zaposlenih na određeno vrijeme**:

- **2008.** godine na neodređeno vrijeme 23.941 osoba (19%), **na određeno 104.287 (81%)**;
- **2009.** godine na neodređeno vrijeme 17.186 osoba (14,5%), **na određeno 101.100 (85,5%)**;
- **2010.** godine na neodređeno vrijeme 14.303 osobe (10,1%), **na određeno 126.802 (89,9%)**.
- **2011.** godine na neodređeno vrijeme 15.599 osoba (9,3%), **na određeno 151.932 (90,7%)**.
- **2012.** godine na neodređeno vrijeme 13.003 osoba (7,4%), **na određeno 162.532 (92,6%)**.
- **2013.** godine na neodređeno vrijeme 12.348 osoba (6,4%), **na određeno 181.172 (93,6%)**.

1.6.3. Mjere iz NPPZ-a prema Nacionalnom programu za Rome i Akcijskom planu Desetljeća za uključivanje Roma 2005.-2015.

Provedbom mjera iz Nacionalnog programa za Rome/Akcijskog plana desetljeća za uključivanje Roma 2005.-2015., vezano za obrazovanje nezaposlenih, stručno osposobljavanje za rad bez zasnivanja radnog odnosa, sufinanciranje zapošljavanja te uključivanja u javne radove, u 2013. obuhvaćeno je ukupno 757 osoba romske nacionalne manjine (žena 255 ili 33,7%). Mjere su se provodile na području 14 županija i Grada Zagreba, pri čemu su bili uključeni više muškarci nego žene. U 4 županije nije bila uključena niti jedna žena (Brodsko-posavska, Primorsko-goranska, Karlovačka i Vukovarsko – srijemska).

1.6.4. Zaključno razmatranje i preporuke

Od 50 analiziranih aktivnosti NPPZ-a za 2013., 36 je imalo pokazatelje provedbe izražene brojem osoba određene ciljane skupine razvrstano po županijama i po spolu. Obuhvaćeno je ukupno 57.252 osoba, od toga 31.998 žena (55,8%). Analizirano po aktivnostima:

- u 22 aktivnosti bilo je uključeno **više muškaraca, u 14 više žena;**
- svega **6 aktivnosti** su provedene u svim županijama i Gradu Zagrebu na način da su po njima bili **obuhvaćeni i muškarci i žene;**
- u aktivnostima gdje se daju poticaji dobivaju ih znatno više muškarci nego žene⁶⁷ i takav trend postoji u većini županija⁶⁸;
- ženama je odobreno manje financijskih sredstava, između ostalog, jer podnose manje zahtjeva;⁶⁹
- zabrinjava i podatak da je učeničke stipendije u 2013. dobilo više muškaraca nego žena⁷⁰ u 15 županija i Gradu Zagrebu u kojima su dodjeljivane, a u 4 županije stipendiju nije dobila niti jedna žena.

Pravobraniteljica ponovo ukazuje kako se aktivnosti vezane za smanjenje nezaposlenosti žena na tržištu rada ne provode dovoljno. Još uvijek ima aktivnosti iz NPPZ-a u koje se s područja pojedinih županija ne uključuje niti jedna žena. Pravobraniteljica ukazuje na konstantni trend povećanja broja zaposlenih na određeno vrijeme (93,6% u 2013.). Iako naizgled ovaj trend podjednako pogađa muškarce i žene, on perpetuira nepovoljniji položaj žena na tržištu rada. Naime, 2013. udio žena u broju zaposlenih na neodređeno vrijeme bio je 49,9%, a na određeno 51,9%. Pravobraniteljica daje preporuku:

⁶⁷ Ministarstvo poduzetništva i obrta, aktivnost 3.3.2.6., od 60 odobrenih poticaja, odobreno 4 ženama ili 6,6% i aktivnost 3.5.1.6., od 1.273 odobrenih poticaja 589 odobreno ženama ili 46,2%.

⁶⁸ Aktivnost 3.3.2.6., **od 13 županija u 12 županija poticaj nije dobila niti jedna žena;** dok se u 7 županija aktivnost nije provodila. Isto tako, ukupno gledano, muškarci su dobili veća financijska sredstva u odnosu na žene. Aktivnost 3.5.1.6. – poticaj je dobilo više muškaraca nego žena u 15 županija; po iznosima - veće iznose su dobili muškarci u 17 županija, a žene u 3 i Gradu Zagrebu.

⁶⁹ Vidjeti: *NPPZ, analizu provedbe u 2013.*, Ministarstvo poduzetništva i obrta, aktivnosti 3.3.2.6. i 3.5.1.6., www.prs.hr

⁷⁰ Ministarstvo poduzetništva i obrta, aktivnost 3.5.5.9. - Više muškaraca nego žena u 15 županija i Gradu Zagrebu.

- (1) Država, kao i jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, trebale bi biti više angažirane u provedbi NPPZ-a, na način da se razrade dodatne poticajne mjere na lokalnoj razini.

1.7. Edukacije i publikacije Pravobraniteljice

Pravobraniteljica je u **koncernu Agrokor** održala edukaciju ovlaštenih osoba za zaštitu dostojanstva radnika/ca imenovanih sukladno Zakonu o radu. Edukaciju⁷¹ pod nazivom *"Zaštita dostojanstva radnika/ca, ravnopravnost spolova i zabrana diskriminacije na radu i pri zapošljavanju"*. Uz pravobraniteljicu edukaciju su proveli i predstavnici Ministarstva pravosuđa i Pučke pravobraniteljice. Sudionici su upoznati s nadležnostima institucije Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, s praksom vezanom uz pritužbe građana i građanki zbog diskriminacije na tržištu rada, posebice spolnog uznemiravanja na radnom mjestu.

Nadalje, povodom obilježavanja Međunarodnog dana žena, Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova i tri ženske sindikalne grupe - Ženska sekcija Saveza samostalnih sindikata Hrvatske, Odbor žena Nezavisnih hrvatskih sindikata te Koordinacija žena Hrvatske udruge sindikata, organizirale su u Tvornici kulture promociju **Vodiča** za prepoznavanje spolne diskriminacije **"Kako prepoznati spolnu diskriminaciju u praksi i kako se od nje zaštititi"** te performans *"One su među nama"*⁷² u kojemu su sudjelovale žene iz društvenog, kulturnog, umjetničkog i znanstvenog života. Vodič je rezultat dugogodišnje suradnje institucije Pravobraniteljice i triju ženskih sindikalnih grupa i namijenjen je informiranju sindikalnih povjerenika/ca i pravnika/ca u prepoznavanju i suzbijanju spolne diskriminacije i njenih javnih oblika, korištenju pravnih mehanizama i zaštiti žrtava spolne diskriminacije - diskriminirane temeljem spola, bračnog i obiteljskog statusa, trudnoće, materinstva, kao i temeljem spolne orijentacije. Naime, jedan od značajnih problema je slabo razumijevanje pojma diskriminacije, posebice diskriminacije u području zapošljavanja i rada, kako od strane poslodavaca tako i zaposlenih, slabo poznavanje relevantnih zakona i institucija, kao i prava potencijalnih žrtava diskriminacije. Sindikalni povjerenici/e i pravници/e su osobe kojima se radnici/e najčešće obraćaju s pritužbom da su im povrijeđena radnička prava i njihovo dostojanstvo. Stoga su velika očekivanja da upravo oni/e budu prvi/e koji/e će upozoriti na diskriminaciju i spolno uznemiravanje na radnom mjestu i u radnom okruženju. Ovim Vodičem se skreće pozornost na ovlasti i postupanje Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova kao anti-diskriminacijske institucije koja ima mehanizme zaštite za sve osobe koje joj se s povjerenjem obrate i koje mogu dobiti konzultaciju ili pravni savjet prije nego što poslodavcu/ki ulože pritužbu radi povrede dostojanstva, prije nego što se obrate državnom

⁷¹ 08.02.2013., u prostorijama koncerna Agrokor.

⁷² 06.03.2013., u Tvornici kulture.

inspektoratu ili prije nego što se odluče zaštititi svoja prava pred sudom u anti-diskriminacijskom postupku.⁷³

⁷³ Vodič je tiskan uz finansijsku potporu francuskog Ministarstva rada i GIP Institutional u okviru projekta kojim se planira osposobljavanje predstavnika/ica sindikata u njihovom prepoznavanju i zaštiti od diskriminacije u području zapošljavanja i rada.

OBITELJ

2.1. Nasilje u obitelji

Nasilje nad ženama, pa tako i obiteljsko nasilje, smatra se oblikom spolne diskriminacije, sukladno Konvenciji o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena⁷⁴ te Deklaraciji UN-a o uklanjanju nasilja nad ženama⁷⁵. Istu Konvenciju Republika Hrvatska ratificirala je 2001., a kao članica Vijeća Europe ima obvezu primjenjivati oba ova dokumenta sukladno Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda Vijeća Europe i pripadajućim provedbenim protokolima. Dana 22.01.2013., Republika Hrvatska je potpisala i Konvenciju o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja. U preambuli istog dokumenta nasilje nad ženama definirano je kao „rodno uvjetovano nasilje“ i „sredstvo dominacije muškaraca nad ženama“. Konvencija ujedno predstavlja i prvi međunarodni ugovor koji daje definiciju roda.

Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji⁷⁶ propisano je da nasilničko ponašanje u obitelji predstavlja prekršajno djelo, opisani su oblici ponašanja u obitelji koji se smatraju nasiljem, i propisane su kazne za takvo ponašanje.

Tijekom izvještajnog razdoblja, točnije 01.01.2013., na snagu je stupio novi Kazneni zakon⁷⁷ kojim nasilničko ponašanje u obitelji nije više propisano kao posebno kazneno djelo, već je nasilje prema članu /članici obitelji inkorporirano kao kvalifikatorna okolnost slijedećih kaznenih djela: Teško ubojstvo, Tjelesna ozljeda, Osobito teška tjelesna ozljeda, Teška tjelesna ozljeda s posljedicom smrti, Teška tjelesna ozljeda iz nehaja, Prisila, Prijetnja, Spolni odnošaj bez pristanka, i Teška kaznena djela protiv spolne slobode⁷⁸. Dakle, prema

⁷⁴ Narodne novine broj 03/01.

⁷⁵ Donijeta 20. prosinca 1993.

⁷⁶ Narodne novine broj 137/09, 14/10, 60/10.

⁷⁷ Narodne novine 125/11, 144/12.

⁷⁸ **Teško ubojstvo**

Članak 110.

Kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora kaznit će se:

1. tko drugoga ubije na okrutan ili podmukao način,

2. tko ubije osobu posebno ranjivu zbog njezine dobi, teže tjelesne ili duševne smetnje ili trudnoće,

3. tko ubije člana obitelji kojeg je već ranije zlostavljao,

4. tko drugoga ubije iz koristoljublja, bezobzirne osvete, mržnje ili iz drugih niskih pobuda,

5. tko drugoga ubije radi počinjenja ili prikrivanja drugog kaznenog djela,

6. tko ubije službenu osobu u vezi s njezinim obavljanjem službene dužnosti.

Tjelesna ozljeda

Članak 115.

(1) Tko drugoga tjelesno ozlijedi ili mu naruši zdravlje, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine.

(2) Tko djelo iz stavka 1. počinji iz mržnje, prema članu obitelji ili prema osobi posebno ranjivoj zbog njezine dobi, teže tjelesne ili duševne smetnje ili trudnoće, kaznit će se kaznom zatvora do dvije godine.

(3) Kazneni postupak za kazneno djelo iz stavka 1. pokreće se privatnom tužbom

Sakaćenje ženskih spolnih organa

Članak 116.

(1) Tko ženskoj osobi potpuno ili djelomično ukloni ili trajno promijeni vanjski spolni organ, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(2) Tko žensku osobu potakne ili joj pomogne da se podvrgne radnjama iz stavka 1. ovoga članka, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

(3) Tko djelo iz stavka 1. i 2. ovoga članka počinji iz mržnje, prema djetetu ili bliskoj osobi, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

Osobito teška tjelesna ozljeda

Članak 117.

(1) Ako je kaznenim djelom iz članka 116. stavak 1. ovoga Zakona doveden u opasnost život ozlijeđenog, ili je uništen ili trajno i u znatnoj mjeri oslabljen koji važan dio njegova tijela ili koji važan organ, ili je prouzročena trajna nesposobnost za rad ozlijeđenog, ili trajno i teško narušenje njegova zdravlja, trajna iznakaženost ili trajna nesposobnost za reprodukciju, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

(2) Tko djelo iz stavka 1. počinji iz mržnje, prema bliskoj osobi ili prema osobi posebno ranjivoj zbog njezine dobi, teže tjelesne ili duševne smetnje ili trudnoće, ili kao službena osoba u obavljanju službe ili javne ovlasti,

(3) Tko neku od posljedica navedenih u stavku 1. ovoga članka prouzroči namjerno, kaznit će se kaznom zatvora od tri do dvanaest godina.

Teška tjelesna ozljeda

Članak 118.

(1) Tko drugoga teško tjelesno ozlijedi ili mu teško naruši zdravlje, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(2) Tko djelo iz stavka 1. ovoga članka počinji iz mržnje, prema članu obitelji ili prema osobi posebno ranjivoj zbog njezine dobi, teže tjelesne ili duševne smetnje, invaliditeta ili trudnoće, ili kao službena osoba u obavljanju službe ili javne ovlasti, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

Osobito teška tjelesna ozljeda

Članak 119.

(1) Ako je kaznenim djelom iz članka 116. stavka 1. i 2. i članka 118. stavka 1. ovoga Zakona doveden u opasnost život ozlijeđenog, ili je uništen ili trajno i u znatnoj mjeri oslabljen koji važan dio njegova tijela ili koji važan organ, ili je prouzročena trajna nesposobnost za rad ozlijeđenog, ili trajno i teško narušenje njegova zdravlja, trajna iznakaženost ili trajna nesposobnost za reprodukciju, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina.

(2) Tko djelo iz stavka 1. ovoga članka počinji iz mržnje, prema bliskoj osobi ili prema osobi posebno ranjivoj zbog njezine dobi, teže tjelesne ili duševne smetnje ili trudnoće, ili kao službena osoba u obavljanju službe ili javne ovlasti, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(3) Tko neku od posljedica navedenih u stavku 1. ovoga članka prouzroči namjerno, kaznit će se kaznom zatvora od tri do dvanaest godina.

Teška tjelesna ozljeda s posljedicom smrti

Članak 120.

Ako je počinjenjem kaznenog djela iz članka 116., članka 118. i članka 119. ovoga Zakona prouzročena smrt, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od tri do petnaest godina.

Teška tjelesna ozljeda iz nehaja

Članak 121.

(1) Tko djelo iz članka 118. počinji iz nehaja, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine.

(2) Tko djelo iz članka 119. ovoga Zakona počinji iz nehaja, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

Prisila

Članak 135.

(1) Tko drugoga silom ili ozbiljnom prijetnjom prisili da što učini, ne učini ili trpi, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

(2) Kazneni postupak za kazneno djelo iz stavka 1. ovoga članka pokreće se privatnom tužbom, osim ako je počinjeno iz mržnje, prema djetetu ili članu obitelji.

Prijetnja

Članak 136.

(1) Tko drugome ozbiljno prijeti kakvim zlom da bi ga ustrašio ili uznemirio, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine.

postojećem zakonskom rješenju, bili bi kažnjivi i silovanje i spolni odnošaj bez pristanka u obitelji, tj. u braku. Kazneni zakon također definira pojam člana obitelji: „Članovi obitelji su bračni ili izvanbračni drug ili istospolni partner, njihova zajednička djeca te djeca svakog od njih, srodnik po krvi u ravnoj lozi, srodnik u pobočnoj lozi zaključno do trećeg stupnja, srodnici po tazbini do zaključno drugog stupnja, posvojitelj i posvojenik.“ Valja napomenuti da navedeni zakon u određenim člancima koristi termin „bliska osoba“ a koji je definiran kao: „Bliske osobe su članovi obitelji, bivši bračni ili izvanbračni drug ili istospolni partner i osobe koje žive u zajedničkom kućanstvu.“

Međutim, Pravobraniteljica i dalje smatra da je potrebno u djelo Protupravno oduzimanje slobode (čl.136.) Kaznenog zakona, i to u tekst Glave XIII, koji propisuje kaznena djela protiv osobne slobode, uvrstiti i kvalifikatorni oblik „ako je počinjeno prema članu obitelji alt. bliskoj osobi“ te predvidjeti odgovarajuću kaznu. Ovo stoga što je protupravno oduzimanje slobode i fizičko i ekonomsko i psihičko nasilje, a iskustvo govori da i takvi oblici obiteljskog nasilja postoje.

(2) Tko drugome ozbiljno prijeti da će njega ili njemu blisku osobu usmrtiti, teško tjelesno ozlijediti, oteti ili mu oduzeti slobodu, ili nanijeti zlo podmetanjem požara, eksplozijom, ionizirajućim zračenjem, oružjem, opasnim oruđem ili drugim opasnim sredstvom, ili mu uništiti društveni položaj ili materijalni opstanak, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

(3) Ako je kazneno djelo iz stavka 1. i 2. počinjeno prema službenoj ili odgovornoj osobi u svezi s njenim radom ili položajem, ili prema većem broju ljudi, ili ako je prouzročilo veću uznemirenost stanovništva, ili ako je osoba kojoj se prijeti dulje vrijeme stavljena u težak položaj, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(4) Kazneno djelo iz stavka 1. ovoga članka progoni se privatnom tužbom, a kazneno djelo iz stavka 2. ovoga članka progoni se po prijedlogu, osim ako je djelo iz stavka 1. ili 2. počinjeno iz mržnje, prema djetetu ili članu obitelji

Spolni odnošaj bez pristanka

Članak 149.

(1) Tko s drugom osobom bez njezinog pristanka izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju ili navede drugu osobu da bez svog pristanka s trećom osobom izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju ili da bez svog pristanka nad samom sobom izvrši sa spolnim odnošajem izjednačenu spolnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(2) Počinitelj koji je bio u otklonjivoj zabludi glede postojanja pristanka iz stavka 1. ovoga članka, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

(3) Pristanak iz stavka 1. ovoga članka postoji ako je osoba svojom voljom odlučila stupiti u spolni odnošaj ili s njime izjednačenu spolnu radnju i bila je sposobna donijeti i izraziti takvu odluku. Smatra se da takvog pristanka nema osobito ako je spolni odnošaj ili s njime izjednačena spolna radnja izvršena uz uporabu sile ili prijetnje, prijevare, zlouporabom položaja prema osobi koja se prema počinitelju nalazi u odnosu zavisnosti, iskorištavanjem stanja osobe zbog kojeg ona nije bila sposobna izraziti svoje odbijanje, ili nad osobom kojoj je protupravno oduzeta sloboda.

Silovanje

Članak 150.

(1) Tko djelo iz članka 149. stavka 1. ovoga Zakona počini uporabom sile ili prijetnje da će izravno napasti na život ili tijelo silovane ili druge osobe, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(2) Počinitelj koji je bio u otklonjivoj zabludi glede postojanja pristanka iz stavka 1. kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Teška kaznena djela protiv spolne slobode

Članak 151.

(1) Kaznom zatvora od jedne do deset godina kaznit će se tko djelo iz članka 149. stavak 1. ovoga Zakona počini:

1. prema članu obitelji;

2. prema žrtvi posebno ranjivoj zbog njezine dobi, bolesti, ovisnosti, trudnoće, invaliditeta, teške tjelesne ili duševne smetnje;

3. na osobito okrutan ili osobito ponižavajući način;

4. iz mržnje;

5. zajedno s jednim ili više počinitelja, a pritom je prema istoj osobi izvršeno više spolnih odnošaja ili s njim izjednačenih spolnih radnji,

6. uz uporabu oružja ili opasnog oruđa;

7. na način da je silovana osoba teško tjelesno ozlijeđena, ili joj je zdravlje teško narušeno, ili je ostala trudna.

(2) Tko djelo iz članka 150. stavak 1. ovoga Zakona počini pod okolnostima iz stavka

1. ovoga članka, kaznit će se kaznom zatvora od tri do petnaest godina.

Pri procjeni što treba ili ne treba uvrstiti u sferu kaznenog djela, valja imati na umu da su prekršaji kažnjiva djela nižeg intenziteta, ali isto tako valja uzeti u obzir i procesne odredbe kojima se procesuiraju prekršaji i kaznena djela.

Prema ovakvoj sistematizaciji djela obiteljskog nasilja, izvan dohvata kaznenog zakona ostaje psihičko, pa i ekonomsko nasilje u obitelji. Iz dosadašnjeg rada po pritužbama žena na postupanje policije, dobro je poznato da nasilje u obitelji rijetko biva samo fizičko te da su žene najčešće izložene kombinaciji više oblika nasilja-fizičkom, psihičkom i ekonomskom. Međutim, nije rijetkost da su žene izložene i samo psihičkom, odnosno i/ili ekonomskom nasilju u obitelji te da takvo nasilje ima jednako razarajući učinak na žrtvu kao i fizička sila. Zbog toga Pravobraniteljica smatra da je propust to što Kaznenim zakonom nije obuhvaćeno i psihičko i ekonomsko nasilje kao oblici kažnjivog djela, već su ta dva oblika nasilja ostala u sferi prekršajnog djela.⁷⁹ Usporedi li se krug osoba koje štiti Kazneni zakon i Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji⁸⁰, može se utvrditi da Kazneni zakon pruža pravnu zaštitu širem krugu osoba od Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, jer obuhvaća i istospolne partnere.

Ukoliko se analiziraju način pokretanja i učinci kaznenog i prekršajnog postupka, može se reći da se kazneni postupak sporije pokreće, ali je težina društvenog prijekora (kazne) veća (za većinu djela predviđene su višegodišnje zatvorske kazne), i postoji veći broj sigurnosnih mjera (obvezan psihijatrijski tretman, obvezno liječenje od ovisnosti, obvezan psihosocijalni tretman, zabrana približavanja i dr.) te mogućnost provođenja zaštitnog nadzora (za djela s obilježjima nasilja za koje je izrečena kazna od min. 5 godina i kazna zatvora je izdržana). Predviđeno je i više tzv. posebnih obveza (npr. zabrana približavanja žrtvi ili nekim drugim osobama, zabrana uznemiravanja ili uhođenja žrtve ili neke druge osobe, zabrana napuštanja doma u određenom razdoblju tijekom dana) koje mogu dodatno zaštititi žrtvu nasilja. Određene sigurnosne mjere mogu biti izrečene i za vrijeme trajanja istražnog postupka. Kazne su teže, najčešće višegodišnje zatvorske (za najteža djela i dugotrajni zatvor-min. 21 i max. 40 godina).

Prekršajni se postupak, s druge strane, lakše pokreće, postoji mogućnost momentalnog stavljanja pod zaštitu žrtve (zaštitnim mjerama koje se mogu izreći i prije pokretanja postupka- udaljenje iz kuće, zabrana približavanja žrtvi), ali su kazne manje/niže i ne postoji takav spektar zaštitnih i dr. mjera kao u Kaznenom zakonu. Predviđa se alt. izricanje novčanih i zatvorskih kazni. Najviša zatvorska kazna je 90 dana, a novčana 15.000 kn, time što su takve

⁷⁹ Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Narodne novine 137/09.

⁸⁰ U smislu Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji obitelj čine:

- žena i muškarac u braku, njihova zajednička djeca te djeca svakog od njih,
 - žena i muškarac u izvanbračnoj zajednici, djeca svakog od njih i njihova zajednička djeca,
 - srodnici po krvi u ravnoj lozi bez ograničenja,
 - srodnici po krvi u pobočnoj lozi zaključno s trećim stupnjem,
 - srodnici po tazbini zaključno s drugim stupnjem u bračnoj i izvanbračnoj zajednici,
 - osobe koje imaju zajedničku djecu,
 - skrbnik i štićenik,
 - udomitelj, korisnik smještaja u udomiteljskoj obitelji i članovi njihovih obitelji dok takav odnos traje.
- te žena i muškarac koji su živjeli zajedno u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici, djeca svakog od njih i njihova zajednička djeca, ukoliko su nakon prekida bračne ili izvanbračne zajednice povod sukoba bili bivši bračni ili izvanbračni odnosi.

kazne predviđene za počinjenje djela u povratu ili u prisutnosti djece (kvalifikatorna okolnost).

Budući da nasilničko ponašanje u obitelji čije su žrtve žene predstavlja oblik diskriminacije koji može rezultirati vrlo teškim posljedicama, pa i smrću žrtve, Pravobraniteljica prati postupanje policijske službe, ali i ostalih institucija koje su nadležne za postupanje u slučajevima nasilničkog ponašanja u obitelji.

I tijekom 2013., Pravobraniteljica je pratila rad policijske službe, zavoda za socijalnu skrb i zdravstvenih ustanova kao dijela službi koje su ovlaštene i dužne postupati u slučaju nasilja u obitelji, temeljem Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji. Rad se prati kroz individualne pritužbe, ali i sukladno ovlaštenju iz čl.22. Zakona o ravnopravnosti spolova, neovisno i samostalno praćenjem provođenja istog zakona putem izvješća nadležnih tijela.

Prije analize dostavljenih podataka, Pravobraniteljica naglašava kako Ministarstvo pravosuđa nema sustav statističkih alata koji bi omogućavao praćenje podataka o kaznenim predmetima ili po člancima Kaznenog zakona, kao niti mogućnost praćenja podataka o prekršajnim predmetima po vrsti prekršaja ili po člancima zakona.

2.1.1. Pregled brojčanih pokazatelja prekršajnih djela nasilničkog ponašanja u obitelji dostavljenih od strane MUP-a

Ravnateljstvo policije Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske (MUP) dostavilo je Pravobraniteljici podatke o prekršajima koji se odnose na nasilje u obitelji za vremensko razdoblje od 01.01.-31.12.2013., kako slijedi:

U razdoblju od 01.01.-31.12.2013. po Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji, prekršajno je prijavljeno 16.564 osoba, što je za 7,9% manje u odnosu na isto razdoblje 2012., tijekom kojeg je prekršajno prijavljeno 17.976 osoba (**kontinuirani pad od 2010.**). Od ukupnog broja prijavljenih počinitelja/ica, njih 9.404 (56,8% - 8.062 muškog spola i 1.342 ženskog spola) privedeno je sucu/sutkinji za prekršaje. Gledano po spolu, od ukupnog broja prijavljenih osoba, 12.996 bilo je muškog spola, 3.568 ženskog spola i 442 djece (322 muškog spola i 120 ženskog spola).

Temeljem čl.137. Zakona o prekršajima, zadržano je 3.117 ili 18,8% prijavljenih osoba (2.864 muškog spola i 253 ženskog spola), što predstavlja **pad od cca 30%** u odnosu na prethodno razdoblje, u kojem je mjera zadržavanja izrečena prema 10.120 osoba.

Na odluke prekršajnog suda podneseno je 65 žalbi, što u odnosu na prethodno izvještajno razdoblje predstavlja **pad od 47,6%**. Prijavljenim djelima oštećeno je ukupno 18.590 osoba, što je za **9,9% manje** u odnosu na 20.627 oštećenih osoba tijekom 2012. Od ukupnog broja oštećenih osoba 11.904 osoba su ženskog spola (maloljetne i punoljetne) i čine **64 % osoba oštećenih nasilničkim ponašanjem**.

Najčešći počinitelji prekršaja nasilničkog ponašanja u obitelji su bili **suprug nad suprugom** (3.897 ili 23,5% slučajeva), otac nad djetetom (3.374 ili 20,4% slučajeva), sin nad roditeljem (2.599 ili 15,7% slučajeva), **izvanbračni suprug nad suprugom** (967 ili 5,8% slučajeva), majka nad djetetom (981 ili 5,4% slučajeva), **izvanbračna supruga nad suprugom** (1.077 ili 6,55% slučajeva).

U 2013. policija je sucima/sutkinjama nadležnih prekršajnih sudova predložila izricanje sveukupno 14.528 zaštitnih mjera i time je broj istih ostao uglavnom konstantan. Od 14.528 predloženih zaštitnih mjera policija je tijekom 2013., provela 1.697 zaštitnih mjera koje su joj sukladno Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji i Pravilniku o načinu provedbe zaštitnih mjera⁸¹ stavljene u djelokrug rada (zabrana približavanja žrtvi nasilja, zabrana uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju i udaljenje iz stana, kuće, ili nekog drugog stambenog prostora).

Iz navedenog, neki od podataka djelomično bude optimizam, a djelomično rezignaciju. Naime, došlo je do ukupnog pada broja prekršajnih djela nasilničkog ponašanja u obitelji, no nema podataka koji bi upućivali na uzroke tome padu. Ne može se govoriti niti o trendu, budući da zabilježeni pad znatno odstupa od podataka iz dosadašnjih izvještajnih razdoblja.

2.1.1.1. Statistički podaci MUP-a o kaznenim djelima nasilja u obitelji

S obzirom na stupanje na snagu novog Kaznenog zakona 01.01.2013. i nove zakonske regulative kaznenih djela nasilničkog ponašanja u obitelji, MUP je dostavio drugačije specificirane podatke o kaznenim djelima počinjenim na štetu bliske osobe. Od ukupno 75 kaznenih djela silovanja, 37 je počinjeno među bliskim osobama. Od ukupno 41 kaznenog djela ubojstva, 15 ubojstava je počinjeno među bliskim osobama. Među bliskim osobama, po procjeni MUP-a, najčešće je počinjenje kaznenih djela protiv života i tijela, protiv osobne slobode i protiv spolne slobode, u koje grupe se ubrajaju kaznena djela ubojstva, teška ubojstva i teška ubojstva u pokušaju, tjelesne ozljede, teške tjelesne ozljede, nametljiva ponašanja, prijetnje, silovanja, spolni odnošaji bez pristanka i spolna uznemiravanja.

Analizom podataka o *broju žrtava kaznenog djela* s elementima nasilja počinjenog među bliskim osobama, razvrstanih po spolu, razvidno je da su žrtve tih kaznenih djela najčešće ženskog spola. Iz analiziranih podataka koji su dostavljeni slijedi da je u razdoblju od 01.01.-31.12.2013. zabilježeno ukupno 879 žrtava, od kojih su 237 (27%) muškarci a 642 (73%) žene⁸².

S obzirom da ne postoji egzaktni podatak o počiniteljima/cama kaznenih djela na štetu bliske osobe, Pravobraniteljica može samo konstatirati da je broj ubojstava bliskih članova obitelji u

⁸¹ Narodne novine 27/04.

⁸² Pri dostavi podataka, MUP je napomenuo kako ustrojstvene jedinice kriminalističke policije rade na poboljšanju sustava evidentiranja kaznenih djela radi budućeg dobivanja svih potrebnih parametara pa tako i podataka o odnosima žrtve i počinitelja.

odnosu na prethodno izvještajno razdoblje bitno manji - u 2012. bilo je 27 takvih ubojstava, dok ih je u 2013. bilo 15. S obzirom da su žrtve kaznenih djela počinjenih na štetu bliske osobe većinom žene (73%), može se pretpostaviti i da 2/3 žrtava ubojstva među bliskim članovima obitelji čine žene. ***Ostaje nepoznat podatak o tome tko su počinitelji/ce i kojeg su spola i stupnja srodstva.***

Komparirajući podatke o ukupnom broju ubojstava i broju članova obitelji-žrtvama tih ubojstava u razdoblju od 2009.-2013., nemoguće je utvrditi ikakve trendove, budući da podaci osciliraju.

God.	Ukupan broj ubojstava	Žrtve ubojstava počinjenih unutar obitelji/među bliskim osobama
2009.	49	28
2010.	58	18
2011.	48	19
2012.	51	27
2013.	41	15

2.1.1.2. Problemi koji traju

Iz podataka o odnosima između počinitelja i žrtve, može se zaključiti da su muškarci većinski počinitelji prekršaja i kaznenih djela nasilničkog ponašanja u obitelji. Najčešće žrtve su, zaključujući prema dostupnim podacima, kako iz ovog, tako i iz prijašnjih izvještajnih razdoblja, supruge, izvanbračne supruge, majke i djeca. Navedeno potvrđuje i podatak o broju muškaraca-počinitelja prekršaja i kaznenih djela nasilničkog ponašanja u obitelji.

Međutim, ono što izaziva pitanja uvidom u dostavljene podatke je relativno velik broj žena koje su prijavljene za nasilničko ponašanje, pa i zadržane, te privedene sudu za prekršaje. Prema gore iznijetom, **43,2% osoba prijavljenih za počinjenje nasilja u obitelji čine žene.**

Nasuprot iznijetim podacima stoji podatak koji je rezultat globalnog istraživanja provedenog od Svjetske zdravstvene organizacije (WHO - World Health Organization) kako je trećina žena u svijetu žrtve obiteljskog nasilja. Zbog toga je čelnica WHO-a, Margaret Chan, nazvala obiteljsko nasilje "globalnim zdravstvenim problemom epidemijskih proporcija". Navedeno istraživanje⁸³ pokazalo je da je partnersko nasilje najčešći oblik nasilja nad ženama koji pogađa 30% žena diljem svijeta.

Čini se da su u Republici Hrvatskoj žene nasilnije nego u ostatku svijeta, barem kad se pogledaju prezentirani podaci. Međutim, radom po pojedinačnim pritužbama te provedenim ispitnim postupkom, Pravobraniteljica je ustanovila kako bi uzrok povećanom broju prijava

⁸³ Svjetska zdravstvena organizacija/World Health Organisation, Istraživanje pod nazivom: "Global and regional estimates of violence against women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence", 2013.

žena radi obiteljskog nasilja mogao biti složeniji nego što izgleda. Naime, evidentno je da su obiteljski nasilnici ipak u natpolovičnoj većini muškarci, te da su isti nasilni prema svojoj supruzi, izvanbračnoj ili bračnoj, te djetetu. Kod nasilja u obitelji vrlo rijetko se radi o jednoj vrsti nasilja-samo psihičkom, samo fizičkom ili samo ekonomskom. Vrlo često se radi o kombinacijama sva tri oblika, a najčešće se radi o kombinaciji fizičkog i psihičkog nasilja. U takvim slučajevima ženama ne preostaje drugo nego da se pokušaju obraniti ili zaštititi napadnutu osobu (ako se radi o djetetu). Prilikom obrane, opće je poznato, može se desiti i da žrtva na neki način povrijedi napadača ili da mu, isprovocirana fizičkim napadom i psihičkim zlostavljanjem, uzvrat psovkom ili vrijeđanjem. U slučaju kad intervenira policija, evidentira da su povrijeđene obje osobe koje su sudjelovale u događaju, zaključi da se radi o međusobnom obiteljskom obračunu i prekršajno prijavi oba bračna druga, ne praveći razliku između obrane i napada.⁸⁴ Potonje se prepušta sudu.

U takvim pojedinačnim slučajevima Pravobraniteljica policiji upućuje pojedinačna upozorenja i preporuke kojima nastoji policijske službenike/ce upozoriti da bi u postupanju u slučajevima obiteljskog nasilja trebali primijeniti rodno-senzibilan pristup. To bi značilo drugačiju, svestraniju procjenu događaja te participacije sudionika/ca istog. Primjerice, ukoliko policija dolaskom na mjesto događaja zatekne supružnike u situaciji u kojoj žena ima tragove stezanja vrata i žali se da ju je suprug gušio, a ovaj ima ogrebotine po licu i vratu, dok oboje iskazuju da je jedno vrijeđalo drugo, valjalo bi donijeti logičan zaključak da se u ovom slučaju radilo o nužnoj obrani. Pri tome svakako valja uzeti u obzir i okolnosti u kojima bračni par živi (je li bilo ranijih nesuglasica, jesu li u postupku razvoda i/ili diobe bračne stečevine, čije je vlasništvo stan ili kuća u kojoj žive, konstitucija sudionika događaja), te nakon toga odlučiti je li potrebno privesti i zadržati oboje supružnika i je li uopće supruga odgovorna za ono što je učinila u obrani od napada. Čak i u slučaju da se dozvoli mogućnost da nije policija ta koja će odlučivati što je napad, a što nužna obrana, i prema toj ocjeni sastaviti tužbeni zahtjev, policija je ipak ta koja odlučuje koga će privesti, odrediti zadržavanje i privesti sucu za prekršaje. Nažalost, Pravobraniteljica je, provodeći ispitni postupak, često nailazila na situacije u kojima razlozi određivanja zadržavanja jasno i izričito propisani čl.137. Prekršajnog zakona uopće nisu navedeni, a iz samog predmeta je jasno da nisu ni postojali. U takvim slučajevima, radi se i o nezakonitom lišavanju slobode, za koje je odgovorna policija.

Na izložene probleme Pravobraniteljica je u svojim izvješćima upozoravala i ranijih godina. Valja se prisjetiti i niza predavanja koje je pravobraniteljica tijekom 2012. održala polaznicima Policijske akademije, kao i službenicima/ama koji postupaju po nasilju u obitelji, i tijekom kojih su došli do izražaja kako zreli i profesionalni stavovi o obiteljskom nasilju i ženama kao žrtvama istoga, tako i krajnje mizogini i potpuno neprofesionalni stavovi o istima, ali i ženama uopće. Stoga Pravobraniteljica smatra da i dalje postoji potreba za kontinuiranom

⁸⁴ Izvješće UN-ove Posebne izvjestiteljice za suzbijanje nasilja na ženama, Rashide Manjoo, A/HRC/23/49/Add.4, 03.06.2013., posjet RH od 07.-16.11.2012., toč.49. „Nadalje, u nekim slučajevima dolazi do dvostrukog uhićenja, uhićeni su i počinitelj nasilja i žrtva protiv kojih se u nekim slučajevima podnosi optužni prijedlog za narušavanje javnog reda i mira. Statistike pokazuju da je udio žena koje su uhićene u slučajevima obiteljskog nasilja 35%.“
http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session23/A-HRC-23-49-Add-4_en.pdf

edukacijom policijskih službenika/ca o postupanju u slučajevima nasilničkog ponašanja u obitelji.⁸⁵

OPIS SLUČAJA (03-02/13-14) Pritužbom na rad PP S., Pravobraniteljici se obratila A. Š. iz S. U pritužbi navodi kako je njezin zet D. K. već dulje vrijeme nasilan prema njezinoj kćeri, ali i prema njoj te njezinom sinu i suprugu te da ih uznemirava. Navodi kako je više puta tražila intervenciju policije zbog prijetnji smrću i psovki koje joj je preko telefona upućivao zet, ali smatra da pol. službenici/ice nisu poduzimali sve adekvatne mjere. Navodi kako se i dalje boji za svoj život i život svoje obitelji, a tim više što je zet već bio kazneno osuđivan te se nedavno nalazio u pritvoru zbog nasilničkog ponašanja prema njezinoj kćerki.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je nakon uvida u pribavljeno izvješće i dokumentaciju Ravnateljstva policije ustanovila kako je pritužiteljica u tri navrata prijavljivala prijetnje smrću, uvrede i psovke koje joj je upućivao zet, i to 23.07.2011., 16.11.2012. te 13.03.2013. Međutim iz dokumentacije proizlazi kako je pritužiteljica svaki put, a po uputi pol. službenika/ica, podnosila prijedloge za progon zbog kaznenog djela prijetnje. Naime, nadležna PP je svaki put navedeno verbalno obiteljsko nasilje okvalificirala kao kazneno djelo prijetnje te shodno tome upućivala pritužiteljicu da podnosi prijedloge za progon, a što je ona i činila. Pritom pol. službenici/ice uopće nisu razmotrili mogućnost da se prijave pritužiteljice okvalificiraju kao prekršaji obiteljskog nasilja.

Štoviše, Pravobraniteljica je ustanovila kako je jednu od navedenih kaznenih prijava nadležno državno odvjetništvo odbacilo iz razloga što se „...u konkretnom slučaju radi o obiteljskoj svađi te neriješenim odnosima između bivših supružnika, kao i punice, odnosno oštećene A. Š. ...“ iz čega se može zaključiti da bi se moglo raditi o prekršaju iz Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji. Stoga Pravobraniteljica smatra kako postoji određen stupanj izvjesnosti da bi nadležno državno odvjetništvo moglo i ostale kaznene prijave pritužiteljice također odbaciti iz sličnog razloga te da bi se tada pritužiteljica mogla naći u situaciji da njezin zet uopće ne bude procesuiran i sankcioniran zbog obiteljskog nasilja i prijetnji koje joj učestalo upućuje, obzirom da iste ne predstavljaju kazneno djelo prijetnje, a pol. službenici/ice ih nisu prepoznali/e i okvalificirali/e kao prekršaje iz čl. 4. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji. Radi svega navedenog Pravobraniteljica je Ravnateljstvu policije uputila upozorenje te istodobno dala i odgovarajuće preporuke za budući rad.

ISHOD: Ravnateljstvo policije je obavijestilo Pravobraniteljicu kako su „svi policijski službenici, odnosno cjelokupni operativni sastav navedene policijske uprave, upoznati sa sadržajem Vaših upozorenja i preporuka te da je provedena edukacija u okviru koje su policijski službenici opetovano upoznati sa preventivno-represivnim mehanizmima zaštite žrtava nasilja u obitelji, sadržanih u Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji te Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji, a što je evidentirano i u dnevnicima stručne naobrazbe.“

⁸⁵ Bez obzira na činjenicu što je Nacionalni tim za prevenciju i suzbijanje nasilja u obitelji i nasilja nad ženama u Ravnateljstvu policije tijekom izvještajnog razdoblja organizirao i održao okrugli stol „Nasilje u obitelji i nasilje nad ženama“ povodom početka međunarodne kampanje „16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama“.

Također je kroz rad na pojedinačnim pritužbama uočeno da policijski službenici/e nisu uvijek pri postupanju u stanju raspoznati ekonomsko nasilje, usprkos održanima edukacijama.

Pravobraniteljica je tijekom izvještajnog razdoblja konstatirala da se i dalje događaju slučajevi ubojstva unutar obitelji, i to isključivo ubojstva žena od strane muža, prije ili tijekom kojega žrtva glasno zove upomoć ili jauče. Sve to zapaze i čuju susjedi/e i prolaznici/e, no nitko ne zove policiju ili sam priskače u pomoć, ali nakon dovršenog djela potvrđuju da su zbivanje čuli i da nisu reagirali. Tako je Pravobraniteljica putem medija saznala za slučaj ubojstva A.Z. koju je u kolovozu 2013., nakon svađe usmrtio njezin suprug M.Z. te je od Ravnateljstva policije zatraženo izvješće i odgovarajuća dokumentacija. Nakon provedenog ispitnog postupka Pravobraniteljica je ustanovila kako u obitelji pok. A.Z. nije bilo ranijih intervencija policije radi obiteljskog nasilja te kako su pol. službenici u konkretnom slučaju postupali sukladno Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji kao i u skladu s Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji. Međutim, Pravobraniteljica je uvidom u dokumentaciju koja se odnosi na ubojstvo uočila kako su brojni građani/ke, odnosno svjedoci/kinje čuli/e svađu i nasilje koje je prethodilo ubojstvu toga dana, ali da unatoč tome nisu poduzeli ništa niti u vezi navedenog zatražili intervenciju policije. Štoviše, počinitelj se sam prijavio nadležnoj PP na način da je „na portu PU Zadarske pristupio M.Z. te prijavio da je ubio svoju suprugu na prije navedenoj adresi“.

Naime, iz dokumentacije proizlazi kako su pojedini susjedi i svjedoci „čuli neko jaukanje i kao da netko dva puta govori neću“, ... „glas je bio čudan, kao da se netko guši ... te nije obraćao pozornost“, „čuo žensko glasno urlikanje i jaukanje“. Međutim, nitko od svjedoka/kinja nije pozvao policiju niti na bilo koji drugi način reagirao. Navedeno ponašanje ukazuje kako građani/ke još uvijek smatraju da je obiteljsko nasilje privatna stvar pojedinaca u koju se ne treba miješati, a što ukazuje na nesenzibiliziranost društva za problematiku obiteljskog nasilja kao i društvenu pasivnost i inertnost za poduzimanje bilo kakvih aktivnih mjera u cilju njegovog suzbijanja i prevencije. Ono što posebno zabrinjava je činjenica kako se sličan obrazac ponašanja građana/ki dogodio i tijekom 2012., a radi se o slučaju ubojstva L.J.S.M. koju je njezin suprug usmrtio. Naime, i u tom slučaju je veći broj svjedoka/kinja čuo zapomagane i pozive u pomoć žrtve, ali nitko nije reagirao niti pozvao policiju. O navedenom je Pravobraniteljica izvijestila u svom Izvješću o radu za 2012.

Navedeno ukazuje kako se po pitanju senzibilizacije građana/ki vezano uz problematiku obiteljskog nasilja nažalost nisu dogodili pozitivni pomaci, da se obiteljsko nasilje i dalje smatra privatnom stvari, te kako je stoga nužno i dalje provoditi medijske kampanje o toj problematici.

Prema podacima Društva za psihološku pomoć u odnosu na razdoblje 1993.-2013. slijedi da je evaluacija uspješnosti psihosocijalnog tretmana provedena krajem 2011. pokazala da je recidivizma nasilnog ponašanja (broj novih prijava) značajno manje u skupini koja je završila tretman (17%) u odnosu na kontrolnu skupinu počinitelja nasilja koji nisu bili upućeni u tretman (29%). Bez obzira na to, tendencija smanjivanja sredstava koja se dodjeljuju od

Ministarstva pravosuđa provoditeljima tretmana dovodi do smanjivanja broja stručnih ustanova i pojedinaca koji se bave psihosocijalnim tretmanom. Posljedica toga je i smanjenje broja okrivljenika koji prolaze izvršenje iste zaštitne mjere, odnosno gubitak mogućnosti utjecaja na nasilnika da modificira svoje ponašanje. Stoga se nesumnjivo događa da društvo gubi mogućnost smanjenja jednog dijela, malog ali bitnog, nasilničkog ponašanja.

Primjer rodno-nesenzibilnog pristupa prema ženama od strane policije, pokazuje **OPIS SLUČAJA (03-04/13-04)** Pravobraniteljica je saznala od Produkcije Ž.d.o.o za slučaj napada na dvije glumice u P. dana 28.06.2013. Naime, prema tim saznanjima, u večernjim satima 27.06.2013. ekipa filma „O.lj.“ se okupila u objektu V.P. u P., a radi proslave snimanja polovine filma te je toj zabavi prisustvovalo oko tridesetak članova/ica filmske ekipe. Navodi se kako je u jednom trenutku glumica A.L. prišla šanku kako bi naručila piće te da joj je u tom trenutku prišla njoj nepoznata ženska osoba (koja je bila u društvu starijeg muškarca) i da joj je ta ženska osoba zavukla ruku sa stražnje strane u njezine gaćice i dodirнула stražnjicu. Navodi se kako je glumica A.L. na to reagirala na način da je izašla van iz ugostiteljskog objekta te da je u naletu bijesa bacila dvije stolice u more te da se prilikom prilaska obali poskliznula i sama pala u more. Nadalje se navodi kako su joj u tom trenutku prišle kolegice A.C. i A.B.Č. koje su A.L. dočekale na obali i koje su je pokušale umiriti te kako se glumica A.L. smirila. Međutim, navodi se kako je u tom trenutku glumici A.L. prišao muškarac A.Z. koji istu (koja se tada nalazila na podu) uzima za vrat i glavu pritom joj govoreći „kučko“, te da ju je dva puta ošamario. Navodi se kako u tom trenutku prilazi glumica A.C. i staje između njih kako bi ih razdvojila, ali da tada A.Z. udara A.C. šakom u lice te da je ona od siline udarca pala u vodu, nakon čega je ekipa filma odmaknula A.Z. od žrtava, udaljila se iz kafića i pozvala policiju koja je došla na intervenciju. Međutim, policijski/e službenici/ice su nakon provedene intervencije podnijeli optužni prijedlog protiv napadača A.Z. kao prvookrivljenog, ali i protiv glumice A.L. kao drugookrivljene, a čime je žrtva ustvari izjednačena sa nasilnikom (muškarcem) s obzirom da je on fizički nasrnuo na nju, odnosno napao ju. Istodobno, A.Z. uopće nije bio procesuiran i zbog napada na glumicu A.C.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Nakon razmatranja pribavljenog izvješća i cjelokupne dokumentacije policije, Pravobraniteljica je upozorila PP.P. da nisu postupali sukladno svim svojim zakonom propisanim dužnostima jer fizički napad koje su pretrpjele glumice A.L. i A.C. može se smatrati nasiljem na osnovu spola, a koje predstavlja oblik diskriminacije žena, čime je prekršena zabrana izravne diskriminacije temeljem spola iz čl.7.st.1. ZRS-a. Naime, Pravobraniteljica je utvrdila da dostavljeno policijsko izvješće i dokumentacija ničim ne pokazuju da je policija u konkretnom slučaju evidentnom nasilju prema ženama pristupila uzimajući u obzir mogućnost njegove rodne-uvjetovanosti, odnosno činjenice da su žene najčešće žrtve nasilja, a počinitelji nasilja muškog spola. Bacanje stolica u more je izjednačeno s fizičkim napadom na dvije ženske osobe (napad na fizički integritet osoba), koje su zadobile tjelesne ozljede što potvrđuje i dokazuje medicinska dokumentacija. U svjetlu toga, Europski sud za ljudska prava smatra kako djelotvorno odvrćanje od napada na fizički integritet osobe traži djelotvorne kaznenopravne mehanizme koji će osigurati odgovarajući zaštitu u tom pogledu, te da država ima dužnost zaštititi fizički i moralni integritet pojedinca od drugih osoba. Pravobraniteljica je mišljenja da je utvrđeno nasilje od

strane policije, a počinjeno od strane muškarca, prema dvjema ženskim osobama moralo biti drugačije kvalificirano prema postojećem domaćem zakonodavstvu. Iz policijske dokumentacije proizlazi da su glumice A.L. i A.C. bile izložene fizičkom nasilju od strane muškarca A.Z. U konkretnom slučaju, fizičko nasilje prema ženama potkrijepljeno izjavama žrtava nasilja, kao i izjavama svjedoka/kinja, a posebice medicinskom dokumentacijom. Nadalje, Pravobraniteljica smatra da je kriminalistička istraga trebala biti opsežnija te da je trebala obuhvatiti sve relevantne pozadinske okolnosti, uključujući rodno uvjetovanu i diskriminatornu motivaciju. To zahtijeva poduzimanje svih razumnih koraka za osiguranje relevantnih dokaza poput žurne identifikacije i ispitivanje osumnjičenika. Nevjerojatno zvuči da napadač na dvije ženske osobe nije odmah identificiran, iako se incident desio pred više svjedoka/kinja. Istovremeno, Pravobraniteljica je dala preporuke da PP.P. - ponovno preispita postupanje u konkretnom slučaju i da se iznađe način kako bi se ispravilo diskriminacijsko postupanje prema žrtvama nasilja, glumicama A.L. i A.C.; ubuduće u takvim i sličnim događajima svoje tumačenje i primjenu relevantnih zakonskih odredbi prilagodi zahtjevima koji proizlaze iz anti-diskriminacijskih jamstava propisanih ZRS-om; u svom budućem radu provodi sve radnje na koje su ovlašteni odgovarajućim zakonima i iskoristi sva pravna sredstva kako bi žrtve nasilja bile zaštićene, a počinitelj adekvatno kažnjen, te da prilikom postupanja prema ženama-žrtvama nasilja postupa obzirno te im osigura rodno-senzitivan tretman. Do kraja izvještajnog razdoblja, nadležna PP.P. nije obavijestila Pravobraniteljicu o poduzetim mjerama sukladno upozorenju i preporukama.

2.1.1.3. POSTUPANJE CENTARA ZA SOCIJALNU SKRB po obvezama iz Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji

Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji (Protokol) propisane su, između ostaloga, i obveze centara za socijalnu skrb u slučajevima obiteljskog nasilja.⁸⁶ Analizirajući pritužbe građana/ki vezano uz navedenu problematiku, vidljivo je kako se određeni broj takvih pritužbi odnosi na ***neprepoznavanje pojedinih oblika obiteljskog nasilja*** (prvenstveno psihičkog i ekonomskog), a zatim posljedično i na njihovo ***neprijavljivanje policiji***. Naime, pojedini stručni/e djelatnici/ice još uvijek smatraju kako određeni oblici obiteljskog nasilja predstavljaju samo „narušene bračne odnose“ te da, shodno tome, ne iziskuju poduzimanje nikakvih daljnjih mjera.

Nadalje, u pojedinim slučajevima stručni/e djelatnici/ice, iako su obaviješteni o ponašanju koje bi se nedvojbeno moglo okarakterizirati kao obiteljsko nasilje (a radi se najčešće o fizičkom nasilju), isto ne prijavljuju policiji, već žrtvu (koja je najčešće ženskog spola) upućuju da, ukoliko se nasilje ponovi, isto prijavi policiji. Pritužbe koje se odnose na navedenu problematiku Pravobraniteljica zaprima već dulji niz godina te je očito kako bi se

⁸⁶ Cilj protokola postupanja centara za socijalnu skrb je unaprjeđenje zaštite žrtava nasilja u obitelji, prevencija novog nasilja u obitelji te razvoj mjera zaštite prava i dobrobiti osoba izloženih nasilju u obitelji.

po tom pitanju trebale poduzimati daljnje aktivnosti u cilju edukacije stručnih djelatnika/ica nadležnih centara za socijalnu skrb.

Nadalje, iz pojedinih pritužbi proizlazi kako centri u slučajevima obiteljskog nasilja ne postupaju s **osobitim senzibilitetom za problematiku obiteljskog nasilja**, a što je izričita obveza prema Protokolu.⁸⁷ Naime, iz pojedinih pritužbi proizlazi kako žrtvama nije bio pružen adekvatni tretman, pomoć i razumijevanje, a što u konačnici još više produbljuje njihov ionako nepovoljniji položaj u kojem se nalaze (samim time što su žrtve obiteljskog nasilja), naročito po pitanju roditeljske skrbi. S tim u vezi je i obveza iz Protokola prema kojoj su centri prilikom donošenja svih odluka kojima se odlučuje o pravima i interesima djeteta dužni osobito utvrđivati postojanje obiteljskog nasilja (toč.8. Protokola).

U nastavku se daje opis pojedinih pritužbi (vezanih uz navedenu problematiku) zaprimljenih tijekom 2013., u kojima je Pravobraniteljica provela ispitni postupak i uputila centrima odgovarajuća upozorenja i preporuke zbog nepostupanja, sukladno obvezama iz Protokola.

OPIS SLUČAJA (03-02/13-01) Pravobraniteljici se obratila pritužiteljica A.B.M. zbog izloženosti dugogodišnjem obiteljskom nasilju te se pritužila na rad policijskih službenika i CZSS.V.G. Nakon što je pritužiteljicu njen suprug udario i nazivao pogrdnim imenima, dana 26.02.2012. priveden je Prekršajnom sudu gdje je novčano kažnjen. Suprug je pritužiteljicu „pretukao“ i dana 22.08.2012. te je sam pozvao policiju, koja ga je nakon intervencije privela, ali je nakon 9 dana pušten na slobodu. Pritužiteljica je nakon toga ponovno prijavila supruga policiji te navodi da je pod pritiskom policije odustala od prijave. Dana 10.10.2012. je ponovno prijavila supruga policiji zbog vrijeđanja i *rekla policiji da nešto poduzmu ili će ih prijaviti unutarnjoj kontroli*. Policija je tada privela supruga, ali su istu večer došli u pritužiteljin stan kako bi je alko-testirali. Pritužiteljica navodi da je CZSS.V.G. inzistirao da se makne iz stana jer je suprug nasilnik i da će joj u protivnom uzeti djecu jer ih nije sposobna zaštititi.

PODUZETE MJERE: Razmatrajući izvješće i dokumentaciju policije, Pravobraniteljica je utvrdila da je policija poduzela sve mjere i aktivnosti iz svoje nadležnosti. Naime, iz izvješća i dokumentacije je vidljivo sljedeće: Dana 26.02.2012. na zahtjev pritužiteljice, a nakon provedenih radnji i mjera od strane policije, podnesen je protiv supruga optužni prijedlog nadležnom prekršajnom sudu zbog obiteljskog nasilja. Suprug je tom prilikom uhićen i doveden na nadležni prekršajni sud, gdje je proglašen krivim i novčano kažnjen. Tijekom policijskog postupanja pritužiteljica je kao žrtva obiteljskog nasilja upoznata sa svojim pravima. Nadalje, dana 22.08.2012. suprug je uhićen zbog počinjenog obiteljskog nasilja i policija je o tome izvijestila nadležno općinsko državno odvjetništvo. Policija je također obavijestila policijsku jedinicu u kojoj je suprug zaposlen zbog čega ga je Ravnateljstvo policije rješenjem privremeno udaljilo iz službe. Dana 08.10.2012. policija je utvrdila da je suprug počinio kazneno djelo nasilničkog ponašanja u obitelji nakon čega je uhićen. Sva

⁸⁷ Prema toč.2.2. navodi se, između ostaloga, i sljedeće: „U kontaktiranju sa žrtvom nasilja u obitelji centar za socijalnu skrb je dužan postupati s osobitim senzibilitetom za problem obiteljskog nasilja, njegove uzroke i različite pojave oblike pri čemu će se tijekom svakog postupanja žrtvi iskazivati osobito razumijevanje spram problema obiteljskog nasilja.“

pismena i posebno izvješće dostavljeno je nadležnom općinskom državnom odvjetništvu. S obzirom na to da je i suprug zatražio policijsku intervenciju, policija je u okviru mjera i radnji predviđenih Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji ispitala i alkotestirala oboje supružnika. Na temelju provedenih postupaka suprug je bio u pritvoru od 08.10.2012.-07.01.2013., kada mu je rješenjem nadležnog općinskog suda ukinut istražni zatvor i određene mjere opreza zabrane približavanja i uspostavljanja svake veze s pritužiteljicom. Razmatrajući izvješća i dokumentaciju CZSS, Pravobraniteljica je utvrdila da je Centar poduzeo sve mjere i aktivnosti iz svoje nadležnosti. Nakon što je Centar zaprimio obavijest Policijske postaje V.G. o nasilničkom postupanju supruga, pritužiteljica je upoznata sa svojim pravima. Nakon ponovne obavijesti Policijske postaje V.G. da je suprug počinio kazneno djelo nasilničkog postupanja u obitelji, u Centru je sastavljen zapisnik i pritužiteljica je upoznata da kao žrtva nasilja može biti smještena u sigurnu kuću. Centar je izrekao supružnicima mjeru nadzora nad roditeljskom skrbi. U Centru je sastavljen zapisnik prema kojem je pritužiteljica navela da je u potrazi za podstanarskim stanom i da je upoznata da će joj centar financijski pomoći dok je u podstanarstvu. Također je Centar dao mišljenje da maloljetna djeca žive s pritužiteljicom i da je pri odlučivanju s kojim će roditeljem živjeti presudna osobina ličnosti, a ne tko je vlasnik nekretnine.

OPIS SLUČAJA (03-02/13-09) Pravobraniteljici se pritužbom obratio S.Č. iz Zagreba zbog diskriminacije na temelju spola, smatrajući da je diskriminiran od strane policije i CZSS.Z. Pritužitelj navodi da je policija redovito reagirala na lažne prijave njegove supruge, a nije odgovarajuće postupala po njegovim prijavama i time ga je dovela u neravnotežni položaj. Naime, počevši od rujna 2011., njegova supruga ga je u više navrata lažno prijavljivala za nasilje u obitelji, ali su policijski službenici izlaskom na teren utvrdili da nema elemenata za pokretanje prekršajnog postupka. Navodi da ga je tijekom njegova liječenja kemoterapijom od travnja do rujna 2012., njegova supruga 15.06.2012. lažno prijavila da ju je vrijeđao, a što je on demantirao te je unatoč tome priveden prekršajnom sucu i stavljen jedan dan u zatvor, i to dva dana prije njegova sljedećeg ciklusa kemoterapije. Tjedan dana poslije je saznao da je njegova supruga otkrila policiji da je on HIV-pozitivan, a što je imalo, kako smatra, utjecaj na njegov tretman u policiji i na sudu. Pritužitelj navodi da je njegova supruga početkom srpnja 2012. odvela zajedničku mlt. djecu iz stana i otuđila sve pokretne i opustošila stan, što je prijavio policiji. U rujnu 2012. je doživio verbalno vrijeđanje od supruge što je prijavio policiji. S obzirom na to da nije bilo nikakve reakcije od strane policije, pritužitelj je sam pokrenuo prekršajni postupak protiv supruge, u kojemu je supruga priznala počinjenje nasilja u obitelji. Nadalje, pritužitelj navodi da nadležni Centar nije reagirao/postupao na njegove mnogobrojne pisane prijave i podneske koje im je upućivao, a vezano za ostvarivanje prava na ravnopravnu roditeljsku skrb. Navodi da Centar u podlozi svojeg mišljenja uzima neproverene tvrdnje njegove supruge, dok se njegovim tvrdnjama i izjavama ne vjeruje i ne poklanja se potrebna pažnja premda je dokazao istinitost istih. Na taj način je stavljen u neravnotežni položaj u ostvarivanju prava na roditeljsku skrb i prava na susrete i druženje s djecom. Navodi da supruga stalno onemogućuje njegova druženja s djecom od srpnja 2012., a Centar ne čini ništa nakon mnogobrojnih njegovih podnesaka, te u svom stručnom mišljenju podupire suprugu u smislu limitiranja susreta i druženja. Pritužitelj također navodi da s

obzirom na to da je on HIV-pozitivan, supruga ga pred policijom i Centrom i drugim institucijama pogrešno prikazuje da je on homoseksualna osoba, a što sve je imalo posljedice na njegov tretman.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Nakon razmatranja pribavljenog izvješća i cjelokupne dokumentacije policije i nadležnog Centra, Pravobraniteljica je zaključila sljedeće: U odnosu na navode pritužitelja da je policija redovito reagirala na lažne prijave njegove supruge, Pravobraniteljica nije utvrdila točnost tih navoda. Razvidno je da su policijski službenici poduzimali sve radnje i mjere sukladno propisima jer iz policijske dokumentacije nije moguće uočiti drukčiji ili nepovoljniji tretman pritužitelja po spolu ili kao mogućeg pripadnika istospolne orijentacije. Pravobraniteljica zaključuje da je policija poduzela sve aktivnosti i mjere u okviru svoje nadležnosti, odnosno da je pružena intervencija po svakoj prijavi ili dojavi pritužitelja te da su pribavljeni podatci i prikupljene obavijesti za razjašnjavanje i dokazivanje prekršajnog ili kaznenog djela. Razmatrajući izvješća i dokumentaciju nadležnog Centra, Pravobraniteljica je utvrdila da je Centar pružio uvjerljive argumente da je poduzeo sve mjere i aktivnosti iz svoje nadležnosti. Naime, Centar je, a uzimajući u obzir zdravstveno stanje pritužitelja, obiteljsko nasilje i poremećene obiteljske odnose, predložio maksimalan opseg susreta i druženja između pritužitelja i mlt. djece. Pravobraniteljica također zaključuje da je Centar poduzimao i poduzima sve aktivnosti i mjere u okviru svoje nadležnosti, te da je intervenirao po važnim prijavama i podnescima pritužitelja. Centar naravno nije reagirao i odgovorio na sve podneske pritužitelja (radi se o 45 predstavki) iz razloga njihove mnogobrojnosti, ali taj propust Centra ne može se podvesti pod diskriminaciju temeljem spola.

OPIS SLUČAJA (03-02/13-11) Pravobraniteljici se obratio pismenom pritužbom A.P. iz K. smatrajući da je kao otac diskriminiran od strane CZSS.R. te od strane policije. Pritužitelj navodi da je izložen nasilju u obitelji od strane supruge koje je prijavio Centru za socijalnu skrb R., ali se ništa nije poduzelo. Također iznosi da je na ponašanje supruge telefonskim putem više puta upozorio Centar i izrazio svoju zabrinutost za zdravlje djeteta, ali se nije ništa poduzelo u vezi zaštite djeteta. Navodi da je podnio i kaznenu prijavu protiv policije zbog postupanja prema njemu.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je nakon razmatranja pribavljenog izvješća i dokumentacije CZSS.R. te MUP-a utvrdila da su pritužena tijela podastrla dovoljno objektivnih čimbenika, koji se ne mogu dovesti u vezu ni sa kakvom diskriminacijom temeljem spola, odnosno da su poduzeli sve mjere i aktivnosti iz svoje nadležnosti u postupanju. Naime, iz dokumentacije predmetnog Centra vidljivo je da je Centar u više navrata postupao u obitelji, pa tako u postupku posredovanja prije razvoda braka, u postupku razvoda braka koji se vodio pred Općinskim sudom u R. u postupcima za zaštitu prava i dobrobiti djeteta, te poduzimao mjere i radnje vezano za zaštitu od nasilja u obitelji. Nadalje, vidljivo je da je Centar postupao po zaprimljenoj obavijesti policije o nasilju u obitelji, kao i po presudi Prekršajnog suda od 27.2.2011., kojom je utvrđeno da je pritužitelj počinio nasilje u obitelji prema supruzi. Također je vidljivo da je Centar uglavnom reagirao na prijave pritužitelja na način da je pozivao oba roditelja, ali pritužitelj se u pravilu nije odazivao

pozivima Centra, a što je opravdavao nemogućnošću izbivanja s posla i materijalnim razlozima. Slijedom navedenog, Pravobraniteljica zaključuje da je nadležni Centar poduzimao i poduzima sve aktivnosti i mjere u okviru svoje nadležnosti, da je žurno ispitivao te intervenirao pri svakoj prijavi i podnesku pritužitelja, da je izrekao obiteljsko pravnu mjeru za zaštitu djeteta. Iz dokumentacije MUP-a vidljivo je da je policija poduzela sve mjere i aktivnosti iz svoje nadležnosti sukladno Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji.

OPIS SLUČAJA (03-02/13-21) Pravobraniteljici se pritužbom na zapisnik obratila M.B. iz Z. vezano uz postupanje policijskih službenika/ica PP.Z. U pritužbi navodi kako je dugogodišnja žrtva obiteljskog nasilja od strane sada bivšeg supruga, a radi čega je do sada tražila intervenciju policije u četiri navrata prilikom kojih je bivši suprug bio odveden u psihijatrijsku bolnicu. Međutim, navodi kako nema saznanja da bi policijski službenici/ice prilikom navedenih intervencija podnosili i optužne prijedloge protiv njenog bivšeg supruga, a radi obiteljskog nasilja kojem je pritužiteljica izložena.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u pribavljeno izvješće i dokumentaciju Ravnateljstva policije, Pravobraniteljica je ustanovila kako su policijski službenici/ice PP.Z. intervenirali u obitelji pritužiteljice u četiri navrata, ali da pritom nije utvrđeno kako bi u ponašanju njezinog bivšeg supruga bilo elemenata prekršaja nasilja u obitelji ili kaznenog djela koje se progoni po službenoj dužnosti. Međutim, uvidom u dokumentaciju proizlazi kako je prilikom jedne od intervencija (23.02.2012.) suprug pritužiteljice istoj prijetio u stanu jer ona nije htjela s njim razgovarati. Štoviše suprug pritužiteljice je tom prilikom, nakon što je primijetio policijsko vozilo ispred zgrade, prislonio sebi uz vrat kuhinjski nož, a kako bi na taj način prisilio pritužiteljicu na razgovor koji je ona i dalje odbijala. Imajući u vidu navedeno ponašanje supruga pritužiteljice, kao i činjenicu da se on u više navrata liječio u psihijatrijskoj bolnici te prijetio suicidom, Pravobraniteljica je Ravnateljstvo policije upozorila kako u konkretnom slučaju pol.službenici/ice nisu razmotrili mogućnost eventualnog procesuiranja supruga pritužiteljice niti su sa dovoljno pažnje ispitali njezine navode, a imajući pritom u vidu kako se psihičkim nasiljem smatra i „...*primjena psihičke prisile koja je prouzročila osjećaj straha, ugroženosti, uznemirenosti ili povrede dostojanstva*...“. Istodobno je Pravobraniteljica Ravnateljstvu policije uputila i odgovarajuću preporuku za budući rad, a posebice vezano uz obvezu primjene rodno-senzibilnog tretmana prema ženama žrtvama obiteljskog nasilja imajući u vidu kako se nasilje nad ženama smatra oblikom spolne diskriminacije.

OPIS SLUČAJA (03-02/13-28) Pravobraniteljici se pritužbom na rad Centra za socijalnu skrb P. obratila V. R. iz M., trenutno smještena u Skloništu za žrtve obiteljskog nasilja u R. Navodi kako je majka mlt. djeteta rođenog u izvanbračnoj zajednici tijekom koje je kontinuirano bila izložena nasilju od strane bivšeg izvanbračnog supruga i njegovih roditelja. Prvotno je bila smještena u skloništu u K., ali je zbog sigurnosnih razloga premještena u sklonište u R. U pritužbi se pritužuje kako su u Centru naveli da je ona premještena u drugo sklonište „zbog izbjegavanja susreta djeteta s ocem“, što smatra neutemeljenim. Dostavila je i dokumentaciju iz koje je vidljivo da je njezin bivši izvanbračni suprug gotovo svakodnevno nekoliko puta kontaktirao djelatnike/ice Skloništa i remetio redovan rad. Nadalje pritužuje se i

na rad psihologinje Centra koja je, prema navodima pritužiteljice, iznijela neprimjerene tvrdnje vezano uz njezinu sigurnost. Navodi kako je u službenoj zabilješki psihologinja navela: „*Majka dječaka, V. R., nije bila prisutna razgovoru, što smatram neprimjerenim, jer se radi o njenom djetetu, a svakako nije bila ugrožena od oca djeteta uz pet odraslih osoba, ali to je njena odluka.*“

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je uvidom u pribavljeno izvješće i dokumentaciju utvrdila da u konkretnom slučaju Centar doista prilikom postupanja nije imao u vidu činjenicu da je pritužiteljica premještena u drugo sklonište iz sigurnosnih razloga niti nigdje ne navodi činjenicu da je ona bila žrtva obiteljskog nasilja. Naime, o premještanju pritužiteljice Centar je obaviješten žurno, a istog dana od zaprimanja te obavijesti u Centar je došao otac djeteta i dao izjavu o nemogućnosti ostvarivanja kontakta s djetetom, te tri dana poslije ponovno dolazi u Centar s istom izjavom. Međutim, Centar je tada pritužiteljici poslao pisano upozorenje na pogreške i propuste u skrbi djeteta, a podnosi i kaznenu prijavu protiv nje radi uskraćivanja susreta i druženja oca i mlt. djeteta, ali nigdje ne navodi niti ima u vidu da je ona napustila sklonište upravo zbog ugrožavanja sigurnosti od strane bivšeg izvanbračnog supruga koji ju je pratio do skloništa nakon predaje djeteta.

Nadalje, Pravobraniteljica je ustanovila kako je navedena izjava psihologinje Centra njezin subjektivni stav, a ne stručna procjena, te da nije u skladu s odredbama Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji u kojem je navedeno da je Centar dužan postupati s *osobitim senzibilitetom za problem obiteljskog nasilja*. Osim toga, Centar u konkretnom slučaju nije primjenjivao rodno senzibilni tretman i time je nepovoljni položaj pritužiteljice još više produbio. Pravobraniteljica je radi svega navedenog uputila upozorenje Centru te mu istodobno dala i odgovarajuće preporuke za budući rad.

ISHOD: Centar je povratno obavijestio pritužiteljicu da su održane edukacije sa svim stručnim djelatnicima/icama Centra, da su sve upoznali sa sadržajem upozorenja i preporuke, te da su ponovno detaljno proučili odredbe Protokola.

OPIS SLUČAJA (03-02/13-36) Pravobraniteljici se M.B. iz Z. usmeno na zapisnik pritužila na rad Centra za socijalnu skrb Z. i policije, a u vezi obiteljskog nasilja. Naime, pritužiteljica navodi kako je u braku 25 godina te da sa suprugom i punoljetnim sinom živi u zajedničkom kućanstvu. Navodi kako je suprug prije 3,5 godine postao nasilan prema njoj i sinu, da je on u to vrijeme imao ljubavnicu te da je on, zbog posljedica operativnog zahvata, do danas na terapiji testosteronom, koja prema njezinom mišljenju utječe na njegovo ponašanje. Zbog sukoba unutar obitelji navodi kako je više puta intervenirala policija te da je prilikom posljednje intervencije došlo do privođenja njezinog sina i supruga koji su zatim oboje osuđeni na Prekršajnom sudu. Pritužiteljica pritom navodi kako je njezinom suprugom tada izrečena zaštitna mjera psihosocijalnog tretmana. Navodi kako su članovi obitelji razgovarali i sa socijalnom radnicom u Centru, koja je, prema mišljenju pritužiteljice, bila pristrana te je pritužiteljicu prekidala u njezinom iskazu, a sinu pritužiteljice rekla je da se ne radi o obiteljskom nasilju već o narušenim odnosima roditelja i da se on ne treba miješati u to.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je zatražila cjelovitu dokumentaciju i izvješće od Centra za socijalnu skrb i Ravnateljstva policije. Iz zaprimljenog izvješća i dokumentacije Centra Pravobraniteljica je zaključila kako Centar nije postupao s dovoljno

pažnje jer je tvrdio da se u konkretnom slučaju radi samo o „*narušenim partnerskim i bračnim odnosima*“, ali pritom nije razmotrio da bi se moglo raditi i o sumnji na obiteljsko nasilje niti je sukladno Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji primjenjivao rodno senzibilni tretman prema pritužiteljici. U tom smislu, Pravobraniteljica je uputila Centru upozorenje i preporuku, kako za konkretan, tako i za sve buduće slučajeve. Nakon uvida u dokumentaciju policije, Pravobraniteljica upućuje Ravnateljstvu policije preporuku da u konkretnom slučaju i ubuduće razmotri postoji li sumnja na ranije obiteljsko nasilje te da poduzme sve mjere u cilju zaštite žrtve, a u skladu s Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji. Pravobraniteljica je također uputila telefonsku zamolbu djelatnici ustanove koja pruža psihosocijalni tretman suprugu pritužiteljice da se sljedeći sastanak sa suprugom održi ranije no što je predviđeno, budući da je pritužiteljica primijetila napredak u ponašanju supruge nakon prvog tretmana.

2.1.1.4. Zaključno razmatranje i preporuke

Prekršajno je prijavljeno 16.564 osoba, što je manje za 7,9% u odnosu na prethodnu godinu kada je prekršajno prijavljeno 17.976 osoba⁸⁸ (kontinuirani pad od 2010.). Prema iznijetim podacima može se zaključiti da su i dalje žene (odrasle i mladb.) u većem broju žrtve nasilničkog ponašanja u obitelji, dok su počinitelji nasilja muški članovi obitelji. Žrtve kaznenog djela su 73% žene. Određeni broj pritužbi građana/nki se odnosi na neprepoznavanje pojedinih oblika obiteljskog nasilja (prvenstveno psihičkog i ekonomskog), a zatim posljedično i na njihovo neprijavljivanje nadležnim institucijama.

Stoga, Pravobraniteljica preporučuje:

- (1) Kontinuirano educirati policijske službenike/ce o rodnoj i spolnoj ravnopravnosti i obiteljskom nasilju te pravilnoj primjeni Zakona o zaštiti od obiteljskog nasilja i Prekršajnog zakona.
- (2) Kontinuirano educirati radnike/ce centara za socijalnu skrb o potrebi pružanja cjelovite pomoći žrtvama nasilja - od ponude za smještaj u sigurnu kuću, preko rada sa žrtvom (žrtvama) u cilju pružanja psihološke i druge pomoći do povezivanja žrtve sa HZZ-om radi pronalaska posla ili uključivanja u neki od programa zapošljavanja žrtava nasilja.
- (3) Kontinuirano djelovati na osvješćivanju društva o tome da obiteljsko nasilje nije privatna stvar, nego kazneno/prekršajno djelo te da čim postoji sumnja na takvo što, treba reagirati pozivom policiji.
- (4) Dosljedno provoditi mjere iz Nacionalne politike suzbijanja nasilja u obitelji, osobito one koji se odnose na stambeno zbrinjavanje i zapošljavanje žrtava nasilja.
- (5) Izmijeniti Prekršajni zakon u dijelu koji se odnosi na mjere opreza, kako bi bile djelotvorne.
- (6) Osigurati sredstva za psihosocijalni tretman počinitelja obiteljskog nasilja.

⁸⁸ 2012. prekršajno je prijavljeno 2,1% osoba manje u odnosu na 2011.

2.1.2. Suradnja s centrima za socijalnu skrb i obiteljskim centrima

Pravobraniteljica je tijekom 2013., prilikom terenskih obilazaka pojedinih županija, posjetila dva centra za socijalnu skrb (Karlovac i Križevci) te četiri obiteljska centra (Karlovačke, Međimurske, Splitsko-dalmatinske i Koprivničko-križevačke županije).

Prilikom navedenih posjeta *obiteljskim centrima* raspravljalo se o pitanjima vezanima uz njihovu nadležnost i rad, o problemima s kojima se susreću u praksi kao i o postojećoj suradnji. Posebno se raspravljalo o praćenju provedbe Zakona o dadiljama od strane obiteljskih centara kroz stručne nadzore, kao i o međuresornoj suradnji sa centrima za socijalnu skrb, organizacijama civilnog društva, policijom i pravosudnim tijelima. Spomenuta je i problematika obiteljskog nasilja i njegove prevencije, kao i poticanje te razvoj odgovornog roditeljstva. Obiteljski Centar Međimurske županije je istaknuo problem ekipiranosti i poteškoće u radu s obzirom da je osnovan u kolovozu 2012. te u njemu nije bio zaposlen niti jedan stručni djelatnik/ica.

Prilikom posjeta *centrima za socijalnu skrb* također se raspravljalo o međuresornoj suradnji s ostalim nadležnim institucijama kao i s povjerenstvima za ravnopravnost spolova. Poseban naglasak stavljen je na problematiku obiteljskog nasilja te na ravnopravni tretman roditelja na području roditeljske skrbi, a koje pritužbe je Pravobraniteljica od strane očeva i majki zaprimala i tijekom 2013. Stoga je Pravobraniteljica upoznala centre sa Zakonom o ravnopravnosti spolova i njegovom provedbom kao i s primjenom načela ravnopravnosti spolova u pitanjima iz nadležnosti centara za socijalnu skrb i drugih nadležnih institucija, a osvrnula se i na slučajeve iz prakse Pravobraniteljice u kojima je bilo izdano upozorenje i/ili preporuka.

2.1.2.1. Zaključno razmatranje

Kao i prilikom prijašnjih posjeta centrima, istaknuta je potreba edukacije stručnih djelatnika/ica centara za socijalnu skrb vezano uz provedbu Zakona o ravnopravnosti spolova, a što uključuje i uklanjanje spolnih stereotipa na području roditeljske skrbi obzirom kako se građani/ke u svojim pritužbama i dalje učestalo pritužuju na neprimjerene i diskriminatorne izjave i stavove pojedinih stručnih djelatnika/ica vezano uz roditeljsku skrb.

2.1.3. Analiza instituta besplatne pravne pomoći (BPP) nakon donošenja novog zakona

Prema podacima Ministarstva pravosuđa, za potrebe sustava besplatne pravne pomoći u sredstvima proračuna bilo je osigurano 1.800.000,00 kn, a sva su sredstva utrošena.

Ukupan broj korisnika/ca besplatne pravne pomoći bio je 5.476.

Komparativnim prikazom podataka o korisnicima/cama BPP temeljem Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći vidljivo je da se na godišnjoj razini radi o vrlo malom broju zahtjeva gledano u odnosu na broj žrtava prekršajnih i kaznenih djela nasilja u obitelji.

God.	Zahtjevi za BPP		Žrtve prekršaja		Žrtve kaznenog djela	
	Ukupno		Ukupno		Ukupno	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M
2011.	245		20.247		910	
	239	6	13.127	7.120	747	163
2012.	241		22.627		673	
	238	3	12.871	9.756	532	141
2013.	204		18.590		-	
	203	1	11.904	6.686	-	-

Prema podacima prikupljenim od Gradskih ureda za opću upravu⁸⁹ s područja 19 županija, tijekom 2013. žrtve obiteljskog nasilja postavile su ukupno 204 zahtjeva za besplatnom pravnom pomoći. 203 zahtjeva su postavile žene, a 1 muškarac. Zahtjeva za besplatnom pravnom pomoći radi razvoda braka bilo je 82, za postupak u kojem će se odlučiti s kojim od roditelja će dijete (djeca) živjeti - 28, radi određivanja uzdržavanja tužiteljice i djece -5, radi diobe bračne stečevine i s tim vezanim postupcima (zabrana raspolaganja nekretninom, postupci radi iseljenja ili isplate i sl.) - 22.⁹⁰ Ostali zahtjevi odnosili su se na razne stvari-pokretanje postupka radi stambenog zbrinjavanja, parnice proizašle iz nasilničkog ponašanja prema tužiteljici, oslobođenja od plaćanja sudskih pristojbi itd. i uglavnom su svi bili imovinsko- pravne naravi. Priroda i razlog svakog postupka zahtijevala je sekundarnu pravnu pomoć. Odbijeno je 6 zahtjeva zbog neosnovanosti i neudovoljavanja uvjetima za pružanje pravne pomoći, 13 postupka pružanja besplatne pravne pomoći je obustavljeno jer su podnositeljice odustale od postupaka, a 3 su ukinuta jer podnositeljice nisu poštovale rok za angažman odvjetnika ili Ured nisu obavijestile o izabranom odvjetniku/ci.

Kako iz podataka dostavljenih po Ministarstvu pravosuđa slijedi da je besplatna pravna pomoć pružana stranim državljanima/kama, moglo bi se zaključiti da je Republika Hrvatska više angažirana na pružanju pravne pomoći strancima/kinjama negoli vlastitim državljanima, žrtvama nasilničkog ponašanja u obitelji u postupcima koji su također hitni. Naime, tijekom cijele godine javile su se samo 203 žene, žrtve obiteljskog nasilja, radi besplatne pravne pomoći što u odnosu na ukupan broj zahtjeva - 5476 – čini 3,7 %. Činjenica je da se kod svih zahtjeva koji su usvojeni radi o dužim i kompliciranijim postupcima, i tu se zakonodavcu nema što prigovoriti. Baš zato potpuno je nejasno zbog čega se besplatna pravna pomoć odbija dati ženama u prekršajnim i kaznenim postupcima koji su kratkotrajniji, u trenucima kada je ženama žrtvama nasilja pomoć stručne naravi nužna. Naime, kvalitetan iskaz izravno oštećene osobe može bitno pridonijeti bržem rješavanju kaznenog/prekršajnog postupka.

⁸⁹ Podaci nisu dostavljeni iz Požeško-slavonske i Karlovačke županije.

⁹⁰ Brojčani podaci mogu biti samo orijentacione naravi, jer 4 županije nisu dostavile podatke o tome koliko je kojih postupaka.

Prikupljeni podaci ukazuju na nekoliko već uočenih trendova- žrtve nasilja nemaju novca za odvjetnike/ce, koriste taj institut da bi pravno riješile za njih neizdrživu situaciju u obitelji razvodom braka i dobivanjem uzdržavanja od bračnog druga -nasilnika, pri tome nastoje da dijete (djeca) ostanu živjeti s njom, te podijeliti imovinu. Uz diobu imovine nastaju još određene pravne situacije koje žrtva ne može sama riješiti (smetanje posjeda, zabrane raspolaganja imovinom, obveza isplate, iseljenja , utvrđivanja uloženog u nekretninu i sl.).

Mali broj rješenja kojim se pravna pomoć odobrava je ukinut, što znači da žrtve koje su se odlučile riješiti svoju situaciju ustraju na tome.

Pravobraniteljica i dalje, i u drugim segmentima, prati skupine žena koje su suočene s rizikom višestruke diskriminacije. U ovom slučaju pokušava pratiti pravni status Romkinja koje mogu biti izložene diskriminaciji i kao pripadnice vrlo marginalizirane nacionalne manjine (u kojoj su one same također marginalizirane) i kao žrtve nasilja u obitelji. Niti jedna županija, osim Grada Zagreba, nije dostavila podatke je li i koliko Romkinja – žrtava obiteljskog nasilja zatražilo besplatnu pravnu pomoć. Prema podacima Grada Zagreba, bilo ih je deset. Svi zahtjevi odnosili su se na razvode i odluke o tome s kime će živjeti dijete (djeca). Sudeći prema odgovorima drugih županija (da se takvi podaci ne prikupljaju) nije došlo niti do promjene prakse niti do promjene obrazaca za pružanjem pravne pomoći u dijelu koji se odnosi na nacionalnost, jer se isti podatak i dalje izostavlja. Zaključak je da preporuka Pravobraniteljice, vezana za tu problematiku, nije uzeta u obzir.

S obzirom na trendove koji se potvrđuju od kada postoji Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, Pravobraniteljica može ponoviti dio preporuka iz prošlogodišnjeg izvješća, budući da nisu sve usvojene prilikom izrade novog Zakona.

1. Izmjenama navedenog Zakona omogućiti tražiteljicama/ima da zahtjev za besplatnom pravnom pomoći upute putem propisanog obrasca i iz sjedišta lokalne samouprave (drugih gradova pripadajućim županijama te općina), budući iste uglavnom raspolažu i osobnim računalima i internet vezom.
2. Izmjenama navedenog Zakona omogućiti tražiteljicama/ima primitak rješenja kojim se odobrava/odbija zahtjev za besplatnu pravnu pomoć na isti način kao pod gore navedenom toč.2.
3. Alternativno preporukama pod toč.2. i 3. - Ukoliko tražiteljici/u zahtjeva bude priznat zahtjev za besplatnu pravnu pomoć, priznati joj troškove dolaska i odlaska u nadležni ured državne uprave kao dio troška za besplatnu pravnu pomoć.
4. Ponovno uvesti mogućnost dobivanja besplatne pravne pomoći i za kaznene, prekršajne i zemljišno-knjižne postupke za žrtve nasilja u obitelji.

2.2. DRUGI OBLICI NASILJA

2.2.1. Partnersko nasilje

Partnersko nasilje se definira kao svako nasilje koje se odvija u okviru jednog para. I tijekom 2013., Pravobraniteljica je usmjerila svoje aktivnosti prema prevenciji i suzbijanju partnerskog nasilja. Od aktivnosti na tom području, posebno se može izdvojiti sljedeća aktivnost. Naime, u organizaciji udruge Status M u prostorijama Škole narodnog zdravlja "Andrija Štampar" održana je panel-rasprava *"Dating and partner violence and using the gender transformative approach in working with young men as a tool of prevention"*. Rasprava se vodila na engleskom jeziku, a osim pravobraniteljice, sudjelovali su i gosti iz inozemstva. Tom prigodom pravobraniteljica je u svojoj prezentaciji istaknula: povezanost nasilja u partnerskim vezama s obiteljskim nasiljem, sve oblike partnerskog nasilja uključujući zlostavljanje preko Interneta, rezultate istraživanja o stavovima muškaraca o ravnopravnosti spolova te zabrinjavajuće podatke istraživanja među adolescentima/icama, kao i primjere iz prakse rada Pravobraniteljice. Pravobraniteljica je na istoj panel-raspravi također istaknula da se prekršajna odredba iz čl.31. Zakona o ravnopravnosti spolova⁹¹ može primijeniti na slučajeve nasilja u partnerskim vezama.

2.2.1.1. Postupanje policije i prekršajnih sudova - prepreke

Broj prekršajnih postupaka od 2010. (kada je evidentiran samo jedan prekršajni postupak) do 2012. je bio u porastu⁹². Pravobraniteljica je pribavila od MUP-a podatke koji se odnose na pokretanje prekršajnih postupka zbog počinjenja prekršaja iz čl.31. Zakona o ravnopravnosti spolova tijekom 2013., a u kojima je policija podnijela optužni prijedlog. Prema dostavljenim policijskim podacima, evidentirano je 34 počinitelja/ica prekršajnog djela iz čl. 31., a od toga su 32 osobe muškog spola i 2 osobe ženskog spola. Od 34 evidentirana slučajeve, u njih 24 nadležni prekršajni sudovi donijeli su pravomoćne sudske odluke, i to novčanu kaznu u 15 slučajeva, zaštitnu mjeru u 2 slučaja, dok je u 7 slučajeva osumnjičeni oslobođen optužbe. U 2013. došlo je do malog pada optužnih prijedloga pa i počinitelja/ica predmetnog prekršajnog djela. Taj pad se može objasniti činjenicom da su neki prekršajni sudovi (npr. Prekršajni sud u Rijeci) odbacili optužne prijedloge policije smatrajući da policija nije ovlaštena tužitelj po čl.31. Zakona o ravnopravnosti spolova.

U tom smislu, Pravobraniteljica smatra da bi Visoki prekršajni sud Republike Hrvatske trebao zauzeti stav o tome tko je, osim nadležnog općinskog državnog odvjetništva, ovlašten tužitelj prema čl.31. Zakona o ravnopravnosti spolova. S time u vezi, Pravobraniteljica je uputila i preporuku visokom prekršajnom sudu upoznavajući ga s preprekama u primjeni čl.31. navedenog Zakona. U onim slučajevima u kojima prekršajni sudovi smatraju da policija nije ovlaštena tužitelj, Pravobraniteljica predlaže da policija uputi inicijativu nadležnom državnom

⁹¹ Čl.31. Zakona o ravnopravnosti spolova glasi: "Tko s ciljem prouzročenja straha drugoga ili stvaranja neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja na temelju razlike u spolu, bračnom ili obiteljskom statusu, ili spolnoj orijentaciji povrijedi njegovo dostojanstvo, kazniti će se za prekršaj novčanom kaznom od 5.000,00 do 30.000,00 kuna".

⁹² U 2012., prema podacima MUP-a (ovlaštena tužitelj je MUP), zabilježeno je u RH 37 prekršajnih postupaka protiv ukupno 38 počinitelja/ica (36 počinitelja i 2 počiniteljice) iz čl.31. Zakona o ravnopravnosti spolova.

odvjetništvu za pokretanje prekršajnog postupaka jer državni odvjetnik može podnijeti optužni prijedlog za sve prekršaje.⁹³

2.2.1.2. Zaključno razmatranje i preporuke

Pravobraniteljica smatra da odgovarajuća zaštita žrtava partnerskog nasilja može ići u dva pravca. Prvo, u situacijama kada partnerska veza ima izvjesna obilježja izvanbračne zajednice (partneri su u trajnijoj ekonomskoj i emotivnoj vezi), partnerima bi se pružala zaštita od nasilja koja je izjednačena sa zaštitom od nasilja u obitelji.⁹⁴ Drugo, pokretanje prekršajnih postupka prema čl.31. Zakona o ravnopravnosti spolova jer je taj zakonski mehanizam relativno učinkovit u suzbijanju zabranjenog diskriminatornog ponašanja. Pravobraniteljica smatra da bi se moralo propisati i kaznu zatvora pri kažnjavanju težih pojava oblika opisanog djela prekršaja te odgovarajuće zaštitne mjere, kao i da se Zakonom o ravnopravnosti spolova odredi da je Ministarstvo unutarnjih poslova ovlašteno tužitelj za sve prekršajne odredbe propisane Zakonom o ravnopravnosti spolova. Međutim, Pravobraniteljica je i nadalje mišljenja, a na to ukazuju opisani slučajevi partnerskog nasilja, da bi se i partnersko nasilje također trebalo sankcionirati kao i obiteljsko nasilje.

2.2.1.3. Opisi slučajeva partnerskog nasilja i postupanje Pravobraniteljice

OPIS SLUČAJA (03-02/13-23) Pravobraniteljici se obratila N.K. iz S.T. i navela da je tijekom 2011.-2012. živjela s T.Š. te je za vrijeme njihove veze i zajedničkog života bila kontinuirano žrtva njegovog psihičkog, fizičkog i seksualnog zlostavljanja. Pritužiteljica navodi da je samo u dva navrata nasilje prijavila policiji, i to 27.10.2012. i 16.2.2013. S obzirom na to da su, a prema navodima iz pritužbe, pritužiteljica i njen partner bili u ekonomskoj i emotivnoj vezi oko dvije godine, Pravobraniteljica je u dopisu upućenom MUP-u, u kojemu je tražila izvješće i dokumentaciju, iznijela svoj stav da se u konkretnom slučaju radilo o vezi koja uključuje mogućnost postojanja izvanbračne zajednice, a što uključuje i odgovarajuću propisanu zaštitu od nasilja u obitelji.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Ravnateljstvo policije je u postupku iznijelo sljedeće: Nakon pomnog uvida u dostavljenu dokumentaciju nadležne policijske uprave utvrđeno je da se policijski službenici nisu dosljedno pridržavali zakonskih odredbi i uobičajene prakse policijskih postupanja, jer su se tijekom postupanja od 27.10.2012. i 16.2.2013. vodili činjenicom da izvanbračna zajednica mora trajati najmanje tri godine, kako je to određeno Obiteljskim zakonom, a iz kojega razloga nisu podnijeli adekvatna pismena nadležnim pravosudnim tijelima. Nadalje, nakon uočenih propusta i obnove postupanja, policijski službenici nadležne policijske postaje su dana 10.06.2013. podnijeli nadležnom Općinskom državnom odvjetništvu u Z. kaznenu prijavu protiv T.Š. i pritužiteljice N.K. zbog kaznenog djela iz čl.117.st.2. Kaznenog zakona počinjenog dana 16.2.2013., dok su dana 14.06.2013.

⁹³ Prema čl.109.st.1. Prekršajnog zakona (Narodne novine 107/07, 39/13, 157/13) ovlašteni tužitelji su: 1. državni odvjetnik, 2. tijelo državne uprave, 3. pravna osoba s javnim ovlastima, 4. oštećenik. Prema čl.110.st.1. Prekršajnog zakona, državni odvjetnik može podnijeti optužni prijedlog za sve prekršaje.

⁹⁴ Pravobraniteljica skreće pozornost na važeću sudsku praksu u Republici Hrvatskoj. U tom smislu, vidjeti stavove sutkinje Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Ane Garačić, o sadržaju pojma „izvanbračna zajednica“ izložene u njenom stručnom radu: „Neki neobjašnjeni pojmovi kao zakonsko obilježje kaznenog djela“.

godine Prekršajnom sudu u Z. protiv oboje podnijeli Optužni prijedlog zbog prekršaja iz čl.4. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, počinjenog dana 27.10.2012. Povodom podnesene kaznene prijave Općinsko državno odvjetništvo u Z. je odbacilo kaznenu prijavu protiv pritužiteljice N.K., a protiv T.Š. je podiglo optužnicu zbog kaznenog djela iz čl.117.st.2. Kaznenog zakona počinjenog na štetu pritužiteljice N.K. Razmatrajući izvješće i policijsku dokumentaciju, Pravobraniteljica je utvrdila da policijski službenici nisu poduzeli sve mjere i aktivnosti iz svoje nadležnosti u postupanju u slučaju nasilja u obitelji koristeći dužnu pažnju koju ovakve situacije zahtijevaju, a posebno kako bi se suzbili rodno-uvjetovani aspekti ovog oblika nasilja. Iz dostavljene dokumentacije proizlazi da policija nije postupala, i to u vrijeme kada su zatražene intervencije od strane pritužiteljice, na način određen Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji, već je postupala sukladno navedenom Protokolu tek naknadno po uočenim nepravilnostima od strane nadležne policijske uprave. Međutim, Pravobraniteljica smatra da i naknadno policijsko postupanje nije u duhu Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji jer je izostao rodno senzitivni tretman žrtve nasilja. Nadalje, što se tiče optužnog prijedloga zbog prekršaja iz čl.4. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji počinjenog dana 27.10.2012., koji je podniet i protiv pritužiteljice, pomnijim razmatranjem konkretnog događaja moglo se zaključiti da se radilo o samoobrani od strane pritužiteljice, jer je ista već nekoliko puta i ranije doživjela tjelesne napade od strane T.Š. Pravobraniteljica smatra da je naknadnim policijskim postupanjem došlo do viktimizacije pritužiteljice kao žrtve obiteljskog nasilja. Iz cjelokupne raspoložive dokumentacije jasno je vidljivo da je ona bila duže vrijeme izložena kontinuiranom nasilju od strane T.Š., a krajnji rezultat policijskog postupanja je jednako postupanje prema pritužiteljici i T.Š. Pravobraniteljica naglašava da se manjkavim policijskim postupanjem diskriminirajući položaj pritužiteljice, u kojem se nalazi zbog samog postojanja nasilja u obitelji, produljio i pogoršao. U skladu s navedenim relevantnim činjeničnim stanjem, Pravobraniteljica je upozorila nadležnu policijsku postaju da nisu postupali sukladno svim svojim zakonom propisanim dužnostima, da nisu pokazali dovoljnu razinu razumijevanja različitih pojava oblika obiteljskog nasilja niti razumijevanja povijesti obiteljskog nasilja, bez obzira je li prethodno prijavljivano ili ne, kao i da nisu prema pritužiteljici osigurali rodno-senzitivan tretman. Istovremeno, Pravobraniteljica je dala preporuku policiji da ubuduće u takvim i sličnim događajima svoje tumačenje i primjenu relevantnih zakonskim odredbi prilagodi zahtjevima koja proizlaze iz anti-diskriminacijskih jamstava propisanih Zakonom o ravnopravnosti spolova, te da u svom budućem radu u cijelosti primjenjuju Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji te provode sve radnje na koje su ovlašteni odgovarajućim zakonima i iskoristi sva pravna sredstva kako bi žrtva nasilja bila zaštićena, a počinitelj odgovarajuće kažnjen, te da prilikom postupanja prema ženi-žrtvi obiteljskog nasilja postupa obzirno, kao i da joj se osigura rodno – senzitivn tretman.

OPIS SLUČAJA (03-02/13-45) Pravobraniteljica je saznala iz medija za ubojstvo D.G. iz B. koju je njezin partner N.J. usmrtio dana 27.08.2013.

PODUZETE MJERE I ISHOD: S obzirom na to da je iz medijskog napisa proizlazilo da se radilo o partnerskom nasilju, Pravobraniteljica je ispitala slučaj na način da je od Ravnateljstva policije zatražila izvješće i dokumentaciju. Iz izvješća i policijske

dokumentacije proizlazi kako su policijski službenici/ice nadležne policijske postaje intervenirali i prije ubojstva i to zbog dojave bolnice da je D.G. izložena nasilju. Međutim, policija nije postupala žurno. Naime, policijski službenici su dana 12.07.2013. zaprimili povijest bolesti Dnevne psihijatrijske bolnice Opće bolnice B. za D.G., a u kojoj se navodi kako je ona iskazala strah za svoj život jer ju je prethodni tjedan „istukao nevjenčani suprug“. Na navedene okolnosti policijski službenici/ice su tek 21.07.2013. obavili/e obavijesni razgovor s oštećenom, a kojom prilikom je ona izjavila kako ne živi u izvanbračnoj zajednici, da ju nije strah za svoj život te da joj nisu bile upućivane nikakve prijetnje, već da je navedeni iskaz u bolnici dala kako bi opravdala svoj izostanak s liječenja. Dakle, žrtva nasilja je sama naknadno negirala sve navode o nasilju. Tom prilikom je navela kako se s partnerom N.J. samo povremeno viđa i da su u vezi od svibnja 2013., a prilikom jednog spolnog odnosa je s njim razmjenjivala udarce i ugrize. S obzirom na to da policijski službenici/ice nisu žurno obavili/e obavijesne razgovore s D.G., već su isti razgovori bili obavljeni tek nakon devet dana od zaprimanja prijave, Ravnateljstvo policije je o navedenom upozorilo policijske službenike/ice nadležne policijske uprave. Međutim, Pravobraniteljica se tijekom proučavanja ovog slučaja osvrnula na pitanje sankcioniranja partnerskog nasilja. Naime, žrtva i počinitelj doista nisu bili u izvanbračnoj zajednici (na način kako to definira Obiteljski zakon), a počinitelj nasilja, a kasnije i ubojstava je bio u braku i živio sa svojom suprugom. Međutim, radilo se o partnerskom nasilju pa je Pravobraniteljica ukazala na problem (ne)sankcioniranja partnerskog nasilja sukladno Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji. Naime, Pravobraniteljica smatra da bi se i partnersko nasilje također trebalo sankcionirati kao i obiteljsko nasilje. U konkretnom slučaju radilo se o partnerskom odnosu žrtve i počinitelja nasilja i ubojstva koji su održavali redovite intimne odnose u trajanju od četiri mjeseca. Stoga ovaj slučaj predstavlja zoran primjer problematike sankcioniranja partnerskog nasilja koje ostaje u tzv. „sivoj zoni“ (ne)kažnjavanja, a može rezultirati jednako tragičnim posljedicama kao i obiteljsko nasilje, a što se u konkretnom slučaju i dogodilo.

2.3. Roditeljska skrb

Kao i prijašnjih godina, Pravobraniteljica je posebnu pažnju posvećivala pritužbama majki i očeva koje se odnose na njihov neravnomjerni tretman i spolnu diskriminaciju na području roditeljske skrbi. Naime, roditelji su se najčešće prituživali na pristranost i spolne stereotipe pojedinih stručnih djelatnika/ica nadležnih centara za socijalnu skrb, a koji su se očitovali i u stručnim mišljenjima centara vezano uz roditeljsku skrb. Pritužbe iz ovoga područja i dalje često podnose muškarci/očevi smatrajući kako se centri za socijalnu skrb prilikom izrade svojih stručnih mišljenja rukovode spolnim stereotipa prema kojima je majka uvijek podobniji roditelj za skrb o djeci. Istodobno, majke u svojim pritužbama navode kako centri za socijalnu skrb prilikom izrade stručnog mišljenja nemaju u vidu obiteljsko nasilje kojem su one bile izložene od strane partnera/oca djeteta, a radi čega se kao žrtve obiteljskog nasilja nalaze u nepovoljnijem položaju, pa tako i po pitanju roditeljske skrbi.

Pravobraniteljica je svaku pojedinačnu pritužbu ispitala sukladno svojim zakonskim ovlastima te je nakon provedenog ispitnog postupka zauzela svoj stav o povredi načela ravnopravnosti spolova na području roditeljske skrbi. Prilikom postupanja po navedenim pritužbama Pravobraniteljica je imala u vidu čl.3. Ustava RH⁹⁵ prema kojem je ravnopravnost spolova jedna od najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava. Nadalje, Pravobraniteljica je imala u vidu i odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova⁹⁶ kao organskog zakona te odredbe Obiteljskog zakona⁹⁷ prema kojem se uređenje obiteljskih odnosa temelji i na odgovornosti obaju roditelja za podizanje i odgoj djeteta (čl.2.). Istim zakonom je izričito propisano kako roditelji bez obzira žive li zajedno ili odvojeno ravnopravno, zajednički i sporazumno skrbe o djetetu (čl.99.st.1.).

Pored navedenih popisa, Pravobraniteljica je prilikom postupanja po pritužbama koje se odnose na roditeljsku skrb imala u vidu i *Preporuku Rec (2006) 19 Odbora ministara državama članicama o politici podrške pozitivnom roditeljstvu* (Preporuka) koju je Odbor ministara usvojio 13.12.2006. Naime, u prilogu navedene Preporuke kao jedno od temeljnih načela na kojem bi se trebale temeljiti politike i mjere na području pružanja potpore roditeljstvu je i **jednako sudjelovanje roditelja** i poštivanje njihove komplementarnosti. Nadalje prema navedenoj Preporuci⁹⁸, posebnu pozornost trebalo bi pridati **važnoj ulozi očeva** u brizi za i o odgoju djece, uzimajući u obzir *načelo ravnopravnosti spolova*, utjecaj usklađivanja obiteljskog i poslovnog života na obitelj i raspad obitelji, što često ima za posljedicu odvojen život očeva i njihove djece.

Vezano uz navedenu problematiku, Pravobraniteljica je tijekom 2013., provela dva istraživanja i to: (1) istraživanje o stručnim mišljenjima i prijedlozima centara za socijalnu skrb vezano uz odluku s kojim će roditeljem dijete nastaviti živjeti te (2) istraživanje o postojećim trendovima o ravnopravnosti spolova na području roditeljske skrbi koje je uključilo i analizu sudskih odluka vezano uz navedenu problematiku. Oba navedena istraživanja nalaze se u ovom Izvješću.

2.3.1. Zaključno razmatranje i preporuke

Pravobraniteljica napominje kako je i tijekom 2013. nastavila svoju suradnju sa centrima za socijalnu skrb i obiteljskim centrima, a u okviru koje je isticana važnost jednakog tretmana oba roditelja na području roditeljske skrbi s obzirom da ravnopravno roditeljstvo predstavlja roditeljstvo koje je svakako u najboljem interesu djeteta. Pravobraniteljica daje preporuku: (1) Promovirati i poštivati načelo ravnopravnosti spolova na području roditeljske skrbi kroz kontinuirane edukacije stručnih djelatnika/ica centara za socijalnu skrb.

⁹⁵ Narodne novine 85/10.

⁹⁶ Narodne novine 82/08.

⁹⁷ Narodne novine 116/03, 17/04, 136/04, 107/07.

⁹⁸ Točka 5. Priloga Preporuke: Uvažavanje roditeljskih odgovornosti, prava i obveza.

(2) Kroz medijske kampanje i aktivnosti suzbijati spolne stereotipe o roditeljskoj skrbi, promovirati ulogu očeva u odgoju djece, jednaku raspodjelu kućanskih poslova te poticati očeve na korištenje roditeljskog dopusta.

2.3.2. Opisi slučajeva u području roditeljske skrbi

OPIS SLUČAJA (03-01/13-05) Pravobraniteljici se obratio M.U. iz G. s pritužbom na diskriminaciju od strane CZSS.G. U pritužbi navodi da ga nadležni Centar diskriminira kao muškarca i oca djeteta u odnosu na majku djeteta jer općenito smatra da su majke djece zaštićene bez obzira na svoje ponašanje prema djeci. U konkretnom slučaju navodi da je tražio od Centra pomoć prijavljujući majku za nesavjesnu skrb o djetetu, o čemu navodi da ima i medicinsku dokumentaciju. Zbog brige za dijete navodi da je dijete zadržao u svojoj obitelji, ali da je istu morao vratiti po privremenoj odluci suda, koja je donesena po prijedlogu Centra. Kao primjer nebrige majke za dijete navodi da ista odbija njegove prijedloge da se ide na pretrage potrebne za utvrđivanje astme, govori mu da će ona ići kada bude smatrala da treba ići, a da je nadležni Centar u tome podržava tvrdeći da se on kao otac nema pravo miješati u to.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je pribavila izvješće i dokumentaciju od nadležnog Centra. Iz dostavljene dokumentacije Centra proizlazi da je postupanje Centra utemeljeno na objektivnim faktorima koji nisu u vezi ni sa kakvom diskriminacijom temeljem spola. Iz tih razloga Pravobraniteljica zaključuje da je Centar poduzeo sve radnje i aktivnosti iz svoje nadležnosti u konkretnom slučaju, te omogućio roditeljima jednakopravan položaj u ostvarivanju roditeljskih prava nevezano za spol ili neki drugi temelj diskriminacije. U prilogu takvog zaključivanja jest i činjenica da je Centar izricao jednom i drugom roditelju mjere za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta - nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi, te da je pismenim dopisom od 29.01.2013. Centar predložio i uputio majku da radi otklanjanja poteškoća obavi liječnički pregled djeteta u Dječjoj bolnici u Z. Nadalje, iz odgovora Specijalističke pedijatrijske ordinacije od 21.01.2013. je vidljivo da se redovito vodi briga o zdravlju djeteta i da nema znakova zlostavljanja djeteta. Nadalje i druga Specijalistička pedijatrijska ordinacija dana 18.01.2013. također dala mišljenje da mlt. dijete nije zdravstveno zapušteno. Pravobraniteljica zaključuje da je Centar poduzimao sve aktivnosti i mjere u okviru svoje nadležnosti, pa je tako ispitivao te intervenirao po prijavama i podnescima pritužitelja. Iz službenih bilješki vidljivo je da je od strane Centra obavljeno dovoljan broj razgovora s roditeljima, da je vođeno niz telefonskih razgovora, obavljani su očevidi na terenu, kao i da se odvijala intenzivna suradnja s Općinskim sudom u D.

OPIS SLUČAJA (03-01/13-06) Pravobraniteljici se obratio K.N. iz Z. zbog diskriminacije na temelju spola u odnosu na bivšu suprugu D.N., navodeći da je spolno diskriminiran od strane CZSS.Ž. Navodi da je sa suprugom bio u braku, imaju dvoje djece te da je supruga odvela zajedničku djecu u Ž. Navodi da mu je bivša supruga branila susrete i druženje s djecom. Odlukom nadležnog suda su mu određeni kontakti s djecom, ali nije mogao održavati

kontakte zbog bolesti. Centar je pokrenuo postupak i ishodio odluku o njegovom lišenju roditeljske skrbi.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je pribavila izvješća i dokumentaciju CZSS.Ž. te CZSS.Z. koji je bio ranije nadležan za obitelj pritužitelja. Centri su u postupku iznijeli dovoljno argumenta koji govore o nediskriminaciji pritužitelja. Naime, iz dokumentacije nadležnih centara je vidljivo da je pritužitelj lišen roditeljske skrbi jer nije skrbio za djecu, nije se pridržavao odluke suda u pogledu održavanja susreta i druženja s djecom, te nije doprinosio za njihovo uzdržavanje. Pravobraniteljica je zaključila da pritužitelj nije diskriminiran temeljem spola, niti je temeljem spola stavljen u nepovoljniji položaj, te da su nadležni centri postupali sukladno svojim ovlastima i zakonskim propisima, a eventualno različito postupanje proizlazi iz obveze centara za socijalnu skrb da zaštite žrtve nasilja u obitelji te da zaštite prava i interese mlt. djece.

OPIS SLUČAJA (03-01/13-07) Pravobraniteljici se obratila V.P. iz V. zastupana po odvjetniku I.J. iz Z. s pritužbom na diskriminaciju od strane CZSS.Z. U pritužbi navodi da su djelatnici navedenog Centra u postupku razvoda braka postupali subjektivno, neprofesionalno i protivno interesima njihove zajedničke mlt. djece. Navodi da je bila žrtva obiteljskog nasilja i to u prisutnosti djece te da je zbog toga bila smještena u sigurnoj kući. Nadalje navodi da je u kaznenom postupku njen suprug pravomoćno kažnjen za kaznena djela zapuštanje i zlostavljanje djeteta ili mlt. osobe te nasilničko ponašanje u obitelji, zbog čega je donesena i privremena mjera kojom mu se zabranjuju susreti i druženja s djecom do ukidanja mjere opreza, a nakon toga pod nadzorom stručne osobe. Navodi nadalje da je usprkos tome predstavnica Centra prije započete obrade predložila sudu da djeca dva puta mjesečno putuju u Z. na susrete i druženja, bez nadzora, ne uzimajući u obzir prethodno, kao ni dob djece i tešku financijsku situaciju pritužiteljice, ali ni potrebu prilagodbe djece na povećan opseg susreta i druženja s ocem. S obzirom na činjenicu što je Centar tražio povećane susrete djece s ocem preko ljetnih praznika pritužiteljica smatra da to potvrđuje njene sumnje u pristranost Centra i favoriziranje prava oca.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je pribavila izvješće i dokumentaciju od nadležnog Centra te zaključila da je isti Centar poduzimao sve mjere i aktivnosti u okviru svojih nadležnosti, o čemu je dostavljena i važna dokumentacija, te da je postupanje Centra bilo utemeljeno na objektivnim faktorima, koji nisu u vezi ni sa kakvom diskriminacijom temeljem spola. Naime, iz obavijesti Policijske postaje S. od 26.12.2010. upućene Centru vidljivo je da je Centar obaviješten da je dana 24.11.2010. pritužiteljica smještena u Autonomnu žensku kuću u Z. zbog teškog psihičkog i fizičkog zlostavljanja od strane supruga. Iz rješenja nadležnog suda od 03.01.2011. vidljivo je da zatraženo od Centra dostava mišljenja i prijedloga povodom privremene mjere u odnosi na odluku s kojim će roditeljem djeca živjeti i o kontaktima s drugim roditeljem. Centar je dana 03.02.2011. nadležnom sudu dostavio mišljenje i prijedlog da je u interesu djece da žive s pritužiteljicom i da otac viđa djecu jedan sat mjesečno pod nadzorom stručne osobe, a što je prihvatio i Općinski sud svojim rješenjem od 04.03.2011. Iz zapisnika od 12.09.2011. o održanoj glavnoj raspravi kod Općinskog suda vidljivo je da je predstavnica Centra izjavila da nadzor nad susretima više

nije potreban, ali je potreban kontinuitet u susretima i druženju djece s ocem i bilo bi u interesu djece da se dva puta mjesečno viđaju s ocem. S druge strane, punomoćnica pritužiteljice predlaže da se susreti s djecom odvijaju jedan vikend mjesečno s obzirom na činjenicu da se majka s djecom preselila u V. Kako je u konkretnom slučaju između pritužiteljice i oca djece sporno pitanje opsega i način održavanja susreta i druženja s djecom, Pravobraniteljica nije nadležna da razmatra stručnost mišljenja vezano za opseg i način održavanja susreta i druženja između oca i djece, već u okviru svoje ovlasti razmatra da li su postupci i odluke Centra uvjetovani spolom.

OPIS SLUČAJA (03-01/13-13) Pravobraniteljici se pritužbom obratio I.D. iz S. iznoseći nezadovoljstvo načinom rada i postupanja CZSS u S. prema njegovoj obitelji kao i sumnju na spolnu diskriminaciju njega kao oca i muškarca na području roditeljske skrbi. U pritužbi u bitnome navodi kako je stručno mišljenje nadležnog Centra, izrađeno u postupku razvoda braka, a vezano uz roditeljsku skrb, zasnovano na neprovjerenim navodima majke, a koja se preko djece obračunava sa njim, traži zabranu kontakata, govori djeci ružne stvari o njemu, ne skrbi se adekvatno za djecu i sl., o čemu je on uredno obavještavao nadležni Centar.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Nakon uvida u pribavljeno izvješće i dokumentaciju CZSS.S., Pravobraniteljica je ustanovila kako su oba roditelja jednako podobna za roditeljsku skrb, a što se navodi u stručnom mišljenju Centra. Međutim u navedenom mišljenju Centar navodi kako bi djeca, imajući u vidu, između ostaloga i njihov spol, trebala živjeti sa majkom. Štoviše, Centar u svom očitovanju dostavljenom Pravobraniteljici povodom pritužbe navodi kako je stručni tim prilikom donošenja mišljenja za sud *„ocijenio da je u interesu djece da žive s majkom uzimajući u obzir kriterije ranije organizacije skrbi o djeci, dobi i spola djece...”* Dakle iz navedenog je vidljivo kako se nadležni Centar, između ostaloga, rukovodio i spolnim stereotipom prema kojem bi djeca ženskog spola trebala biti povjerena majkama i to upravo zbog svojega spola, a navedeno predstavlja spolnu diskriminaciju na području roditeljske skrbi. Pritom je Pravobraniteljica ustanovila kako se u konkretnom slučaju radi o zdravoj djeci ženskog spola u dobi od osam i četiri godine, obje djevojčice su zdrave, odnosno bez ikakvih poteškoća u razvoju ili posebnih potreba zbog čega bi bilo opravdano i nužno da se povjere isključivo jednom roditelju koji bi u tom smislu bio podobniji za skrb o djeci. Imajući u vidu navedeno, Pravobraniteljica je nadležnom Centru uputila upozorenje i odgovarajuće preporuke za budući rad.

Međutim, u preostalim navodima iz pritužbe koji se odnose na neprimjereno ponašanje stručnih djelatnika/ica centra, kao i vezano uz neadekvatnu skrb majke o djeci, Pravobraniteljica nije mogla ustanoviti da bi navodi bili osnovani. Naime, iz dokumentacije proizlazi kako su stručni djelatnici/ice Centra poduzimali/e sve mjere iz svoje nadležnosti, a u cilju postizanja sporazuma roditelja po svim pitanjima roditeljske skrbi. Upravo radi navedenog kao i činjenice da se u konkretnom slučaju radi o visoko konfliktnom razvodu, u obitelji pritužitelja provodila se mjera nadzora nad roditeljskom skrbi. Pritom iz mjesečnih izvješća o provođenju navedene mjere proizlazi kako voditeljica mjere niti na koji način nije bila pristrana u korist majke već se cijelo vrijeme rukvodila najboljim interesom djece.

OPIS SLUČAJA (03-01/13-16) Pravobraniteljici se obratio D.F. iz S. pritužujući se na CZSS.S. i njegove stručne djelatnike/ice, a vezano uz izradu stručnog mišljenja o povjeravanju njegove maloljetne djece nakon razvoda braka i neravnopravni tretman. U pritužbi u bitnome navodi kako su stručna mišljenja centra pristrana, da sadrže netočne činjenice te da je tako stavljen u nepovoljniji položaj kao otac i muškarac. Navodi kako je njegov nepovoljniji položaj vidljiv i iz pristranosti voditeljica mjere nadzora, kao i iz činjenice da su u Republici Hrvatskoj zaposlene „uglavnom žene i uglavnom su voditeljice mjere nadzora u pravilu žene a muškaraca gotovo da nema“.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Uvidom u pribavljeno izvješće i dokumentaciju centra Pravobraniteljica je uočila kako se u obitelji pritužitelja provodila mjera nadzora nad roditeljskom skrbi te kako su voditeljice mjere bile usmjerene na postizanje dogovora u najboljem interesu djece nastojeći pritom uspostaviti i primjerenu roditeljsku komunikaciju. U odnosu na pritužiteljevo nezadovoljstvo stručnim mišljenjem centra, Pravobraniteljica nije mogla ustanoviti da bi navedeno mišljenje na bilo koji način bilo uvjetovano spolom pritužitelja, obzirom da je isto napravljeno sukladno pravilima struke, a Pravobraniteljica nije ovlaštena ocjenjivati valjanost stručnih mišljenja centara. Vezano uz navode iz pritužbe o tome kako su voditeljice mjere nadzora gotovo uglavnom žene, Pravobraniteljica je napomenula kako, prema službenim podacima Državnog zavoda za statistiku, proizlazi da se za područje ljudskih djelatnosti kao što su pravo, psihologija i socijalni rad u prevladavajućem broju obrazuju žene, koje se zatim i zapošljavaju na radnim mjestima gdje se traži takva stručna sprema – a to su sudovi, centri za socijalnu skrb, ustanove mentalnog zdravlja i sl. Stoga je i vjerojatnost da će u predmetu pritužitelja postupati žena bila vrlo velika, te uvjetovana objektivno utvrđenim manjim interesom muškaraca za bavljenje navedenim zanimanjima. Imajući u vidu sve navedeno, Pravobraniteljica nije mogla ustanoviti da bi pritužba pritužitelja bila osnovana, a o čemu je pritužitelj i obaviješten.

OPIS SLUČAJA (03-01/13-20) Pravobraniteljici se obratio O.T. iz V. pritužbom na diskriminaciju CZSS.V. zbog nejednakog tretmana njega u odnosu na njegovu suprugu u ostvarivanju roditeljske skrbi. U pritužbi navodi da je njegova supruga prije 10 mjeseci pokrenula brakorazvodnu parnicu te da je na ročištu uz suglasnost Centra postignut dogovor da djeca do okončanja postupka ostanu živjeti u istom stanu/kući, gdje je ostala živjeti i supruga, sve do početka siječnja 2013. kada supruga iznajmljuje stan, rješava pitanje zaposlenja, odnosno premještaja u Zagreb, te pokreće protiv njega kazneni postupak za silovanje tijekom cijelog braka. Navodi nadalje da tijekom njegova boravka u zatvoru ona s djecom odlazi u sigurnu kuću gdje se i sada nalaze, a kaznena prijava je odbačena i on pušten na slobodu. Nakon toga je više puta pokušavao doći u kontakt s djecom, ali bez uspjeha i bez pomoći Centra. Pritužitelj zaključuje da ga CZSS.V. diskriminira kao muškarca i oca djece u odnosu na majku djece, jer da unaprijed polazi od toga da će sud donijeti odluku da djeca žive kod majke, a da ne pridaju važnost činjenici da je on cijelo vrijeme do tada skrbio o djeci, te se pita zašto je on kao otac, unaprijed, bez jasnih kriterija, proglašen manje kompetentnim roditeljem.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je pribavila izvješća i dokumentaciju od nadležnog Centra, a kako iz pritužbe proizlazilo da je u obitelji zabilježeno obiteljskog nasilja,

pribavljeno je izvješće i dokumentacija od strane MUP-a. Razmatrajući sva izvješća i svu dokumentaciju, kao i tvrdnje iz pritužbe, Pravobraniteljica je utvrdila da je prituženi Centar uspio navesti i dokumentirati dovoljno argumenta koji idu u prilog zaključivanju da je Centar postupao nediskriminirajuće prema pritužitelju. U prilogu takvog zaključivanja jest i činjenica da je supruga pritužitelja žrtva obiteljskog nasilja od strane pritužitelja, odnosno da je izložena višegodišnjem psihičkom, tjelesnom i seksualnom nasilju od strane pritužitelja. To nedvojbeno proizlazi iz izvješća i dokumentacije nadležnog Centra, a posebno iz izvješća i dokumentacije MUP-a.

OPIS SLUČAJA (03-01/12-32) Pravobraniteljici se pritužbom obratio D.J. iz Č. iznoseći sumnju na neravnopravni tretman i spolnu diskriminaciju od strane CZSS.Č. Navodi kako se nalazi u brakorazvodnom postupku te kako ima problema prilikom ostvarivanja nesmetanih kontakata sa troje mlt djece koja su nastavila živjeti kod majke, a radi čega se obraćao za pomoć i nadležnom Centru. Međutim, navodi kako je psihologinja Centra njegovu pritužbu upućenu Pravobraniteljici dala na uvid njegovoj bivšoj supruzi koja je prisilila mlt. kćer da taj dopis pročita na glas, a čime je on još više stavljen u nepovoljniji položaj kao otac.

PODUZETE MJERE: Iz dostavljenog izvješća i dokumentacije nadležnog Centra proizlazi kako su navodi pritužitelja, vezano uz opisano postupanje psihologinje Centra, istiniti. Pravobraniteljica je zaključila kako takvo postupanje nadležnog Centra svakako nije u skladu s načelom ravnopravnosti roditelja na području roditeljske skrbi, jer je ono za pritužitelja imalo negativne učinke, a što se očitovalo i u njegovim daljnjim problemima prilikom ostvarivanja kontakata s djecom. Takvim postupanjem je nadležni Centra izrazio svoju pristranost u korist majke, ali je istodobno pritužitelja, na svojevrsan način, „kaznio“ radi njegovog obraćanja Pravobraniteljici, odnosno izložio ga je svojevrsnoj viktimizaciji, a što je izričito zabranjeno čl.2. Zakona o ravnopravnosti spolova. Radi svega navedenog, Pravobraniteljica je uputila upozorenje nadležnom Centru te dala odgovarajuću preporuku za budući rad.

ISHOD: Nadležni centar je obavijestio Pravobraniteljicu kako uvažava upozorenje i preporuku te da je stoga psihologinja upozorena na navedeni propust kao i svi ostali stručni/e djelatnici/ice nadležnog Centra.

OPIS SLUČAJA (03-01/13-35) Pravobraniteljici se pritužbom na zapisnik obratio S. R. iz Z. navodeći kako se nalazi u brakorazvodnom postupku te kako je zatražio da mlt. djeca po razvodu braka nastave živjeti sa njime, a s čime je supruga na početku bila suglasna. Međutim, navodi kako se supruga tijekom postupka predomislila iako djeca već dulje vrijeme žive sa njime, a što je i u njihovom interesu. Navodi kako je supruga bila osuđena radi obiteljskog nasilja te da su oboje, prema mišljenju psihologa, adekvatni za roditeljsku skrb. Unatoč tome, navodi kako je nadležni Centar u stručnom mišljenju predložio da djeca po razvodu braka nastave živjeti s majkom i to zbog argumenata koje on ne smatra mjerodavnim. Stoga smatra kako je na taj način stavljen u nepovoljniji položaj u odnosu na suprugu, a isključivo temeljem svojega spola.

PODUZETE MJERE: Uvidom u pribavljenu dokumentaciju Pravobraniteljica je ustanovila kako postoji određena sumnja i neizvjesnost da bi Centar postupio na isti način, odnosno da bi

smatrao da djeca trebaju nastaviti živjeti s ocem, a ne s majkom, da je u konkretnom slučaju situacija bila obrnuta, odnosno da je pritužitelj kao otac i muškarac taj koji: ima više autoriteta, kome je jedno dijete emocionalno privrženije, koji je u periodu od šest mjeseci dominantno brinuo o djeci, i to za vrijeme dok je majka bila službeno odsutna radi posla (te da je u tom periodu i zasnova novu vezu), da je bio pravomoćno osuđen radi obiteljskog nasilja, da je ranije bio u tretmanu psihijatra zbog poteškoća uslijed kojih je popio tablete, no ne u stvarnoj suicidalnoj namjeri, da pritom također, prema mišljenju psihologa, oba roditelja imaju potrebne roditeljske kompetencije kojima na adekvatan način mogu ispuniti razvojne potrebe djeteta, a da niti iz ostale dokumentacije ne proizlazi da postoje bilo kakve zapreke na strani oba roditelja. Naime, unatoč tome što se sve gore navedeno odnosi na majku, nadležni centar je ipak smatrao da bi djeca trebala živjeti s njom. Stoga je Pravobraniteljica preporučila nadležnom centru da prilikom izrade svojih stručnih mišljenja vezano uz roditeljsku skrb svoja stručna mišljenja argumentira imajući u vidu sve utvrđene okolnosti konkretnog slučaja, a kako kod niti jednog od roditelja, bez obzira na spol, ne bi dolazilo do opravdane sumnje na potencijalnu spolnu diskriminaciju kao što se to dogodilo u konkretnom slučaju.

ISHOD: Nadležni Centar je obavijestio Pravobraniteljicu kako je u cijelosti uvažio navedenu preporuku.

OPIS SLUČAJA (03-01/12-43) Pravobraniteljica je putem Hrvatske udruge za ravnopravno roditeljstvo zaprimila pritužbu Š.S. iz V.G. na neravnopravni tretman u roditeljskoj skrbi od strane CZSS.V.G. Naime, pritužitelj navodi kako se nalazi u brakorazvodnom postupku te kako je nadležni Centar u svom stručnom mišljenju predložio da mlt. kćer nastavi živjeti sa majkom *„jer je to uobičajena praksa i da se dijete ne može rascijepati“*. Navodi kako mu je prilikom telefonskog razgovora vezanog uz roditeljsku skrb stručna djelatnica nadležnog Centra rekla *„da majka ima prednost, a da on mora dokazati da je bolji i podobniji roditelj od majke“*. Stoga pritužitelj smatra kako je postupanjem stručnih djelatnika/ica nadležnog Centra stavljen u nepovoljniji položaj kao otac, a isključivo temeljem svojega spola.

PODUZETE MJERE: Uvidom u pribavljenu dokumentaciju Pravobraniteljica je uočila kako se u stručnom mišljenju nadležnog Centra, između ostaloga, navodi i kako je *„obzirom na dob i spol mlt. djeteta“* u skladu s njegovom dobrobiti da živi s majkom, iako *„niti kod jednog roditelja nije ustanovljena teža psihopatologija, koja bi bila kontraindikacija za roditeljsku skrb“*. Štoviše, i sam Centar je u svom izvješću Pravobraniteljici naveo: *„Od strane ovog Centra utvrđeno je da su roditelji jednakih roditeljskih podobnosti, ali je s obzirom na djetetovu dob i spol, prednost dana majci, a ocu određeni susreti i druženja u većem opsegu“*. Obzirom, kako je iz navedenog vidljivo, da je stručno mišljenje nadležnog Centra u konkretnom slučaju uvjetovano spolnim stereotipom prema kojem djeca ženskog spola uvijek trebaju biti povjerena majkama, i to upravo zbog svojega spola, a što predstavlja spolnu diskriminaciju na području roditeljske skrbi, Pravobraniteljica je nadležnom centru uputila upozorenje. Pritom Pravobraniteljica nije ulazila u procjenu stručnosti rada nadležnog Centra jer navedeno prelazi njezine zakonske ovlasti. Istodobno je Pravobraniteljica preporučila nadležnom Centru da u konkretnom slučaju, kao i u svom budućem radu, svoja stručna mišljenja ne temelji na spolnim stereotipima, već na stručnim argumentima, a sukladno pravilima struke.

ISHOD: Nadležni centar je obavijestio Pravobraniteljicu kako „*stručni tim prihvaća kritiku što je u prijedlogu spomenut spol djeteta*“, odnosno kako „*prihvaća izrečeno upozorenje i u cijelosti usvaja preporuku*“.

2.3.3. ISTRAŽIVANJE o stručnim mišljenjima i prijedlozima centara za socijalnu skrb vezano uz odluku s kojim će roditeljem dijete nastaviti živjeti

Imajući u vidu veliki broj pritužbi roditelja, prije svega očeva, a vezano uz neravnopravni tretman i spolnu diskriminaciju na području roditeljske skrbi od strane centara za socijalnu skrb i njegovih stručnih djelatnika/ica, Pravobraniteljica je tijekom 2013. provela istraživanje vezano uz navedenu problematiku. Naime, sukladno čl. 295.st.1. Obiteljskog zakona⁹⁹ prije donošenja odluke o tome s kojim će roditeljem dijete živjeti (kao i o svim pitanjima koja se odnose na roditeljsku skrb), sud će pribaviti mišljenje i prijedlog centra za socijalnu skrb. Stoga je Pravobraniteljica *zatražila od svih centara* za socijalnu skrb u Republici Hrvatskoj¹⁰⁰, kao i njihovih podružnica, dostavu relevantnih podataka vezano uz njihova stručna mišljenja i prijedloge o tome s kojim roditeljem će dijete nastaviti živjeti u slučajevima kada roditelji više ne žive u obiteljskoj zajednici (sukladno čl.100.st.1. Obiteljskog zakona), odnosno po prestanku braka ili izvanbračne zajednice. Zatraženi su podaci koji se odnose na 2012.

Pritom je Pravobraniteljica zatražila da se, putem upitnika, dostave odgovori na slijedeća pitanja: u koliko predmeta je Centar davao stručna mišljenja i prijedloge s kojim roditeljem će dijete nastaviti živjeti i koliki udio ti predmeti čine u ukupnom broju svih predmeta Centra tijekom 2012., u koliko predmeta (i u kojem postotku) je u tim postupcima Centar dao prijedlog da mlt. dijete nastavi živjeti s ocem, majkom, s ocem i s majkom¹⁰¹, a u koliko predmeta je prijedlog Centra bio da dijete nastavi živjeti s nekim trećim (bakom, djedom, da se povjeri ustanovi i sl.) Zatražen je podatak o broju predmeta u kojima Centar nije dao navedeni prijedlog (kao i o razlozima istoga), u koliko slučajeva je centar tijekom postupka mijenjao svoje stručno mišljenje, odnosno prijedlog, o broju slučajeva u kojima je bilo provedeno vještačenje od strane sudskih vještaka u okviru sudskog postupka, te o broju predmeta u kojima je centar ulagao žalbe protiv sudskih odluka u dijelu koji se odnosi na odluku s kojim će roditeljem dijete nastaviti živjeti kao i o žalbenim razlozima.

Zatražene podatke, osim Centra za socijalnu skrb Šibenik¹⁰², dostavili su svi centri za socijalnu skrb i njihove podružnice (118) te je na temelju dostavljenih podataka napravljena analiza koja slijedi. Pritom se napominje kako su za većinu podružnica, zatražene podatke

⁹⁹ Narodne novine 116/03, 17/04, 136/04, 107/07, 57/11, 61/11.

¹⁰⁰ Prema podacima na službenim stranicama Ministarstva socijalne politike i mladih (www.mspm.hr), u mjesecu rujnu 2013. (kada je istraživanje provedeno) u Republici Hrvatskoj je bilo ukupno 119 centara za socijalnu skrb uključujući i njihove podružnice.

¹⁰¹ Radi se npr. o situaciji kada je više djece, odnosno braće i sestara, od kojih neki žele nastaviti živjeti s ocem, a neki s majkom, a Centar je uvažio mišljenje djeteta, odnosno sporazum roditelja vezano uz roditeljsku skrb.

¹⁰² Naime, ravnateljica Centra za socijalnu skrb Šibenik obavijestila je Pravobraniteljicu kako nije u mogućnosti „*dostaviti zatražene statističke podatke jer ovaj Centar radi nedostatka resursa (od kadrova, organizacije rada do opreme i uvjeta rada), nije u mogućnosti baviti se stručnim analizama izrađenih mišljenja i prijedloga sudu*“. Stoga navedeno treba imati u vidu prilikom ove analize.

dostavili centri za socijalnu skrb.¹⁰³ Također, vidljivo je kako se na području pojedinih županija nalazi manji broj centara za socijalnu skrb bez podružnica¹⁰⁴, dok se na području pojedinih županija nalazi veći broj centara s podružnicama¹⁰⁵. U slučajevima kada se mišljenje centra temeljilo na sporazumu roditelja, navedeno se također kvalificiralo kao stručno mišljenje centra s obzirom kako sporazum roditelja nije obvezujući za centar, kao niti za sud, jer se isti rukovode najboljim interesom djeteta.¹⁰⁶ Stoga prilikom analize i razmatranja podataka svakako treba imati u vidu i sve navedeno.

2.3.3.1. Analiza podataka po županijama

Iz pribavljenih podataka vidljivo je kako je tijekom 2012., u centrima za socijalnu skrb (uključujući i njihove podružnice) bilo ukupno 4.515 predmeta u kojima su centri davali svoja stručna mišljenja i prijedloge vezano uz odluku s kojim roditeljem će mlt. dijete nastaviti živjeti. Iako su navedeni predmeti prosječno činili udio od svega 1,19% svih predmeta centara, važno je napomenuti kako se radi o vrlo važnoj i značajnoj problematici, a koja je predmet i brojnih pritužbi upućenih Pravobraniteljici.

Najviše takvih predmeta bilo je u centrima za socijalnu skrb koji se nalaze na području Grada Zagreba (1.283), Zagrebačke (348) te Primorsko-goranske županije (300), a što je i očekivano obzirom da se radi o županijama s najvećim brojem stanovnika.¹⁰⁷ Najmanje predmeta bilo je u Ličko-senjskoj (27), Požeško-slavonskoj i Međimurskoj (85) te Dubrovačko-neretvanskoj županiji (93).

Majka kao podobniji roditelj po pitanju roditeljske skrbi predložena je u **ukupno 78,87% slučajeva** (3.561 predmet) dok je **otac** predložen u **ukupno 15,33% slučajeva** (692 predmeta).

Analizirajući navedene podatke po županijama, vidljivo je kako je *najveći udio očeva kao podobnijih roditelja* za skrb o djeci predložen od strane centara na području Krapinsko-zagorske županije (31,81%) te Brodsko-posavske (31,37%) i Osječko-baranjske (23,92%), dok je najmanji udio očeva predložen od strane centara na području Vukovarsko-srijemske (8,3%) te Primorsko-goranske županije (9,33%) i Grada Zagreba (9,82%).

Istovremeno je *najveći udio majki kao podobnijeg roditelja* predložen od strane centara na području Vukovarsko-srijemske županije (89,5 %) te Međimurske županije (88,23 %) i Grada Zagreba (87,76%) dok je najmanji udio majki predložen od strane centara na području

¹⁰³ Jedine Podružnice koje su same dostavile podatke su: Centar za socijalnu skrb Rijeka, Podružnica Vrbovsko, Podružnica Čabar i Podružnica Delnice te Centar za socijalnu skrb Split, Podružnica Solin i Podružnica Kaštela.

¹⁰⁴ Tako se na području Požeško-slavonske i Brodsko-posavske županije nalaze samo dva centra za socijalnu skrb.

¹⁰⁵ Na području Zagrebačke županije nalazi se 8 centara za socijalnu skrb, na području Primorsko-goranske županije nalazi se 10 centara sa podružnicama dok se na području Splitsko-dalmatinske županije nalazi 12 centara s podružnicama.

¹⁰⁶ Naime, i u slučajevima kada Centar uvaži sporazum roditelja, o navedenom se u pravilu također očituje u svom stručnom mišljenju te obavještava sud o tome.

¹⁰⁷ Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (www.dzs.hr), najviše stanovnika ima Grad Zagreb (790.017), a u vrhu se nalaze i Zagrebačka (317.606) te Primorsko-goranska županija (296.195).

Krapinsko-zagorske županije (60,79%) te Brodsko-posavske (62,9%) i Zadarske županije (65,33%).

Nadalje u odnosu na prijedlog centra da dijete nastavi živjeti s *oba roditelja* (ocem i majkom), najveći udio takvih prijedloga dali su centri na području Ličko-senjske županije (14,81%)¹⁰⁸ te Šibensko-kninske (7,69%) i Koprivničko-križevačke županije (7%). Istodobno, u čak pet županija centri nisu dali niti jedno mišljenje prema kojem bi djeca trebala nastaviti živjeti s oba roditelja.¹⁰⁹ Promatrajući ove podatke na razini Republike Hrvatske, vidljivo je kako je takvih mišljenja bilo u ukupno 74 slučaja, a što predstavlja udio od 1,63% svih predmeta.

Nešto veći udio predmeta (3,98%) odnosi se na stručna mišljenja centara prema kojima bi dijete trebalo nastaviti živjeti s *nekim trećim* (npr. bakom/djedom ili se povjeriti nekoj ustanovi). Pritom je najveći udio takvih mišljenja bio u Zadarskoj županiji (15,33%) te u Splitsko-dalmatinskoj (12,9%) i Primorsko-goranskoj županiji (11,66%), dok takvih mišljenja uopće nije bilo u Šibensko-kninskoj i Međimurskoj županiji.

Zatraženo mišljenje i prijedlog centri *nisu dali* u ukupno 51 slučaju, a što čini udio od 1,12% svih mišljenja. Pritom se najveći udio takvih predmeta nalazi na području Karlovačke županije (4,62%) te Varaždinske (3,92%) i Ličko-senjske županije (3,7%), dok takvih predmeta nije bilo na području Koprivničko-križevačke, Virovitičko-podravske, Brodsko-posavske, Zadarske, Šibensko-kninske i Međimurske županije. Kao najčešći razlog nemogućnosti davanja stručnog mišljenja centri su naveli odustajanje roditelja od tužbe/sporazumnog zahtjeva za razvod braka, odnosno povlačenje prijedloga radi donošenja odluke s kojim će roditeljem dijete nastaviti živjeti.

U svega 34 slučaja (udio od 0,75% svih predmeta) centar je *mijenjao svoje mišljenje* dok je *sudsko vještačenje* bilo provedeno u ukupno 183 predmeta (čini udio od 4,05% svih predmeta). Pritom je najveći udio vještačenja bio proveden u centrima za socijalnu skrb na području Splitsko-dalmatinske županije (21,8%) te Koprivničko-križevačke (8%) i Varaždinske županije (6,86 %) dok u centrima na području Ličko-senjske, Brodsko-posavske i Šibensko-kninske županije tijekom 2012. nije bilo provedeno niti jedno vještačenje od strane sudskih vještaka u okviru sudskog postupka u kojem se odlučivalo o tome sa kime će dijete nastaviti živjeti.

Vezano uz *ulaganje žalbe* u dijelu koji se odnosi na odluku s kime će dijete nastaviti živjeti, iz dostavljenih podataka proizlazi kako je u svega 11 predmeta (čini udio od 0,24% svih predmeta) od strane centara bila uložena takva žalba. Pritom je najviše žalbi (njih šest) uloženo od strane centara na području Zadarske županije, dvije žalbe na području Istarske

¹⁰⁸ Iako je na području Ličko-senjske županije dano najmanje stručnih mišljenja (njih 27), u čak četiri mišljenja je bilo predloženo da djeca nastave živjeti s oba roditelja, a što čini udio od 14,81% svih mišljenja na području županije, a time i najveći udio u odnosu na ostale županije.

¹⁰⁹ To su županije: Bjelovarsko-bilogorska, Zadarska, Vukovarsko-srijemska, Dubrovačko-neretvanska i Međimurska županija.

županije, a po jedna žalba na području Zagrebačke, Krapinsko-zagorske i Sisačko moslavačke županije, dok na području preostalih županija nije bilo niti jedne žalbe.

2.3.3.2. Analiza podataka po centrima za socijalnu skrb

Promatrajući podatke na razini centara, vidljivo je kako je najveći udio stručnih mišljenja u kojima je *otac predložen kao podobniji roditelj* za skrb o djetetu izrađen od strane Centra za socijalnu skrb Donja Stubica (44,44%)¹¹⁰, Beli Manastir i Slunj¹¹¹ (40%), Zlatar Bistrica (36,84%), Ogulin (35,71%) te Zabok (35,48%).

Istodobno, u čak šest centara i podružnica tijekom 2012., *otac nije niti u jednom slučaju bio predložen kao podobniji roditelj*, a radi se o Centru za socijalnu skrb Glina, Ivanec, Makarska, Omiš te Centru za socijalnu skrb Rijeka-Podružnica Čabar i Podružnica Vrbovsko. *Najmanji udio očeva kao podobnijih* roditelja bio je predložen od strane Centra za socijalnu skrb Opatija (2,12%), Županja i Samobor (4,25%), Zagreb-Podružnica Susedgrad (4,95%) te Gospić (5,88%).

U odnosu na *majku kao podobnijeg roditelja*, u dva centra je u 100% slučajeva majka bila predložena kao podobniji roditelj, a to su Centar za socijalnu skrb Makarska i Omiš, oba na području Splitsko-dalmatinske županije. Majka je u najvećem postotku slučajeva (odnosno udjelu predmeta) kao podobniji roditelj bila predložena u Centru za socijalnu skrb Županja (95,74%), Buje (93,87%), Donji Miholjac (93,75%) i Samobor (93,61%), dok je u najmanjem postotku slučajeva majka bila predložena u Centru za socijalnu skrb Slunj (20%), Rijeka-Podružnica Vrbovsko (37,5%), Sveti Ivan Zelina (38,46 %), Našice (42,1%) te Donja Stubica (44,44 %).

Majka i otac kao podobni roditelji za skrb predloženi su u najvećem postotku slučajeva od strane Centra za socijalnu skrb Gospić (23,52%), Jastrebarsko (23,07%), Slunj (20%), Centra za socijalnu skrb Rijeka- Podružnica Delnice (18,75%) i Centra za socijalnu skrb Đurđevac (13,63%). Istodobno, u čak pet županija centri za socijalnu skrb nisu u niti jednom slučaju preložili majku i oca istodobno kao podobne roditelje za skrb o djeci.¹¹²

U odnosu na mišljenje centra da *dijete nastavi živjeti sa nekom trećom osobom*, najveći udio takvih mišljenja sačinio je Centar za socijalnu skrb Vrbovsko (62,5%)¹¹³, Slatina (26,47%),

¹¹⁰ Prema dostavljenim podacima, navedeni Centar je tijekom 2012. izradio ukupno 18 stručnih mišljenja vezano uz pitanje roditeljske skrbi od čega je u osam predmeta kao podobniji roditelj bio predložen otac, u osam predmeta je to bila majka dok su u preostala dva predmeta kao podobniji roditelji bila predložena oba roditelja. Iz navedenog se može zaključiti kako je Centar za socijalnu skrb Donja Stubica u 2012. bio jedini centar u Republici Hrvatskoj prema čijim mišljenjima su očevi i majke **u jednakom broju slučajeva bili podobni za roditeljsku skrb**.

¹¹¹ Prilikom analize navedenih podataka treba imati u vidu činjenicu kako je Centar za socijalnu skrb Slunj tijekom 2012. godine izradio svega pet stručnih mišljenja vezano uz pitanje roditeljske skrbi od čega se u dva mišljenja predlagalo oca kao podobnijeg roditelja (40%), u jednom slučaju je kao podobniji roditelj predložena majka (20%), odnosno oba roditelja (20%) dok je u jednom slučaju centar mijenjao svoje mišljenje (20%).

¹¹² Radi se o županijama: Bjelovarsko-bilogorska, Zadarska, Vukovarsko-srijemska, Dubrovačko-neretvanska i Medimurska.

¹¹³ Centar za socijalnu skrb Rijeka, Podružnica Vrbovsko, je tijekom 2013. izradio ukupno osam stručnih mišljenja vezano uz roditeljsku skrb od čega je u tri slučaja kao podobniji roditelj predložena majka dok je u preostalih pet slučajeva (odnosno 62,5 %) predloženo da dijete nastavi živjeti sa nekom trećom osobom.

Centar za socijalnu skrb Rijeka-Podružnica Čabar (23,22%), Centar za socijalnu skrb Split-Podružnica Solin (23,22%) te Centar za socijalnu skrb Zadar (19,82%). Istodobno centri na području dvije županije (Šibensko-kninske i Međimurske) nisu u niti jednom slučaju preložili da dijete nastavi živjeti s nekom trećom osobom. Ukupno gledajući, 50,4% centara za socijalnu skrb (uključujući i podružnice) je tijekom 2013. godine barem u jednom slučaju predložilo da dijete nastavi živjeti s trećom osobom.

U pojedinim slučajevima centar, iako zatražen, *nije bio u mogućnosti dati stručno mišljenje* o roditeljskoj skrbi, a najveći udio takvih predmeta je bio u Centru za socijalnu skrb Velika Gorica (30,76%), Cres-Lošinj i Metković (16,66 %), Rovinj (14,63%) te Varaždin (11,11%).

U odnosu na *sudsko vještačenje* provedeno u okviru sudskog postupka, iz dostavljenih podataka proizlazi kako je najveći udio takvih vještačenja bio proveden u predmetima koji su se vodili pred Centrom za socijalnu skrb Split, uključujući Podružnice Vis i Hvar (41,3%), Centrom za socijalnu skrb Poreč (40%), Križevci (22,22%) te Crikvenica (20%). Ukupno gledano, tijekom 2012. sudska vještačenja roditeljske skrbi su bila provedena u 66 centara s podružnicama, i to u 183 slučaja.

Najviše *žalbi na sudske odluke* u dijelu koji se odnosi na odluku s kime će dijete nastaviti živjeti uložio je Centar za socijalnu skrb Zadar (4 slučaja), Biograd na moru (2 slučaja), a po jednu žalbu uložili su Centar za socijalnu skrb Zaprešić, Krapina, Sisak, Labin i Rovinj. Podaci o žalbenim razlozima, iako zatraženi, nisu bili dostavljeni.¹¹⁴

2.3.3.3. Zaključna razmatranja

Analizom pribavljenih podataka vidljivo je kako postoje neujednačeni podaci vezano uz stručna mišljenja centara o roditeljskoj skrbi, i to kako između pojedinih županija tako i između samih centara za socijalnu skrb (kao i njihovih podružnica).

Majke i očevi su u jednakoj mjeri bili predloženi kao podobni roditelji jedino od strane Centra za socijalnu skrb Donja Stubica (majke i očevi su zastupljeni svaki po 44, 44%), dok najmanje razlike u podobnosti očeva i majki postoje u Centru za socijalnu skrb Zlatar Bistrica (majke 52,63%, očevi 36,84%) i Zabok (majke 53,22%, očevi 35,48%). Obzirom da se navedeni centri nalaze na području Krapinsko-zagorske županije, proizlazi kako su u toj županiji *najmanja odstupanja između majki i očeva*, a po pitanju roditeljske podobnosti (majke 60,79%, očevi 31,81%). Osim Krapinsko-zagorske županije, najmanja odstupanja po pitanju roditeljske podobnosti su i u Brodsko-posavskoj županiji (majke 62,09%, očevi 31,37%). Pojedini centri također imaju manja odstupanja u podobnosti majki i očeva za roditeljsku skrb

¹¹⁴ Jedino je Centar za socijalnu skrb Rovinj u svom očitovanju naveo kako je žalbu uložio iz razloga što je „*sud u ponovljenom postupku, nakon što je Županijski sud usvojio žalbu roditelja (majke), donio odluku da dijete živi s majkom (prvotno je bilo presuđeno da dijete živi sa ocem), a da je navedena odluka bila protivna mišljenju stručnih radnika Centra kao i vještaka u provedenom vještačenju što su bili glavni žalbeni razlozi koje Županijski sud nije usvojio već je potvrdio odluku prvostupanjskog tijela (za koju stručni radnici Centra i nadalje smatraju da nije u interesu djeteta).*“

kao što su Centar za socijalnu skrb Beli Manastir (majke 60%, očevi 40%), i Našice (majke 42,1%, očevi 31,57%), oba u Osječko-baranjskoj županiji.

Međutim promatrajući analizirane podatke u cjelini, vidljivo je kako *ipak velika većina centara (i njihovih podružnica) ima znatno veći nerazmjer u podobnosti očeva i majki*. Najveće razlike postoje na području centara za socijalnu skrb u Vukovarsko-srijemskoj županiji (majke 89,5%, očevi 8,3%), a slijede Grad Zagreb¹¹⁵ (majke 87,76%, očevi 9,82%) te Primorsko-goranska županija (majke 76%, očevi 9,33%).

Pravobraniteljica napominje kako prilikom analize i tumačenja ovih podataka svakako treba imati u vidu činjenicu da u *velikom broju slučajeva postoji sporazum roditelja po pitanju roditeljske skrbi*, a koji su centri uvažili s obzirom da je bio u interesu djeteta. Navedeno je najbolje vidljivo iz očitovanja Centra za socijalnu skrb Rovinj koji je naveo kako „u Hrvatskoj još uvijek u velikom postotku sami roditelji nakon razdvajanja imaju viziju da bi djeca trebala ostati živjeti s majkom, pa su na taj način već zapravo i realizirali svoje obiteljske prilike na način da se majka s djecom negdje odselila ili da se otac negdje odselio, a da su djeca ostala s majkom. Takva realnost onda u bitnome utječe i na intervencije Centra, kao i na prijedloge koje Centar daje u tim postupcima, jer se neke odgovornosti i stavovi ne mogu roditeljima nametnuti, a pri tome se misli da kada npr. otac i ne traži da djeca ostanu živjeti s njim i na neki način nije spreman preuzeti tu obvezu, bespredmetno je to tada nuditi kao realnu opciju za djecu.“ Navedena problematika je bila predmet drugog istraživanja pod nazivom „Ravnopravnost spolova na području roditeljske skrbi – postojeći trendovi“, a koje je Pravobraniteljica tijekom 2013. provela analizirajući relevantne sudske spise i odluke, nalazi se u ovom Izvješću.

2.3.4. ISTRAŽIVANJE o ravnopravnosti spolova u području roditeljske skrbi - postojeći trendovi

Pored istraživanja o stručnim mišljenjima centara za socijalnu skrb, a vezano uz roditeljsku skrb, Pravobraniteljica je tijekom 2013. provela istraživanje o sličnoj problematici analizirajući i sudske predmete, odnosno odluke. Naime, cilj navedenog istraživanja bio je kontinuirano i sveobuhvatno praćenje provedbe načela ravnopravnosti spolova na području roditeljske skrbi i to počevši od samog pokretanja mjerodavnog postupka (tužbe odnosno prijedloga roditelja pred nadležnim sudom), preko stručnih mišljenja i prijedloga nadležnih centara za socijalnu skrb pa sve do pravomoćne odluke suda o tom pitanju. Takvim sustavnim i sveobuhvatnim praćenjem konkretnih slučajeva može se uočiti i izvršiti svojevrsna analiza

¹¹⁵ Napominje se kako je na području Grada Zagreb tijekom 2012. sačinjeno 1.283 stručnih mišljenja o roditeljskoj skrbi, a koji čine **udio od čak 28,41% svih stručnih mišljenja** u Republici Hrvatskoj. U Primorsko-goranskoj županiji je bilo sačinjeno ukupno 300 stručnih mišljenja koja čine udio od 6,64%, dok na predmete iz Vukovarsko-srijemske županije otpada udio od 6,13% svih premeta. Kada se navedeni postoci zbroje, dobije se udio od 41,18% svih predmeta. Istodobno, na predmete iz županija na čijem području su očevi bili u većoj mjeri preloženi kao podobni za skrb otpada znatno manji udio predmeta. Naime, na Krapinsko-zagorsku županiju otpada udio od 3,89% svih predmeta, na Brodsko-posavsku županiju otpada udio od svega 3,38 % predmeta, a na Osječko-baranjsku udio od 5,66 % što ukupno čini svega 12,93% predmeta na razini Republike Hrvatske. Navedeni podaci i trendovi se posljedično odražavaju i na podatke na razini Republike Hrvatske.

postojećih trendova po pitanju ravnopravnosti spolova na području roditeljske skrbi u Republici Hrvatskoj.

U cilju provođenja navedenog istraživanja Pravobraniteljica je, uz prethodno odobrenje, izvršila uvid i analizu svih sudskih predmeta Općinskog građanskog suda u Zagrebu u kojima se odlučivalo s kojim će roditeljem dijete živjeti po prestanku obiteljske zajednice roditelja (sukladno čl.100.st.1. Obiteljskog zakona) odnosno po razvodu braka, uključujući i postupke koji su se vodili radi izmjene već postojeće sudske odluke po tom pitanju, a koji predmeti su bili *pravomoćno okončani u periodu od 01.10.-31.12.2012.* Prema podacima Općinskog građanskog suda u Zagrebu, radi se o ukupno 151 sudskom predmetu.

Pravobraniteljica je prilikom provođenja istraživanja koristila upitnik koji je sadržavao 18 ključnih pitanja kao što su: vrsta postupka¹¹⁶, tko je pokrenuo postupak (otac, majka, oba roditelja, netko treći, CZSS), da li postoji sporazum roditelja vezano uz roditeljsku skrb (i kakav je on), kakvo je konačno mišljenje i prijedlog dao Centar vezano uz roditeljsku skrb, da li je u okviru sudskog postupka bilo provedeno sudsko vještačenje (tko ga je obavio, kakvo je bilo mišljenje vještaka i da li je ono bilo u skladu sa mišljenjem Centra) te kakva je bila prvostupanjska sudska odluka. Također je ispitano da li je Centar tijekom postupka mijenjao svoje stručno mišljenje, da li je Centar ulagao žalbu na sudske odluke vezane uz roditeljsku skrb, da li su se roditelji žalili, kakva je bila odluka drugostupanjskog suda te da li je tijekom postupka bila donesena privremena mjera vezano uz roditeljsku skrb (i kakva).

2.3.4.1. Struktura predmeta i stranaka

Analizom prikupljenih podataka Pravobraniteljica je uočila da je od ukupno 151 analiziranog predmeta u kojem je sud odlučivao o roditeljskoj skrbi u 80 predmeta (udio od 52,9% svih predmeta) ta odluka donesena u sklopu brakorazvodnog postupka, u 50 predmeta (udio od 33,1%) odluka je donesena u slučajevima u kojima roditelji više ne žive u obiteljskoj zajednici (radi se o izvanbračnim zajednicama), dok se u 21 predmetu (13,9% slučajeva) o roditeljskoj skrbi odlučivalo u postupcima koji su se vodili radi izmjene već postojeće sudske odluke koja regulira to pitanje. U čak 47,6% slučajeva (72 predmeta) postupak je pokrenula majka, u 20,5% slučajeva (31 predmet) postupak je pokrenuo otac, majka i otac su sporazumno pokrenuli postupak u 31,12% slučajeva (47 predmeta), a centar za socijalnu skrb u jednom slučaju.

2.3.4.2. Sporazum roditelja, mišljenje centra i sudska odluka

Od ukupno 151 analiziranog predmeta, u 35 predmeta (udio od 23,1%) roditelji su *odustali* tijekom postupka tako da sud nije meritorno odlučivao o pitanju roditeljske skrbi, dok je u 5 predmeta (udio od 3,3%) mlt. dijete o čijoj se skrbi odlučivalo *postalo punoljetno* tijekom

¹¹⁶ Da li se o roditeljskoj skrbi odlučuje u okviru postupka razvoda braka, u slučajevima u kojima roditelji više ne žive u obiteljskoj zajednici sukladno čl.100.st.1. Obiteljskog zakona (prestanak izvanbračne zajednice) ili se radi o izmjeni već postojeće sudske odluke zbog bitno promijenjenih okolnosti (čl.102. Obiteljskog zakona).

sudskog postupka, tako da sud u ukupno 40 predmeta (udio od 26,5% svih analiziranih predmeta) nije donio meritornu odluku po pitanju roditeljske skrbi. Proizlazi kako je sud u 111 analiziranih predmeta meritorno odlučivao o pitanju roditeljske skrbi te će se stoga prilikom daljnje analize stručnih mišljenja centara kao i sudskih odluka (ali i svih ostalih pitanja) analizirati ustvari navedenih 111 predmeta.

Od navedenih 111 (meritorno presuđenih) predmeta, *sporazum roditelja* postojao je u čak 101 predmetu (udio od 90,9%). Pri tome se napominje kako je Pravobraniteljica prilikom procjene postojanja roditeljskog sporazuma kao kriterij uzimala činjenicu da je navedeni sporazum (a koji je sud uvažio i temeljem njega donio meritornu odluku) postignut do trenutka donošenja sudske odluke. Naime, Pravobraniteljica je uočila kako je u određenom broju slučajeva postupak prvotno bio pokrenut tužbom jednog roditelja, ali su tijekom postupka, odnosno do trenutka donošenja sudske odluke, roditelji ipak uspjeli postignuti sporazum po pitanju roditeljske skrbi.¹¹⁷

U preostalih 10 predmeta u kojima nije bio postignut sporazum roditelja, Pravobraniteljica napominje kako se u šest takvih slučajeva radilo o predmetima u kojima sporazum nije bio postignut iz razloga što jedan od roditelja (u pravilu tuženi roditelj, odnosno protustranka) uopće nije sudjelovao u postupku iako mu je za to bila dana mogućnost, a sukladno postupovnim zakonskim odredbama.¹¹⁸

Dakle, detaljnijom analizom predmeta Pravobraniteljica je ustanovila kako u samo 4 slučaja (udio od 2,64% svih analiziranih predmeta, odnosno 3,6% predmeta u kojima je sud donosio meritornu odluku o pitanju roditeljske skrbi) u trenutku donošenja sudske odluke *nije bio postignut sporazum roditelja* po pitanju roditeljske skrbi. Navedeni slučajevi bi predstavljali *konfliktne postupke* razvoda braka, odnosno prestanka izvanbračne zajednice, a vezano uz roditeljsku skrb.

Od 101 predmeta u kojem je bio postignut sporazum roditelja, u 82 predmeta roditelji su se *sporazumjeli da dijete nastavi živjeti s majkom* (udio od 81,18%), u 15 predmeta *sporazumjeli su se da dijete nastavi živjeti s ocem* (udio od 14,85%), u tri slučaja (2,97%) sporazumjeli su se da djeca nastave živjeti s oba roditelja¹¹⁹, dok su se u jednom slučaju (0,9%) sporazumjeli da dijete nastavi živjeti s nekom trećom osobom.

Shodno postignutom roditeljskom sporazumu, i *stručna mišljenja centara* pokazuju slične rezultate. Naime centri su u 78,7% slučajeva predložili da dijete nastavi živjeti sa majkom, u

¹¹⁷ U većini takvih slučajeva sporazum je bio postignut već u odgovoru na tužbu (pisanom odgovoru ili usmenom odgovoru danom pred sudom na prvom ročištu), ali ponekad i tijekom postupka, najčešće u centru za socijalnu skrb prilikom povodenja stručne obrade roditelja.

¹¹⁸ Radi o slučajevima u kojima je tuženi roditelj odbio primiti sudska pismena pa mu je dostava vršena preko oglasne ploče suda ili, unatoč urednoj dostavi i pozivu suda, roditelj uopće nije dostavio svoje očitovanje niti na bilo koji način sudjelovao u postupku. U pojedinim slučajevima roditelj je bio nepoznatog prebivališta/boravišta pa mu je imenovan poseban skrbnik koji ga je zastupao u tom sudskom postupku.

¹¹⁹ Radi se o situaciji kada je više djece, odnosno braće i sestara, a roditelji su se sporazumjeli da pojedino dijete/djeca nastavi/e živjeti s majkom, a pojedino dijete/djeca nastavi/e živjeti s ocem.

15,74% slučajaja je predložen otac, u 2,7% slučajeva oba roditelja, treća osoba u 0,9% slučajeva, dok u 2 predmeta centar nije mogao dati svoje stručno mišljenje, a u 3 slučajaja centar je tijekom postupka mijenjao svoje mišljenje.

Analizom *sudskih odluka* također su dobiveni slični rezultati. Naime, sud je presudio da dijete nastavi živjeti s *majkom* u 78,5% analiziranih slučajeva, u 17,75% slučajeva da dijete nastavi živjeti s *ocem*, u 2,8% slučajeva da nastavi živjeti s oba roditelja a u 0,93% slučajeva presuđeno je da dijete nastavi živjeti s trećom osobom. Prilikom razmatranja navedenih podataka treba imati u vidu kako su odstupanja koja postoje u rezultatima između postignutih sporazuma roditelja, mišljenja centra i sudskih odluka posljedica činjenice kako u četiri slučajaja nije bio postignut sporazum roditelja te se stoga odluka suda u tim slučajevima ne temelji na roditeljskom sporazumu.

Ukoliko se podaci iz ovoga istraživanja koji se odnose na stručna mišljenja centara usporede s podacima iz istraživanja Pravobraniteljice o stručnim mišljenjima i prijedlozima centara vezano uz odluku sa kime će dijete nastaviti živjeti, a koje istraživanje se nalazi u poglavlju 2.3.3., vidljivo je kako se podaci u potpunosti poklapaju.¹²⁰

Promatrajući rezultate Državnog zavoda za statistiku (DZS) za 2011., vidljivo je kako su *sudovi* u 84,1% slučajeva odlučili da dijete po razvodu braka nastavi živjeti sa *majkom*, a u 10,1% slučajeva sa *ocem*. Pritom Pravobraniteljica napominje kako se navedeni podaci DZS-a odnose samo na odluke o roditeljskoj skrbi donesene u postupku razvoda braka, ali ne i u ostalim postupcima koji su bili predmet ovoga istraživanja (izvanbračna zajednica i izmjena postojeće sudske odluke). Stoga se navedena odstupanja u podacima DZS-a i rezultatima ovog istraživanja svakako mogu djelomično pripisati navedenoj činjenici.

Međutim, neovisno od činjenice da podaci DZS-a obuhvaćaju uži uzorak (samo postupke razvoda braka), navedena odstupanja svakako ukazuju i na malo drugačiju *praksu Općinskog građanskog suda u Zagrebu* prema kojoj se *očevima djeca dodjeljuju na skrb ipak malo češće od državnog prosjeka*.

2.3.4.3. Predmeti u kojima nije bio postignut sporazum roditelja („konfliktni predmeti“)

Jedan od glavnih ciljeva ovoga istraživanja bio je odrediti koliko je tzv. „konfliktnih predmeta“, odnosno predmeta u kojima roditelji nikako nisu tijekom postupka uspjeli postignuti sporazum po pitanju roditeljske skrbi te stoga sud, u trenutku donošenja odluke, nije po tom pitanju imao sporazum roditelja. Iz rezultata istraživanja vidljivo je kako je takvih predmeta u analiziranom uzorku bilo svega četiri.¹²¹ Obzirom da analizirano razdoblje

¹²⁰ Prema istraživanju o stručnim mišljenjima centara po pitanju roditeljske skrbi, centri su tijekom 2012. u 78,87% slučajeva kao podobnijeg roditelja za skrb o djetetu predložili majku, a u 15,33% slučajeva oca, dok je prema rezultatima ovoga istraživanja majka bila predložena kao podobniji roditelj u 78,7% slučajeva a otac u 15,74% slučajeva.

¹²¹ U jednom slučaju radilo se o postupku razvoda braka koji je pokrenuo otac, u dva slučajaja radilo se o izvanbračnoj zajednici (jedan postupak pokrenula je majka, a jedna otac), dok je u jednom postupku otac tražio izmjenu već postojeće sudske odluke zbog promijenjenih okolnosti.

obuhvaća zadnji tromjesečni period u 2012., može se zaključiti i pretpostaviti kako je takvih predmeta na godišnjoj razni na Općinskom građanskom sudu u Zagrebu moglo biti ukupno oko 16. U analiziranom uzorku u dva je takva konfliktna predmeta bilo provedeno sudsko vještačenje¹²², a u oba navedena slučaja nadležni centri nisu mogli dati svoja stručna mišljenja o podobnosti za roditeljsku skrb predlažući istodobno provođenje vještačenja. U preostala dva slučaja u kojima nije bilo provedeno vještačenje centar je u jednom slučaju kao podobnijeg roditelja predložio majku, a u drugom slučaju kao podobniji roditelj za skrb bio je predložen otac (u oba slučaja sud je uvažio mišljenje centra).

Od dva provedena vještačenja, u jednom slučaju vještaci su predložili oca kao roditelja podobnijeg za skrb o djetetu (te je sud uvažio navedeno mišljenje), dok se u drugom slučaju vještaci nisu očitovali o tome, ali je centar naknadno dao svoje stručno mišljenje u kojem je oca predložio kao podobnijeg roditelja (te je sud uvažio navedeno mišljenje).

Vidljivo je kako je *od ukupno četiri konfliktna predmeta sud u tri slučaja presudio da dijete nastavi živjeti s ocem, a u jednom slučaju da nastavi živjeti sa majkom* (pritom uvijek uvažavajući stručna mišljenja centra, odnosno vještaka). Pritom je privremena mjera bila donesena u jednom od konfliktnih slučajeva (dijete je bilo povjereno ocu, a takva je bila i konačna odluka) te je u tom slučaju bila i uložena žalba roditelja (majke) vezano uz roditeljsku skrb.¹²³

2.3.4.4. Žalbe, privremene mjere i drugostupanjske odluke

Iz prikupljenih podataka vidljivo je kako centri za socijalnu skrb u analiziranim predmetima nisu uložili niti jednu žalbu na sudsku odluku koja se odnosi na roditeljsku skrb.¹²⁴ Istodobno *roditelji su*, u dijelu koji se odnosi na roditeljsku skrb, *ulagali žalbe u ukupno pet slučajeva*¹²⁵ (čini udio od 4,5% od svih 111 predmeta u kojima je bila donesena meritorna sudska odluka). Povodom navedenih žalbi drugostupanjski sudovi su u tri¹²⁶ slučaja potvrdili prvostupanjsku odluku, u jednom slučaju roditelj je odustao od već uložene žalbe dok je u jednom slučaju žalba bila uvažena te je drugostupanjski sud vratio predmet na ponovni postupak.¹²⁷

¹²² Vještačenja su u pravilu bila određena „zbog kompleksnosti dinamika odnosa u obitelji“. U jednom slučaju vještačenje je bilo provedeno od strane Poliklinike za zaštitu djece Grada Zagreba, a u drugom slučaju od strane vještakinje Dubravke Kocijan Hercigonja i Gordane Buljan Flander.

¹²³ Naime, u navedenom slučaju radilo se o žalbi majke obzirom da je prvostupanjski sud odlučio da djeca nastave živjeti s ocem. Drugostupanjski sud je uvažio žalbu i ukinuo prvostupanjsku odluku te predmet vratio na ponovni postupak u kojem je prvostupanjski sud ponovno odlučio da jedno dijete nastavi živjeti s ocem, dok je drugo dijete tijekom žalbenog postupka postalo punoljetno.

¹²⁴ Navedeni podaci su u skladu s podacima iz istraživanja o stručnim mišljenjima centara, koje je Pravobraniteljica provela u 2013. (i koji su objavljeni u ovom Izvješću u poglavlju 2.3.1.), a prema kojima su tijekom 2012. svi centri u Republici Hrvatskoj uložili ukupno 11 žalbi (udio od 0,24% svih predmeta).

¹²⁵ Naime, u pojedinim slučajevima roditelji su ulagali žalbu na sudsku odluku u dijelu koji se odnosi na roditeljsku skrb, iako je tijekom postupka bio postignut sporazum po tom pitanju. Međutim, u navedenim slučajevima roditelj s kojim dijete nije nastavilo živjeti se ustvari naknadno predomislio i uložio žalbu.

¹²⁶ Pri tome su u dva slučaja žalbu uložili roditelji dok je u jednom slučaju žalbu uložio poseban skrbnik koji je roditelju bio imenovan, a obzirom da je roditelj bio nepoznatog prebivališta/boravišta.

¹²⁷ Iako to nije bio predmet ovoga istraživanja, Pravobraniteljica je uočila kako su roditelji u određenom broju slučajeva ulagali žalbu u dio sudske odluke koji se odnosi na uzdržavanje, ali ne i na roditeljsku skrb.

Privremena mjera vezana uz odluku s kime će dijete nastaviti živjeti bila je donesena u tri slučaja¹²⁸, a centar je svoje stručno mišljenje u postupku donošenja privremene mjere dao u dva slučaja.¹²⁹

2.3.4.5. Zaključna razmatranja

Analizom pribavljenih podataka vidljivo je kako se *roditelji u najvećem broju slučajeva ipak dogovoriti o pitanju s kime će dijete nastaviti živjeti* nakon razvoda braka, odnosno nakon prestanka obiteljske zajednice roditelja. Naime, proizlazi kako se u analiziranom razdoblju roditelji nisu uspjeli dogovoriti o navedenom pitanju u svega četiri slučaja te da je u tri takva slučaja sud presudio da dijete nastavi živjeti s ocem, a u jednom slučaju s majkom.

Iako je u analiziranom razdoblju sud u 17,75% slučajeva presudio da dijete nastavi živjeti s ocem, a u 78,5% slučajeva s majkom, Pravobraniteljica ukazuje kako treba imati u vidu činjenicu da su se roditelji *u gotovo svim slučajevima sporazumjeli o navedenom* (bilo odmah na početku ili tijekom postupka), a o navedenom je bilo riječi i u istraživanju o stručnim mišljenjima centara (poglavlje 2.3.1.). Nesporno je da postoji i vrlo malen broj „konfliktnih predmeta“ u kojima se roditelji nikako nisu mogli sporazumjeti po tom pitanju, ali vidljivo je da se radi o iznimkama, a ne o pravilu, iako se ponekad dobiva suprotan dojam.

Pravobraniteljica pretpostavlja da bi rezultati navedenog istraživanja vjerojatno bili drugačiji da je veći broj očeva zatražio da djeca nastave živjeti s njima, a navedena je, pored nezainteresiranosti određenog broja očeva, i posljedica još uvijek *prisutnih spolnih stereotipa* o tome da djeca po prestanku obiteljske zajednice trebaju ostati živjeti s majkom. Naime, treba imati u vidu kako i u onim slučajevima u kojima očevi zatraže da djeca nastave živjeti s njima, oni se često susreću sa stereotipnim stavovima samih centara za socijalnu skrb, odnosno njihovih stručnih djelatnika/ica, a što je vidljivo i iz pritužbi koje Pravobraniteljica zaprima. Navedeno istraživanje daje sliku o spolnoj strukturi roditelja vezano uz odlučivanje centara za socijalnu skrb i sudova o pitanju s kime će dijete nastaviti živjeti, ali pritom treba imati u vidu i *okolnosti svakog konkretnog slučaja, a koje određenog roditelja, neovisno o njegovom spolu*¹³⁰, čine podobnijim za skrb o djeci.

¹²⁸ U dva slučaja sud je privremenom mjerom odlučio da dijete nastavi živjeti s majkom, a u jednom slučaju s ocem. U sva tri slučaja konačna odluka suda bila je u skladu s privremenom mjerom.

¹²⁹ U jednom slučaju centar je u svom mišljenju za privremenu mjeru o roditeljskoj skrbi predložio majku kao podobnijeg roditelja, a u jednom slučaju oca.

¹³⁰ Pravobraniteljica ukazuje kako se radi o postupcima u kojima se odlučuje o statusnim stvarima građana/ki i u kojima se uvijek trebaju razmatrati okolnosti svakog pojedinačnog slučaja, a prvenstveno *najbolji interes djeteta* kao pravni standard kojim se prilikom odlučivanja trebaju rukovoditi centri za socijalnu skrb kao i sudovi.

2.4. Referendumska inicijativa za ustavno definiranje braka

Pravobraniteljica je o raspisivanju referenduma jasno izrazila stajalište o pravnoj utemeljenosti referenduma. Pravobraniteljica je od početka smatrala kako su inicijativa prikupljanja potpisa, odnosno podnošenje zahtjeva za raspisivanjem referenduma Hrvatskom saboru bila potpuno legitimni i zaštićeni ustavnim jamstvom slobode političkog izražavanja i djelovanja.

Vezano uz sam sadržaj referenduskog pitanja, Pravobraniteljica je zajedno s Pučkom pravobraniteljicom, u studenom 2013. ukazala kako bi ustavno definiranje braka kao zajednice žene i muškarca, obilježilo druge zajednice - *izvanbračne zajednice, istospolne zajednice te jednoroditeljske obitelji* - kao manje vrijedne.

Obje pravobraniteljice zajednički su apelirale na nadležna tijela državne vlasti da iskoriste sve svoje ovlasti kako bi dale jasan odgovor na pitanje o ustavnosti referenduskog sadržaja. Istovremeno, Pravobraniteljica smatra važnim što je Ustavni sud iskoristio svoju ovlast i dao jasno stajalište u odnosu na doseg i opseg učinaka koje nova ustavna definicija braka kao zajednice žene i muškarca ima na postupak definiranja novog zakonodavnog okvira kojim bi se trebao urediti položaj istospolnih zajednica u Hrvatskoj. Prema stajalištu koje je Ustavni sud zauzeo u svom Priopćenju o ustavotvornom referendumu o definiciji braka od 14.11.2013.,¹³¹ „*eventualna dopuna Ustava odredbom prema kojoj je brak životna zajednica žene i muškarca ne smije imati nikakvog utjecaja na daljnji razvitak zakonskih okvira instituta izvanbračne i istospolne zajednice u skladu s ustavnim zahtjevom da svatko u Republici Hrvatskoj ima pravo na poštovanje i pravnu zaštitu osobnog i obiteljskog života te svoga ljudskog dostojanstva*“. Na ovaj način Ustavni sud je ukazao kako je svjestan obveze koja za Republiku Hrvatsku proizlazi iz Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava te izrazio stajalište kako postupak izrade novog zakonodavnog okvira kojim se uređuje položaj istospolnih zajednica, a koji je u trenutku raspisivanja referenduma trajao već godinu dana, ne može biti doveden u pitanje.

¹³¹ Narodne novine 138/13.

2.5. Provedba Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2011.-2016.

Vlada Republike Hrvatske je na svojoj 106. sjednici održanoj dana 03.02.2011. usvojila Nacionalnu strategiju zaštite od nasilja u obitelji, za razdoblje od 2011.-2016.¹³² (Nacionalna strategija). Nova Nacionalna strategija¹³³, osim što navodi ustavne i međunarodne osnove, zakonodavni okvir te daje detaljnu analizu postojećeg stanja u Republici Hrvatskoj, sadrži ciljeve, mjere, aktivnosti, indikatore, nositelje i propisane rokove provedbe mjera raspoređenih u sedam osnovnih poglavlja: Prevencija nasilja u obitelji, Unaprjeđenje međuresorne suradnje, Izobrazba stručnjaka/kinja koji rade u području zaštite od nasilja u obitelji, Psihosocijalni tretman počinitelja nasilja u obitelji, Zakonodavni okvir iz područja zaštite od nasilja u obitelji, Zbrinjavanje i potpora žrtvama nasilja u obitelji te Senzibilizacija javnosti za problematiku nasilja u obitelji.

Nacionalnom strategijom se nadležna tijela (nositelji i sunositelji mjera) zadužuju na poduzimanje potrebnih aktivnosti u cilju zaštite žrtava nasilja u obitelji te ista predstavlja nadogradnju uspostavljenog sustava zaštite žrtava nasilja u obitelji. Pravobraniteljica je nastavila svoju višegodišnju praksu praćenja i analiziranja provedbe Nacionalne strategije, posebice od strane onih državnih tijela i drugih tijela i ustanova koji su značajni nositelji i sunositelji provedbe pojedinih mjera, kao i od strane 20 županija i Grada Zagreba (jedinica lokalne samouprave). Pravobraniteljica je uputila upit nositeljima i sunositeljima mjera, čiji je *rok provedbe bio tijekom 2013. ili se radilo o mjerama koje se provode kontinuirano (što je u velikoj većini)* te pribavila njihova izvješća o provođenju Nacionalne strategije u 2013.

Od ukupno 40 zatraženih izvješća, pristiglo je i analizirano 39 izvješća o provođenju mjera iz Nacionalne strategije.¹³⁴ Praćenje i analiziranje podatka o provođenju mjera iz Nacionalne strategije je bio relativno zahtjevan posao jer je u nekim slučajevima bilo teško doći do preciznih podataka. I nadalje se pokazalo da se podaci ne prikupljaju sustavno ili ne postoje razrađeni mehanizmi upravljanja prikupljenim podacima. Također je bilo prisutno ignoriranje zakonskog roka za dostavu odgovora koje je rezultiralo ili slanjem odgovora nakon zakonskog roka ili pak izostankom traženih informacija.¹³⁵ Analizom su obuhvaćena sva područja djelovanja¹³⁶ navedena u Nacionalnoj strategiji, osim područje I. pod nazivom „Prevencija nasilja u obitelji“, jer su predviđene mjere i aktivnosti usmjerene prema djeci i mladim osobama, za čije praćenje provođenja je ovlaštena Pravobraniteljica za djecu.

¹³² Narodne novine 20/11.

¹³³ Ranije je bila na snazi Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji, za razdoblje od 2008.-2010.

¹³⁴ **Izvješće u zakonskom roku nije dostavilo Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova europske unije.**

¹³⁵ I ovaj puta je bilo lakše analizirati ona izvješća o provođenju mjerama koja su pisana po zadanim aktivnostima i pokazateljima uspješnosti pojedinih mjera, dok je kod onih koji su navodili općenito aktivnosti, teško bilo utvrditi kako se provode pojedine mjere.

¹³⁶ S obzirom na to da je rok za provedbu nekih aktivnosti iz Nacionalne strategije bio tijekom 2013., posebna pozornost je bila na tim aktivnostima.

U području djelovanja pod točkom V. **Zakonodavni okvir** iz područja zaštite od nasilja u obitelji je Mjera 4: *Evaluirati primjenu Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji*. Nositelj mjere Ministarstvo socijalne politike i mladih je navelo da su se tijekom 2013. održavali sastanci Nacionalnog tima za prevenciju i suzbijanje nasilja u obitelji i nasilja nad ženama. Izvršenje mjere evaluacija je vršeno putem Stručnog povjerenstva za praćenje i unapređivanje rada tijela kaznenog i prekršajnog postupka te izvršenja sankcija vezanih uz zaštitu od nasilja u obitelji. Zbog preustroja tijela državne uprave u 2012. osnovano je novo Stručno povjerenstvo, a u planu je praćenje provedbe ove mjere. Međutim, nema podataka o tome jesu li izrađene izmjene i dopune Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, a što je bila jedna od aktivnosti u točki 4.¹³⁷

U području pod točkom VI. **Zbrinjavanje i potpora žrtvama** nasilja u obitelji, Mjera: 8. *Kontinuirano unaprjeđivati sustav zaštite prava i unaprjeđenja položaja žena s invaliditetom* žrtava nasilja u obitelji, aktivnost pod brojem 7. Provoditi prilagodbu skloništa potrebama osoba s invaliditetom sukladno važećim propisima. **Od nositelja¹³⁸ mjera nema konkretnih podataka o provođenju ove aktivnosti.**¹³⁹ Mjera 9. *Štititi osobe treće životne dobi od nasilja* u obitelji, aktivnost 4. Održati stručni skup na temu međuresorne suradnje na području zaštite osoba treće životne dobi od nasilja u obitelji. Među nositeljima ove mjere Grad Zagreb (kao jedinica lokalne samouprave) navodi da su rezultati istraživanja na temu: „Zaštita, promicanje i uživanje ljudskih prava starijih osoba u Gradu Zagrebu“ prezentirani u stručnoj i široj javnosti, a rezultirali su inicijativom za osnivanje Razvojnog Centra za osnaživanje prava osoba starije životne dobi, koji je osnovan tijekom 2013. Što se tiče Mjere 11. *Provesti istraživanje na temu nasilja u obitelji s aktivnostima* 1. provesti istraživanje na temu nasilja u obitelji i 2. javno objaviti rezultate istraživanja u cilju razvoja preventivne politike, nema podataka o provođenju mjere.¹⁴⁰

Ova kratka analiza provedbe mjera, za koje je predviđeno da je rok provedbe u 2013., kao i u prethodnim razdobljima, pokazuje da se mjere s konkretnim rokom provedbe slabo provode, već se puno bolje provode mjere čije je rok provedbe kontinuirano. Razlozi su nepoznati.

Što se tiče mjera koje se provode kontinuirano može se zaključiti da se određene aktivnosti relativno dobro provode. Iako, različito od pojedinih nositelja i sunositelja. U provođenju svih mjera, a što je bilo za očekivati, prednjače određena ministarstva koja su, svako od njih, nositelji i sunositelji više od desetak mjera, pa su ona ključna za provedbu mjera iz Nacionalne strategije.¹⁴¹ Radi se o ministarstvima: Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP), Ministarstvo pravosuđa (MP), Ministarstvo socijalne politike i mladih (MSPM), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS) i Ministarstvo zdravlja (MZ).

¹³⁷ Temeljem rezultata i učinaka provedbe evaluacije izraditi izmjene i dopune Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji.

¹³⁸ Nacionalnom strategijom je određeno da je nositelj ove mjere Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, a sada je ta mjera u nadležnosti Ministarstva socijalne politike i mladih.

¹³⁹ Rok za provedbu ove aktivnosti je u 2013. i kontinuirano.

¹⁴⁰ Sunositelji ove mjere su znanstvene institucije i nezavisni stručnjaci od kojih nije bilo moguće tražiti izvješće.

¹⁴¹ Neka od ključnih ministarstva za provedbu Nacionalne strategije su bivša, kao što je to Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti i Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, ali njihov djelokrug rada su preuzela nova osnovana ministarstva, pa tako i mjere iz Nacionalne strategije.

U nastavku se zbog nemogućnosti navođenja svih aktivnosti u provođenju mjera izdvajaju samo pojedine aktivnosti gore navedenih ministarstava, i to po područjima djelovanja:

U području djelovanja pod točkom II. **Unaprjeđenja međuresorne suradnje** zabilježene su kod gore navedenih ministarstava brojne aktivnosti: sudjelovanje u Nacionalnom timu za prevenciju i suzbijanje nasilja u obitelji i nasilja nad ženama, održavanje i sudjelovanje na nacionalnim i regionalnim međuresornim sastancima, praćenje nasilja u obitelji koje se dešava u okviru njihova resora i druge aktivnosti.

U području djelovanja pod točkom III. **Izobrazbe stručnjaka** koji rade u području zaštite od nasilja u obitelji zabilježene su mnogobrojne edukacije predstavnika/ca policije, zdravstava, pravosuđa, socijalne skrbi i civilnog sektora na nacionalnoj i regionalnoj razini. Jedan dio edukacije se provodio kroz različite projekte. Npr. MP navodi da se u okviru Projekta „Ispitivanje djece i žrtava u sudskom postupku“ dio aktivnosti odnosio na multidisciplinarnu edukaciju sudaca, savjetnika i državnih odvjetnika koji rade na predmetima kaznenopravne zaštite djece te statusnih i obiteljskih predmeta. MUP navodi da su provedeni specijalistički tečajevi i seminari od strane Policijske akademije vezano uz suzbijanje nasilja u obitelji, pa je tako u okviru Specijalističko tečaja za maloljetničku delikvenciju i kriminalitet na štetu obitelji i mladeži, održanog u razdoblju od 22.04.-12.06.2013. pohađalo 33 policijska službenika/ce, predavanja su održale predstavnice svih pravobraniteljstava, uključujući i Pravobraniteljicu za ravnopravnost spolova. Kroz dopunsko stručno usavršavanje policijskih službenika/ca, koje se provodi po policijskim upravama, realizirana je edukacija na temu „Postupanje policije u slučaju nasilja u obitelji“. Još uvijek nisu prikupljeni podaci iz 2013. o tome koliko je policijskih/ službenika/ca obuhvaćeno ovom edukacijom.¹⁴²

U području djelovanja pod točkom IV. **Psihosocijalni tretman počinitelja nasilja u obitelji** MP navodi da je u 2013. za provoditelje tretmana zaštitne mjere obveznog psihosocijalnog tretmana izvan zdravstvene ustanove utrošeno 540.550,00 kn. U 2013. izdano je 17 novih odobrenja pravnim i fizičkim osobama za provođenje tretmana.

U području djelovanja pod točkom V. **Zakonodavni okvir** iz područja zaštite od nasilja u obitelji, MP ističe da je zadaća - Stručnog povjerenstva za praćenje i unapređivanje rada tijela kaznenog i prekršajnog postupka te izvršenja sankcija vezanih uz zaštitu od nasilja u obitelji – evaluacija Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, a ono je u sastavu MSPM.

U području djelovanja pod točkom VI. **Zbrinjavanje i potpora žrtvama nasilja u obitelji**, MSPM navodi da redovito izdvaja sredstva iz Državnog proračuna u cilju održivog financiranja i skrbi za žene i djecu žrtve obiteljskog nasilja za ukupno 17 skloništa i savjetovališta namijenjenih žrtvama nasilja u obitelji. Također, tijekom 2013. pružena je financijska potpora za Trogodišnje programe organizacija civilnog društva koje rade na prevenciji pojave i suzbijanja različitih oblika nasilja u obitelji. MP navodi održavanje i sudjelovanje na Okruglom stolu „Nasilje nad ženama s invaliditetom“. U cilju dodatne zaštite

¹⁴² Podaci će biti poznati kada sve policijske uprave dostave svoje podatke, ali su prikupljeni podaci iz 2012. prema kojima je ovom edukacijom bilo obuhvaćeno oko 9.000 policijskih/ službenika/ca.

žrtava kaznenih djela, Uprava za kazneno pravo i probaciju i Uprava za zatvorski sustav dogovorili su protokol o postupanju u propisanim rokovima te su standardizirani podaci koje dostavljaju kaznionice/zatvori i prvostupajski sudovi, a radi pravovremenog obavješćavanja žrtve ili oštećenika ili njihove obitelji.¹⁴³ Vezano za provedbu mjere „Osigurati prilagođeni prostor i primjerenu komunikacijsku opremu za ispitivanje žrtava, posebice djece“ navodi se da je u 2013. na Prekršajnom sudu u Rijeci stavljena u funkciju prostorija za čekaonicu.¹⁴⁴ MZOS navodi da sustavno potiče i financira provedbu projekata udruga čiji je cilj suzbijanje nasilja općenito (financirano je 20 projekata) i projekata na temu ljudskih prava i demokracije (financirano je 14 projekata).

U području djelovanja pod točkom VII. **Senzibilizacija javnosti** za problematiku nasilja u obitelji, MUP navodi da su provodili preventivni projekt „Živim život bez nasilja“, koji je usmjeren na sprječavanje nasilja prema ženama, nasilja u obitelji te nasilja prema mladima. MZOS navodi da je uvelo zdravstveni odgoj u osnovne i srednje škole. Sva ministarstva navode da su obilježili Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama.

Osim gore navedenih ministarstva, i drugi nositelji i sunositelji mjera, odnosno ministarstva, uredi Vlade Republike Hrvatske, druga državna tijela i agencije, komore te javne ustanove su na traženje Pravobraniteljice dostavili svoja izvješća o provođenju Nacionalne strategije u 2013. Vezano za provođenja mjere iz Nacionalne strategije valja posebno istaknuti: Urede Vlade Republike Hrvatske, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (DORH), Agenciju za odgoj i obrazovanje (AOO), Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ) i Hrvatsku radioteleviziju (HRT).

U nemogućnosti da se istaknu sve provedene aktivnosti, Hrvatski zavod za zapošljavanje je naveo da je u 2013. evidentirano 294 nezaposlenih osoba- žrtava nasilja u obitelji.¹⁴⁵ Jedan dio tih osoba je uključen u programe i radionice aktivnog traženja posla. Posredstvom HZZ-a zaposleno je u 2013. - 108 žrtava nasilja u obitelji.¹⁴⁶

Kod provođenja mjera iz Nacionalne strategije od strane 20 županija i Grada Zagreba, uočava se da jedan manji dio županija znatno zaostaje za drugim županijama i Gradom Zagrebom. Županije koje zaostaju u provođenju mjera iz Nacionalne strategije opravdavaju se različitim razlozima, najčešće financijskim ili problemima u funkcioniranju i radom županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova. Također, vidljivo je da u nekim županijama nije bilo nikakve aktivnosti ili navode aktivnosti preopćenito koje se nikako ne mogu povezati s provođenjem mjera iz Nacionalne strategije.

¹⁴³ Zakonom o izvršenju kazne zatvora (Narodne novine 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13 i 150/13) propisana je obveza kaznionicama i zatvorima da prije otpusta zatvorenika/ce, koji/a izdržava kaznu zatvora zbog kaznenog djela protiv spolne slobode i spolnog čudoređa, protiv života i tijela ili kaznenog djela s elementima nasilja, o otpustu obavijeste Ured za probaciju radi obavješćavanje žrtve, oštećenika ili njegove obitelji.

¹⁴⁴ Čekaonica – zaseban prostor u sudovima u kojima prije i nakon rasprave mogu biti smještene žrtve u svrhu pružanje pomoći kao i u svrhu izbjegavanju susreta s počiniteljem.

¹⁴⁵ U 2012. u evidenciji nezaposlenih osoba je bilo prijavljeno 242 žrtava nasilja u obitelji.

¹⁴⁶ U 2012. zaposleno je 95 žrtava nasilja u obitelji.

Međutim, postoje veći broj županija, a tu pripada i Grad Zagreb, koje su iskazale mnogobrojne aktivnosti u provođenju mjera iz Nacionalne strategije.¹⁴⁷ Naime, aktivnosti vezane za provedbu većinu mjera tijekom 2013. provodilo je nekoliko nadležnih Gradskih ureda, uz suradne institucije i organizacije civilnog društva. U izvješću nema točnih podataka o broju korisnika/ca, ali se procjenjuje da u broju korisnika/ca neće biti većeg odstupanja od 2012.¹⁴⁸ U 2013. nastavljeno je s održavanjem velikog broja javnih skupova, edukacija i radionica u suradnji s organizacijama civilnog društva vezano za problematiku zaštite od nasilja u obitelji, nasilja nad ženama s invaliditetom te njihovom višestrukom diskriminacijom. Tijekom 2013. u psihosocijalni tretman kojega provodi Dom za djecu i odrasle – žrtve nasilja u obitelji „Duga-Zagreb“ bilo je uključeno ukupno 209 osoba od čega 76% muškaraca i 26% žena. Pravobraniteljica smatra da je Grad Zagreb dobar primjer rada jedne lokalne, odnosno područne (regionalne) zajednice u provedbi mjera iz Nacionalne strategije. Iz izvješća o provođenju Nacionalne strategije, razvidan je ozbiljan pristup problematici koja zahtjeva sustavan i cjelovit pristup svih nadležnih tijela, kao i nužnost da se, osim provođenja zakonskih obveza, zahtijeva i poduzimanje niza drugih mjera kojima će se utjecati na prevenciju pojave novih slučajeva nasilja u obitelji, ali i osigurati pravodobnu nužnu pomoć svim žrtvama nasilja u obitelji.

Osim Grada Zagreba, u provođenju Nacionalne strategije se ističu: Međimurska županija, Istarska županija, Koprivničko-križevačka i Varaždinska županija. Malo za njima zaostaju, ali je vidljiv napor i rad u sljedećim županijama: Virovitičko-podravska, Zagrebačka županija, Dubrovačko-neretvanska i Vukovarsko-srijemska.

2.5.1. Zaključno razmatranje i preporuke

U 2013. nisu uočeni značajniji pomaci u provođenju Nacionalne strategije, već su pokazatelji provedbe slični kao u 2012. Uočljiv je nedostatak financijskih sredstva i financijske potpore, posebice u pojedinim županijama, kao osmišljavanje programa u cilju jačanja postojećih kapaciteta i realizaciji novih. Pravobraniteljica preporučuje:

- (1) Nužno je i dalje pojačavati financijsku potporu organizacijama civilnog društva.
- (2) Jačati i uspostavljati međuresornu suradnju na nacionalnoj i lokalnim razinama te unaprijediti sustav rada svih državnih tijela u suradnji s organizacijama civilnog društva.

¹⁴⁷ Zagrebačka strategija zaštite od nasilja za razdoblje od 2011.-2016. donesena je na 31. sjednici Gradske skupštine Grada Zagreba, 29.11.2011.

¹⁴⁸ Tijekom 2012. u 3 skloništa bilo je smješteno ukupno 208 osoba (89 žena i 119 djece). U 5 savjetovališta za pomoć i podršku zatražilo je ukupno 3.966 osoba, od čega se u 95% radi o punoljetnim osobama, među kojima su u 92% žene.

2.6. Provedba Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji

Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji¹⁴⁹ (Protokol) predviđene su obveze nadležnih tijela¹⁵⁰ koje uključuju određene aktivnosti na lokalnoj i regionalnoj razini s koordinatorima/icama za ravnopravnost spolova u tijelima državne uprave te povjerenstvima za ravnopravnost spolova u županijama, a koji su jedan su od mehanizama osiguranja provedbe Zakona o ravnopravnosti spolova na lokalnoj razini. Stoga je Pravobraniteljica, kao i prijašnjih godina, od svih koordinatora/ica za ravnopravnost spolova u uredima državne uprave po županijama (20) te povjerenstava za ravnopravnost spolova u županijama i Gradu Zagrebu (21) zatražila dostavu relevantnih podataka o provedbi Protokola.

2.6.1. Koordinatorice za ravnopravnost spolova

Koordinatorice za ravnopravnost spolova u uredima državne uprave obvezni su, sukladno Protokolu, prikupiti podatke od nadležnih tijela i nevladinih organizacija koje programski djeluju u cilju zaštite žrtava nasilja i afirmacije njihovih prava, i na osnovu prikupljenih podataka izraditi izvješća vezano uz nasilje u obitelji te ih 2-3 puta godišnje dostaviti nadležnim institucijama i Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova. Vezano uz navedeno, Pravobraniteljica napominje kako je samo koordinatorica za ravnopravnost spolova u Brodsko-posavskoj županiji (kao i prethodne godine) samoinicijativno dostavila Pravobraniteljici navedeno *polugodišnje izvješće* (za period siječanj – lipanj 2013.). Kao i prijašnjih godina, Pravobraniteljica je od svih koordinatora/ica za ravnopravnost spolova zatražila dostavu podataka o provedbi Protokola putem standardiziranog obrasca predviđenog za izvještavanje o provedbi Protokola. Odgovore nije dostavila samo koordinatorica za ravnopravnost spolova u Sisačko-moslavačkoj županiji.¹⁵¹

Iz pribavljenih podataka razvidno je kako su gotovo svi koordinatori/ice prikupili/e podatke od policije (18), a velika većina i od centara za socijalnu skrb (15) te pravosudnih tijela (13). Međutim, u manjoj mjeri koordinatori/ice su prikupili/e podatke od zdravstvenih (5) i odgojno-obrazovnih ustanova (5), kao i od drugih nadležnih tijela zaduženih za provedbu Protokola (8)¹⁵². Kao i prethodne godine, samo je koordinatorica za ravnopravnost spolova u Brodsko-posavskoj županiji pribavila podatke od svih tijela zaduženih za provedbu Protokola,

¹⁴⁹ Protokol je donijela Vlada Republike Hrvatske 2005., a njegove izmjene i dopune donesene su 07.09.2006. Svrha Protokola je osigurati uvjete za djelotvoran i cjelovit rad nadležnih tijela radi unaprjeđenja zaštite i pomoći žrtvi nasilja u obitelji te pomoći počiniteljima u promjeni njihovog vrijednosnog sustava u cilju nenasilnog rješavanja sukoba i uvažavanja ravnopravnosti spolova.

¹⁵⁰ Nadležna tijela su: policija, Centri za socijalnu skrb, zdravstvene ustanove, odgojno-obrazovne ustanove i pravosudna tijela.

¹⁵¹ Naime navedena koordinatorica, kao i prošle godine, jedina nije (niti nakon usmenih požurnica) dostavila zatražene podatke.

¹⁵² Podaci su najčešće bili prikupljeni od strane organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom žrtava obiteljskog nasilja te Caritasa.

dok su pojedini koordinatori/ice pribavili/e i dostavili/e podatke od samo jednog tijela zaduženog za provedbu Protokola.¹⁵³

Gotovo svi koordinatori/ice navode uspostavljenu suradnju i razmjenu podataka s jedinicama lokalne i regionalne samouprave¹⁵⁴, iako pojedini koordinatori/ice navode kako postojeća suradnja ipak nije dostatna¹⁵⁵. Nadalje, gotovo svi koordinatori/ice navode uspostavljenu suradnju i s povjerenstvima za ravnopravnost spolova, a pritom neki od njih ističu kako su i članovi/ice županijskih povjerenstava. Međutim, koordinatorica u Uredu državne uprave u Splitsko-dalmatinskoj županiji navodi kako nema uspostavljenu suradnju s povjerenstvom za ravnopravnost spolova budući da ono još uvijek (odnosno do kraja izvještajnog razdoblja) nije imenovano, a o čemu je Pravobraniteljicu obavijestila i ranija predsjednica povjerenstva ukazujući na nužnost žurnog imenovanja novog povjerenstva. U odnosu na suradnju s organizacijama civilnog društva, većina koordinatorica/ica navodi kako takva suradnja postoji. Ipak, pojedini koordinatori/ice navode kako takve suradnje nema jer na području njihove županije još uvijek nema niti jedne udruge registrirane s ciljem postupanja u slučajevima nasilja u obitelji¹⁵⁶, dok se pojedini koordinatori/ice nadaju uspostavi takve suradnje tijekom 2014.¹⁵⁷

Iz dostavljenih podataka proizlazi kako se još uvijek u većini županija ne održavaju sastanci vezano uz problematiku *pojedinačnih slučajeva* nasilja u obitelji, a pojedini koordinatori/ice navode kako „nitko od nadležnih tijela nije istakao potrebu za razmatranjem pojedinačnih slučajeva nasilja u obitelji, a ured državne uprave ne raspolaže proračunskim sredstvima za tu namjenu“.¹⁵⁸ Samo pojedini koordinatori/ice navode kako su održavali/e sastanke, dok koordinatorica za ravnopravnost spolova Međimurske županije navodi kako je tijekom 2013. održan prvi sastanak Koordinacije tijela i drugih čimbenika obveznih za postupanje po Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji Međimurske županije.¹⁵⁹ Pojedini koordinatori/ice navode da su, kao i prijašnjih godina, održavali/e sastanke s tematikom obiteljskog nasilja¹⁶⁰, ali ne i o pojedinačnim slučajevima obiteljskog nasilja. Stoga imajući u vidu navedeno, Pravobraniteljica smatra kako po tom pitanju još uvijek *nije uspostavljena zadovoljavajuća suradnja na razini predviđenoj Protokolom*, a iz čega je vidljivo da je situacija i dalje nepromijenjena u odnosu na prijašnje godine.

¹⁵³ Koordinator/ice u Zagrebačkoj, Bjelovarsko-bilogorskoj, Ličko-senjskoj i Šibensko-kninskoj županiji.

¹⁵⁴ Samo su tri koordinator/ice naveli/e kako takva suradnja nije uspostavljena (Varaždinska, Primorsko-goranska i Požeško-slavonska županija).

¹⁵⁵ Koordinatorica za ravnopravnost spolova u Karlovačkoj županiji smatra kako suradnja nije dostatna te da bi trebalo inicirati formiranje povjerenstava po svim općinama i gradovima na području županije, te uspostaviti kvalitetniju suradnju, posebice na prevenciji nasilja u obitelji.

¹⁵⁶ Radi se o Krapinsko-zagorskoj županiji koja je o navedenom problemu na identičan način izvijestila Pravobraniteljicu i tijekom prošle godine iz čega je vidljivo kako je situacija po tom pitanju i dalje nepromijenjena.

¹⁵⁷ Koordinatorica za ravnopravnost spolova u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji.

¹⁵⁸ Koordinatorica za ravnopravnost spolova u Brodsko-posavskoj županiji.

¹⁵⁹ Koordinatorica za ravnopravnost spolova Međimurske županije navodi kako se tijekom 2013. „*oformila i Koordinacija tijela i drugih čimbenika obveznih za postupanje po Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji Međimurske županije te je održan 1. sastanak, a koje tijelo je vrlo važno radi međusobne suradnje, izmjene prakse te rješavanja pojedinačnih slučajeva nasilja*“.

¹⁶⁰ Kao zaključke donesene na tim sastancima navodi se nužno i hitno osnivanje skloništa za žrtve obiteljskog nasilja na području županije te ujednačavanje načina prikupljanja i izvještavanja o brojčanim podacima koji se odnose na žrtve nasilja i počinitelje nasilja te dobi i spolu (Koprivničko-križevačka županija).

Zaključno, Pravobraniteljica ponovno, kao i prijašnjih godina, napominje kako bi koordinatori/ice za ravnopravnost spolova, državni/e službenici/ice, *trebali/e primati novčanu naknadu za taj rad* budući da im to nije u opisu poslova njihovog radnog mjesta.

2.6.2. Županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova

Pravobraniteljica je, osim od koordinatorica za ravnopravnost spolova u uredima državne uprave, zatražila (kao i prijašnjih godina) dostavu podataka i od povjerenstava za ravnopravnost spolova, a čije obveze su također predviđene Protokolom. Naime, povjerenstva za ravnopravnost spolova su radno-savjetodavna tijela županijskih skupština i skupštine Grada Zagreba u čijem sastavu su zastupljeni članovi/ice županijskih skupština odnosno skupštine Grada Zagreba, koordinatori/ice u uredima državne uprave, predstavnici/ice nevladinih udruga i nezavisni stručnjaci/kinje¹⁶¹. Zatražene podatke dostavila su sva Povjerenstva.

Većina povjerenstava u svojim očitovanjima navodi uspostavljenu *suradnju i razmjenu podataka s relevantnim subjektima* predviđenima Protokolom, i to prvenstveno s koordinatorima/icama za ravnopravnost spolova u uredima državne uprave (koji/e su ujedno i članovi/ice povjerenstava), sa županijom, s organizacijama civilnog društva na području svoje županije, a pojedina povjerenstva ističu i suradnju s obiteljskim centrima, centrima za socijalnu skrb te policijom. Međutim povjerenstva pritom na navode precizno u čemu, odnosno na koji način se očituje navedena suradnja.¹⁶²

Iako je Protokolom predviđeno održavanje sastanaka s relevantnim čimbenicima na području županije vezano uz problematiku *pojedinačnih slučajeva* nasilja u obitelji, iz pribavljenih očitovanja proizlazi kako su samo pojedina povjerenstva održavala takve sastanke¹⁶³, dok se većina povjerenstava o tome očitovala negativno¹⁶⁴ ili se uopće nije očitovala. Naime, pojedina povjerenstva navode kako nisu raspravljala o pojedinačnim slučajevima obiteljskog nasilja obzirom da nisu imali niti jedan prijavljeni slučaj nasilja u obitelji (Ličko-senjska

¹⁶¹ Čl.28.st.2. Zakona o ravnopravnosti spolova; Narodne novine 82/08.

¹⁶² Jedino Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Virovitičko-podravke županije navodi kako je navedena suradnja uspostavljena preko sudjelovanja u radu i aktivnostima Povjerenstva u županijskom međuresornom timu za prevenciju i suzbijanje nasilja u obitelji te u suradnji sa organizacijama civilnog društva. U odnosu na razmjenu podataka, Povjerenstvo navodi kako je ona uspostavljena, ali još uvijek ne na zadovoljavajućoj razini i ažurnosti. Naime, Povjerenstvo navodi kako nema riješene standarde evidentiranja podataka o njihovoj razmjeni, što predstavlja problem.

¹⁶³ Tako Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Zadarske županije navodi kako u suradnji sa Centrom za socijalnu skrb Zadar i Policijskom upravom Zadarskom pojedinačne slučajeve prati uz kontakte na mjesečnoj razini. Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Šibensko-kninske županije navodi kako je „*interveniralo u nekoliko pojedinačnih slučajeva koje žrtve su se obratile Povjerenstvu za savjet, odnosno zatražile pomoć*“ dok Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Virovitičko-podravke županije navodi kako kroz rad u županijskom međuresornom timu za prevenciju i suzbijanje obiteljskog nasilja i sudjelovanjem na nekoliko edukacija u organizaciji nevladinih udruga razmjenjuje iskustva i razgovara o pojedinim slučajevima obiteljskog nasilja.

¹⁶⁴ Tako Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Varaždinske županije navodi kako „*nije sudjelovalo niti sazivalo sastanke sa relevantnim čimbenicima vezano uz problematiku pojedinačnih slučajeva nasilja u obitelji, obzirom na činjenicu da gotovo nije ni funkcioniralo tijekom 2013.*“ Negativan odgovor po tom pitanju dalo je i Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Krapinsko-zagorske županije te Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Istarske županije.

županija), odnosno kako nisu zaprimili niti jedan podnesak o bilo kakvom slučaju nasilja u obitelji (Dubrovačko-neretvanska županija) iz čega je vidljivo nerazumijevanje njihove uloge.

Pojedina povjerenstva navode kako se na sjednicama „ne raspravlja o pojedinačnim slučajevima nasilja u obitelji, već se sukladno dobivenim statističkim podacima ukazuje na aktualnu problematiku nasilja i apelira na traženje rješenja“ (Primorsko-goranska županija), odnosno kako je „na svim sjednicama pored aktualnih tema obrađivana i problematika nasilja“ (Koprivničko-križevačka županija). Kao glavne zaključke donesene na takvim sastancima pojedina povjerenstva navode nužnost osnivanja skloništa za žrtve obiteljskog nasilja i pružanje potpore u radu skloništa (Koprivničko-križevačka, Krapinsko-zagorska, Međimurska županija) te problem podrške žrtvama nakon izlaska iz sigurne kuće (Zadarska, Vukovarsko-srijemska županija).

2.6.2.1. Aktivnosti povjerenstava za ravnopravnost spolova

Imajući u vidu kako su u 2013. bili provedeni lokalni izbori, pojedina povjerenstva su provodila određene *aktivnosti vezano za političku participaciju žena*. Tako se Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Krapinsko-zagorske županije uključilo u kampanju za promicanje političke zastupljenosti žena pod nazivom „Uravnotežimo se“, Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Koprivničko-križevačke županije je provodilo kampanju „Politika treba žene“, a tematsku sjednicu pod istim nazivom održalo je i Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Primorsko-goranske županije. Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Brodsko-posavske županije je svim političkim strankama predložilo da kod sastavljanja kandidacijskih lista ne zaborave žene, a Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Virovitičko-podravske županije je povodom lokalnih izbora dijelilo promotivni materijal kojim se željelo ukazati na potrebu veće zastupljenosti žena na kandidacijskim listama. Okrugli stol s političarima i političarkama na temu zastupljenosti žena na izbornim listama u Puli je organiziralo Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Istarske županije. Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Varaždinske županije navodi kako je po objavljenim rezultatima sa lokalnih izbora, pripremio analizu sudjelovanja žena u političkom odlučivanju te kako je utvrđen broj žena izabranih na razini Varaždinske županije te općina i gradova na njezinom području.

Gotovo sva povjerenstva navela su kako su tijekom 2013., kao i prijašnjih godina, provodila *aktivnosti vezane uz obilježavanje važnijih datuma i obljetnica iz područja ljudskih prava* kao što su Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama, Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama i Međunarodni dan žena. Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Međimurske županije navodi kako je Međunarodni dan žena obilježilo prvim sastankom Koordinacije tijela i drugih čimbenika obveznih za postupanje po Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji Međimurske županije, a navedenom sastanku nazočila je i Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova.

Iako je većina povjerenstava, u većoj ili manjoj mjeri, bila aktivna u svom radu tijekom 2013., iz izvješća pojedinih povjerenstava proizlazi kako ona *nisu imala nikakve aktivnosti u 2013.*

osim konstituirajuće sjednice (Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Požeško-slavonske županije). Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Zagrebačke županije je raspušteno 18.04.2013., nakon čega se više nije sastajalo, a postupak imenovanja Povjerenstva u novom sazivu je do kraja izvještajnog razdoblja bio u tijeku. Također, i Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Splitsko-dalmatinske županije do kraja izvještajnog razdoblja nije bilo imenovano, a radi čega je Pravobraniteljica krajem 2013. uputila Splitsko-dalmatinskoj županiji preporuku za žurnim donošenjem odluke o osnivanju i imenovanju Povjerenstva, a sukladno obvezama iz Zakona o ravnopravnosti spolova.

2.6.2.2. Financiranje povjerenstava za ravnopravnost spolova

Većina povjerenstava je, na zahtjev Pravobraniteljice, dostavila i podatke o *iznosu sredstava* koja su za svoj rad u 2013. dobila od županije¹⁶⁵ te je vidljivo kako po tom pitanju postoje značajne razlike između povjerenstava. Naime, pojedina povjerenstva (Osječko-baranjska županija) za svoj rad nisu dobila nikakva novčana sredstva dok su pojedina povjerenstva dobila veće novčane iznose za svoj rad. Najviše sredstava za rad dobilo je Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Primorsko-goranske županije (177.916,00 kn), a veće iznose dobila su i Povjerenstva za ravnopravnost spolova Koprivničko-križevačke županije (121.000,00 kn), Brodsko-posavske (60.000,00 kn) te Sisačko-moslavačke županije (50.000,00 kn). Najmanje sredstava za rad (osim Povjerenstva za ravnopravnost spolova Osječko-baranjske županije koje, kao što je spomenuto, nije dobilo nikakva novčana sredstva za svoj rad u 2013.), dobilo je Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Ličko-senjske županije (900,00 kn), Vukovarsko-srijemske (2.000,00 kn) te Zadarske i Požeško-slavonske županije (3.000,00 kn).

Iz dostavljenih izvješća vidljivo je kako visina novčanih sredstava nije uvijek nužno povezana s aktivnošću povjerenstava, a što je Pravobraniteljica uočila i tijekom prijašnjih godina. Naime, povjerenstva koja dobivaju veće iznose za svoj rad nisu uvijek nužno i aktivnija od povjerenstava koja dobivaju manje novčanih sredstava. Tako iz dostavljenih podataka proizlazi kako npr. Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Sisačko-moslavačke županije (koje je za svoj rad dobilo 50.000,00 kn) nije bilo aktivnije u svom radu od npr. Povjerenstva za ravnopravnost spolova Vukovarsko-srijemske (2.000,00 kn) ili Zadarske županije (3.000,00 kn).

Međutim, veća novčana sredstva svakako mogu djelovati poticajno i motivirajuće za rad povjerenstava. Vezano uz problematiku financiranja povjerenstava, Pravobraniteljica ukazuje kako bi se ono trebalo vršiti kroz sve stavke županijskih proračuna, odnosno na razini svih proračunskih rashoda (izdataka), a na što je Pravobraniteljica ukazivala i u svojim ranijim godišnjim izvješćima.

¹⁶⁵ Podatke o dobivenom iznosu sredstava u 2013. nisu dostavili Povjerenstvo za ravnopravnost spolova u Zagrebačkoj, Šibensko-kninskoj i Splitsko-dalmatinskoj županiji te Gradu Zagrebu.

2.6.2.3. Zaključna razmatranja i preporuke

Analizom pribavljenih podataka vidljivo je kako postoji neujednačenost u radu i aktivnostima pojedinih povjerenstava kao i neujednačenost u visini novčanih sredstava za njihovo financiranje. Naime, pojedina povjerenstva su u svom radu (kao i prijašnjih godina) manje aktivna, a navedeno je svakako posljedica nezainteresiranosti njihovih članova/ica za rad kao i nerazumijevanja njihove uloge. Iako većina povjerenstava navodi uspostavljenu suradnju i razmjenu podataka, Pravobraniteljica smatra kako postojeća situacija po tom pitanju još uvijek nije na razini predviđenoj Protokolom, a slično se odnosi i na obvezu održavanja sastanaka vezano uz problematiku pojedinačnih slučajeva nasilja u obitelji.

Obzirom da su tijekom 2013. bili održani lokalni izbori, uslijed čega povjerenstva određeno razdoblje nisu bila aktivna u svom radu¹⁶⁶, Pravobraniteljica očekuje kako će u 2014. sva povjerenstva u praksi zaživjeti u svom punom kapacitetu.

Stoga Pravobraniteljica po tom pitanju preporučuje (1) ujednačavanje načina rada i financiranja županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova, ali i koordinatora/ica za ravnopravnost spolova.

¹⁶⁶ Zbog održavanja lokalnih izbora, a temeljem Odluke o raspisivanju izbora za članove predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, koju je donijela Vlada Republike Hrvatske i koja je stupila na snagu 18.04.2013., došlo je do prestanka mandata članova/ica svih predstavničkih tijela (sukladno čl.8.st.1. Zakona o lokalnim izborima, Narodne novine 144/12), a čija radno-savjetodavna tijela su županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova (sukladno čl.28.st.2. Zakona o ravnopravnosti spolova, Narodne novine 82/08).

SPOLNE I RODNE MANJINE

3.1. Pravna osnova i ocjena stanja

Izvještajna godina u području seksualne i rodne ravnopravnosti obilježena je vrlo dinamičnim razdobljem redefiniranja pravnog položaja spolnih i rodni manjina u Hrvatskoj koje će se nastaviti i u 2014. Dva događaja ostavila su poseban trag tijekom 2013.: 1) izrada novog zakonodavnog okvira kojim će se urediti status i prava osoba istospolne orijentacije u pravnom poretku RH i 2) referendum o ustavnoj definiciji braka (*vidjeti toč.2.4.*). No, bez obzira na njihov značaj za položaj građana i građanki istospolne orijentacije, 2013. je bila obilježena i nizom drugih događaja, kako na nacionalnoj tako i na međunarodnoj razini, koji su pridonijeli poboljšanju položaja spolnih i rodni manjina u RH.

Pristupanje Republike Hrvatske u članstvo Europske unije 01.07.2013. donijelo je niz promjena koje će, iako još uvijek nisu dovoljno vidljive, bez sumnje utjecati i utječu na društveni položaj osoba istospolne orijentacije u RH. Građani/ke istospolne orijentacije uživaju, temeljem čl.13. Ugovora o funkcioniranju Europske unije, posebnu anti-diskriminacijsku zaštitu u pravnom poretku EU, kao jedna od pet društveno manjinskih skupina koje su tradicionalno bile izložene nepovoljnom postupanju u velikoj većini država članica.¹⁶⁷

3.1.1. Fizički integritet i kaznena djela motivirana mržnjom

Prema podacima koje je Pravobraniteljica dobila iz MUP-a, tijekom 2013. zabilježeno je ukupno 35 kaznenih djela s obilježjima zločina iz mržnje od čega su 2 imala obilježja zločina iz mržnje motiviranih homofobijom.

Istovremeno, prema podacima koje je Pravobraniteljici proslijedio Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH (Ured Vlade), koji kompilira podatke zaprimljene od

¹⁶⁷ S obzirom da je od 1. srpnja 2013. Republika Hrvatska članica Europske unije ima obvezu ispuniti zahtjeve koje pred nju stavlja EU pravni poredak. U tom smislu Pravobraniteljica je pri pisanju izvješća u obzir uzela aspekte koje u obzir uzima i Agencija za zaštitu temeljnih prava Europske unije (FRA) kada izvješćuje Europsku komisiju, Europski parlament i Vijeće o položaju osoba istospolne orijentacije u državama članicama.

MUP-a i DORH-a, u 2013., zabilježeno je 57 slučajeva zločina iz mržnje te je podignuto 16 optužnica. Od toga 7 slučajeva (12%) se odnosi na spolnu orijentaciju. Nema izravnih podataka o tome je li u nekom od tih 7 slučajeva podignuta optužnica. No, prema podacima vezanima uz kazneno djelo zločina iz mržnje koje je Ministarstvo pravosuđa prosljedilo Uredu Vlade, od 17 predmeta, koji su tijekom izvještajne godine primljeni u rad, čini se da se niti jedan predmet ne odnosi na zločin iz mržnje motiviran homofobijom.

Podaci koje je Pravobraniteljica zaprimila izravno od Ministarstva pravosuđa potvrđuju da tijekom 2013. nije pokrenut niti jedan kazneni postupak zbog zločina iz mržnje motiviranog homofobijom. Istovremeno, tijekom 2013. riješena su 4 predmeta radi homofobnog zločina iz mržnje započeta u 2012. U sva 4 predmeta, sudovi su donijeli uvjetne presude. Prema istom izvoru tijekom 2013. pokrenut je jedan prekršajni predmet zbog prijestupa motiviranog netrpeljivošću prema osobama istospolne orijentacije. Podaci pokazuju da se tijekom 2013. ukupno vodilo 6 prekršajnih predmeta radi homofobije od čega je 5 prekršajnih predmeta prenijetih iz prethodnog izvještajnog razdoblja. Prema podacima niti jedan nije riješen u 2013. Podaci udruga koji se bave pitanjima spolnih i rodni manjina (LGBT-udruge) pokazuju kako homofobije u izvještajnoj godini nije nedostajalo.¹⁶⁸ Prema podacima udruge *Zagreb-Pride*, u svibnju-lipnju 2013., zaprimile su 25 različitih sumnji u kazneno djelo javnog poticanja na nasilje i mržnju protiv osoba istospolne orijentacije. Udruge su podnijele kaznenu prijavu protiv osobe koja je na svom javnom facebook profilu napisala „Ubij, zakolji da peder ne postoji! Oj, Hitleru, ustani SAMO na 5 minuta i riješi gorući problem na Zemlji s pederčinama! Crnčuge ne diraj jer ćemo njih vratit na drvo i dati im banane!“¹⁶⁹ Temeljem kaznene prijave pokrenut je kazneni postupak koji je u tijeku. To nije jedini primjer kaznenog postupka pokrenutog u 2013. radi kaznenog djela motiviranog mržnjom prema osobama istospolne orijentacije. Kazneni postupak pokrenut je i u slučaju dubrovačkog taksista koji je fizički nasrnuo na dvije djevojke u istospolnoj vezi. I ovaj postupak pokrenut je temeljem kaznene prijave koje su podnijele LGBT-udruge, usprkos činjenici da je dubrovačka policija inzistirala na prekršajnom postupku što državno odvjetništvo na kraju nije uvažilo i odlučilo se na kazneni postupak zbog počinjenja kaznenog djela nanošenja tjelesne ozljede iz mržnje.¹⁶⁹

Službena statistika prikupljena od strane Ministarstva pravosuđa ne prikazuje niti jedan od ova dva predmeta što čini upitnim efikasnost postojećeg sustava prikupljanja statističkih podataka vezanih uz zločin iz mržnje prema osobama istospolne orijentacije. Takav stav je Pravobraniteljica izrazila i u prošlogodišnjem izvješću. Slijedom navedenog, Pravobraniteljica ponovo preporučuje sveobuhvatnu analizu postojećeg sustava prikupljanja i obrade statističkih podataka.

¹⁶⁸ Zagreb Pride “Izvještaj Zagreb-Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2010.- 2013; Od Zakona o suzbijanju diskriminacije do ustavne zabrane istospolnog braka”, studeni 2013.

¹⁶⁹ Izvještaj Zagreb-Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2010. – 2013, str. 13.

3.1.2. Sloboda okupljanja i izražavanja

Pravobraniteljica ukazuje na očigledan napredak u pogledu zaštite ustavne slobode javnog okupljanja i izražavanja spolnih i rodničkih manjina, do kojeg je došlo tijekom 2013. Obje Povorke ponosa koje se organiziraju u Hrvatskoj prošle su bez vidljivih izraza netrpeljivosti i očiglednih provokacija. Posebno ohrabruje značajna promjena stava lokalne vlasti Grada Splita prema organizaciji povorke ponosa koja je ove godine prošla bez ikakvih incidenata i uz podršku gradske vlasti. Također ohrabruje i činjenica da je zagrebačka povorka ponosa brojala najveći broj sudionika do sada i te da izrasta u manifestaciju tolerancije kakve su organizirane u većem dijelu Europske unije.

Pravobraniteljica smatra potrebnim naglasiti kako je Ravnateljstvo policije svoje obveze izvršavalo profesionalno i promptno tijekom obje povorke ponosa.

3.1.3. Sloboda kretanja i spajanje obitelji

U pogledu slobode kretanja EU građana/ki istospolne orijentacije kao pojedinaca/ki, hrvatski pravni poredak ne sadrži nikakve zakonske prepreke. Problem se javlja u situacijama kada se EU građani/ke koriste slobodom kretanja kao obitelji. Zakon o strancima (čl.162)¹⁷⁰ izričito onemogućava izdavanje boravišne dozvole istospolnom partneru/rici osobe koja je hrvatski državljanka ili koja u Hrvatskoj legalno boravi iako nije državljanka. U slučajevima u kojima će istospolne zajednice EU građana/nki, koje su priznate u svojim državama porijekla, od hrvatskih vlasti tražiti izdavanje boravišne dozvole radi legalnog boravka u Hrvatskoj, nadležno upravno ili sudsko tijelo primjene imat će obvezu čl. 162. Zakona o strancima izuzet iz prakse i izravno primijeniti Direktivu 2004/38. Pravobraniteljica je na neusklađenost Zakona o strancima s Direktivom 2004/38 ukazala tijekom sudjelovanja u stručnoj radnoj skupini Ministarstva uprave zaduženoj za izradu prijedloga Zakona o životnom partnerstvu. Radna skupina je prihvatila prijedlog Pravobraniteljice i u nacrt zakonodavnog prijedloga uvrstila odredbe koje u potpunosti usklađuju hrvatsko zakonodavstvo s Direktivom 2004/38.

Pravobraniteljica je tijekom izvještajne godine zaprimala upite građana koji upozoravaju na postojeće prepreke slobodi kretanja, odnosno zasnivanju obiteljskog života istospolnih građana. U **slučaju (03-06/13-09)** Pravobraniteljici se obratio građanin Republike Hrvatske koji je namjeravao sklopiti brak sa svojim istospolnim partnerom u državi porijekla partnera čiji pravni poredak omogućava sklapanje braka istospolnih osoba pod uvjetom da se podastre dokaz o slobodnom bračnom stanju osoba koje namjeravaju sklopiti brak. Prema navodima pritužitelja nadležni matični ured nije mu izdao potvrdu o slobodnom bračnom stanju koja se uobičajeno izdaje u takvim situacijama kada su u pitanju heteroseksualni parovi. Istovremeno s trajanjem predmeta došlo je do značajnih promjena u praksi Ministarstva uprave koje je temeljem obavijesti Pravobraniteljice (vidjeti toč.3.2.2.), povuklo iz prakse stari obrazac potvrde te je izdalo novi obrazac i uklonilo prepreke izdavanju potvrde o slobodnom bračnom

¹⁷⁰ Zakon o strancima, Narodne novine 130/1, 74/13.

stanju istospolnim partnerima. Na ovaj način pritužitelju je omogućeno da ostvari mogućnost sklapanja braka u državama čiji pravni poredak to omogućava.

3.1.4. Azil i supsidijarna zaštita

Pravobraniteljica je utvrdila kako u pogledu prava osoba istospolne orijentacije na azilantsku ili supsidijarnu zaštitu hrvatski pravni poredak nije u potpunosti usklađen sa zahtjevima koji proizlaze iz pravne stečevine Europske unije, a posebno Direktive 2004/83/EC.¹⁷¹ Hrvatski pravni poredak pruža osobama istospolne orijentacije mogućnost azilantske ili supsidijarne zaštite ako postoji realna opasnost da će u zemlji porijekla biti proganjane ili snositi ozbiljne posljedice po svoj osobni integritet zbog svoje seksualne orijentacije. Ta mogućnost osigurana je Zakonom o azilu¹⁷² koji osobe istospolne orijentacije uvrštava u skupinu osoba koje su izložene progonu na temelju «zajedničke karakteristike». Ova činjenica dobila je i potvrdu u praksi s obzirom da je Ministarstvo unutarnjih poslova u prosincu 2013., po prvi puta odobrilo azilantsku zaštitu osobi istospolne orijentacije koja je u svojoj domovini bila izložena riziku progona zbog svoje seksualne orijentacije.¹⁷³

Istovremeno, s obzirom da se naslanja na definiciju obitelji iz Zakona o strancima koja isključuje istospolne obitelji, Zakon o azilu nije usklađen s Direktivom 2004/83 u dijelu u kojem ne dopušta proširenje zaštite i na istospolne partnere, odnosno partnerice osobe kojoj je odobrena azilantska ili supsidijarna zaštita. Pravobraniteljica je na neusklađenost Zakona o azilu s Direktivom 2004/83 ukazala tijekom sudjelovanja u stručnoj radnoj skupini Ministarstva uprave zaduženoj za izradu prijedloga Zakona o životnom partnerstvu. Radna skupina je prihvatila prijedlog Pravobraniteljice i u nacrt zakonodavnog prijedloga uvrstila odredbe koje u potpunosti usklađuju hrvatsko zakonodavstvo s Direktivom 2004/83.

Pravobraniteljica ukazuje kako u ovom trenutku ne postoji službeno ustrojen sustav prikupljanja i obrade statističkih podataka vezanih uz zahtjeve osoba istospolne orijentacije za azilantskom ili supsidijarnom zaštitom. Prema podacima koje je dobila iz Ministarstva unutarnjih poslova, Pravobraniteljica može zaključiti tek kako do sada takvih zahtjeva nije bilo puno (navodno manje od 5). No, službeni podatak, koji sadrži točnu brojka ili konkretnije podatke o ishodu tih slučajeva, trenutno nije moguće dobiti. Kako je ova vrsta informacije ključna za nadzor učinkovitosti anti-diskriminacijske zaštite u pogledu pristupa azilu ili supsidijarnoj zaštiti, Pravobraniteljica ukazuje na nužnost ustrojavanja sustava prikupljanja i obrade statističkih podataka u ovom području. Isti prigovor i prijedlog je primijenjen na sustav prikupljanja i obrade podataka u pogledu zahtjeva osoba istospolne orijentacije, radi izdavanja boravišne dozvole u svrhu spajanja obitelji.

¹⁷¹ Direktiva Vijeća 2004/83/EC o minimalnim standardima za kvalifikaciju i status državljana treće zemlje ili osoba bez državljanstva kao izbjeglica ili kao osoba kojima je na drugi način potrebna međunarodna zaštita.

¹⁷² Zakon o azilu, Narodne novine 79/07, 88/10, 143/13.

¹⁷³ Podatak je dobiven od udruge Zagreb-Pride koja je konkretnom tražitelju azila pružala pravnu podršku.

3.1.5. Tržište rada i tržišni pristup uslugama i dobrima

Pravobraniteljica ukazuje na uvjerenje kako je diskriminacija temeljem spolne orijentacije na tržištima radne snage, usluga i dobara raširena iako je njena vidljivost relativno slaba. Pravobraniteljica svoju procjenu temelji na upitima i pritužbama građana/nki koje zaprima, bilo izravno od samih žrtava diskriminacije bilo preko LGBT-udruga. Velika većina osoba koje smatraju da su bile izložene diskriminaciji temeljem spolne orijentacije u radnom odnosu ili u pristupu nekoj usluzi ili dobru, ne žele se upuštati u anti-diskriminacijske postupke ikakvog oblika iz straha kako će njihov identitet postati javan što će na kraju rezultirati još većim stupnjem diskriminacije.

Nažalost, ovakav strah nije neopravdan i usko je vezan uz sposobnost pravnog sustava da osigura učinkovitu primjenu anti-diskriminacijskih jamstava. Iskustva koja Pravobraniteljica ima u tom pogledu nisu ohrabrujuća. Kao što je već izvijestila Hrvatski sabor prethodne godine, Pravobraniteljica je iskoristila svoju ovlast umješačice u nekoliko sudskih postupaka radi diskriminacije osoba istospolne orijentacije na tržištu rada, odnosno pristupu javnim uslugama.

Iako su svi predmeti privukli značajnu medijsku pažnju, najeksponiraniji predmet bio je onaj doc.dr. Daria Krešića radi izloženosti diskriminatornom postupanju na varaždinskom Fakultetu organizacije i informatike Sveučilišta u Zagrebu. Predmet je tijekom 2013. završen pravomoćnom presudom Županijskog suda u Varaždinu koji je potvrdio prvostupanjsku presudu kojom je utvrđeno kako je doc.dr. Krešić bio izložen uznemiravanju temeljem seksualne orijentacije od strane svojih kolega te je Fakultet prema njemu postupao nepovoljno u pogledu pristupu mogućnosti napredovanja nakon što je doc.dr. Krešić iskoristio svoje zakonsko pravo i pritužio se fakultetskoj upravi na uznemiravanje kojem je bio izložen. Usprkos pozitivnom ishodu sudskog spora, epilog ovog predmeta nije i ne može biti zadovoljavajući. Naime, prema navodima doc.dr. Krešića, neprijateljsko radno okruženje koje je prema njemu stvoreno na Fakultetu nastavilo je rasti nakon obje presude i doc.dr. Krešić se radi toga u nekoliko navrata obraćao Rektoratu Sveučilišta u Zagrebu nadajući se da će tamo ostvariti izvršenje pravomoćne presude, tj. dobiti zaštitu. Pravobraniteljica se po pritužbi doc.dr. Krešića obratila i Rektoratu i Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta.

Pravobraniteljica ukazuje i na prisutnost diskriminacije temeljem spolne orijentacije i na tržištu usluga i dobara. Tijekom izvještajne godine, Pravobraniteljica je zaprimila zahtjev za miješanjem u anti-diskriminacijski sudski postupak koji se vodi povodom nepovoljnog postupanja prema istospolnom paru u pogledu pristupa usluzi najma stana. Istovremeno, informacije koje Pravobraniteljica prima kroz kontakte sa žrtvama i LGBT-udrugama, ukazuju kako je diskriminacija ove vrste učestala na tržištu usluga. To se posebno odnosi na usluge hotelskog smještaja i ugostiteljske usluge u kafićima i restoranima.¹⁷⁴ S obzirom na

¹⁷⁴ Izvještaj Zagreb-Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2010.-2013, str. 6 i 21.

raširenost nepovjerenja osoba istospolne orijentacije u učinkovitost pravosudnog sustava, nije iznenađujuće što žrtve diskriminacije nisu voljne upuštati se u anti-diskriminacijske postupke u ovakvim slučajevima. Broj anti-diskriminacijskih parnica zbog nepovoljnog postupanja temeljem seksualne orijentacije prema statističkim podacima Ministarstva pravosuđa, ima 9 u tijeku, dok je jedan predmet tijekom 2013. (gore spominjani predmet *Krešić v. FOI*), okončan pravomoćnim utvrđenjem diskriminacije.

Pravobraniteljica je tijekom izvještajne godine primila nekoliko pritužbi vezanih uz diskriminaciju temeljem spolne orijentacije na tržištu usluga.

OPIS SLUČAJA (03-06/13-13) Pravobraniteljici se obratio Z.R. koji je na Internet stranicama turističke agencije K.L. d.o.o. naišao na propagandni oglas kojim se reklamira usluga broskog krstarenja namijenjena osobama istospolne seksualne orijentacije. Pritužitelj je smatrao kako ovakav oglas i usluga iz koje su isključene osobe heteroseksualne orijentacije predstavljaju diskriminaciju temeljem spolne orijentacije. Pravobraniteljica je od agencije zatražila očitovanje ograničava li se na bilo koji način pristup konkretnoj usluzi krstarenja osobama heteroseksualne orijentacije i ako je tome tako da identificira pravni temelj za takvu praksu. U svom očitovanju kojim je odgovorila na zahtjev Pravobraniteljice, agencija je izričito naglasila kako sve osobe imaju pristup svim uslugama koje se nalaze u tržišnoj ponudi, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju, uključujući i uslugu krstarenja koja se na stranicama reklamira kao namijenjena osobama istospolne seksualne orijentacije. Agencija je obrazložila kako je takva praksa reklamiranja uobičajena iz dva razloga motivirana kvalitetom usluge. Prvo, kroz reklamnu poruku ovog oblika obavještava se osobe istospolne orijentacije kako će se tijekom trajanja krstarenja nuditi uslužni sadržaji koji su dizajnirani prema zahtjevima ove skupine klijenata, a koji se na ostalim krstarenjima ne nude. Drugo, ovakvom reklamnom porukom pruža se informacija i onim kupcima koji na takvoj vrsti krstarenja ne žele sudjelovati iz subjektivnih razloga. Agencija je u svom odgovoru također naglasila kako će, radi što jasnijeg razumijevanja svoje tržišne usluge od strane javnosti, na svojim promotivnim materijalima izričito naglasiti kako je pristup svim uslugama krstarenja u svojoj ponudi otvoren za sve osobe, bez obzira na njihov spol ili orijentaciju. S obzirom da iz obrazloženja agencije proizlazi kako se ne radi o diskriminatornom postupanju u pogledu pristupa tržišnih usluga nema temelja za upozorenje radi diskriminacije.

Pravobraniteljica je tijekom izvještajne godine u rad primala i pritužbe vezane uz diskriminaciju temeljem seksualne orijentacije u radnom odnosu. U predmetima **01-03/13-01** i **01-03/13-11**, dvije zaposlenice (Pritužiteljica I i II) iz CZSS.K. pritužile su se na postupanje ravnateljice centra. U slučaju 01-03/13-1 Pritužiteljica I obratila se Pravobraniteljici smatrajući kako je nezakonito smijenjena s mjesta ravnateljice CZSS.K., a zatim sustavno uznemiravana i postepeno daljnje degradirana unutar radnog okruženja od strane ravnateljice Centra. Smatra da je nezakonito smijenjena zbog utjecaja koji je njen bivši muž uspio ostvariti na odgovorne osobe koje su donosile odluke. Glavni razlog koji je bivši muž koristio kako bi ocrnio pritužiteljicu bila je činjenica da se pritužiteljica nalazi u istospolnoj emocionalnoj vezi s Pritužiteljicom II. Uvjeren je kako je i njena odluka o smjenjivanju s mjesta ravnateljice

Centra, a i kasnije nepovoljno postupanje od strane nove ravnateljice centra, uvjetovano upravo njenom seksualnom orijentacijom, odnosno činjenicom da se nalazi u istospolnoj vezi. Navodi kako je od strane ravnateljice centra bila izložena nizu nepovoljnih postupaka kao što su samoinicijativno smanjivanje koeficijenta za plaću za vrijeme odsustva radi bolovanja, pretjerano inzistiranje na formalizmima koje kod drugih nije primjećivala, pokušavanjem onemogućavanja korištenja smještaja koje Centar omogućava zaposlenicima po potrebi, krivo iskazivanje pred upravnim vijećem da pritužiteljica ne podmiruje račune za isti smještaj, do pokušaja premještaja na niže radno mjesto usprkos njenoj neospornoj stručnoj prekvalificiranosti za to mjesto. U slučaju 01-03/13-11 Pritužiteljica II, također zaposlenica CZSS.K., obratila se Pravobraniteljici smatrajući kako je nepovoljno postupanje kojem je izložena od strane ravnateljice centra uvjetovano činjenicom da je u istospolnoj vezi s Pritužiteljicom I. Pritužiteljica II navodi kako je usprkos njenim stručnim kvalifikacijama za koje je i nagrađivana ravnateljica pokušava premjestiti na niže radno mjesto za koje je prekvalificirana te da nepovoljno postupanje prema njoj traje od kada je njena partnerica smijenjena s mjesta ravnateljice centra. Navodi kako ravnateljica Centra odbija donijeti službenu odluku o njenom premještanju, već ju je pokušala prisiliti na potpisivanje aneksa ugovora o radu kojim bi pritužiteljica II. prihvatila sporni premještaj, što je ona izričito odbila. Temeljem navedenih pritužbi, Pravobraniteljica je zatražila Ravnateljicu CZSS.K. da se izjasni o iznesenim tvrdnjama obiju pritužiteljica te da obrazloži svoje odluke i postupke prema njima za koje su pritužiteljice priložile odgovarajuću dokumentaciju. Pravobraniteljica je također uputila dopis Ministarstvu socijalne politike i mladih kako bi ono kao nadležno državno tijelo ispitalo okolnosti na koje se pritužuju obje pritužiteljice. Ravnateljica Centra odgovorila je na zahtjev Pravobraniteljice i u potpunosti je odbacila sve navode pritužiteljica obrazlažući svoje odluke prema njima njihovom nestručnošću i greškama u radu. U svom odgovoru navodi kako se oko pravne osnovanosti svojih postupaka konzultirala s pravnom službom Ministarstva socijalne politike i mladih. Nakon odgovora ravnateljice i činjenice da se nepovoljno postupanje prema njima nastavilo, pritužiteljice su podnijele zahtjev za zaštitu dostojanstva temeljem čl.130. Zakona o radu, a zatim i pokrenule spor protiv Centra i Ravnateljice Centra. Tijekom postupka zaštite dostojanstva, Pravobraniteljica je pružila pravni savjet pritužiteljicama. Nakon što su pokrenule sudske sporove, Pravobraniteljica je zakonski bila obvezna zastati s radom na predmetu. U međuvremenu je Pravobraniteljica primila dopis od novoimenovane v.d. Ravnateljice Centra u kojem se obavještava da je ravnateljica, na čije postupanje su se prituživale pritužiteljice, razriješena s dužnosti. Vršiteljica dužnosti ravnateljice izričito navodi kako smatra da su pritužiteljice izuzetno stručne osobe te kako nepovoljno postupanje prema njima nije bilo uvjetovano objektivnim stručnim razlozima te da je zbog takvog postupanja štetu trpio cijeli radni kolektiv. Pritužiteljice su vraćene na radna mjesta s kojih su degradirane, a pravna služba Centra je dobila uputu da poduzme sve korake kako bi se sudski sporovi okončali mirnim putem.

3.2. PROJEKTI I AKTIVNOSTI PRAVOBRANITELJICE vezano za promicanje prava spolnih i rodnih manjina

3.2.1. Izrada novog zakonodavnog okvira o položaju istospolnih zajednica

Pravobraniteljica je tijekom 2013. sudjelovala u radu Stručne radne skupine Ministarstva uprave kojoj je dan mandat za izradu nacrtu prijedloga zakona kojim se planira sveobuhvatno urediti položaj istospolnih zajednica u Republici Hrvatskoj. Pravobraniteljica smatra kako bi zakonska rješenja koja su ugrađena u prijedlog Zakona o životnom partnerstvu uklonila sve nedoumice oko usklađenosti hrvatskog zakonodavstva s pravnom stečevinom Europske unije i zahtjevima koji za Republiku Hrvatsku proizlaze iz Europske konvencije o zaštiti temeljnih ljudskih prava i sloboda. Prijedlog navedenog Zakona je upućen u saborsku proceduru.

3.2.2. Usklađivanje prakse izdavanja potvrda u bračnom stanju

Pravobraniteljica je tijekom izvještajne godine zaprimila pritužbu od strane LGBT-udruga vezano za problematičnu praksu izdavanja potvrda o bračnom stanju od strane nadležnih tijela uprave, koje su hrvatski građani i građanke istospolne orijentacije pokušavali ishoditi kako bi mogli legalno stupiti u neki oblik registriranog istospolnog partnerstva ili braka u onim državama u kojim je stupanje u te zajednice omogućeno istospolnim osobama. Prema dosadašnjoj praksi, nadležna tijela uprave nisu bila sigurna imaju li mogućnost izdavati potvrdu o slobodnom bračnom stanju osobama koje su u drugim državama namjeravale sklopiti registrirano partnerstvo ili brak s obzirom da je na potvrdi stajala napomena koju su upravna tijela tumačila kao obvezu priznanja istospolnog braka sklopljenog u državama u kojima je to omogućeno.

Pravobraniteljica je Ministarstvu uprave ukazala na potrebu usklađivanja ovakve prakse s anti-diskriminacijskim jamstvima, kako bi se uklonile prepreke izdavanju potvrda o slobodnom bračnom stanju građanima/kama istospolne orijentacije koji se nisu nalazili u bračnoj zajednici, a kako bi mogli ostvariti svoja prava u trećim državama u skladu s njihovim zakonima. Ministarstvo uprave je prepoznalo problem na koji su mu ukazale LGBT-udruge i Pravobraniteljica te je izradilo **novi obrazac potvrde o slobodnom bračnom stanju**.

3.2.3. Aktivnosti Pravobraniteljice vezane uz zločin iz mržnje

Pravobraniteljica je tijekom izvještajne godine sudjelovala na nizu događanja vezanih uz tematiku suzbijanja zločina iz mržnje prema spolnim i rodnim manjinama.

Pravobraniteljica je u svibnju 2013., u suradnji s LGBT-udrugama,¹⁷⁵ povodom Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije, organizirala dva okrugla stola koja

¹⁷⁵ Zagreb Pride, Lezbijska organizacija Rijeka LORI, Queer Sport Split.

su paralelno održana su Zagrebu i Rijeci pod nazivom: „Drugačije društvo je moguće: društveni položaj LGBT zajednice u Zagrebi u Rijeci“.

Pravobraniteljica je izlagala na radionici koju je u Splitu organizirao Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH, kao jednu u nizu radionica na temu zločina iz mržnje. Pravobraniteljica je govorila o iskustvu institucije Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova u slučajevima zločina iz mržnje i primjerima iz prakse s naglaskom na slučajevima diskriminacije temeljem spola i spolne orijentacije, kao najčešće diskriminacijske osnove u kazneno-pravnom procesuiranju zločina i/ili govora mržnje.

Pravobraniteljica je izlagala na okruglom stolu o iskustvu institucije Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova u slučajevima zločina iz mržnje, koji je održan u organizaciji Ureda Vlade RH za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, a u okviru projekta Veleposlanstva Velike Britanije pod nazivom "Supporting the fight against hate crime". Time je Pravobraniteljica pridonijela jačanju kapaciteta ključnih dionika - policijskih službenika i službenica, državnih odvjetnika i odvjetnica, pravosudnih djelatnika i djelatnica te članova i članica radne skupine za suzbijanje zločina iz mržnje te predstavnika i predstavnicu organizacija civilnog društva.

Pravobraniteljica je o prisutnosti govora mržnje i homofobiji govorila u intervju kojeg je dala njemačkim medijima koji su izvještavali s ILGA-Europe konferencije održane u Zagrebu u rujnu 2013.

3.2.4. Međunarodne aktivnosti Pravobraniteljice vezane uz promicanje prava spolnih i rodni manjina

Pravobraniteljica je sudjelovala na prvoj regionalnoj konferenciji o pravima osoba istospolne orijentacije održanoj u Sarajevu u prosincu 2013., gdje su predstavljena iskustva Pravobraniteljice u pogledu suzbijanja homofobije i transfobije u Hrvatskoj.

Na inicijativu Veleposlanstva Sjedinjenih Američkih Država, Pravobraniteljica je na sastanku s gđom. Uzrom Zayo, v.d. pomoćnicom državnog tajnika za demokraciju i ljudska prava i radna prava koja je u listopadu 2013. boravila u posjetu Hrvatskoj, iznijela svoja iskustva vezana uz sudjelovanje u stručnoj radnoj skupini zaduženoj za izradu nacrtu prijedloga Zakona o životnom partnerstvu i položaju istospolne zajednice u Hrvatskoj općenito.

Pravobraniteljica je u suradnji s Veleposlanstvom Velike Britanije u veljači 2013. organizirala radni posjet predstavnika hrvatskih LGBT-udruga britanskoj udruzi Stonewall, koja predstavlja najveću LGBT-udrugu u Velikoj Britaniji. S obzirom da je Stonewall aktivno sudjelovao u izradi britanskog zakonodavstva vezanog uz položaj i prava istospolnih zajednica, svrha radnog posjeta bila je razmjena iskustva i dobre prakse.

3.2.5. Zaključna razmatranja i preporuke

Pravobraniteljica smatra kako je unatoč razvoju situacije vezanom uz referendum o ustavnoj definiciji braka došlo do određenog pomaka u položaju građana i građanki istospolne spolne orijentacije u hrvatskom društvu. Ovaj stav temelji prvenstveno na činjenici da je Republika Hrvatska postala članica Europske unije što je ovoj skupini građana donijelo određene pravne instrumente zaštite temeljem EU direktiva koje do članstva nisu imali na raspolaganju, ali i na do sada pokazanoj dobroj volji nadležnih tijela vlasti u pogledu izrade novog zakonodavnog okvira kojim će se sveobuhvatno urediti položaj istospolnih zajednica u Hrvatskoj te ispuniti zahtjevi koje Republike Hrvatska u tom pogledu ima kao članica Europske unije i Vijeća Europe. Pravobraniteljica smatra posebno vrijednim naglasiti postepeno, ali vidljivo povećanje društvene tolerancije i prihvaćenosti spolnih i rodni manjina u hrvatskom društvu što se najbolje očitava u razvoju obje povorke ponosa koje se za sada održavaju u Hrvatskoj. Istovremeno, Pravobraniteljica je svjesna kako u stvarnom životu još uvijek postoje brojne prepreke postizanju stvarne ravnopravnosti građana i građanki istospolne orijentacije. U tom smislu Pravobraniteljica smatra korisnim dati sljedeće preporuke:

- (1) Razmotriti donošenje zakonskih propisa kojima se uređuju jamstva obiteljskog života istospolnih zajednica koja proizlaze iz presude Europskog suda za ljudska prava *Vallianatos v. Grčke* iz studenog 2013. godine;
- (2) Uskladiti domaće zakonodavstvo u području slobode kretanja stranaca sa zahtjevima koji proizlaze iz Direktive 2004/38;
- (3) Uskladiti domaće zakonodavstvo u području azilantske zaštite sa zahtjevima koji proizlaze iz Direktive 2004/83;
- (4) Analizirati uspješnost sustava prikupljanja i obrade podataka vezane uz sudske sporove koji se na parničnim, upravnim, prekršajnim i kaznenim sudovima vode vezano uz diskriminacije na temelju seksualne orijentacije;
- (5) Uspostaviti sustav praćenja, prikupljanja i obrade podataka vezano uz zahtjeve istospolnih osoba za izdavanje boravišnih dozvola u Hrvatskoj u svrhu spajanja obitelji;
- (6) Uspostaviti sustav praćenja, prikupljanja i obrade podataka vezane uz zahtjeve istospolnih osoba za azilantskom ili supsidijarnom zaštitom zbog straha od progona radi seksualne orijentacije;
- (7) Razviti program stručnog usavršavanja za suce/sutkinje koji odlučuju u anti-diskriminacijskim sporovima.

3.3. PROBLEMI RODNO-DISFORIČNIH OSOBA

Tijekom izvještajnog razdoblja Pravobraniteljica je, na inicijativu predstavnika/ica udruge TransAid i Ženske sobe, održala sastanak povodom stupanja na snagu novog Zakona o državnim maticama kao i izmjena Zakona o zdravstvenoj zaštiti. Zaključeno je kako je potrebno što prije izraditi odgovarajuće podzakonske akte kojima bi se omogućila provedba Zakona o državnim maticama u vezi upisa činjenice promjene spola. Obzirom se radi o

postupku koji je uvjetovan određenim medicinskim zahvatima, očekuje se da će Ministarstvo zdravlja u zakonom predviđenom roku (60 dana) donijeti odgovarajući podzakonski akt i sastaviti *Nacionalno zdravstveno vijeće* kojemu je dana izričita ovlast davanja mišljenja vezanih uz pitanje promjene spola.

Pravobraniteljica je tijekom izvještajnog razdoblja postala članicom Radne skupine za izradu novog *Pravilnika o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije i utvrđivanja uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili života u drugom rodnom identitetu* (Pravilnik) osnovanoj pri Ministarstvu zdravlja. Novi Pravilnik bio bi provedbeni propis Zakona o državnim maticama. Sudjelovanje u Radnoj skupini je rezultat suradnje Pravobraniteljice s udrugom TransAid te inicijative Pravobraniteljice prema Ministarstvu zdravlja, pokrenute još u 2012., tijekom sastanaka s pomoćnicom ministra zdravlja i drugim predstavnicama ministarstva i Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje.

Naime, kako je već i ranije Pravobraniteljica ukazivala, kako u prethodnom izvješću, tako i u javnim nastupima, do sada rodno-disforične osobe nisu mogle učiniti ništa u promjeni svog pravnog statusa, osim promijeniti osobno ime. Nacionalno zdravstveno vijeće je davalo suglasnost za promjenu spola tek u slučaju da je osoba operativnim putem i fizički promijenila spol. Međutim, takvi slučajevi su bili rijetki. Kao prvo, potpuno je nejasno obavljaju li se takve operacije u Republici Hrvatskoj te tko ih obavlja. Kao drugo, trošak operacije i drugih potrebnih zahvata ne snosi HZZO. Kao treće, trošak operacija koje se mogu obaviti u inozemstvu padaju na teret osobe koje žele promijeniti spol. I kao zadnje, ali ne i najmanje bitno, ne znači nužno da svaka rodno-disforična osoba želi promijeniti spol isključivo operativnim putem. Nekima je dovoljan život u drugom rodnom identitetu koji je popraćen odgovarajućom pravnom potvrdom građanskog stanja, nekima je dovoljna terapija hormonima, dok će se neki doista odlučiti na kompletan operativni zahvat. Navedena pravna i faktična situacija je rodno-disforične osobe ostavljala u vakuumu koji im je onemogućavao normalno funkcioniranje u društvu, prije svega, izdavanje adekvatne dokumentacije – putovnice, osobne iskaznice, diplome i sl.

U Radnoj skupini je¹⁷⁶ dosad zauzet stav da se kao osnova za izradu novog Pravilnika uzme prijedlog istog Pravilnika, sastavljen od strane udruge TransAid u kojem je predloženo da se sastavi lista stručnjaka/inja liječnika/liječnica specijalista psihijatrije i endokrinologije te psihologa/inja koji/e bi bili/e ovlašteni/e za izradu mišljenja na temelju kojeg bi se donosilo rješenje o promjeni spola u matičnim knjigama, te da se u tu svrhu oformi referentni centar za rodno-disforične osobe. U tom smislu su svi sudionici/e sastanka dobili mogućnost staviti primjedbe na prijedlog teksta Pravilnika, a dogovoreno je i da se sastavi lista liječnika/ca i ostalih stručnjaka/inja koji bi bili ovlašteni davati mišljenje na kojima bi se temeljila izmjena promjene spola u maticama rođenih. Radna skupina gotovo je dovršila rad na tekstu Pravilnika, a Pravobraniteljica očekuje da će isti uskoro biti u potpunosti izrađen i stupiti na snagu tijekom 2014.

¹⁷⁶ U Radnoj skupini sudjeluju predstavnice Ministarstva zdravlja, liječnici specijalisti psihijatrije i endokrinologije, psihologinje, predstavnici/e udruga TransAid, Zagreb Pride i Kontra te predstavnici Pravobraniteljice za djecu.

U uskoj vezi s ostvarivanjem prava na promjenu spola stoji *Nacionalno zdravstveno vijeće* (NZV) koje bi, na temelju pribavljene propisane dokumentacije, trebalo donijeti odluku o tome dozvoljava li se osobi, koja je podnijela zahtjev, promjena spola radi života u drugom rodnom identitetu. Poznata je stvar da je sada važeći Pravilnik priznao promjenu spola, osim primjenom hormonalnih pripravaka i operacijom, i „na drugi način“. Također je činjenica da prema dotadašnjem Zakonu o zdravstvenoj zaštiti¹⁷⁷, to Vijeće nije imalo nadležnosti odlučivati po tom pitanju. I na to je Pravobraniteljica učestalo ukazivala u javnim istupima, nakon čega je tijekom izvještajnog razdoblja uslijedila izmjena istog Zakona. No, i nakon donošenja novog Zakona o zdravstvenoj zaštiti, iz same stilizacije čl.115. kojim se propisuju nadležnosti NZV-a, jasno je da je nadležnost o pitanjima promjene spola dodijeljena istom tijelu jer naprosto nije postojalo nikakvo drugo rješenje. U tom smislu, NZV nije dozvolilo niti jednu promjenu spola upisom u matične knjige. Jedno od rješenja novog Pravilnika bilo bi to da mišljenje o dozvoljivosti promjene spola daju liječnici s liste stručnjaka/inja koju bi оформilo Ministarstvo zdravlja iz redova onih koji se već bave rodno-disforičnim osobama iz različitih aspekata.

Također je Ministarstvo zdravlja preuzelo na sebe izabrati NZV kao tijelo koje daje odlučujuće mišljenje iz redova liječnika/ca kojima je poznata problematika rodno-disforičnih osoba. Međutim, usprkos najavama, do kraja izvještajnog razdoblja nisu bila poznata imena mogućih članova NZV-a niti je bio poznat podatak o tome kada bi isto moglo biti imenovano.

No, bez obzira na značaj Pravilnika u aktualnom trenutku, jasno je da isti neće i ne može riješiti druga pitanja bitna za rodno-disforične osobe, primjerice pitanje operativnih zahvata, manjih zahvata nakon operacije, hormonalne terapije te načina plaćanja nastalih troškova. Prema procjenama udruga, u ovom trenutku u Republici Hrvatskoj ima oko 200 rodno-disforičnih osoba koje zbog administrativnih i financijskih zapreka ne mogu riješiti svoj status. Zbog toga se Pravobraniteljica zalagala da se Pravilnikom izbjegne da o dozvoli promjene spola upisom u matične knjige rođenih odlučuje NZV ili neko drugo administrativno tijelo sličnih ovlasti, već da se, pri jednom ili nekoliko kliničkih bolničkih centara u Republici Hrvatskoj, osnuje referentni centar ministarstva (odnosno referentni centri), sukladno čl.112., 113. i 114. Zakona o zdravstvenoj zaštiti. Ondje bi rodno-disforične osobe dolazile radi pribavljanja dokumentacije potrebne za promjenu spola upisom u matične knjige, ali i radi svih drugih načina promjene spola. Referentni centar bi, za početak, uključio u rad sve liječnike/ce koje se bave rodnom disforijom, prikupljao potrebna iskustva i, sukladno kontaktima koje je TransAid uspostavio u zemljama koje takve situacije imaju potpuno riješene tako da u cijelosti ispunjavaju potrebe rodno-disforičnih osoba i pružaju svu pomoć i logistiku, organizirao operacije koje bi obavljali liječnici iz primjerice Nizozemske ili Njemačke. Međutim, navedeni Pravobraniteljin prijedlog (za sada) nije prihvaćen.

Osim toga, Pravobraniteljica smatra kako bi bilo uputno cjelokupnu problematiku riješiti posebnim zakonom, koji bi maksimalno zaštitio prava i interese rodno-disforičnih osoba i koji bi otklonio sve nedoumice oko medicinskih zahvata (manjih i većih) te potrebnih hormonalnih terapija, kao i utvrdio da trošak istih snosi HZZO, budući da se radi o

¹⁷⁷ Čl.115. Zakona o zdravstvenoj zaštiti, (pročišćeni tekst Narodne novine 22/14).

poremećaju koji je klasificiran u međunarodnoj klasifikaciji bolesti te problematici koju nije podesno niti moguće regulirati podzakonskim aktima. Valjalo bi svakako u takav zakon pretočiti pozitivne prakse ostalih zemalja Europske unije u kojima su opisani problemi riješeni na zadovoljavajući način u odnosu na rodno-disforične osobe, time što valja navesti kako mediji izvještavaju da, primjerice, Turska ima Zakon o promjeni spola već više od desetljeća.¹⁷⁸ S takvim mišljenjem Pravobraniteljice slažu se i pojedini pravni/e stručnjaci/kinje.

Kao potvrdu činjenici da je potrebno cjelokupno područje (medicinsko i administrativno) urediti zakonom, govore i očitovanja koje je Pravobraniteljica povodom jedne pritužbe dobila od KBC Zagreb i Dubrava te HZZO-a. KBC Zagreb navodi podatke iz kojih se može zaključiti da su operacije spola obavljane do 2006., da se više ne obavljaju zbog liječničke neekipiranosti te da zbog rizika da osoba koja je promijenila spol operativnim zahvatom iz nekog razloga izvrši samoubojstvo, postoji mogućnost odbijanja liječnika da obavljaju takve operacije pozivajući se na prigovor savjesti. Nasuprot tome stoji očitovanje KBC Dubrava kojim se navodi da se ondje takve operacije obavljaju zadnjih 15 godina na teret HZZO-a (najčešće odstranjenje grudiju, no i operacije spolnih organa), da je liječnički tim sastavljen od dobro educiranih kirurga koji se redovito educiraju na europskim i svjetskim kongresima. Ujedno se navodi da je i u KBC-u Zagreb moguće učiniti rekonstrukcijske postupke (misli se na rekonstrukciju spolnih organa). Ono što vrlo ohrabruje je stav KBC Dubrava o njihovoj sposobnosti i volji da obavljaju operacije promjene spola i potrebi da o tome informiraju na adekvatan način. Prema navodima HZZO-a, ta institucija snosi troškove hormonalne terapije ukoliko je indicirana po liječniku specijalistu. Međutim, ta informacija je proturječna informacijama koje Pravobraniteljice dobiva od rodno-disforičnih osoba, utoliko što ovi navode da HZZO hormonalnu terapiju plaća u ograničenom vremenskom razdoblju, a određene osobe je trebaju stalno, ili je trebaju dok ne riješe pristup operativnom zahvatu promjene spola, koje razdoblje zna trajati duže od vremena u kojem se hormonalna terapija plaća. Također HZZO stoji na stajalištu da trenutačno u Republici Hrvatskoj ne postoji konsenzus struke o tome je li promjena spola medicinski problem. Pravobraniteljica napominje da „konsenzus struke“ nije niti potreban za zaključak o tome je li rodna disforija medicinska indikacija za promjenu spola, budući da je ista pojava opisana kao poremećaj spolnog identiteta i to u međunarodnoj klasifikaciji bolesti, koja je na snazi i u primjeni u Republici Hrvatskoj. Već sama činjenica što u postupku promjene spola upisom u matice rođenih sudjeluju liječnici/e endokrinološke i psihijatrijske specijalizacije, ukazuje na to da se radi, između ostalog, i o medicinskom problemu.

¹⁷⁸ <http://www.jutarnji.hr/hzzo-platio-promjenu-spola-za-28-pacijenata/242762/>
<http://www.glasistre.hr/vijesti/print/bez-pomoci-za-zarobljene-u-vlastitu-tijelu-335705>
<http://queer.hr/1199/promijena-spola-u-hrvatskoj/>

RIZICI VIŠESTRUKKE DISKRIMINACIJE I POSEBNO OSJETLJIVE DRUŠTVENE SKUPINE

4.1. Žene u ruralnim područjima

Pravobraniteljica je i tijekom 2013. posebnu pažnju posvećivala ženama u ruralnim područjima, imajući u vidu kako se radi o posebno osjetljivoj društvenoj skupini izloženoj riziku višestruke diskriminacije.¹⁷⁹ Kao svojevrsan nastavak brojnih aktivnosti poduzetih u 2012.¹⁸⁰, Pravobraniteljica je u travnju 2013. sudjelovala na *radionici „Ravnopravnost spolova u ruralnom razvoju – osnaživanje žena u ruralnom društvu“* u organizaciji OGI (Organizacije za građanske inicijative) iz Drniša. Pravobraniteljica je sudionike/ice navedene radionice upoznala sa svojim terenskim obilascima županija tijekom 2012. te iskustvima iz susreta sa ženama iz ruralnih područja. Pritom se Pravobraniteljica osvrnula i na aktualna istraživanja o položaju žena u ruralnim područjima, mjerama iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova te na ulogu lokalnih zajednica i rodno budžetiranje najavivši istodobno aktivnosti planirane u 2013.

Vezano uz provedbu mjera iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova, za razdoblje 2011.-2015.¹⁸¹, Pravobraniteljica napominje kako ona sadrži poglavlje 1.4. pod nazivom *„Unaprijediti znanje i svijest o položaju žena u ruralnim područjima“*, a u kojem se nalaze dvije mjere (mjera br.1.4.1. i mjera br.1.4.2.). Iako je predviđeno da će se mjera br.1.4.1.¹⁸² provoditi u 2011.-2012., Pravobraniteljica je u svojem prošlogodišnjem Izvješću o radu zaključila kako je navedena mjera bila samo djelomično provedena¹⁸³. U odnosu na *mjeru*

¹⁷⁹ Prema čl.14. st.1. Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena *„Države stranke uzimaju u obzir posebne probleme s kojima se suočavaju žene na selu, kao i značajnu ulogu koju žene imaju u gospodarskom opstanku svoje obitelji, uključujući njihov rad u nenaplatnim područjima gospodarstva, te poduzimaju sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale primjenu odredaba ove Konvencije na žene na selu.“*

¹⁸⁰ Pravobraniteljica je tijekom 2012. aktivno sudjelovala u provedbi dva projekta koja obuhvaćaju problematiku žena u ruralnim područjima: projektu *„SEE WoRD – Žene Jugoistočne Europe u mreži za ruralni razvoj“* te projektu *„GARD – ravnopravnost spolova u ruralnom razvoju – osnaživanje žena u ruralnom društvu“*.

¹⁸¹ Više o provedbi svih mjera iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova, za razdoblje 2011.-2015. vidjeti u poglavlju koje se odnosi na provedbu navedenog dokumenta (Poglavlje 8. ovoga Izvješća).

¹⁸² Navedena mjera glasi: *„Osnovat će se radna skupina radi prikupljanja podataka o ženama u ruralnim područjima u području obrazovanja, zapošljavanja i samozapošljavanja, zdravstvene zaštite, očuvanja kulturne baštine i gospodarskog razvoja i izraditi akcijski plan utemeljen na rezultatima provedenih analiza.“*

¹⁸³ Ministarstvo Poljoprivrede je 13.07.2012. osnovalo Radnu skupinu radi prikupljanja podataka o ženama u ruralnim područjima. Međutim, Akcijski plan za promicanje i unapređivanje uloge i statusa žena u ruralnim područjima (2012-2013) do kraja 2013. nije bio izrađen.

br.1.4.2.¹⁸⁴, a koja se treba provoditi kontinuirano, Pravobraniteljica je uočila kako se navedena mjera tijekom 2013. *nije provodila*.¹⁸⁵ Imajući u vidu navedeno, Pravobraniteljica ukazuje kako bi nositelji navedene mjere trebali početi poduzimati aktivnosti u cilju njezine žurne provedbe.

Nadalje, Pravobraniteljica je u mjesecu rujnu 2013. sudjelovala na 3. izboru najuzornije seoske žene Koprivničko-križevačke županije¹⁸⁶ održanom 07.09.2013. u Đurđevcu, a kojom prilikom je održala uvodni govor.¹⁸⁷

Pravobraniteljica je sudjelovala i na 13. sjednici Odbora za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora (održanoj 05.02.2013.) na kojoj se, između ostaloga, raspravljalo o *Izvešću o poslovanju Hrvatske agencije za malo gospodarstvo u 2011.*, osvrnuvši se pritom na navedeno Izvešće. Naime, Izvešće je izazvalo niz pitanja vezano za poticanje učešća žena poduzetnica u kreiranju projekata, odobravanju zahtjeva za jamstva za investicije u gospodarstvu, posebnom bodovanju određenih društvenih skupina u ocjenjivanju projekata, dostupnost agencija na regionalnoj razini, uključivanje lokalne uprave u edukaciju žena poduzetnica i pisanje kvalitetnih projekata. Ukazano je i na najčešće razloge odbijanja zahtjeva jamstava kao što je odbijanje iz formalnih razloga (nepotpuna dokumentacija, neudovoljavanje propisanim kriterijima jamstvenih programa) i sl. Glede navedenog, Pravobraniteljica je prema iskazima žena poduzetnica ukazala na slabu informiranost žena poduzetnica na lokalnoj/regionalnoj razini gdje nisu upućene, informirane niti educirane za pisanje kvalitetnih programa čime se smanjuje i njihovo učešće u pristupnim jamstvima.

4.1.1. Zaključna razmatranja i preporuke

Žene u ruralnim područjima su izložene riziku višestruke diskriminacije, a koja je prisutna u svim područjima života. Posebno nepovoljan utjecaj za njih imaju patrijarhalno društvo i spolni stereotipi koji su, nažalost, još uvijek u znatnoj mjeri prisutni, i to posebice u ruralnim područjima. Navedeno je povezano i s problematikom obiteljskog nasilja kao i s problemom

¹⁸⁴ Navedena mjera glasi: „Jednom godišnje tiskati će se i objavljivati (statističke) publikacije temeljem prikupljenih podataka o ženama u ruralnim područjima u području obrazovanja, zapošljavanja i samozapošljavanja, zdravstvene zaštite, očuvanja kulturne baštine i gospodarskog razvoja.“

¹⁸⁵ Proizlazi iz očitovanja koja su Pravobraniteljici dostavili nositelji navedene mjere - Ministarstvo poljoprivrede, Državni zavod za statistiku, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Hrvatska obrtnička komora, županijska/lokalna povjerenstva za ravnopravnost spolova. Povjerenstvo za Ravnopravnost spolova Virovitičko-podravske županije navodi kako nema navedene statističke podatke obzirom kako se u nekoliko navrata susrelo s problemom dobivanja statističkih podataka razvrstanih po spolu od Agencije za plaćanje u poljoprivredi te je uputilo dopis prema navedenoj Agenciji i zatražilo od njih da poštuju Zakon o ravnopravnosti spolova i izrađuju statistiku razvrstanu po spolu, ali zatraženi odgovor do danas nije zaprimljen. Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Međimurske županije i Sisačko-moslavačke županije navode kako navedena mjera u 2013. nije bila provedena. Ostala povjerenstva se o navedenoj mjeri u svojim izvješćima nisu izričito očitovala pa je pravobraniteljica zaključila kako se navedena mjera u 2013. nije provodila niti od strane povjerenstava.

¹⁸⁶ Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Koprivničko-križevačke županije, na inicijativu predsjednice Povjerenstva Verice Rupčić, te u dogovoru i uz podršku Županije, pokrenulo je projekt prezentacije navedenog izbora. U 2013. održan je treći po redu navedeni izbor kojem je nazočio i župan Darko Koren te predsjednik Županijske skupštine Damir Felak.

¹⁸⁷ Izborna komisija, u kojoj je sudjelovala i predsjednica Odbora za ravnopravnost spolova Nansi Tireli, od 14 prijavljenih aktivnih i svestranih kandidatkinja koje žive na selu, bave se poljoprivredom i čuvaju tradiciju, kao najuzorniju izabrao je Anku Županić, kao prvu pratilju Josipu Resinec, a kao drugu pratilju Snježanu Ježin.

nezaposlenosti i otežanog zapošljavanja, a sve navedeno dovodi do izrazito nepovoljnog položaja žena u ruralnim područjima. Stoga Pravobraniteljica preporučuje:

(1) Daljnje sustavno osnaživanje žena u ruralnim područjima s obzirom da one predstavljaju značajan društveni potencijal.

(2) Aktivno provođenje mjere 1.4.2. iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova, za razdoblje 2011.-2015., a koja predviđa godišnje tiskanje i objavljivanje (statističke) publikacije temeljem prikupljenih podataka o ženama u ruralnim područjima u području obrazovanja, zapošljavanja i samozapošljavanja, zdravstvene zaštite, očuvanja kulturne baštine i gospodarskog razvoja.

4.2. Žene s invaliditetom

Žene i djevojke s invaliditetom su, prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom¹⁸⁸, posebno osjetljiva kategorija izložena riziku višestruke diskriminacije i to na svim područjima života. Stoga je Pravobraniteljica i tijekom 2013. kontinuirano pratila položaj žena i djevojk s invaliditetom te ukazivala na potrebu senzibilizacije društva i uklanjanja spolnih stereotipa.

Analizirajući pribavljene podatke Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (HZJZ)¹⁸⁹, proizlazi kako ukupan broj osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj iznosi 510.388¹⁹⁰ osoba, od čega je 202.275 žena s invaliditetom (udio od 39,63 %) i 308.113 muškaraca s invaliditetom (udio od 60,38 %). Uspoređujući navedene podatke s podacima za 2012., vidljivo je kako je spolna struktura osoba s invaliditetom gotovo nepromijenjena.¹⁹¹

Nadalje, iz podataka HZJZ-a o stručnoj spremi i obrazovanju osoba s invaliditetom, proizlazi kako 51,3% muškaraca s invaliditetom i čak 74,7% žena s invaliditetom nema osnovnu školu ili ima završenu samo osnovnu školu, dok 37,4% muškaraca i 18,8% žena s invaliditetom ima završenu srednju školu. Višu ili visoku stručnu spremu ima svega 4,2% muškaraca i 2,7% žena s invaliditetom. Navedeni podaci ukazuju kako *žene s invaliditetom još uvijek imaju niži stupanj obrazovanja u odnosu na muškarce s invaliditetom*, a što posljedično dovodi i do njihovog *nepovoljnijeg položaja na tržištu rada*. Naime, prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZ), na dan 31.12.2013. je u evidenciji Zavoda bilo registrirano ukupno 6.789 osoba s invaliditetom što iznosi 1,9% populacije nezaposlenih osoba prijavljenih u evidenciji Zavoda. Od ukupnog broja registriranih osoba s invaliditetom u HZZ-u, njih 59,58% su muškarci, a 40,42% su bile žene s invaliditetom. Nadalje vezano uz područje zapošljavanja, prema podacima HZZ-a proizlazi kako su tijekom 2013. bile zaposlene ukupno 1.744 osobe s invaliditetom, od čega muškarci čine udio od 62,67%, a žene s invaliditetom čine udio do 37,33% od ukupnog broja zaposlenih osoba s invaliditetom.¹⁹² Analizirajući sve

¹⁸⁸ Navedeno proizlazi iz čl.6. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (Narodne novine-Međunarodni ugovori 6/07).

¹⁸⁹ Navedeni podaci prikazuju stanje na dan 05.02.2014.

¹⁹⁰ Imajući u vidu navedeni podatak, proizlazi kako osobe s invaliditetom čine oko 12 % ukupnog stanovništva RH.

¹⁹¹ Naime, tijekom 2012. udio žena s invaliditetom iznosio je 39,8%, a udio muškaraca s invaliditetom bio je 60,2%.

¹⁹² Pritom se najveći broj muškaraca s invaliditetom zapošljavao u zanimanjima pomoćni kuhar, radnik u održavanju te administrativni službenik i pomoćni bravar dok se najveći broj žena s invaliditetom zapošljavao u zanimanjima pomoćna kuharica, čistačica, administrativna službenica te kuhinjska radnica.

navedene podatke, Pravobraniteljica uočava kako se žene s invaliditetom nalaze u nepovoljnijem položaju ne samo u odnosu na osobe bez invaliditeta, već i u odnosu na muškarce s invaliditetom, a što je svakako posljedica i stereotipa prema kojem o žene s invaliditetom nisu dovoljno „profitabilne“ u ekonomskom smislu.

Analizirajući podatke Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje (HZMO) vidljivo je kako je tijekom 2013. ostvareno 305.008 *invalidskih mirovina* od čega su muškarci ostvarili 213.230 mirovina (udio od 69,9%), a žene 91.778 mirovina (udio od 30,09%). Nadalje prema podacima HZMO-a evidentirano je 212 osoba kojima je utvrđeno tjelesno oštećenje u 2013., od toga su 144 muškarca (67,9%) i 68 žena (udio od 47,22%).

Posebnu pažnju Pravobraniteljica posvećuje problematici *obiteljskog nasilja nad ženama s invaliditetom*, a koja uključuje i socijalnu izolaciju i zanemarivanje kao poseban oblik obiteljskog nasilja specifičan upravo za žene s invaliditetom. U kontekstu navedenog Pravobraniteljica napominje kako, prema podacima HZJZ-a, 87% muškaraca i 75,5% žena s invaliditetom žive u obitelji dok istodobno 12,6 % muškaraca i čak 24 % žena s invaliditetom živi samo.¹⁹³

Žene s invaliditetom su izložene riziku višestruke diskriminacije i vezano uz ostvarivanje svojih spolnih i reproduktivnih prava, a što se očituje i u *pristupačnosti zdravstvenim uslugama te ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu*. U kontekstu navedenog od posebnog značaja je opremljenost zdravstvenih ustanova ginekološkim stolovima prilagođenim ženama s invaliditetom. Prema podacima Ministarstva zdravlja, upućen je upit svim zdravstvenim ustanovama koje imaju ginekološku djelatnost/ginekološke ordinacije (ukupno njih 230) te je dobiveno 114 odgovora iz kojih proizlazi kako 72 ginekološke ordinacije posjeduju ginekološki stol prilagođen ženama s invaliditetom, pri čemu je 130 takvih stolova. Međutim 42 ginekološke ordinacije ne posjeduju navedeni stol ili ga posjeduju, ali pristup ambulantni nije prilagođen osobama s invaliditetom. Navedeno se svakako odražava i na reproduktivna prava žena s invaliditetom. Prema podacima HZJZ-a, a koje je dostavilo Ministarstvo zdravlja, tijekom 2013. rodilo je 339 žena s invaliditetom što je 1,2% od registriranog broja žena s invaliditetom u dobnoj skupini od 15-49 godina.

Radi unaprjeđivanja društvenog položaja žena s invaliditetom, *Nacionalna politika za ravnopravnost spolova, za razdoblje od 2011.-2015. godine* u poglavlju 1.3. sadrži dvije mjere. Mjera 1.3.1. predviđa održavanje javnih tribina, okruglih stolova, konferencija i drugih aktivnosti o ljudskim pravima žena s invaliditetom¹⁹⁴, dok mjera br.1.3.2. predviđa da se u

¹⁹³ Prema podacima Zavoda za javno zdravstvo Dr. Andrija Štampar, 83 % muškaraca i 77 % žena s invaliditetom živi u obitelji dok 11% muškaraca i 17% žena s invaliditetom živi samo.

¹⁹⁴ Nositelji navedene mjere, Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH i županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova, u svojim izvješćima navode brojne aktivnosti poduzete u cilju provedbe navedene mjere. Tako Ured za ravnopravnost spolova navodi sudjelovanje u provedbi Kampanje „Bijele vrpce“ SOIH-a, sudjelovanje na skupu „Uspješne žene s invaliditetom u svijetu rada – ima li ih u RH?“, sudjelovanje na konferenciji povodom obilježavanja 5. obljetnice Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom, sudjelovanje na obilježavanju 03.12. – Međunarodnog dana osoba s invaliditetom 2013. i slične aktivnosti. Pojedina povjerenstva za RS navode kako surađuju i razmjenjuju podatke sa udrugama osoba s invaliditetom (Koprivničko-križevačka), pojedina su sudjelovala u aktivnostima koje su provodile udruge osoba s

programe rada županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova uvrste mjere za unaprjeđenje položaja žena s invaliditetom na lokalnoj razini.¹⁹⁵ Navedene mjere se provode.

U odnosu na *financiranje projekata* organizacija civilnog društva koje se odnose na problematiku žena s invaliditetom, iz očitovanja Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH proizlazi kako je tijekom 2013. financirano 5 projekata¹⁹⁶ iz područja poticanja uključenosti žena i mladih s invaliditetom u javni i politički život u ukupnom iznosu od 167.000,00 kn.

4.2.1. Aktivnosti Pravobraniteljice vezano uz suzbijanje nasilja nad ženama s invaliditetom

Imajući u vidu rizik višestruke diskriminacije kojem su izložene žene i djevojke s invaliditetom, Pravobraniteljica je, povodom obilježavanja Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama, sudjelovala na okruglom stolu pod nazivom „*Nasilje nad ženama s invaliditetom*“, a koji je organizirala Ženska soba i Mreža žena s invaliditetom. Pravobraniteljica je u svom izlaganju dala presjek anti-diskriminacijskog zakonodavstva i svojih nadležnosti u postupanju po pritužbama, a posebno se osvrnula na izloženost žena i djevojaka s invaliditetom riziku višestruke diskriminacije (temeljem spola i temeljem invaliditeta). Kako je Pravobraniteljica i u svojem prošlogodišnjem izvješću o radu značajnu pažnju posvetila navedenoj problematici, u svom izlaganju je iznijela i relevantne statističke podatke vezane uz diskriminaciju na području rada i zapošljavanja, medicinske skrbi, obrazovanja, političke participacije, zaštite seksualnih i reproduktivnih prava kao i obiteljskog nasilja. Pravobraniteljica je pritom istaknula kako zabrinjava podatak da je tijekom 2012. na Prekršajnom sudu obrađeno 45 slučajeva nasilja nad ženama s invaliditetom.

Pravobraniteljica je tijekom 2013. zaprimila pritužbu žene s invaliditetom, a vezano uz spolno uznemiravanje na radu te je nakon provedenog ispitnog postupka poslodavcu uputila upozorenje i odgovarajuću preporuku. Iako je tijekom 2013. zaprimljena samo jedna takva pritužba, Pravobraniteljica je svjesna da, nažalost, postoji znatan broj žena s invaliditetom koje su na svojim radnim mjestima izložene svim oblicima spolne diskriminacije. Međutim imajući u vidu trenutnu ekonomsku situaciju, a koja još više pogađa upravo žene s invaliditetom, Pravobraniteljica ukazuje kako zasigurno postoji znatna tzv. tamna brojka takvih slučajeva, ali koje žrtve iz različitih razloga (najčešće straha zbog otkaza) još uvijek ne prijavljuju nadležnim institucijama pa tako niti Pravobraniteljici. U nastavku se daje opis

invaliditetom (Virovitičko-podravska), a neka su, kao i tijekom 2012., kontinuirano surađivala sa Zavodom za zapošljavanje radi boljeg zapošljavanja žena s invaliditetom (Šibensko-kninska).

¹⁹⁵ Iako nije nositelj navedene mjere, Ured za ravnopravnost spolova navodi kako je do kraja 2013., mjera bila uvrštena u Akcijske planove Koprivničko-križevačke, Ličko-senjske, Međimurske, Požeško-slavonske, Primorsko-goranske, Varaždinske i Virovitičko-podravske županije te Grada Zagreba, a navedeno proizlazi i iz izvješća županijskih povjerenstava za RS o provođenju navedene mjere. Više o provedbi navedene mjere, kao i svih ostalih mjera, vidjeti u poglavlju koje se odnosi na provedbu Nacionalne strategije za ravnopravnost spolova.

¹⁹⁶ Navedene projekte provodili su Udruga za pomoć osobama s mentalnom retardacijom „Korak dalje“ Vukovar, Društvo osoba sa invaliditetom Podunavlje Vukovar, Centar za ženske studije Zagreb, „Bubamara“ Udruga osoba s invaliditetom Vinkovci te 2Ozana“ Udruga sa socijalno-humanitarnim ciljevima Zagreb.

slučaja žene s invaliditetom žrtve spolnog uznemiravanja, a u kojem je Pravobraniteljica tijekom 2013. provela ispitni postupak.

OPIS SLUČAJA (01-01/13-07) Pravobraniteljici se putem organizacije civilnog društva obratila I.L. iz P., žena s invaliditetom vezano uz spolno uznemiravanje na radnom mjestu od strane nadređenog R.P. Navodi kako uznemiravanje traje od 2006. kada joj je R.P. počeo udvarati ne prihvaćajući njezino odbijanje, da je vikao na nju i prijetio joj otkazom te da ju je omalovažavao pred drugim djelatnicima/icama. Opisuje uznemiravanje iz veljače 2007. tijekom službenog puta, a koje se nastavilo do danas te navodi kako se radi navedenog obraćala za pomoć i direktoru, ali bezuspješno obzirom se i sam direktor priklonio R.P. te je odgovornost za nastalu situaciju prebacivao na nju.

PODUZETE MJERE: Iz dostavljenog izvješća i dokumentacije proizlazi kako je direktor nedvojbeno imao saznanja o spolnom uznemiravanju pritužiteljice i prijetnjama otkazom, a radi čega je obavio razgovor sa R.P. koji je negirao sve navode o spolnom uznemiravanju navodeći kako je prijetio otkazom pritužiteljici *„u trenutku afekta te da je bio gnjevan na situaciju oko učestalog izbijanja djelatnice sa radnog mjesta“*. Nadalje direktor je bio upoznat i sa svim ostalim navodima pritužiteljice o spolnom uznemiravanju radi čega je, prema njegovim navodima, *„ispitao svaki slučaj koji je na kraju rezultirao dijametralno oprečnim stavom druge strane te potvrda treće strane u korist R.P.“* Obzirom na navedeno, vidljivo je kako poslodavac, unatoč nedvojbenim saznanjima o spolnom uznemiravanju pritužiteljice, nije proveo postupak zaštite njezinog dostojanstva na pravilan i zadovoljavajući način. Naime, u navedenom postupku je, nakon provedenog dokaznog postupka u cilju potpunog i istinitog utvrđenja činjenica, trebala bila donesena pisana i argumentirana odluka u kojoj bi se utvrdilo da li je uznemiravanja bilo, a što u konkretnom slučaju nije učinjeno. Stoga se uslijed navedenog u konkretnom slučaju nije u cijelosti niti moglo pravilno i potpuno utvrditi činjenično stanje čime je pritužiteljica i dalje bila izložena možebitnoj diskriminaciji na radnom mjestu te ostavljena u potencijalno diskriminirajućem položaju.

Pravobraniteljica je pritom posebno ukazala i na specifične okolnosti konkretnog slučaja obzirom kako je pritužiteljica *osoba s invaliditetom, samohrana majka djeteta sa invaliditetom* te da je kao takva izložena *riziku višestruke diskriminacije*, a što se smatra težim oblikom diskriminacije. Radi svega navedenog, Pravobraniteljica je poslodavcu uputila upozorenje te istodobno dala odgovarajuće preporuke za budući rad.

ISHOD: Poslodavac je obavijestio Pravobraniteljicu kako se djelatnik R.P. od 26.06.2013. nalazi u mirovini, kako se pritužiteljica dana 29.08.2013. vratila na posao te se nesmetano uklopila u rad sa kolegama/icama, o čemu je sastavljen i zapisnik koji je potpisala i sama pritužiteljica.

4.2.2. Zaključna razmatranja i preporuke

Imajući u vidu kako su žene s invaliditetom izložene riziku višestruke diskriminacije na svim područjima života, kao i brojim predrasudama i stereotipima (kako vezano uz invaliditet tako i vezano uz svoj spol), Pravobraniteljica preporuča:

(1) Daljnje osnaživanje žena s invaliditetom na svim područjima života.

(2) Kontinuiranu edukaciju stručnjaka/kinja kao i senzibilizaciju javnosti o položaju žena s invaliditetom.

4.3. Žene pripadnice nacionalnih manjina

Prema Zakonu o suzbijanju diskriminacije¹⁹⁷ zabranjena je diskriminacija na osnovi etničke pripadnosti te nacionalnog podrijetla (čl.1.st.1). Istim zakonom, kao i Zakonom o ravnopravnosti spolova¹⁹⁸ zabranjena je i diskriminacija temeljem spola. Obzirom na navedeno, vidljivo je kako su žene pripadnice nacionalnih manjina izložene riziku diskriminacije *po više osnova istodobno* (spol i etnička pripadnost, odnosno nacionalno podrijetlo), a što se prema čl.6.st.1. Zakona o suzbijanju diskriminacije smatra težim oblikom diskriminacije. Imajući u vidu navedena zakonska uporišta, Pravobraniteljica je tijekom 2013. pažnju usmjerila i na žene pripadnice nacionalnih manjina koje su kao takve izložene riziku višestruke diskriminacije i to u svim područjima života (područje rada i zapošljavanja, obrazovanja, političke zastupljenosti).¹⁹⁹

Prema podacima Ministarstva uprave, na dan 31.12.2013., u tijelima državne uprave u Republici Hrvatskoj bilo je ukupno 47.440 zaposlenih državnih službenika/ica, od čega 27.248 muškaraca (udio od 57,43 %) i 20.192 žene (udio od 42,56 %). Nadalje, u tijelima državne uprave zaposleno je ukupno 2.147 pripadnika/ica nacionalnih manjina (udio od 4,52% svih zaposlenih u tijelima državne uprave), od čega je 1.215 muškaraca (udio od 56,59% svih zaposlenih pripadnika/ica nacionalnih manjina) i 932 žene (udio od 43,4% svih zaposlenih pripadnika/ica nacionalnih manjina).²⁰⁰

Pravobraniteljica posebno ukazuje na činjenicu kako na područjima od posebne državne skrbi nacionalna pripadnost ostaje problem prilikom ostvarivanja prava na zapošljavanje, a navedeno posebno pogađa upravo žene pripadnice nacionalnih manjina.

Nacionalna politika za ravnopravnost spolova, za razdoblje 2011.-2015., u poglavlju 1.2. „Unaprijediti društveni položaj žena pripadnica nacionalnih manjina“ sadrži četiri mjere od kojih se tri²⁰¹ trebaju provoditi kontinuirano. Pritom se mjere 1.2.3. i 1.2.4. odnose samo na Romkinje dok mjera 1.2.1. predviđa održavanje javnih tribina, okruglih stolova, konferencija i drugih aktivnosti o ljudskim pravima pripadnica nacionalnih manjina.²⁰²

¹⁹⁷ Narodne novine 85/08, 112/12.

¹⁹⁸ Narodne novine 82/08.

¹⁹⁹ Prema podacima Pučke pravobraniteljice, njezin Ured je tijekom 2013. zaprimio ukupno 42 pritužbe koje se odnose isključivo na diskriminaciju temeljem etničke pripadnosti ili nacionalnog podrijetla, a diskriminacija temeljem navedenih diskriminativnih osnova pritužena je u još 75 pritužbi upućenih zbog višestruke diskriminacije. Od 42 pritužbe koje su se odnosile isključivo na diskriminaciju temeljem etničke pripadnosti ili nacionalnog podrijetla, njih 34 se odnosi na diskriminaciju žena.

²⁰⁰ Iz navedenog je vidljivo kako udio žena pripadnica nacionalnih manjina u ukupnom broju svih zaposlenih državnih službenika/ica u tijelima državne uprave iznosi 1,96%.

²⁰¹ Mjere br. 1.2.1., 1.2.3. i 1.2.4.

²⁰² Vezano uz provedbu navedene mjere, **Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina** navodi kako je u suradnji sa Savjetom za nacionalne manjine organizirao tri seminara za vijeća i predstavnike nacionalnih manjina te predstavnike jedinica lokalne i regionalne (područne) samouprave koji su održani 26.03.2013. u Karlovcu, 11.06.2013. u Splitu i

4.3.1. Žene Romkinje

Iako su žene pripadnice svih nacionalnih manjina izložene riziku višestruke diskriminacije, posebno je nepovoljan položaj žena Romkinja, a imajući u vidu izrazito patrijarhalno društvo u kojem one žive. Pravobraniteljica je stoga i u svojem dosadašnjem radu značajnu pažnju posvećivala upravo ženama Romkinjama.²⁰³

Vezano uz područje *rada i zapošljavanja žena Romkinja*, iz podataka Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZ) proizlazi kako je krajem prosinca 2013. bilo evidentirano 363.411 nezaposlenih osoba od čega su njih 5.059 bili/e pripadnici/ice romske nacionalne manjine (udio od 1,39% svih nezaposlenih osoba). Od navedenog broja nezaposlenih osoba romske nacionalne manjine, njih 2.424 su bile žene (čine udio od 47,91% svih nezaposlenih osoba romske nacionalne manjine).

Iz podataka Ministarstva uprave proizlazi kako je u tijelima državne uprave (na dan 31.12.2013.) bilo zaposleno ukupno pet muškaraca Roma i svega jedna žena Romkinja. Glavni faktor otežanog zapošljavanja nezaposlenih osoba romske nacionalne manjine, a posebice žena Romkinja, je slaba razina njihovog obrazovanja.²⁰⁴ Imajući u vidu navedeno, HZZ je tijekom 2013., u mjere poticajnog zapošljavanja uključio 757 osoba romske nacionalne manjine od čega je 255 žena (udio od 33,68%).²⁰⁵ Dakle, iako žene Romkinje²⁰⁶ čine udio od gotovo 48% osoba nezaposlene romske populacije u Republici Hrvatskoj, one su se u znatno manjoj mjeri zapošljavale putem navedenih mjera poticajnog zapošljavanja HZZ-a (u samo 33,68% slučajeva). Navedeno ukazuje na znatno nepovoljniji položaj žena Romkinja unutar same romske populacije, odnosno na njihov *nepovoljniji položaj ne samo u odnosu na žene koje nisu Romkinje, već i u odnosu na muškarce Rome*.

15.11.2013. u Čakovcu, a na seminarima se, između ostaloga, raspravljalo i o zastupljenosti žena u vijećima nacionalnih manjina te njihovoj ulozi u donošenju odluka vezanih za položaj nacionalnih manjina. **Ured za ravnopravnost spolova** navodi kako je uz njegovu potporu 28.05.2013. održana regionalna manifestacija „Dani Kraljice Teute“ u organizaciji Kluba albanskih žena Hrvatske „Kraljica Teuta“. Iz izvješća **županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova** vidljivo je kako su se održavale brojne aktivnosti vezano općenito uz položaj žena i pitanje rodne ravnopravnosti, ali naglasak pritom nije bio i na ženama pripadnicama nacionalnih manjina.

²⁰³ Tako je Pravobraniteljica tijekom 2011. provela istraživanje pod nazivom: „*Besplatna pravna pomoć i ISTRAŽIVANJE o Romkinjama kao korisnicama prava na BPP*“, a koje je objavljeno u Izvješću o radu za 2011.

²⁰⁴ Naime prema podacima HZZ-a, 68,7% pripadnika/ca romske nacionalne manjine nema školu ili ima nezavršenu osnovnu školu, 23,9% ima završenu osnovnu školu, trogodišnju srednju školu ima 6,3%, a četverogodišnju srednju školu ima 1,04%. Svega 4 osobe imaju završenu višu školu, a dvije osobe imaju završen fakultet.

²⁰⁵ Tako je kroz mjeru *Sufinanciranje zapošljavanja osoba romske nacionalne manjine u trajanju od 24 mjeseca* sufinancirano zapošljavanje za 17 osoba romske nacionalne manjine od čega je 6 žena (udio od 35,29%). Nadalje kroz mjeru *Sufinanciranje/financiranje obrazovanja osoba romske nacionalne manjine* financirano je obrazovanje za 15 osoba romske nacionalne manjine od čega je pet žena Romkinja (udio od 35,71%), kroz mjeru *Javni radovi* zaposleno je ukupno 717 osoba romske nacionalne manjine od čega je 241 žena (udio od 33,61%), u mjeri *Stručno osposobljavanje za rad bez zasnivanja radnog odnosa nezaposlenih mladih osoba romske nacionalne manjine koji su završili srednjoškolsko obrazovanje u četverogodišnjem trajanju i visokoškolsko obrazovanje* ukupno je uključena 1 žena Romkinja, a kroz mjeru *Sufinanciranje samozapošljavanja osoba romske nacionalne manjine* dodijeljena je potpora za samozapošljavanje za 7 osoba romske nacionalne manjine od čega su dvije žene (udio od 28,57%).

²⁰⁶ Prema podacima HZZ-a za 2013.

Obzirom da je zapošljavanje žena Romkinja u uskoj vezi i s razinom njihovog obrazovanja, Pravobraniteljica je pribavila podatke Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta o *odgoju i obrazovanju pripadnika/ica romske nacionalne manjine* u školskoj godini 2013./2014. Iz dostavljenih podataka vidljivo je kako je sustav predškolskog odgoja pohađalo 390 djece romske nacionalne pripadnosti od čega je 210 djevojčica (udio od 53,8 % romske djece) dok je programom predškole bilo obuhvaćeno 379 djece romske nacionalne pripadnosti od čega je 195 djevojčica (udio od 51,45% romske djece). Nadalje, u sustavu osnovnoškolskog obrazovanja bilo je 5.470 učenika/ica Roma/kinja od čega je 2.701 učenica Romkinja (udio od 49,37%). U sustavu srednjoškolskog obrazovanja bilo je 586 učenika/ica Roma/kinja od čega je 258 učenica (udio od 44,02%) dok je u sustavu visokoškolskog obrazovanja bilo 23 studenata/ica Roma/kinja od čega je 16 djevojaka (udio od 69,56%).

Dakle iz navedenih podataka proizlazi kako su djevojčice Romkinje u sustav predškolskog odgoja i programa predškole uključene u gotovo jednakoj mjeri kao i dječaci Romi, međutim njihov udio opada u sustavu osnovnoškolskog obrazovanja, a još više i u sustavu srednjoškolskog obrazovanja. Unatoč padu broja učenica Romkinja u sustavu osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja, njihov udio ipak značajno raste u sustavu visokog obrazovanja.

Upravo radi poboljšanja društvenog položaja žena Romkinja nužno je poticati njihovo *osnaživanje i putem organizacija civilnog društva koje će promicati njihova prava*. U kontekstu navedenog, Savjet za nacionalne manjine navodi kako od 2003. sufinancira izdavanje časopisa „Budućnost“ Udruge žena Romkinja Bolja budućnost. Prema podacima Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, za projekte Osvještivanje žena – pripadnica nacionalnih manjina o ljudskim pravima tijekom 2103. bilo je izdvojeno 100.000,00 kn.²⁰⁷

Nacionalna politika za ravnopravnost spolova, za razdoblje 2011.-2015. godine sadrži dvije mjere (1.2.3.²⁰⁸ i 1.2.4.²⁰⁹) koje se odnose samo na žene Romkinje i čiji nositelj je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

²⁰⁷ Od čega je Udruzi žena Romkinja „Romsko srce“ iz Jagodnjaka za projekt pod nazivom „Osvijestimo se“ dodijeljeno 30.000,00 kn.

²⁰⁸ Mjera 1.2.3. predviđa povećanje broja stipendija i subvencija za srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje Romkinja, sukladno njihovim zahtjevima. Iz podataka Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta vidljivo je kako je u školskoj godini 2012./2013. dodijeljeno ukupno 480 stipendija srednjoškolskim učenicima/icama Romima/kinjama od čega je 286 učenika i 194 učenice (udio od 40,41%). Usporedbe radi, tijekom školske godine 2011./2012. Ministarstvo je financiralo 421 srednjoškolskog učenika/icu (201 učenika i 220 učenika) te 29 studenata/ica (19 studentica i 10 studenata). Ministarstvo je osiguravalo stipendije svim studentima/icama pripadnicima/icama romske nacionalne manjine koji je zatraže uz pretpostavku da se izjašnjavaju kao pripadnici/ice romske nacionalne manjine. U akademskoj godini 2011./2012. stipendije je dobivalo 28 studenata/ica (9 studenata i 19 studentica), a stipendija je iznosila 1.000,00 kn mjesečno tijekom 10 mjeseci.

²⁰⁹ Mjera 1.2.4. predviđa unaprjeđivanje prikupljanja statističkih podataka u području odgoja i obrazovanja djevojčica i djevojaka pripadnica romske nacionalne manjine, a iz očitovanja Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta proizlazi kako se svi podaci o pripadnicima/icama romske nacionalne manjine sustavno prikupljaju te vode prema spolu.

4.3.2. Aktivnosti Pravobraniteljice

Pravobraniteljica je sudjelovala na okruglom stolu pod nazivom: „Ostvarivanje prava na zapošljavanje pripadnika nacionalnih manjina u javnim službama i osiguravanje rodne ravnopravnosti u 2012.“²¹⁰ Pravobraniteljica se u svom izlaganju²¹¹ posebno osvrnula na problem višestruke diskriminacije žena pripadnica nacionalnih manjina te na rodnu dimenziju predmetnog istraživanja. Također, Pravobraniteljica je naglasila da žene pripadnice nacionalnih manjina predstavljaju posebnu ranjivu skupinu koja je izložena *znatno većem riziku od socijalne isključenosti*²¹² te ih stoga treba dodatno osnaživati. Osvrnula se i na položaj žena u ruralnim područjima te na pasivnost žena vezano uz ostvarivanje njihovih prava. Naime, žene (pa tako i pripadnice nacionalnih manjina) još uvijek nisu u dovoljnoj mjeri informirane o svojim pravima, a što se može povezati sa patrijarhalnim društvom i prisutnim spolnim stereotipima. Bitno je uočiti da se rizik diskriminacije bitno povećava istovremenom pripadnošću dvjema ranjivim skupinama. Pravobraniteljica je također podsjetila da je Republika Hrvatska ratificirala niz međunarodnih konvencija koje štite i promiču ljudska prava manjina, a 2002. usvojila je i Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina te da se pravni okvir koji osigurava zaštitu prava žena naslanja, između ostalog, i na Konvenciju Ujedinjenih naroda o sprječavanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW konvencija), dok su u domaćem zakonodavstvu ključni Zakon o ravnopravnosti spolova i Zakon o suzbijanju diskriminacije. Zabrinjava što su službeni podaci o položaju žena, pripadnica manjinskih skupina nedostatni i sporadični²¹³, ne provode se sustavno, već se izvode uglavnom iz istraživanja organizacija civilnoga društva.

Rezultati istraživanja Srpskog demokratskog foruma u 10 lokalnih samouprava obuhvaćenih istraživanjem (Beli Manastir, Dvor, Glina, Gvozd, Hrvatska Kostajnica, Plaški, Vojnić, Vukovar, Gračac, Knin) u okviru projekta „Ostvarivanje prava na zapošljavanje pripadnika nacionalnih manjina u javnim službama i osiguravanje rodne ravnopravnosti u 2012.“ pokazali su između ostalog da u svih 10 lokalnih samouprava žene pripadnice srpske nacionalnosti čine više od 50% srpske manjine (od 50-54%) te je zaposleno ukupno 2.476 osoba od čega 1.294 (52%) žena. Nadalje, ukupno zaposlenih žena pripadnica nacionalnih manjina zaposlenih u javnim službama je 274 ili 11% od ukupno zaposlenih, ili 21% od ukupno zaposlenih žena u javnim službama. Ukupno je 239 žena srpske nacionalnosti što je 10% u ukupnom broju zaposlenih u javnim službama, 18% u ukupnom broju zaposlenih žena

²¹⁰ U organizaciji Srpskog demokratskog foruma i su-organizaciju Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, 01.02.2013., u prostorijama Gradske vijećnice Grada Zagreba. Predstavljeni su rezultati istoimenog istraživanja provedeni od strane Srpskog demokratskog foruma.

²¹¹ Govornici skupa su istaknuli važnost istraživanja koje je proveo SDF na području 10 jedinica lokalne samouprave, a u kojem je analizirano učešće pripadnika/ica nacionalnih manjina u javnim službama te zastupljenost žena i žena pripadnica nacionalnih manjina. Navedeno istraživanje je provedeno u okviru projekta koji je financirao Institut otvoreno društvo za Hrvatsku te sufinancirao Savjet za nacionalne manjine. Istaknuli su potrebu povećanja broja zaposlenih pripadnika/ica nacionalnih manjina na lokalnoj razini kao i potrebu njihove integracije. Također je spomenut postojeći zakonski okvir, prvenstveno Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina kao i pitanje njegove provedbe u praksi.

²¹² Žene pripadnice nacionalnih manjina izložene su većem riziku od socijalne isključenosti u područjima u kojima se i danas osjećaju posljedice rata kao što su neimaština, nezaposlenost, nenaseljenost te smanjena ekonomska aktivnost.

²¹³ S tim u vezi, i Preporuka Odbora Konvencije o sprječavanju svih oblika diskriminacije žena odnosi se na poticanje Hrvatske da prikupi više podataka o ženama pripadnicama manjina, a posebice Romkinja i Srkinja.

u javnim službama i 87% u ukupnom broju žena pripadnica nacionalnih manjina u javnim službama.

Pravobraniteljica smatra da je neophodno sakupiti više podataka i sakupljati ih sustavno o ženama pripadnicama nacionalnih manjina u raznim područjima javnog života, pogotovo na tržištu rada i u obrazovanju kako bi se otkrile žarišne točke i kako bi se njihov položaj mogao poboljšati.

4.3.3. Zaključna razmatranja i preporuke

Žene pripadnice nacionalnih manjina izložene su riziku višestruke diskriminacije te se nalaze u dvostruko nepovoljnijem položaju (temeljem spola i nacionalne pripadnosti) i kao takve su izložene i riziku socijalne isključenosti. Pritom je posebno nepovoljan položaj žena Romkinja, a obzirom na nisku razinu njihovog obrazovanja kao i na izrazito patrijarhalno društvo romske nacionalne manjine. Stoga je za poboljšanje položaja žena pripadnica svih nacionalnih manjina nužno poticati njihovo obrazovanje i uključivanje na tržište rada. Pravobraniteljica preporučuje:

- (1) Poticati socijalnu uključenost žena pripadnica nacionalnih manjina u sve društvene aktivnosti kao i njihovo sudjelovanje u političkoj participaciji,
- (2) Senzibilizacija društva o položaju žena pripadnica nacionalnih manjina.

4.4. Žene u kaznionicama

Tijekom izvještajnog razdoblja, Pravobraniteljica je obišla Kaznionicu i Odgojni zavod u Požegi, koji obuhvaćaju Odjel za maloljetnice, poluotvoreni te zatvoreni odjel za kažnjenice te zatvor i Kaznionicu za maloljetne osobe. Tom prilikom Pravobraniteljica je razgledala uvjete i način smještaja kažnjenica, ali i kažnjenika, razgovarala s pravosudnim osobljem, odgajateljicama i odgajateljima.

Život žena na izdržavanju kazne zatvora nije često ispitivan niti analiziran. Jedno sveobuhvatno i značajno istraživanje „Značajke života i tretman žena u zatvoru“ provedeno je 2004.²¹⁴ Stoga je Pravobraniteljica od Uprave za zatvorski sustav prikupila podatke o zatvorenicama i uvjetima izdržavanja zatvorskih kazni. Prema podacima dostavljenima po Upravi za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa, na dan 07.10.2013., u Kaznionici je bilo 115 kažnjenica, dok je kapacitet iste ustanove 135 osoba. Od toga je 49 žena raspoređeno u zatvoreni odjel, 37 u poluotvoreni, te u otvoreni 29. U bijegu se nalazila jedna zatvorenica. Prosječna dob zatvorenice bila je 45 godina, najstarija je imala 74, a najmlađa 24 godine. 59 ih je živjelo u braku ili izvanbračnoj zajednici, 20 ih je bilo neudano, 21 razvedeno, 7 udovica, te 7 udovica koje su to postale kaznenim djelom na štetu supruga. Najviše ih se nalazilo u zatvoru zbog kaznenih djela protiv imovine - 28, zbog zlouporabe opojnih droga –

²¹⁴ ZNAČAJKE ŽIVOTA I TRETMANA ŽENA U ZATVORU (2004), izvorni znanstveni rad, autori: Zoran Šućur, Pravni fakultet u Zagrebu i Vladimira Žakman-Ban, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet u Zagrebu.

21, zbog ubojstva - 19, zbog zlorabe položaja i ovlasti, pronevjere, primanja mita - 17 (ostala počinjena kaznena djela po redoslijedu zastupljenosti počinjenja: prijevara u gospodarskom poslovanju, zloraba ovlasti u gospodarskom poslovanju, izazivanje prometne nesreće, zapuštanje i zlostavljanje djeteta i dr. srodna djela, krivotvorenje isprava i ovjera neistinitog sadržaja, spolni odnošaj s djetetom i rodoskvrnuće u produljenom trajanju te udruživanje za počinjenje kaznenog djela). Raspon kazni je raznolik, od najkraće 6 mjeseci do 1 godine - 5 kažnjenica, do kazne dugotrajnog zatvora (20-30 g. i 30-40 g.) - 2 kažnjenice. Najzastupljenije su kazne od 1-5 g. zatvora - 83 kažnjenice. Prosječna kazna je 4 godine, najniža 7 mjeseci, a najviša 32 godine.

20 zatvorenica ima izrečenu mjeru liječenja od ovisnosti o opijatima, 10 zatvorenica mjeru liječenja od ovisnosti o alkoholu te 2 s mjerom psihijatrijskog liječenja. Kaznu izdržavaju i 2 strane državljanke. Najviše zatvorenica (60) ima završenu srednju školu, zatim ih je 16 s visokom školom i 23 sa završenom osnovnom školom, 11 ih nema završenu osnovnu školu.

Od svih zatvorenica, samo njih 8 nije radno angažirano na poslovima koje organizira kaznionica. Zatvorenice imaju mogućnost sudjelovanja u slobodnim aktivnostima, od sportskih, preko literarnih do likovnih radionica i radionica ručnog rada.

U okviru Kaznionice postoji i Odjel za roditelje, gdje naizmjenice rade 2 zatvorenice i u kojem je u vrijeme posjete Pravobraniteljice bilo dvoje djece s majkama.

Pogodnosti češćih dodira s vanjskim svijetom (izlasci) koriste zatvorenice sa svih odjela-zatvorenog, poluotvorenog i otvorenog, i to najviše pogodnost izlaska u grad (48) i odlazak u mjesto prebivališta (27). Odlazak na godišnji odmor u mjesto prebivališta koristilo je 10 zatvorenica, no ne i one koje kaznu izdržavaju u zatvorenom odjelu. Tijekom 2012. samo 3 zatvorenice su zlorabile pogodnosti izlaska. U izvještajnom razdoblju zatvorenice su primile ukupno 883 posjete, od kojih su se 365 odvijale uz nadzor, a 251 u obliku izlaska u grad.

Tijekom 2013., za razliku od 2012., broj primijenjenih stegovnih mjera gotovo se prepolovio. Naime, tijekom 2012. provedeno je 38 stegovnih postupaka u kojima su izrečene stegovne mjere prema 32 zatvorenice, dok je tijekom 2013. provedeno 17 stegovnih postupaka kojima su izrečene stegovne mjere prema 21 zatvorenici.

Iz podataka o klubu liječenih ovisnika (KLO) i liječenih alkoholičarki (KLA) slijedi zanimljiv podatak - od ukupno 20 ovisnika (9 kojima su izrečene zaštitne mjere liječenja i 11 koje su kao takve procijenjene od strane stručnog tima), 2 su počiniteljice ubojstva, dok je od 10 ovisnika o alkoholu (5 sa izrečenom zaštitnom mjerom liječenja od ovisnosti i 5 po procjeni stručnog tima), njih 7 počinilo ubojstvo, odnosno pokušaj ubojstva.

Iz izloženih podataka moglo bi se zaključiti da je prosječna zatvorenica žena srednje dobi (45 godina života), srednje stručne spreme, udana ili živi u izvanbračnoj zajednici, zatvorske kazne izrečene u rasponu od 1-5 godina (prosječno 4 godine) radi počinjenja imovinskog delikta - krađe i sl.

U odnosu na uvjete izdržavanja zatvorske kazne, Pravobraniteljica je zamijetila kako se aktivnosti i područja rada na kojima su zatvorenice angažirane uglavnom svode na poslove u uslužnim djelatnostima, krojačkoj radionici, kuhinji, praonici rublja, negovateljske poslove u Odjelu za roditelje, koji poslovi bi se mogli okarakterizirati stereotipno kao tipično „ženski“ poslovi, iako zatvorenice rade i u poljoprivrednoj radionici i na održavanju i čišćenju zelenih površina. Aktivnosti u slobodnom vremenu su takve da bi se njima mogli baviti i muškarci – likovna i glazbena radionica, literarna i dramska skupina te novinarska, sportska i informatička sekcija. Također nema podataka o tome koliko je od 11 zatvorenica sa nezavršenom osnovnom školom nastavilo školovanje u okviru izdržavanja zatvorske kazne (iako to, naravno, ovisi i o dobi svake zatvorenice).

Jedina ženska kaznionica u RH je ova u Požegi. Navedeno predstavlja problem onim ženama koje na izdržavanje zatvorske kazne dolaze iz južnih dijelova zemlje (posjete i eventualni odlasci u mjesto prebivališta vikendom su im otežani). U zakonom propisanim okolnostima dio kazne je moguće izdržavati (ili se izdrži tijekom trajanja kaznenog postupka) u lokalnim zatvorima, ondje gdje postoje ženski odjeli, no to se ne odnosi na cijelu kaznu, već samo na dio.

U odnosu na kapacitet Kaznionice u Požegi, dio namijenjen ženama nije niti do kraja popunjen, dok je dio namijenjen muškarcima prekapacitiran – 98 zatvorenika ondje izdržava kaznu zatvora, dok je u kaznionici mjesta za 94 kažnjenika.

4.4.1. Istraživanje o kažnjenicama i njihovom statusu u kaznionici u Požegi

Tijekom posjete Kaznionici, Pravobraniteljica je posebno razgovarala i sa zatvorenicama koje su izrazile želju za razgovorom. Prilikom obilaska zatvora, Pravobraniteljica je anonimno anketirala zatvorenice na okolnosti boravka u zatvoru. Anketa je bila anonimna, a svrha joj je bila upoznavanje sa vrstom počinjenog kaznenog djela, odnosa zatvorenica prema djelu i prema drugima kažnjenicama, osoblju i eventualnoj obitelji te ispitivanje uvjeta u kojima zatvorenice svakodnevno borave, poslova koje obavljaju, visine plaćanja, stegovnim mjerama, načinima kontakta s obitelji i dr. Anketne listiće ispunilo je 80 zatvorenica od ukupno 115 (69,5% od ukupnog broja), koji su analizirani.

Analizom kaznenih djela dolazi se do zaključka da među ispitanicama ima najviše onih koje su počinile *kaznena djela* posjedovanja opojnih droga radi prodaje (čl.173.st.2.²¹⁵ - (19,5%), zatim slijedi kazneno djelo prijevare (17,5%) zlorabom položaja i ovlasti, zlorabom ovlasti u gospodarskom poslovanju (12,5%), ubojstvo (11,25 %), krađa (8,7%) zlorabom položaja (7,5%), prometna nesreća (5%) te po jedan slučaj zapuštanja i zlostavljanja maloljetnika, pokušaja ubojstva, spolnog odnosa sa djetetom, ugrožavanja sigurnosti opće-opasnom radnjom, ucjene i utaje poreza.

²¹⁵ Kazneni zakon, Narodne novine 110/97.

Izrečene kazne su rasponu od 1-20 godina. Sveukupno je izrečeno 11 zaštitnih mjera liječenja od ovisnosti-6 od alkohola i 5 od ovisnosti o opijatima. Od 6 osoba koje su pod zaštitnom mjerom liječenja od ovisnosti o alkohola - 4 su počinile ubojstvo, dok su osobe s izrečenom mjerom liječenja od ovisnosti o opijatima, počinile isključivo kaznena djela protupravnog posjedovanja opijata te posjedovanja opijata radi preprodaje.

Gotovo sve zatvorenice su *uključene u rad* (od njih 80 samo 4 ne rade - 5%), koji je plaćen, time što 30% plaće predstavlja štednju i zatvorenice ga ne mogu trošiti, već taj iznos dobivaju prilikom napuštanja kaznionice radi toga što su odslužile kaznu. Što se tiče vrste zanimanja, radi se o onima koja su potrebna za svakodnevno funkcioniranje – kuhanje, pečenje kruha, pranje odjeće, uređenje okoliša, rad za vanjsku proizvodnju (TD Orljava) ili prodaju.

Od 80 zatvorenica, samo njih 5 (6,25%) se uključilo u *programe stjecanja novih vještina* – 1 za kuharicu, 1 za njegovateljicu, 1 za informatičkog operatera, a 1 pohađa tečaj „Zatvorenik-roditelj“. Posebno je pohvalno što jedna od zatvorenica vodi tečaj talijanskog jezika, pohađa ga samo 1 zatvorenica.

Od 80 zatvorenica, 1 (1,25%) nije završila osnovnu školu, 12 ih je završilo osnovnu školu (15%), sa srednjom stručnom spremom je 40 (50%) zatvorenica, 9 sa višom stručnom spremom (11,2%) i 16 sa visokom (20%). Pri ovakvoj raspodijeljenosti kaznenih djela iz područja gospodarstva i stručne spremlje zatvorenica, jasno je da ima najviše zatvorenica osuđenih na kaznu zatvora upravo radi kaznenih djela iz područja gospodarstva (tim više što se iz planova o načinu života nakon izlaska iz Kaznionice može zaključiti da određeni broj zatvorenica srednje i više stručne spremlje ima ili je imalo vlastite knjigovodstvene obrte). Nakon toga slijede kaznena djela vezana za posjedovanje i promet opijatima, a tek nakon toga tzv. „krvni delikti“ - ubojstva i pokušaj ubojstva. Upravo porast kaznenih djela protiv gospodarstva i uporabe opijata su kaznena djela vodeća među kriminalnim djelima u ženskoj populaciji²¹⁶.

Od 80 ispitanica, 79 ih radi, a još nekoliko njih se bavi i dodatnim aktivnostima (uglavnom ručnim radom, voženjem i sl.) te za taj posao primaju mjesečno određenu naknadu, od koje dio odlazi u obveznu štednju, a koju dobivaju po izlasku iz Kaznionice.

U braku živi 27 zatvorenica, u izvanbračnoj zajednici 16, same žive 22 zatvorenice (od toga 3 koje su osuđene radi ubojstva), 3 su udovice, 3 su u postupku razvoda, 1 je razvedena a 8 ih se nije izjasnilo o tom pitanju.

Šezdeset zatvorenica ima djecu, što punoljetnu, što maloljetnu. Dvije zatvorenice su navele da ne kontaktiraju s obitelji (jedna je navela da ne kontaktira sa kćerkom) dok ih se 4 o tome nije izjasnilo. Sve zatvorenice koje kontaktiraju s obitelji (njih 79) čine to primarno telefonom, neke i svakodnevno, zatim pismima, i nešto manje posjetima. Oblik komuniciranja, kao što se

²¹⁶ ZNAČAJKE ŽIVOTA I TRETMANA ŽENA U ZATVORU (2004), izvorni znanstveni rad, autori: Zoran Šućur, Pravni fakultet u Zagrebu i Vladimira Žakman-Ban, Edukacijsko –rehabilitacijski fakultetu Zagrebu.

da zaključiti iz anketnih listića, ovisi o financijskim sredstvima zatvorenice i njene obitelji. Samo nekoliko zatvorenica (12) navodi da su ostvarile pravo na izlazak vikendom (odlazak u mjesto prebivališta) a 4 da su ostvarile pravo na izlaske u grad (Požegu).

Pravo na pogodnosti (izlasci, vikend u mjestu prebivališta) u izravnoj je vezi sa ponašanjem zatvorenica u zatvoru (ali i sa počinjenim djelom, visinom kazne te smještajem na zatvorskom odjelu). Iz odgovora na pitanje kako ocjenjuju svoje odnose sa pravosudnim osobljem, može se zaključiti da je većina zatvorenica adaptirana na zatvorske uvjete - naime, 73 (91,2%) zatvorenice su izjavile da smatraju da su njihovi odnosi sa pravosudnim osobljem „dobri“, jedna da su „različiti“, dok se jedna nije izjasnila.

Isto se može zaključiti i po učestalosti *izricanja stegovnih mjera*. Prema vlastitom iskazu, neki oblik stegovnog kažnjavanja primijenjen je prema 12 zatvorenica. Zatvorenice iskazuju da znaju 25 slučajeva u kojima su drugim zatvorenicama izrečene lakše ili teže stegovne mjere. Posljednji podatak također upućuje na interakciju i razmjenu iskustava među zatvorenicama. Samo 4 zatvorenice navode da su odbijale hranu. Jedna to opravdava „svojim stavovima“, druga time što je nepravedno stegovno kažnjena, treća depresijom, a četvrta navodi da nije bila gladna.

Od 80 zatvorenica, 71 ima planove za budućnost, 4 ih nema, time što dvije navode kako im je kazna preduga da bi pravile planove za budućnost nakon izlaska iz kaznionice, 4 zatvorenice se ne žele izjasniti o svojim planovima. 6 zatvorenica je u mirovini, dvjema je posao (pretpostavlja se obrt) u mirovanju. Planovi za budućnost su glavnim dijelom vezani za zapošljavanje. 40 zatvorenica navodi da se žele zaposliti ili nastaviti raditi. Sve koje imaju obitelj i kontaktiraju s njom, navode kako žele nastaviti normalan život sa djecom, unucima, u okviru obitelji. Nekoliko ih navodi kako će se brinuti za roditelje.

Iz navedenih podataka jasno se očitava da dvije vodeće skupine djela radi koje su kažnjavane žene čine imovinski delikti i zlouporaba opijata (posjedovanje i/ili preprodaja). Treću grupu, ali bitno malobrojniju, *čine kaznena djela ubojstva i pokušaja ubojstva*, s time što je zanimljivo napomenuti kako od 6 osoba kojima je izrečena zaštitna mjera liječenja od alkohola, 4 su počiniteljice kaznenog djela ubojstva (i ovaj podatak je dokaz tvrdnje da alkohol uzrokuje ogromnu društvenu štetu).

Nadalje se može zaključiti da uglavnom sve zatvorenice rade i zarađuju novac, iako se radi o gotovo simboličnom iznosu te da se često bave i dodatnim aktivnostima kao što je ručni rad i vezenje.

Pravobraniteljica se i prije analize anketnih listića imala prilike osobno uvjeriti u organizaciju rada i slobodnog vremena zatvorenica, tako da može zaključiti da odgovori zatvorenica potvrđuju stanje stvari, koje je djelomično izloženo i uvodno navedenim podacima Uprave za zatvorski sustav.

Premda u ovoj analizi nije bilo tzv. kontrolne skupine (zatvorenika), slijedom analiziranih i utvrđenih podataka Pravobraniteljica zaključuje da većina žena u kaznionici, budući da im to dopušta organizacija, ima organiziranu rutinu života, za koju bi se moglo reći da ne odstupa u bitnim crtama od života žena na slobodi (uz određene restrikcije koje su posljedica razloga boravka u kaznionici). U svakodnevni život spada rad sličan kućanskim poslovima (održavanje prostora i okoliša kaznionice, uzgoj povrća, kuhanje, pečenje kruha, pranje, glačanje) te dodatne aktivnosti kao što su bavljenje ručnim radom (jer su samo 4 zatvorenice pokazale interes za drugu vrstu aktivnosti ili tečajeve). Stegovne mjere nisu česte niti teške, a njihov broj je, u odnosu na ranije godine (prema podacima Uprave za zatvorski sustav), u padu. Među zatvorenicama se podaci razmjenjuju, što govori o socijalnoj interakciji, barem na površnom nivou. Gotovo sve zatvorenice redovito održavaju kontakte sa svojim obiteljima i/ili djecom i namjeravaju se zaposliti nakon izdržane kazne. Svi navedeni podaci mogli bi ukazivati na to da će se zatvorenice uspješnije uklopiti u svakodnevni život po izlasku sa izdržavanja kazne zatvora. No isto tako valja primijetiti kako se i na život u kaznionici preslikava tradicionalni način života žena u nas, koji se sastoji od obavljanja kućanskih poslova, rada te brige za obitelj (u zadanim uvjetima). Slijedom navedenog, Pravobraniteljica smatra uputnim izreći preporuke:

- (1) Nastojati organizirati ili omogućiti pohađanje različitih tečajeva kojima se stječu znanja upotrebljiva u životu nakon odsluženja zatvorske kazne. Motivirati zatvorenice da pohađaju takve tečajeve.
- (2) Poticati stručno usavršavanje (dovršetak osnovne škole, prekvalifikacija i sl.) putem državnih škola ili unutar kaznionice, kako bi stečena znanja, vještine i stupanj školske spremne pomogli zatvorenicama prilikom povratka u svakodnevni život (prvenstveno pri nalaženju zaposlenja).
- (3) Kontinuirano educirati zatvorenice o pitanjima rodne i spolne ravnopravnosti.

4.5. Žrtve seksualnog nasilja u Domovinskom ratu

Silovanje počinjeno u ratu nije bilo tretirano kao ratni zločin niti je bilo kažnjavano kao takvo do osnivanja Međunarodnog suda za ratne zločine za bivšu Jugoslaviju (1994.) i Ruandu (1995.) tzv. Haški sud. Do tada se silovanje uglavnom tretiralo kao teška povreda dostojanstva, tortura ili sl. Haški sud je postupak dokazivanja silovanja u ratu maksimalno pojednostavio i time olakšao položaj žrtava te kažnjavanje počinitelja. Ovo je bilo nužno upravo zbog toga što se zločin silovanja, za razliku od drugih ratnih zločina, u praksi vrlo teško dokazivao, kako zbog proteka vremena nakon prestanka ratnih djelovanja, tako i zbog nedostatka klasičnih dokaznih sredstava (npr. liječničke dokumentacije ili svjedoka).

U Republici Hrvatskoj se također tek zadnjih nekoliko godina počelo otvoreno govoriti o grupnim silovanjima, najčešće žena, iako je bilo i muških žrtva, ali u manjoj mjeri, počinjenih za vrijeme Domovinskog rata na okupiranim područjima. Institucija Pravobraniteljice se zadnje dvije godine sustavno, kroz kontakt sa Državnim odvjetništvom, trudi saznati u kojoj su fazi istražni postupci radi ratnih zločina silovanja. No, s obzirom da je istraga tajna te da u

ovom slučaju tajnost može osigurati lakše identificiranje i lociranje počinitelja te dokazivanje kaznenog djela, Pravobraniteljica ne raspolaže podatkom o tome kako istraga napreduje.

Na istom tragu zaštite interesa žrtava silovanja i ostalih djela protiv spolne slobode počinjenima u Domovinskom ratu, Pravobraniteljica je tijekom izvještajnog razdoblja sudjelovala u radu radne skupine оформljene pri Ministarstvu branitelja radi izrade Zakona o pravima žrtva seksualnog nasilja u Domovinskom ratu. Radi se uglavnom o stvarnim pravima, koja predstavljaju neku vrstu financijske satisfakcije žrtvama te pravima koja osiguravaju mogućnosti liječenja, rehabilitacije, zbrinjavanja i sl. u sustavu zdravstvene i socijalne skrbi. Donošenje zakona ovakvog sadržaja vrlo je bitno za žrtve, osobito imajući u vidu nespornu činjenicu da je naknada materijalne i nematerijalne štete izravno od odgovorne osobe (počinitelja-osuđenika) vrlo upitna, što zbog proteka vremena, što zbog problema dokazivanja kaznenog djela, što zbog nesigurnog imovnog stanja istog. Stoga je volja države da se pokaže kao garant osiguranja prava žrtvama više nego dobrodošla.

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova izražava zadovoljstvo što je Ministarstvo branitelja pristupio izradi ovakvog zakona jer smatra da će Zakon znatno doprinijeti osobnoj i socijalnoj rehabilitaciji žrtava seksualnog nasilja tijekom Domovinskog rata, koje su ipak u najvećem broju ženskog spola. Osobito je pozitivno što je zakonski predložak sačinjen brzo, uz suradnju sa stručnim osobama i institucijama, te organizacijama civilnog društva.

Pravobraniteljica je aktivno sudjelovala u radu Radne skupine, davala primjedbe na tekst zakona i prijedloge zakonskog rješenja, te sa zadovoljstvom može konstatirati kako su njene primjedbe i prijedlozi uvaženi. Pravobraniteljica se nada kako će tijekom idućeg izvještajnog razdoblja zakon biti dovršen te stupiti na snagu. Međutim, ono što Pravobraniteljica drži bitnim, osobito radi primjene budućeg zakona, je razjasniti pitanje radi li se o 50 žrtava poznatih iz postojećih sudskih procesa ili o 1.500-2.000 žrtava, prema procjeni UNDP-ove studije. O prijedlozima i primjedbama Pravobraniteljice opširnije se govori u Glavi 12. Zakoni-inicijative Pravobraniteljice.

4.6. Žene u prostituciji

Pravobraniteljica s posebnom pažnjom prati zakonsku regulativu koja se odražava na žrtve prostitucije, osobe koje se prostitucijom bave, što se najčešće odnosi na žene. Navedeno potvrđuju i podaci Ministarstva unutarnjih poslova (MUP) u kojima se navodi da su tijekom izvještajnog razdoblja evidentirana 44 kaznena djela prostitucije.²¹⁷ Prijavljena su 32

²¹⁷ „Prostitucija“, čl.157. Kazneni zakon, Narodne novine 125/11 i 144/12, glasi:

(1) Tko radi zarade ili druge koristi drugu osobu namamljuje, vrbuje ili potiče na pružanje spolnih usluga ili organizira ili omogućuje drugoj osobi pružanje spolnih usluga, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.
(2) Tko drugu osobu radi zarade silom ili prijetnjom, obmanom, prijevarom, zlouporabom ovlasti ili teškog položaja ili odnosa ovisnosti, prisili ili navede na pružanje spolnih usluga, ili tko koristi spolne usluge takve osobe uz naplatu, a znao je ili je morao i mogao znati za navedene okolnosti, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.
(3) Tko putem sredstava javnog informiranja i drugih sličnih sredstava oglašava prostituciju, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

počinitelja/ice - 22 žene i 10 muškaraca. Istovremeno, iz podataka MUP-a slijedi kako je tijekom izvještajnog razdoblja evidentirano ukupno 263 prekršaja protiv javnog reda i mira – odavanje prostituciji. Iako prema podacima MUP-a slijedi da je više žena okrivljeno za bavljenje prostitucijom, zapravo se radi o osobama koje organiziraju prostituciju, a ne o osobama koje se prostituiraju i koje su žrtve takvog kriminalnog djelovanja. Na žalost, podacima o broju osoba koje su se u Republici Hrvatskoj prostituirale tijekom izvještajnog razdoblja, Pravobraniteljica ne raspolaže.

U Republici Hrvatskoj prostitucija je kažnjiva Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira, dok je prisila na prostituciju, stupanjem na snagu novog Kaznenog zakona, kazneno djelo od 01.01.2013. Prema istom Zakonu, kažnjavaju se i osobe koje koriste usluge osoba koje se prostituiraju, no samo ako su znale ili mogle znati da su te osobe na prostituciju prisiljene. Institut kažnjavanja korisnika/ca usluga je time po prvi put uveden u naše kazneno zakonodavstvo, no postojanje odgovornosti je ograničeno određenim okolnostima. Korisnici usluga bi, dakle, prema određenim indicijama (zaključana vrata iza kojih se pružaju seksualne usluge, čuvari, hematomi na tijelu osobe koja pruža seksualne usluge i sl.) mogli i/ili morali zaključiti da je osoba od koje „kupuju“ seksualne usluge pod prisilom da se time bavi. Bez obzira na notornu činjenicu da u Republici Hrvatskoj postoje osobe koje su na razne načine prisiljavane da se prostituiraju (a radi se većinom o ženama –žrtvama trgovanja ljudima), za sada nije utvrđeno na koji način se u praksi primjenjuje/tumači ovaj članak. Evidentno je iz navedenih podataka da problem prostitucije postoji, kao i to da zabilježeni slučajevi zasigurno predstavljaju samo dio postojećeg stanja.

Pitanje pristupa rješavanju problema prostitucije otvorio je prijedlog novog Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira. Naime, navedeni Zakon bavljenje prostitucijom i kupovanje usluga osoba koje se prostituiraju tretira isključivo kao prekršaj protiv javnog reda i mira, dakle kao djelo koje uznemirava ili može uznemiriti građane.

Primjer dobre prakse je Švedska koja je dekriminalizirala bavljenje prostitucijom, ali kazneno kažnjava korisnike/ce usluga. S druge strane, niz država EU dozvoljava prostituciju ili na cijelom svom području (Nizozemska) ili na određenim dijelovima (Njemačka). Recentna istraživanja govore da Švedska svojim pristupom nije uspjela suzbiti prostituciju, no prepolovio se broj osoba koje se bave uličnom prostitucijom, dakle, ta društveno štetna pojava stagnira, dok je u Nizozemskoj i Njemačkoj u porastu, budući se prostitucija formirala kao djelatnost²¹⁸, a usko povezano je i u porastu s trgovanjem ljudima.

Čini se da ideja zakonodavaca prilikom propisivanja djela i kazne nije bila utemeljena na svijesti o podizanju rodne ravnopravnosti, odnosno svijesti o tome da prostitucija predstavlja

(4) Bez utjecaja je na postojanje kaznenog djela iz ovoga članka okolnost je li osoba koju se namamljuje, vrbuje, potiče ili iskorištava za prostituciju na to pristala i je li se već time bavila.

²¹⁸ „Zajedno za Europu bez prostitucije“ (Center for civil courage) Centar za građansku hrabrost u suradnji s PETROM Mrežom za prevenciju i eliminaciju trgovanja ženama i djevojčicama, <http://zaklada.civilnodrustvo.hr/category/106/subcategory/146/2866>

eksploataciju (uglavnom) žena, te da u konačnici, predstavlja rodno uvjetovano nasilje nad ženama koje provode muškarci. Žene su u takvom poslu potpuno depersonalizirane i pretvorene u seksualne objekte. Razlozi su duboko ukorijenjeni u društvu, od najstarijeg-patrijarhalnog i konzervativnog gledanja na ulogu žene u zajednici, društvu i obitelji, do maksimalne seksualizacije medijskog pristupa ženskom tijelu kao objektu koji može poslužiti za sve.

Osim toga, primjedbe na zakonski prijedlog temelje se na činjenici da je doista teško reći da se bavljenje prostitucijom ondje gdje i ne postoji točno određena prisila u vidu prijetnje, sile, zatočenja ili sl., moglo smatrati „neprisilnom prostitucijom“. Naime, žene koje se naizgled vlastitom voljom prostituiraju, najčešće to čine uslijed ekonomskih poteškoća jer moraju uzdržavati sebe, svoju djecu ili obitelj. Vrlo često se radi o ženama koje dolaze iz obitelji u kojima su višestruko zlostavljane bilo kao maloljetne, bilo kao punoljetne osobe, i/ili su bile lošeg imovinskog statusa, ili su uslijed tih i takvih okolnosti postale ovisnice o alkoholu ili opijatima.

Osim toga, čl.2. Prijedloga Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira u odnosu na odredbu sada važećeg ZPRJM, proširuje krug odgovornosti osoba koje se bave prostitucijom, budući da propisuje kažnjavanje i za osobu koja *nudi* i osobu koja *pruža* seksualne usluge. Do sada je kažnjavanju podlijevala samo osoba koje se odaje prostituciji. Iz obrazloženja zakonskog prijedloga slijedi da bi od sad bilo kažnjivo i jednokratno pružanje, odnosno korištenje usluga osoba koje se prostituiraju, što je svakako teža situacija za osobe koje se prostituiraju (a koje su u najvećem dijelu žene) od one koja je do sada bila na snazi, budući da je do sada bilo kažnjivo tek višekratno pružanje usluga prostitucije. I u tom smislu je prijedlog novog zakona nepovoljniji za žene, koje se u najvećem dijelu bave prostitucijom.

U tom smislu, ali u ostalim aspektima zaštite fizičkog i psihičkog integriteta žena, ovakva zakonska odredba ne pokazuje da je predlagatelj zakona svjestan socijalnih i psiholoških okolnosti koje podržavaju i održavaju bavljenje prostitucijom. Da je tome tako, predlagatelj zakona ne bi išao isključivo za penalizacijom prostitucije, već bi kroz zakonsko normiranje išao za zaštitom fizičkog i psihičkog integriteta žena od zlouporabe kroz prostituciju, te u tom smislu predvidio kažnjavanje samo korisnika usluga. Takav pristup bi doveo do stigmatizacije korisnika usluga, a ne osobe koje ih pružaju, a što bi nužno smanjilo potražnju za uslugama osoba koje se prostituiraju, a posljedično i ponudu. Na izloženi način je Švedska, sukladno prethodno navedenom istraživanju, prepolovila tzv. „uličnu“ prostituciju. Prema podacima MUP-a o djelima prekršaja „Odavanje prostituciji“ razvidno je da je, barem formalno, i kod nas veći broj takvih slučajeva „uličnog“ prostituiranja.

S obzirom na to, čl.12. ZPRJM predstavlja hibridno rješenje koje nije zadovoljavajuće. Stiče se dojam da se propušta prilika usvojiti dobru praksu rješavanja problema prostitucije. O tome na koji način će se u praksi primjenjivati odredba čl.157. Kaznenog zakona, ostaje tek vidjeti.

Ilustrativan primjer da se prostitucija još uvijek ne doživljava kao ozbiljan društveni problem u kojem su žene žrtve nasilnog odnosa i istovremene društvene stigmatizacije je turistička ponuda koja se već drugu godinu za redom održava u Zagrebu.

OPIS SLUČAJA (03-05/13-37) Pravobraniteljica je na vlastitu inicijativu pokrenula postupak temeljem letka za turističku ponudu pod nazivom „Puteni put Zagreba“ agencije *Zdenac života*. U promotivnom opisu navedene ture na web stranicama turističke agencije stoji tekst: „**Zanosna prostitutka Margarita oživjet će skrivene trenutke i događaje. Margarita će sudionicima pokazati gdje su se nalazili najpoznatiji bordeli i kupelji te gdje su se prostitutke bavljale kako bi proširile svoju mrežu kontakata. Razgolit će mnoge slavne zagrebačke 'palandruše' sočnim detaljima iz njihovih života, uzburkat će gradske strasti crticama o zakonskom i društvenom uređenju prostitucije te neprestano zavoditi svojim glasom, stasom pa i plesom**“. U 2012., Pravobraniteljica je temeljem pritužbi građanki postupala vezano za isti turistički program kada je izdala javno priopćenje te uputila upozorenje turističkoj agenciji da svojom turističkom ponudom „Puteni put“ promovira aktivnosti koje spadaju u sferu prekršajnog, odnosno kažnjivog ponašanja, te da zarađivanjem na priči o veselim kurtizanama, koje se zapravo samo dobro „bavljaju“, trivijalizira i ismijava patnje žena u prostituciji, žena koje su u prostituciji završavale i završavaju, zbog siromaštva, neobrazovanosti, beskućništva, ovisnosti o drogama ili alkoholu te osobnim sudbinama ispunjenima često najtežim oblicima nasilja u obitelji od najranije dobi. Upozorila je da je romantično prikazivanje patnje žena u prostituciji uvredljivo, ponižavajuće i omalovažavajuće.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je ponovo u 2013. uputila upozorenje i preporuku istoj turističkoj agenciji. Budući da se ista nije očitovala na upozorenje i preporuku Pravobraniteljice u 2012. te da je u 2013. nastavila s promocijom iste turističke ponude, Pravobraniteljica je uputila dopis Ministarstvu turizma na nadležno postupanje. S obzirom da je agencija bila i dobitnica godišnje nagrade Udruge hrvatskih putničkih agencija, Pravobraniteljica je uputila upozorenje i preporuku Udruzi te dopis Hrvatskoj turističkoj agenciji, čiji logo je korišten na letcima za promociju ovog turističkog programa. Osnovni prigovor Pravobraniteljice odnosio se **na način** na koji je ova tematska tura osmišljena, a **ne na sam sadržaj**. Turistička tura u kojoj bi bile pružene cjelovite informacije o povijesnim mjestima ili statusu žena koje su se bile prisiljene baviti prostitucijom, ne bi bila upitna. Međutim, turistička agencija je, bez ikakvih ograda i tumačenja, na ovakav površan način promovirala prostituciju koja je bila i ostala veliki društveni problem, oduvijek vezan uz nasilje nad ženama i trgovinu ljudskim bićima radi seksualnog iskorištavanja te važna sastavnica međunarodnog kriminala.

ISHOD: Turistička agencija se po drugi put nije očitovala na upozorenje i preporuku Pravobraniteljice kao niti Hrvatska turistička zajednica. Ministarstvo turizma je u svom očitovanju navelo da „*odredbama Zakona o pružanju usluga u turizmu*²¹⁹ *propisane su usluge koje može pružati turistička agencija, obveze u pružanju usluga, uvjeti za pružanje usluga, ali ne i sadržaj tih usluga, niti je sadržaj usluga predmet kaznenih odredbi istoga Zakona*“. Stoga, Ministarstvo turizma nema temelja za postupanje. UHPA - Udruga hrvatskih putničkih

²¹⁹ Narodne novine 68/07 i 88/10.

agencija dostavila je očitovanje prema kojem ne vide ništa sporno u navedenoj turističkoj turi, već smatraju da „slijedi praksu drugih europskih gradova u kojima se ovakvi i slični programi provode“, ali su naveli da će, uvažavajući argumente i zamolbu iz dopisa Pravobraniteljice, turističku agenciju Zdenac života, kao članicu UHPA-e obavijestiti o navedenom te da su komentare i sugestije primili na pažnju.

Pravobraniteljica smatra da je ovakav ležeran, površan, zabavljački način prikazivanja velikog društvenog problema prostitucije, koja je često praćena težim ili teškim oblicima fizičkog i psihičkog nasilja te rizikom od neželjenih trudnoća, zaraze spolno prenosivim bolestima i HIV-om i na kraju društvenom stigmatizacijom, u suprotnosti s načelima ravnopravnosti spolova.

4.7. Žrtve trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom

Trgovanje ljudima je globalni problem, vrsta kriminala koja ne poznaje granice i postoji u svim zemljama te je prepoznato kao rastući problem u borbi protiv međunarodno organiziranog kriminala. Trgovanje ljudima je jedan od najtežih oblika kršenja temeljnih ljudskih prava i sloboda čovjeka jer je žrtvi ovog kaznenog djela od strane počinitelja uskraćena sloboda i svako dostojanstvo, uskraćeno kretanje, izbor i odlučivanje, onemogućena komunikacija s bliskim osobama te su podvrgnute fizičkom i psihičkom zlostavljanju, radnom ili seksualnom iskorištavanju ili transplantaciji organa. Republika Hrvatska je još uvijek najviše tranzitna zemlja u kontekstu trgovanja ljudima i klasičnog krijumčarenja i ilegalnih migracija, ali s našim ulaskom u EU sve više postajemo i odredišna zemlja. Od 2002. do danas, od kada je uspostavljen nacionalni referalni mehanizam suzbijanja trgovanja ljudima i pružanja pomoći i zaštite žrtvama, u Republici Hrvatskoj je identificirano 126 žrtava trgovanja ljudima, od toga u 2013. - 10 žrtava (sve ženskog spola, mlađe životne dobi), kojima je pružena pomoć i zaštita. Hrvatski građani i građanke ili strani/e državljani/ke, koji/e su žrtve trgovanja ljudima, u najvećem broju su žene i djevojčice kojima se trguje u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Pravobraniteljica smatra da se radi o jednom od najtragičnijih i najgorih oblika diskriminacije žena, budući da se u osnovi radi o prodaji ženskog tijela, tako da je u toj transakciji žena kao ljudsko biće svedena na tijelo kao objekt koji uz naplatu koriste muškarci. Obzirom na patrijarhalni svjetonazor u kojem materijalnim dobrima i vlašću raspolažu gotovo samo muškarci, i žene su svedene na nešto što se može kupiti novcem. Radi se zapravo o rodnom nasilju.²²⁰ Stoga je toj društveno štetnoj pojavi, po prvi puta u povijesti institucije Pravobraniteljice, posvećen dio Izvješća za 2012. te su poduzimane aktivnosti koje preventivno djeluju na sprječavanje trgovanja ženama i prostitucije te se aktivno uključila u provođenje kampanje kojoj je cilj suzbiti trgovinu ženama. Pravobraniteljica je uključena u kampanju pod nazivom „Dvije djevojčice“ (Two little girls) koju provodi CESI u suradnji s

²²⁰ Rodno uvjetovano nasilje je „...nasilje usmjereno prema ženi samo zato što je žena ili ono koje neproporcionalno pogađa žene“ CEDAW – Konvencija za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena.

Veleposlanstvom Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske, Ministarstvom unutarnjih poslova – Ravnateljstvom policije, Uredom Vlade za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Kampanja se provodi u 13 europskih država. Pravobraniteljica je, zajedno sa sudionicima projekta, sudjelovala na radionici za nastavnike/ce i stručne suradnike/ce osnovnih i srednjih škola na području Krapinsko-zagorske županije. Pravobraniteljica je svojom aktivnošću nastojala osvijestiti i senzibilizirati šire društvene grupacije za različite aspekte spolne diskriminacije žena, koji su često teže prepoznatljivi kao takvi. Pri tome je aktivnost usmjerila na one grupacije koje mogu utjecati na (ne)nastanak diskriminatornih pojava, upozoravajući na različite oblike diskriminacije žena, pa tako i trgovanje njima u svrhu prisiljavanja na prostituciju.

Pravobraniteljica je također sudjelovala u javnim raspravama o potrebi legalizacije prostitucije iznoseći razloge zbog kojih se protivi legalizaciji prostitucije u Republici Hrvatskoj. Novost u kaznenom zakonodavstvu, stupanjem na snagu Kaznenog zakona od 01.01.2013. je propisivanje *kaznene odgovornosti za osobe koje koriste usluge osoba koje su na prostituciju prisiljene*, a korisnik/ca usluge je za prisilu mogao i morao znati. Možemo reći da se radi o svojevrsnom napretku, ali i o pogrešnom shvaćanju da su se žene koje se prostituiraju tim poslom počele baviti dobrovoljno te o nedostatku svijesti o društvenoj poziciji žena koje čine većinu osoba koje se bave prostitucijom te činjenicu da prostitucija predstavlja eksploataciju (uglavnom) žena i da se radi o nasilju nad ženama koje provode muškarci i koje se provodi (uglavnom) radi muškaraca. Pravobraniteljica drži da kazneno treba sankcionirati korisnike/ce usluga osoba koje se bave prostitucijom, a osobe koje se prostituiraju treba osloboditi odgovornosti (švedski model). S obzirom da je javnost i dalje nedovoljno upoznata s problemom trgovanja ljudima i posljedicama istog, dok se prostitucija percipira olako, Pravobraniteljica će i dalje aktivnostima i javnim nastupima nastojati utjecati na promjenu takvog stanja.

PODRUČJE OBRAZOVANJA

5.1. Novi propisi koji se odnose na pitanja ravnopravnosti spolova

Tijekom 2013. Pravobraniteljica se uključila u proces donošenja nekoliko novih propisa u području obrazovanja: Odluke o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u srednje škole u školskoj godini 2013./2014., Udžbeničkog standarda i Pravilnika o obveznim udžbenicima i pripadajućim dopunskim nastavnim sredstvima.

5.1.1. Odluka o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u srednje škole u školskoj godini 2013./2014.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta jednom godišnje uoči početka svake nadolazeće školske godine donosi Odluku o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u srednje škole (u daljnjem tekstu: Odluka za upis). Pravobraniteljica je krajem 2011. Ministarstvu uputila preporuku za uvođenje *kriterija podzastupljenosti spolova* u Odluku za upis u školskoj godini 2012./2013. nakon čega je u spomenutu Odluku uvrštena mogućnost da kandidat/kandidatkinja podzastupljenog spola ostvaruje pravo na 2 dodatna boda prilikom upisa u srednju školu. Pravobraniteljica je u svom prošlogodišnjem Izvješću o radu taj potez ocijenila izuzetno značajnim u cilju promicanja načela ravnopravnosti spolova iz razloga što je u izravnoj povezanosti sa čl.14.st.4. Zakona o ravnopravnosti spolova i ciljem 3.3. Nacionalne politike za ravnopravnost spolova 2011.-2015.

Međutim, navedeni dio teksta izbačen je iz Odluke za upis u školskoj godini 2013./2014. Na taj način poništena je ranije uvedena afirmativna mjera kojom se pridonosi ublažavanju podzastupljenosti spolova u pojedinim područjima obrazovanja i znanosti. Pravobraniteljica smatra da je zadržavanje takve mjere potrebno zbog rezultata analiza zastupljenosti žena i muškaraca u području obrazovanja, objavljenih u svojim izvješćima o radu proteklih godina, a koja su pokazala postojanje tendencije podjele na tradicionalno „muška“ i tradicionalno „ženska“ zanimanja i produbljivanje tih razlika. Naime, s obzirom da je vidljivo da ne postoje biološki uvjetovani razlozi zbog kojih je u mnogim područjima obrazovanja prisutna velika podzastupljenost jednog spola, to navodi na zaključak da su ti razlozi isključivo društveno determinirani kao posljedica tradicionalno uvriježenih stereotipnih podjela na „muška“ i

„ženska“ zanimanja i područja rada. Stoga je Pravobraniteljica od Ministarstva odlučila zatražiti vraćanje kriterija podzastupljenosti spolova u Odluku za upis u školskoj godini 2014./2015. imajući u vidu usklađivanje nacionalnog obrazovnog sustava sa ciljem iz same definicije ravnopravnosti spolova u čl.5. Zakona o ravnopravnosti spolova u kojem stoji da ravnopravnost spolova između ostalog znači i da su žene i muškarci jednako prisutni u svim područjima javnog i privatnog života.

5.1.2. Udžbenički standard ²²¹

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta objavilo je 29.04.2013. početak dvotjedne javne rasprave o donošenju novog Udžbeničkog standarda. Pravobraniteljica je na temelju uvida u predloženi Nacrt ocijenila da je prema svom sadržaju, po pitanju spolne i rodne ravnopravnosti *unaprijeđeniji od trenutno važećeg Udžbeničkog standarda* jer se, pored toga što je načelo ravnopravnosti spolova uvršteno kao zakonska osnova za donošenje Udžbeničkog standarda, među etičkim zahtjevima između ostalog navodi i da udžbenici promiču načela jednakosti, društvene pravednosti, pluralizma, demokratičnosti, tolerancije i ljudskoga dostojanstva (2.b), promiču rasnu, nacionalnu, etničku, spolnu, rodnu, vjersku ravnopravnost pojedinaca i društvenih skupina, osvještavaju pravo na različitost (2.d) i pripremaju oba spola za djelatno i ravnopravno sudjelovanje u svim područjima života (2.f).

Kako bi se Udžbenički standard dodatno uskladio sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, Pravobraniteljica se uključila u javnu raspravu predloživši usklađivanje jezične terminologije sa Zakonom o ravnopravnosti spolova na način da se u glavi 2.4. - 2.e)²²² doda i izraz *strukovne kvalifikacije* te na taj način uskladi sa čl.14. st.5. Zakona. Nadalje, predloženo je i obraćanje posebne pozornosti na *navođenje imenica učenik/ca, učitelj/ica i nastavnik/ca u oba roda* (preporuka na temelju istraživanja udžbenika) te da Udžbenički standard osigura mehanizme pomoću kojih bi se u udžbenicima pokušalo primijeniti pravilo od najmanje 40% zastupljenosti jednog spola u tekstovima i likovno-grafičkim rješenjima. Naime, uvođenjem normativa za osiguravanje uravnotežene zastupljenosti spolova, u tekstualnim i likovno-grafičkim sadržajima u udžbenicima bi se, kroz definiranje najmanje zastupljenosti jednog spola od 40%, na odgovarajući način odgovorilo na odredbu čl.12.st.3. Zakona o ravnopravnosti spolova koji propisuje da osjetna neuravnoteženost zastupljenosti postoji ako je zastupljenost jednog spola niža od 40%. Pritom je Pravobraniteljica napomenula da takva odredba uporište nalazi u međunarodnoj anti-diskriminacijskoj praksi gdje se kao indikator osjetne neuravnoteženosti jednog spola koristi zastupljenost od 40% kao donja granica zastupljenosti jednog spola.

²²¹ Narodne novine 65/13.

²²² Udžbenik promiče ravnopravnost spolova na primjeren način koristeći se u jednakome omjeru ilustracijama likova obaju spolova i služeći se imenicama obaju rodova, osobito u imenovanju strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja, ne narušavajući pritom komunikacijsku razinu i prirodost hrvatskoga jezika.

Udžbenički standard na snagu je stupio 29.05.2013. Iz konačnog teksta dokumenta vidljivo je da je od navedenih prijedloga prihvaćen samo prvo navedeni (*strukovne kvalifikacije*), dok ostali nisu uvaženi.

5.1.3. Pravilnik o obveznim udžbenicima i pripadajućim dopunskim nastavnim sredstvima

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta je 26.04.2013. objavilo početak javne rasprave o donošenju novog Pravilnika o obveznim udžbenicima i pripadajućim dopunskim nastavnim sredstvima²²³. Uvidom u tekst Pravilnika, Pravobraniteljica je utvrdila da za, od ove školske godine novouvedeni nastavni predmet Zdravstveni odgoj, nisu predviđeni udžbenici i pripadajuća dopunska nastavna sredstva, a nije uređen ni postupak izrade udžbenika za nove nastavne predmete koji bi se uvodili, poput Građanskog odgoja i obrazovanja, koji se trenutno provodi u eksperimentalnom obliku te je planirano da će od školske godine 2014./2015. postati izborni predmet u osnovnim i obvezan u srednjim školama.

Stoga se Pravobraniteljica uključila u javnu raspravu predloživši da se za Zdravstveni odgoj kao i za ostale nastavne predmete predvidi korištenje udžbenika uz napomenu u kojem roku će se udžbenik/ci izraditi. Također je predloženo da se u Pravilnik doda zaseban članak kojim bi se predvidjelo uvođenje novih nastavnih predmeta i definirala izrada udžbenika (i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava) za njih. Pravilnik o obveznim udžbenicima i pripadajućim dopunskim nastavnim sredstvima je donesen 14.08.2013., a prijedlozi Pravobraniteljice nisu prihvaćeni.

5.2. Uvođenje Zdravstvenog odgoja u osnovne i srednje škole

S početkom školske godine 2012./2013. u osnovne i srednje škole uveden je novi obvezan nastavni predmet *Zdravstveni odgoj*. Predmet se provodio sve do Odluke Ustavnog suda br. U-II-1118/2013 od 22.05.2013., kojom je zbog proceduralnih propusta²²⁴ prilikom uvođenja tog nastavnog predmeta u odgojno-obrazovni sustav ukinuta *Odluka o uvođenju, praćenju i vrednovanju provedbe Kurikuluma zdravstvenog odgoja u osnovnim i srednjim školama*²²⁵ Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta. Ministarstvo je potom objavilo javnu raspravu 01.-30.06.2013. (koja je naknadno produžena do 12.07.2013.).

Pravobraniteljica se u sklopu javne rasprave očitovala da na tekst dokumenta nema načelnih primjedbi. Treba istaknuti da su radni materijali i radionice za provođenje Kurikuluma zdravstvenog odgoja, koje je 04.03.2013. objavila Agencija za odgoj i obrazovanje, ponudili

²²³ Narodne novine 104/13.

²²⁴ Neuključivanje Nacionalnog vijeća za odgoj i obrazovanje, roditeljskih udruga i provođenja javne rasprave prilikom procesa donošenja.

²²⁵ Narodne novine 17/13 od 13.02.2013.

detaljan uvid u način na koji je zamišljena integracija nastavnih sadržaja zdravstvenog odgoja te je Pravobraniteljica, temeljem pregleda svih materijala, ocijenila da su sadržaji vezani za spolnu i rodnu ravnopravnost razrađeni detaljno i stručno te predstavljaju dobru podlogu za razrednike/ce, stručne suradnike/ce i sve ostale predavače/ice zadužene za implementaciju tih sadržaja u nastavni proces. Obrazovni sadržaji vezani za usvajanje znanja o spolno i rodno uvjetovanom nasilju u svrhu prevencije nasilja u obitelji u materijalima su kvalitativno i kvantitativno odgovarajuće integrirani u nastavu Zdravstvenog odgoja, u skladu s preporukom koju je Pravobraniteljica istaknula u svom prošlogodišnjem Izvješću o radu. U tom smislu poseban naglasak valja staviti na nastavne jedinice za 2. i 3. razred srednje škole pod nazivom *Spolno i rodno nasilje u vezama I*, *Spolno i rodno nasilje u vezama II*, *Stereotipi i spolno zdravlje*, *Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina I* i *Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina II*.

Nacionalno vijeće za odgoj i obrazovanje je 10.07.2013. donijelo *Mišljenje o Kurikulumu zdravstvenog odgoja* u kojem je zaključilo da je „Kurikulum zdravstvenog odgoja, sa svim svojim modulima, opravdan i potreban zato što je utemeljen na znanstvenim i stručnim spoznajama o ljudskom zdravlju i spolnosti i zato što promiče vrijednosti koje su primjerene i prihvatljive za demokratsku zajednicu i njezinu javnu školu, potičući kod učenika kritički stav, osobnu autonomiju, odgovorno ponašanje, toleranciju i poštivanje prava drugih osoba“.

Ministarstvo je 28.08.2013. objavilo *Sažetak obrazloženja o provedenom postupku savjetovanja o Kurikulumu zdravstvenog odgoja i Nastavni plan i program zdravstvenog odgoja za osnovne i srednje škole*, koji je zamijenio dotadašnji dokument pod nazivom Kurikulum zdravstvenog odgoja, međutim u sadržajnom smislu premda je donio određene izmjene i dopune, u pogledu kvalitete edukacije o spolnoj i rodnoj ravnopravnosti nije donio značajne promjene u odnosu na prvotni dokument (oblik evaluacije napretka učenika/ca koje je Pravobraniteljica predložila također nije uveden). Ministarstvo je 29.08.2013. objavilo tri priručnika za učitelje, nastavnike i stručne suradnike za provedbu Zdravstvenog odgoja u osnovnim i srednjim školama sa detaljno razrađenim nastavnim jedinicama. Uvidom u priručnike razvidno je da su izrađeni na temelju ranije objavljenih radnih materijala i radionica Agencije za odgoj i obrazovanje koji predstavljaju sistematičnu i temeljitu podlogu za nastavnike/ce. Međutim, treba istaknuti i jedan ozbiljan propust. Naime, u Priručniku za nastavnike i stručne suradnike u srednjoj školi na str.244., u nastavnoj jedinici *Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina, II.*, spolna orijentacija navodi se kao izbor.²²⁶ U Međunarodnim stručnim smjernicama za seksualnu edukaciju (UNESCO, 2009.) ističe se da *na spolnu orijentaciju i rodni identitet utječu različiti čimbenici*. Prema tome, o spolnoj orijentaciji ne može se govoriti kao o izboru.

Nastavna godina 2013./2014. započela je 02.09.2013. i Zdravstveni odgoj je krenuo s provođenjem u svim školama u Republici Hrvatskoj prema donesenom nastavnom planu i

²²⁶ Bitno je naglasiti da imaju (učenici) pravo podržavati bilo koji od ovih stavova, no ono što je važno jest da dopuste drugim ljudima pravo na izbor vlastite seksualne orijentacije, na život bez nasilja i diskriminacije.

programu i pripadajućim materijalima. Pravobraniteljica izražava nadu da će se modul *Spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje* u praksi jednako kvalitetno provoditi kako je to zamišljeno na teorijskoj razini, međutim i dalje predlaže izradu udžbenika i uvođenje oblika evaluacije napretka učenika/ca.

5.3. Uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja u osnovne i srednje škole

S početkom tekuće školske godine 2012./2013. u eksperimentalnom obliku u 8 osnovnih i 4 srednje škole uveden je novi nastavni predmet Građanski odgoj i obrazovanje u školskim godinama 2012./2013. i 2013./2014. Nakon eksperimentalne faze planirana je evaluacija te uvođenje tog nastavnog predmeta u sve škole u Republici Hrvatskoj. Kurikulumom je predviđena integracija različitih sadržaja vezanih za područje ljudskih prava u nastavni proces. S obzirom da u Kurikulumu nema sadržaja izravno vezanih za suzbijanje diskriminacije temeljem bračnog i obiteljskog statusa te spolne orijentacije, kao i drugih diskriminacijskih osnova, Pravobraniteljica se založila za uvrštavanje ishoda učenja koji bi se odnosio na usvajanje znanja o pojedinačnim osnovama diskriminacije u svrhu konkretizacije općenitih pojmova koji se navode u Kurikulumu kao što su *druge razlike, ljudska prava, diskriminacija, različite osnove* i sl. S obzirom da se Kurikulum ipak nije mijenjao u tom pogledu, Pravobraniteljica je s posebno pozornošću pratila daljnje aktivnosti vezane za uvođenje ovog nastavnog predmeta.

Pozitivan pomak u svezi navedenoga dogodio se neposredno nakon početka tekuće školske godine kada je javno predstavljen modul „Rodna ravnopravnost“ u obliku priručnika za nastavnike/ce koji bi trebao biti sastavnim dijelom nastavnog predmeta Građanski odgoj i obrazovanje. Naime, udruga B.a.B.e. izdala je priručnik za provođenje navedenog modula uz radne materijale za provedbu radionica u nastavi.²²⁷ Uvidom u sadržaj priručnika „Rodna ravnopravnost“ Pravobraniteljica ocjenjuje da se radi o metodički stručno osmišljenoj i realiziranoj ideji te da bi ta publikacija trebala svakako biti od pomoći učiteljima/cama i nastavnicima/ama u radu u nastavi, ponajviše iz razloga što već postojeći priručnici – „Obrazovanje mladih za ljudska prava i demokratsko građanstvo“ (MMH, 2010.), priručnik o osnovama demokracije za učitelje „Pravedni medvjedići uče o pravednosti“ (AZOO, 2012.) i priručnik za nastavnike „Modul: Zakon u razredu - prema kulturi vladavine prava i demokracije“ (AZOO, 2012.), premda su pregledno i smisleno koncipirani, ne sadrže potrebne informacije o različitim osnovama diskriminacije.²²⁸

Pored priručnika „Rodna ravnopravnost“, u 2013. je izrađen i priručnik za nastavnike pod nazivom „Znam, razmišljam, sudjelujem – Pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja“, u izdanju Centra za mirovne studije i Mreže mladih Hrvatske. Pravobraniteljica

²²⁷ Izdavanje priručnika su financirali Ujedinjeni narodi i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta u sklopu projekta *Izlazak iz mraka – prevencija i podrška ženama žrtvama nasilja*.

²²⁸ Iz navedenog razloga je značajna najava pomoćnice ministra znanosti, obrazovanja i sporta Sabine Glasovac na navedenom okruglom stolu da će modul *Rodna ravnopravnost* zauzeti važno mjesto u nastavi Građanskog odgoja i obrazovanja.

smatra da se izradom navedenih priručnika na zadovoljavajući način pridonosi poboljšanju kompetencija nastavnika/ca građanskog odgoja i obrazovanja pogotovo zato što priručnici sadrže brojne razrađene nastavne jedinice, radionice i vježbe za praktičnu primjenu u nastavi čime se olakšava rad nastavnicima/ama, a dostupnošću navedenih publikacija u elektroničkom obliku uvelike se olakšava njihova distribucija i mogućnost upotrebe.

Temeljem svega navedenog, Pravobraniteljica zaključuje da su se u 2013. dogodili pozitivni pomaci prema kvalitetnom uvođenju Građanskog odgoja i obrazovanja u nacionalni obrazovni sustav koji su u skladu s njenom preporukom o uvođenju edukacije o specifičnim diskriminacijskim osnovama sa svrhom obuhvaćanja šireg područja ljudskih prava. Pravobraniteljica dodatno preporučuje da se, s obzirom da su svi do sada izrađeni priručnici namijenjeni isključivo nastavnicima/ama, i s obzirom da Građanski odgoj i obrazovanje u 1. i 2. razredu srednje škole ima status obveznog predmeta, za taj nastavni predmet pripremi školski udžbenik po završetku eksperimentalne faze.

5.4. ISTRAŽIVANJE o eksperimentalnom provođenju Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2012./2013. iz rodne perspektive²²⁹

Prateći uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja u eksperimentalnom obliku u osnovne i srednje škole, Pravobraniteljica je provela istraživanje pod nazivom *Eksperimentalno provođenje Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2012./2013. iz rodne perspektive*. Cilj istraživanja bio je utvrditi razinu kompetencija učitelja/ica i nastavnika/ica za predavanje sadržaja u okviru Građanskog odgoja i obrazovanja vezanih za rodnu ravnopravnost. Istraživanje je provedeno putem ankete u 10 škola (7 osnovnih i 3 srednje). Rezultati istraživanja dali su okvirnu sliku o obrađivanju diskriminacijskih osnova iz područja rodne ravnopravnosti u okviru Građanskog odgoja i obrazovanja tijekom prve godine eksperimentalnog provođenja u šk.god. 2012./2013.

Prije svega treba istaknuti da su sve škole obuhvaćene istraživanjem u određenoj mjeri obrađivale teme diskriminacije temeljem spola, bračnog i obiteljskog statusa, rodnog identiteta i rodnog izražavanja te spolne orijentacije. Međutim, zbog metodoloških ograničenja istraživanjem nije bilo moguće utvrditi koliki uzorak učenika/ca je bio obuhvaćen nastavom s takvim sadržajima niti jesu li njome bili obuhvaćeni svi razredi u svim školama. Poteškoću u fazi prikupljanja podataka je predstavljala i anonimnost ankete pa se tako nisu mogli prikupiti podaci o zvanju i zanimanju nastavnika/ca građanskog odgoja i obrazovanja što bi u svakom slučaju predstavljalo korisnu informaciju. Interpretacija rezultata istraživanja ograničena je na zaključke izvedene metodom deskriptivne statističke analize.

Kao najveći problem među rezultatima istraživanja ističe se podatak od 38% nastavnika/ca u osnovnim i 52% u srednjim školama koji su se izjasnili da smatraju da nisu bili dovoljno

²²⁹ NAPOMENA: Cjelovito istraživanje objavljeno je na internetskim stranicama Pravobraniteljice www.prs.hr

dobro pripremljeni za izvođenje nastave građanskog odgoja i obrazovanja (premda je većina prošla stručno usavršavanje). No unatoč nedovoljnoj pripremljenosti, oko 2/3 nastavnika/ca se izjasnilo da je bilo pretežno zadovoljno izvedbom nastave Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2012./2013. što je u svakom slučaju pozitivan indikator.

Spol kao diskriminacijska osnova predstavlja najmanju poteškoću za obrađivanje u nastavi većini nastavnika/ca, dok se s druge strane, za obrađivanje rodnog identiteta i rodnog izražavanja kompetentnim smatra vrlo mali postotak njih. Novoizrađeni modul Rodna ravnopravnost s razrađenim nastavnim jedinicama i pripadajućim materijalima trebao bi igrati značajnu ulogu u promjeni takvog stanja.

Pozitivnim treba istaknuti činjenicu da se nastavnici/e koji/e se izjašnjavaju nedovoljno kompetentnima za obrađivanje pojedinih diskriminacijskih osnova, u nastavi te diskriminacijske osnove nisu ni obrađivali protekle školske godine.

Od literature nastavnici/e za pripremu nastave često koriste Ustav (56% nastavnika/ca u osnovnim školama i 42% u srednjim), nešto manje Zakon o ravnopravnosti spolova, a Zakon o suzbijanju diskriminacije i Nacionalnu politiku za ravnopravnost spolova vrlo malo.

S obzirom da se radi o inicijalnoj godini te eksperimentalnom obliku, rezultate istraživanja možemo ocijeniti zadovoljavajućima. Nakon izrade modula Rodna ravnopravnost u 2013. godini, realno je očekivati porast kvalitete i kvantitete obrađivanja ovdje analiziranih tema.

U skladu s navedenim zaključcima, Pravobraniteljica preporučuje :

- (1) Osigurati stručno usavršavanje nastavnika/ca za modul Rodna ravnopravnost.
- (2) Osigurati nastavnicima/ama kontinuirana stručna usavršavanja novih nastavnika/ca nakon završetka eksperimentalne faze i uvođenja Građanskog odgoja i obrazovanja u sve osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj.

5.5. ISTRAŽIVANJE o rodnim aspektima u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije za osnovne škole²³⁰

Pravobraniteljica je sukladno čl.19.st.2.al.6. Zakona o ravnopravnosti spolova prema kojemu provodi neovisna istraživanja, u 2013. provela istraživanje pod nazivom *Rodni aspekt u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije za osnovne škole*. Provedbi ovog istraživanja pristupilo se imajući u vidu da su Nastavnim planom i programom za osnovnu školu i sadržajem udžbenika za nastavne predmete Priroda i društvo, Priroda i Biologija (koji su usklađeni s nastavnim programom) propisani sadržaji tiču područja ravnopravnosti spolova te ulaze u područje modula Spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje u okviru nastavnog predmeta Zdravstveni odgoj. Cilj istraživanja bio je utvrditi usklađenost udžbenika prirode i društva, prirode i biologije za osnovne škole sa zahtjevima politike rodno

²³⁰ NAPOMENA: Cjelovito istraživanje objavljeno je na internetskim stranicama Pravobraniteljice www.prs.hr

osjetljivog obrazovanja. Istraživanjem su obuhvaćeni svi važeći udžbenici i pripadajuća dopunska nastavna sredstva prirode i društva, prirode i biologije za osnovne škole - *ukupno 66 udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava* (31 udžbenik, 31 radna bilježnica i 4 zbirke zadataka).

Analizom sadržaja je kroz navođenje primjera iz udžbenika problematizirano ukupno 72 teksta od čega je 51 procijenjen kao pozitivan primjer, a za 21 primjer su dani prijedlozi za izmjene i/ili dopune.

Među 51 *pozitivnim primjerom* ističu se pojedini anti-diskriminacijski sadržaji. Tako je u dijelu njih na primjeren način obrađena problematika uznemiravanja i spolnog uznemiravanja, a što predstavlja oblik prevencije nasilja u partnerskim odnosima i obitelji. Dio sadržaja vezanih za obiteljske i roditeljske uloge također pridonosi anti-diskriminacijskoj dimenziji u udžbenicima, a treba istaknuti i sadržaje koji se tiču modula spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje u okviru kojega je tematika spolnog odgoja obrađena na korektan način.

Posebno valja naglasiti da je, u usporedbi s udžbenicima etike i vjeronauka (istraživanje Pravobraniteljice 2012.) u kojima se gotovo u potpunosti zanemaruje značaj uloge oca u odrastanju djece, situacija po tom pitanju bitno bolja u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije gdje je prisutna ravnopravna raspodjela obiteljskih i roditeljskih obveza između partnera. Tako nailazimo na primjere koji nisu bili prisutni u do sada analiziranim udžbenicima drugih nastavnih predmeta, a u kojima prikaz oca radi odmak od uloge *pater familijasa* i prezentira oca koji je puno uključeniji u obiteljsku interakciju i nije distanciran u odnosu prema djeci – jednako kao i majka. Međutim, ono što nije u skladu s načelom ravnopravnosti spolova je to da u podjeli kućanskih poslova i zanimanja žena i muškaraca postoji pretežno tradicionalna distinkcija na „ženska“ i „muška“ zaduženja i poslove. Tako se žena u obitelji kada je riječ o raspodijeli kućanskih zaduženja u tekstualnim i likovno-grafičkim sadržajima u udžbenicima prikazuje prvenstveno kao domaćica.

Ono na što isto treba obratiti pozornost je stereotipna podjela zanimanja. Premda kod pojedinih zanimanja nailazimo na uravnoteženu zastupljenost oba spola (sportaši/ce, liječnici/e, znanstvenici/e), u tekstualnim i likovno-grafičkim sadržajima većinom je prisutna stereotipna podjela na „muška“ i „ženska“ zanimanja. Naime, ženama se najčešće pripisuje profesionalno bavljenje tradicionalno „ženskim“ poslovima (učiteljica, kuharica, čistačica, prodavačica, knjižničarka i sl.), a muškarcima tradicionalno „muškim“ poslovima (znanstvenik, poljoprivrednik, političar, vozač, vladar i sl.).

Kada govorimo općenito o zastupljenosti spolova u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije, na likovno-grafičkim prilozima ukupno se javlja 42% osoba ženskog spola i 58% osoba muškog spola što ne ulazi u okvire osjetno neuravnotežene spolne zastupljenosti. Međutim, u udžbenicima prirode i društva primjetna je veća razlika nego kod udžbenika prirode i biologije – u njima žene zauzimaju približno jednu trećinu (34%) ukupnog broja

osoba na fotografijama i ilustracijama, naspram 47%-48% žena u udžbenicima prirode i biologije. Problem se javlja prilikom stavljanja osoba u kontekst nekog profesionalnog zanimanja. Osobe koje predstavljaju neko zanimanje na likovno-grafičkim prilogima u većini su muškog spola: 74%. Iz toga proizlazi da *žene zauzimaju 1/4 ukupno zaposlenih osoba prikazanih na fotografijama i ilustracijama u udžbenicima.*

Sličan, no još malo naglašeniji obrazac po pitanju spolne zastupljenosti, kao i u slučaju likovno-grafičkih priloga, javlja se i u tekstovima udžbenika. Ukupno gledajući, muškarci (61%) su zastupljeniji od žena (39%), a veća razlika je ponovo primjetna u udžbenicima prirode i društva gdje žene zauzimaju manje od jedne trećine (31%) svih osoba koje se javljaju u tekstovima. Još izraženiji je problem stavljanja osoba u kontekst nekog zanimanja. Osobe koje predstavljaju neko zanimanje u tekstovima su u velikoj većini muškog spola: 90%. Iz toga proizlazi da *žene zauzimaju samo 1/10 ukupno zaposlenih osoba u tekstovima udžbenika.*

Rodna osjetljivost jezika većinom se poštuje u udžbenicima, a prostora za napredak ima jedino u slučajevima navođenja naziva strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja gdje se pored muških mogu uvesti i ženski mocijski parnjaci sukladno nazivima u Nacionalnoj klasifikaciji zanimanja, a da se pritom ne narušava prirodnost hrvatskog jezika i čitljivost teksta.

U pojedinim tekstualnim sadržajima prisutan je preveliki naglasak na opterećenosti djevojčica/djevojaka brigom o vanjskom izgledu. Naime, prilikom problematiziranja opterećenosti adolescenata svojim fizičkim izgledom, u svim primjerima nezadovoljne svojim izgledom su isključivo djevojčice, odnosno djevojke. Ona tako *puno pozornosti posvećuje svom izgledu, vodi računa o prehrani, dobiva prištiće baš kad hoće lijepo izgledati*, misli da se *s aknama neće svidjeti nijednom dečku*, *smatra da je predebela* te je *nezadovoljna svojim izgledom*, dok se za dečke u sličnom kontekstu samo spominje da su *dječaci nezadovoljni promjenom glasa*. Stereotipne modele muškog i ženskog tijela kao *mišićavog*, odnosno *vitkog* (kako se u jednom udžbeniku navodi) također treba izbjegavati.

Spolna orijentacija ni na koji način nije zastupljena u svim udžbenicima i dopunskim nastavnim sredstvima prirode i društva, prirode i biologije za osnovnu školu – jedini primjer nalazi se u jednom udžbeniku za 8. razred kada se spominju homoseksualci oboljeli od AIDS-a, a prilikom obrade razdoblja puberteta u udžbenicima navodi se da se kod mladih u tim godinama počinje javljati interes za *suprotni spol*, zanemarujući da među učenicama i učenicima koji čitaju te tekstove ima i onih kod kojih se javlja interes za isti spol.

Zaključno, Pravobraniteljica predlaže da se sva nastavna sredstva oblikuju na rodno-osviješten način kako bi se učenicama i učenicima uputila odgovarajuća rodno afirmativna odgojna poruka da mogu ostvariti sve svoje potencijale neovisno o spolu, rodnom identitetu, spolnoj orijentaciji ili drugim razlikama po kojima su drugačiji. Svako područje ljudskih prava postoji upravo iz razloga da se, unatoč nejednakostima među pojedinkama i

pojedincima, svakome od njih u pruže ravnopravne mogućnosti za samorealizaciju. Iz tog razloga je važno težiti što ravnopravnijoj zastupljenosti i načinu prikazivanja pojedinke i pojedinaca u svim dimenzijama nastavnih sadržaja problematiziranih u ovom istraživanju kako bi se postigla najviša moguća razina inkluzije i izbjeglo isključivanje bilo koje skupine iz bilo koje sfere društvenog života. *Učenici/e na temelju udžbeničkih sadržaja ne bi smjeli/e dobiti poruku da neka zanimanja nisu primjerena za njihov spol, da je glavni zadatak žene brinuti o svom izgledu i biti domaćica, ili da, ukoliko su istospolne orijentacije, steknu dojam o vlastitoj društvenoj nevidljivosti, isključivanju ili neprihvatanju svoje spolne orijentacije.* Rodni stereotipi još uvijek imaju snažne korijene u hrvatskom društvu i upravo iz tog razloga je važno da nastavna sredstva promiču proklamirana načela demokratskog poretka.

Manjkavosti analiziranih udžbenika koje su istaknute u ovom istraživanju daju dodatni značaj uvođenju novih nastavnih sadržaja kroz modul Spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje u okviru Zdravstvenog odgoja jer sadrži upravo pojedine elemente koji nedostaju u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije. Međutim, samim uvođenjem takvih sadržaja u okviru malobrojnih satova zdravstvenog odgoja ne znači da se u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije navedeni problemi ne trebaju izmijeniti i/ili dopuniti.

Stoga, na temelju zaključaka istraživanja, a u svrhu postizanja ciljeva rodno osjetljivog obrazovanja u skladu s mjerama UN Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, s odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova, Zakona o udžbenicima za osnovne i srednje škole i Udžbeničkog standarda te s ciljevima i mjerama uvođenja rodno osjetljivog obrazovanja u Nacionalnoj politici za ravnopravnost spolova 2011.-2015., kao i propisanim sadržajima u Nacionalnom okvirnom kurikulumu, Pravobraniteljica preporučuje:

- (1) Poništiti *nevidljivost* tematike spolne orijentacije u udžbenicima i tako izbjeći da oстане u okvirima tabua koji se samo spominje u kontekstu bolesti AIDS-a;
- (2) Ne prenamaglašavati opterećenost djevojčica i djevojaka brigom o vanjskom izgledu u tekstualnim sadržajima;
- (3) Kroz prikazivanje zanimanja na likovno-grafičkim i u tekstualnim sadržajima u udžbenicima ne podržavati stereotipe o društvenim ulogama žena i muškaraca, posebice podržavanje stereotipa žene kao domaćice;
- (4) U udžbenicima prirode i društva povećati zastupljenost žena na likovno-grafičkim i u tekstualnim sadržajima;
- (5) Prilikom navođenja naziva strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja koristiti muške i ženske morfološke parnjake, kad god je to u jezičnom smislu prihvatljivo da se ne narušava prirodnost hrvatskog jezika i čitljivost teksta.

5.6. OBRAZOVANJE – OSTALO

5.6.1. Inicijativa Pravobraniteljice za uvođenje sustavne edukacije za primjenu anti-diskriminacijskog prava u područje visokog obrazovanja i stručnog usavršavanja

Povodom potrebe za opsežnijim stručnim usavršavanjem odvjetnika/ca i sudaca/sutkinja u području anti-diskriminacijskog prava utvrđene tijekom višegodišnje prakse institucije Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, a posebno istaknute na temelju provedenog istraživanja objavljenog u sklopu svog posljednjeg godišnjeg izvješća o radu, Pravobraniteljica je poduzela određene korake kako bi se podigla razina educiranosti stručnjaka/stručnjakinja u području anti-diskriminacijskog prava.

Naime, u sklopu prošlogodišnjeg Izvješća o radu objavljeni su rezultati istraživanja pod nazivom „Učestalost anti-diskriminacijskih predmeta u sudskoj praksi“ koji su pokazali da se u 2012. na općinskim i županijskim sudovima u Republici Hrvatskoj vodilo ukupno 111 anti-diskriminacijskih sudskih postupaka po diskriminacijskim osnovama koje su u nadležnosti Pravobraniteljice. Temeljem rezultata navedenog istraživanja utvrđen je porast broja sudskih postupaka radi diskriminacije na temelju spolne orijentacije. Također, jamstvo neizravne diskriminacije i dalje predstavlja nepoznanicu za sudsku praksu zbog izostanka takvih tužbi. Pored toga, specifičan problem javlja se u pogledu velikog broja tužbenih zahtjeva koji ne sadrže specifikaciju osnove diskriminacije, što je pokazatelj da značajan broj odvjetnika/ca još uvijek ima nedoumica oko načina primjene anti-diskriminacijskih jamstava. Takav način rada neosporno otežava posao sudova i umanjuje učinkovitost zaštite.

U svrhu stručnog usavršavanja odvjetnika/ca i sudaca/sutkinja, Pravobraniteljica je predviđjala doprinose Hrvatske odvjetničke komore, Pravosudne akademije, pravnih fakulteta u Republici Hrvatskoj i organizacija civilnog društva, a sve u cilju unaprjeđivanja učinkovitosti anti-diskriminacijske zaštite. Kao pozitivan pomak u posljednjih nekoliko godina može se smatrati uvođenje pojedinih kolegija na pravnim fakultetima u Republici Hrvatskoj i poslijediplomskog studija „Ljudska prava“ (Pravni fakultet u Osijeku). Međutim, to još uvijek ne može osigurati sustavnu educiranost odvjetnika/ca i sudaca/sutkinja za primjenu anti-diskriminacijskog prava u pravosudnom sustavu Republike Hrvatske što se najbolje očituje u poteškoćama s kojima se stručnjaci/stručnjakinje susreću u praksi.

Stoga je Pravobraniteljica dala preporuke relevantnim dionicima: *Hrvatskoj odvjetničkoj komori* da svojim članovima/cama osigura mogućnost sudjelovanja u stručnom usavršavanju koje se odnose na primjenu anti-diskriminacijskog prava, *Uredu za udruge Vlade Republike Hrvatske* i *Nacionalnoj zakladi za razvoj civilnog društva* da u strateškom planiranju financiranja udruga u razdoblju 2014.-2020. posebnu pažnju pridaju poticanju aktivnosti organizacija civilnog društva koje se bave pokretanjem sudskih postupaka i zastupanjem interesa žrtava diskriminacije putem udružnih tužbi i umješača, *Pravosudnoj akademiji* da u svoj program stručnog usavršavanja sudaca/sutkinja i državnih odvjetnika/ca osmisli i uvede

sadržaje obveznog karaktera kojem će cilj biti unaprjeđenje osposobljenosti odvjetnika/ca i sudaca/sutkinja za primjenu anti-diskriminacijskog zakonodavstva te *Pravnim fakultetima u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu* da na razinu diplomskog studija uvedu obvezni kolegij kojem će cilj biti unaprjeđenje osposobljenosti budućih odvjetnika/ca i sudaca/sutkinja.

O očitovanjima navedenih dionika, kao i o daljnjim aktivnostima vezano za ovu inicijativu, Pravobraniteljica će izvijestiti u Izvješću o radu za 2014.

Pored navedenih preporuka, institucija Pravobraniteljice odlučila je dati i svoj doprinos edukaciji za primjenu anti-diskriminacijskog prava u području visokog obrazovanja i stručnog usavršavanja. Tako je s *Pravnom klinikom Pravnog fakulteta u Zagrebu potpisan memorandum o suradnji* čime se studentima/cama koji sudjeluju u radu Pravne klinike omogućava stručno usavršavanje koje će se provoditi s početkom 2104. u instituciji Pravobraniteljice a obuhvatit će zakonodavni okvir i institucionalne mehanizme u području ravnopravnosti spolova i diskriminacije, rad pod nadzorom na konkretnim pritužbama koje se odnose na diskriminaciju, analizu zakonskih tekstova i provođenje istraživanja.

5.6.2. Ravnopravnost spolova u novoj generaciji školskih udžbenika od šk.god. 2014./2015.

Povodom sve bližeg završetka četverogodišnjeg ciklusa uporabe aktualnih školskih udžbenika i početka novog ciklusa od školske godine 2014./2015., Pravobraniteljica je izdavačima školskih udžbenika u travnju 2013. uputila preporuku vezanu za spolni i rodni aspekt u školskim udžbenicima te odgovarajuću integraciju takvih sadržaja u udžbenike u kvantitativnom i kvalitativnom pogledu. Naime, tijekom dugogodišnje prakse praćenja i analiziranja školskih udžbenika i nastavnih planova i programa, Pravobraniteljica je u više navrata upozoravala Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta na neusklađenost pojedinih sadržaja sa politikom rodno osjetljivog obrazovanja. Izdavačima je skrenuta pozornost na sva do sada objavljena istraživanja školskih udžbenika objavljenih u godišnjim Izvješćima o radu te dostupnih na internetskim stranicama Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova: analize udžbenika etike i vjeronauka (2012.), povijesti (2010.) i hrvatskog jezika i književnosti (2007.). Osim toga, posebno su istaknuti dijelovi iz svih relevantnih propisa vezano za anti-diskriminacijske sadržaje u području obrazovanja.²³¹

Pravobraniteljica je pozvala izdavače koji se bave izradom školskih udžbenika (ukupno 18 izdavača) da prilikom izrade udžbenika uzmu u obzir sve preporuke istaknute u rezultatima

²³¹ Zakon o ravnopravnosti spolova (čl.14.st.2.-3.), Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011.-2015. (cilj 3.1.), Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu (čl.4. st.2.), Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (čl.4. st.1.al.3.), Udžbenički standard, Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (MZOS, 2010.), Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacija žena (CEDAW) te dokumenti Vijeća Europe: Preporuka CM/Rec(2007)13: Rodno osviještena politika u obrazovanju, Akcijski plan „Suočavanje s izazovom postizanja de jure i de facto ravnopravnosti spolova“, Rezolucija „Premošćivanje jaza između de jure i de facto ravnopravnosti s ciljem postizanja stvarne ravnopravnosti spolova“ i Deklaracija „Postizanje stvarne ravnopravnosti spolova“.

istraživanja Pravobraniteljice (naravno, imajući u vidu i specifičnosti i raznolikost nastavnih predmeta za koje izdaju školske udžbenike u skladu s njihovim pripadajućim nastavnim planovima i programima). Prema Katalogu udžbenika 2010./11. (nakon donošenja novog Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu 2010.) u upotrebi protekle 4 godine bili su udžbenici 3 izdavača: Školska knjiga, Profil International i Alfa. Širi popis izdavača kojima su upućene preporuke preuzet je iz starog Kataloga udžbenika za šk.god. 2009./10.

Izdavačima su upućene egzaktno preporuke – pri izradi školskih udžbenika potrebno je:

- (1) Na odgovarajući način, sukladno navedenim nacionalnom i međunarodnim propisima i dokumentima, integrirati sadržaje vezane za spolnu i rodnu ravnopravnost u udžbenike u skladu s propisanim nastavnim planovima i programima nastavnih predmeta u kojima se takve mogućnosti otvaraju, posebno izbjegavajući stereotipne, homofobne ili općenito diskriminirajuće sadržaje.
- (2) Prikloniti se suvremenoj i percepciji o ravnopravnim ulogama žene i muškarca, ne promovirati društveno uvriježene stereotipe i ideal žene kao supruge, majke i domaćice te posebnu pozornost obratiti na to da se ženama i muškarcima ne pripisuju rodno uvjetovane uloge i zanimanja (npr. muškarac vatrogasac, žena balerina i sl.).
- (3) Osvježiti i osuvremeniti likovno-grafička rješenja u udžbenicima uvrštavanjem više priloga vezanih za suvremeno doba čime se stvaraju uvjeti za ispunjavanje zahtjeva iz Udžbeničkog standarda prema kojemu likovna rješenja trebaju promicati ravnopravnost spolova te u skladu s time težiti uravnoteženoj zastupljenosti spolova u likovno-grafičkim rješenjima (čl.12.st.3. Zakona o ravnopravnosti spolova uravnoteženu zastupljenost spolova definira kao najmanju zastupljenost jednog spola od 40%).
- (4) Obratiti pažnju na rodnu osjetljivost jezika na način da se kad god je to u jezičnom smislu prihvatljivo, a da se ne narušava prirodnost hrvatskog jezika i čitljivost teksta, koriste imenice u muškom i ženskom rodu, posebice kad se radi o obraćanju učenicima i učenicama ili kada se u metodičkim uputama spominju nastavnici i nastavnice te u spominjanju zvanja i zanimanja.

Pravobraniteljica je općenito zadovoljna povratnom reakcijom izdavača: od njih 18 kojima su upućene preporuke, 14 ih je dostavilo afirmativna očitovanja, 3 manja izdavača nisu se očitovala, a 1 izdavač je u međuvremenu prestao izdavati školske udžbenike. Između ostaloga, neki izdavači su naveli i sljedeće:

„Upozorili smo sve naše autore koji trenutno surađuju s nama u izradi novih udžbenika da obrate pažnju na spolnu i rodnu ravnopravnost, zaštitu ljudskih i manjinskih prava, temeljnih sloboda i prava čovjeka i građanina te da vode računa i ne podliježu rodnim stereotipima u pisanju tekstova. Naša je lektorica također dobila uputu da obrati pažnju na navedenu problematiku, ispravi sve sporne situacije i sugerira autorima izmjenu sadržaja. Neke su korekcije u tom smislu već učinjene.“

„Preporuku smo prosljedili svim djelatnicima i autorima na koje se preporuke odnose. Uvjereni smo da će se u potpunosti pridržavati vaših preporuka, kako kod izrade samih udžbenika, tako i kod profesora koji su vaše preporuke primili s dužnom pažnjom.“

Vezano za problematiku školskih udžbenika treba navesti da je u odnosu na inicijativu Pravobraniteljice za povlačenjem iz upotrebe udžbenika Vesne Šipuš – Etika 4 u 2012., prema dostupnim informacijama (premda službenu potvrdu koju smo zatražili od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta nismo primili), navedeni udžbenik tijekom šk. god. 2013./2014. još bio u upotrebi, međutim nije uvršten u Popis udžbenika za šk. god. 2014./15.²³² Prema tome, od sljedeće školske godine više neće biti u upotrebi.

5.6.3. Princip jednospolnog obrazovanja u odnosu na načelo ravnopravnosti spolova

Pravobraniteljica je tijekom 2013., od jedne privatne odgojno-obrazovne ustanove zaprimila zahtjev za tumačenje Zakona o ravnopravnosti spolova u odnosu na jednospolno obrazovanje čije postulate ta ustanova koristi u svom pedagoškom radu. Pravobraniteljica se zahvalila na upoznavanju s ovom inicijativom te ponudila svoje tumačenje.

U skladu sa samom definicijom ravnopravnosti spolova sukladno čl.5. Zakona o ravnopravnosti spolova koji ravnopravnost spolova između ostaloga definira i *kao jednaku prisutnost žena i muškaraca u svim područjima javnog i privatnog života* usklađen je i čl.14.st.4. Zakona koji propisuje da će se *na svim razinama odgoja i obrazovanja primjereno brinuti o ujednačenju zastupljenosti po spolu u učeničkoj i studentskoj populaciji*. Navedene definicije proizlaze upravo iz elementarnog polazišta da se ravnopravnost spolova postiže poticanjem spolnog pluralizma, a ne putem spolne segregacije.

Koncept jednospolnog odgoja i obrazovanja nužno je sagledati i iz društvenog konteksta na koji se on odnosi. Zadatak sustava odgoja i obrazovanja Republike Hrvatske je pripremiti djecu i mlade za život u pluralističkom društvu neovisno o biološkim ili društveno uvjetovanim razlikama. Shodno tome, bilo kakav oblik segregacije, pa tako ni spolna segregacija, nije primjerena u hrvatskom društvenom kontekstu, isto kao što ne bi bila primjerena niti selekcija djece prema primjerice kulturnim, rasnim, socijalnim, nacionalnim i drugim razlikama. U tom smislu Pravobraniteljica je ukazala na čl.4.st.1.al.3. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi²³³, na odgojno-obrazovne ciljeve u Nacionalnom okvirnom kurikulumu.

Neosporno je da spolove karakteriziraju određene biološke razlike, međutim sa ciljem eliminiranja svih oblika društveno, odnosno rodno uvjetovanih stereotipa, u smislu čl.5. i čl.14.st.4. Zakona, nužno je poticati dječake i djevojčice (mladiće i djevojke, žene i muškarce) na međusobnu kooperaciju i suradnju u svim područjima javnog i privatnog života, uključujući i odgojno-obrazovni sustav, kako bi ih se kroz međusobnu interakciju od najranije dobi učilo na međusobno razumijevanje, uvažavanje i toleranciju različitosti.

²³² MZOS je Popis udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava za školsku godinu 2014./2015. objavilo 15. siječnja 2014. na svojim internetskim stranicama u rubrici „Udžbenici za osnovnu i srednju školu“.

²³³ Narodne novine 126/12-pročišćeni tekst i 94/13.

Jedna od glavnih premisa koja se provlači kroz materijale o jednospolnom obrazovanju (dostavljene od strane predmetne odgojno-obrazovne ustanove) polazi od pretpostavke da zbog dominacije dječaka, djevojčice ostaju „zasjenjene“ i ne dolaze do odgovarajućeg samoostvarenja u obrazovnom smislu. Ukoliko je ta pretpostavka točna, rješenje takvog problema u smislu tumačenja načela ravnopravnosti spolova bio bi rad na poticanju djevojčica da se u spolno mješovitom okruženju izbere za jednak status, a to nikako ne bi bile u poziciji ostvariti u slučaju spolne segregacije. Nadalje, poticanje intrinzične motivacije za školskim uspjehom je pedagoški imperativ neovisno o spolu, a problema s „pounutranjavanjem“ motivacije ne pouzdajući se samo u ekstrinzičnu motivaciju (vanjske poticaje) imaju djeca oba spola, a ne samo dječaci kako se u materijalima implicira. I ono što je također važno istaknuti je jednako važan značaj uloga žena i muškaraca u odgoju i obrazovanju djece i mladih, gdje je poželjno da dječaci i djevojčice imaju spolno zastupljene modele ponašanja i jednog i drugog spola u cilju eliminacije razvijanja spolnih stereotipa od najranije dobi (pri čemu je poželjno da ta zastupljenost bude što ravnopravnija zbog raznolikosti rodničkih identiteta učiteljica i učitelja kako bi se također izbjeglo i formiranje rodničkih stereotipa). Stoga bi primjerice spolna podjela na učiteljice koje predaju samo učenicama, i učitelje koji predaju samo učenicima, također predstavljalo negativan utjecaj u pogledu skladnog razvoja djevojčica i dječaka i njihovog odgoja za ravnopravnost spolova.

Nadalje, u dostavljenim materijalima također se na više mjesta ističe važnost uloge roditeljskog doma kao mjesta socijalizacije i navikavanja djece na spolno mješovitu interakciju u okviru obitelji. Međutim, potrebno je naglasiti da su dječji vrtići i škole također mjesta na kojima se odvija proces socijalizacije, i to ne samo u okviru nastavnog procesa, nego i izvan njega. Škola je mjesto intenzivne vršnjačke interakcije i okruženje u kojemu učenice i učenici putem nje uče jedni od drugih. To posebno valja naglasiti iz razloga što u razdoblju adolescencije u osnovnoj i srednjoj školi primat u procesu socijalizacije djece i mladih od roditeljskog doma preuzimaju vršnjačke skupine, a škola je upravo mjesto intenzivnog procesa socijalizacije koji se odvija unutar vršnjačkih skupina. Spolna segregacija u tom smislu zanemaruje vrlo važan aspekt socijalizacije koji uključuje i mješovitu spolnu interakciju. Osim obrazovne funkcije, škola ima i odgojnu funkciju, a u smislu odgoja za ravnopravnost spolova, vrlo važno je ne izostaviti element socijalizacije koji uključuje i međuspolnu interakciju.

Slijedom svega navedenoga, u smislu tumačenja Zakona o ravnopravnosti spolova, Pravobraniteljica upozorava da spolna segregacija u svim područjima javnog i privatnog života, uključujući i sustav odgoja i obrazovanja, nije u skladu s načelom ravnopravnosti spolova. Stoga je predmetnoj odgojno-obrazovnoj ustanovi upućena preporuka da sve svoje pedagoške postulate pokuša ostvariti kroz spolno mješovito strukturirani odgoj i obrazovanje.

5.6.4. Opisi slučajeva i ishodi

OPIS SLUČAJA (02-04/13-05) Prateći slučaj suspendiranog profesora I.P. sa Sveučilišta u Z., Pravobraniteljica je na vlastitu inicijativu pokrenula postupak ispitivanja slučaja. Profesoru

je zbog kršenja općih akata Sveučilišta u smislu promoviranja diskriminirajućih stavova na temelju spolne orijentacije Sveučilište 9.11.2012. izreklo opomenu, a zbog opetovanih radnji pokrenut je stegovni postupak zbog teške povrede radne dužnosti te je profesor do okončanja postupka privremeno udaljen s radnog mjesta. Radi se o javnim izjavama profesora u kojima istospolnu orijentaciju uspoređuje s kaznenim djelima kao što su pedofilija, incest i zoofilija te izjave o rodnoj ravnopravnosti kao dijelu „kulture smrti“ i njenim izjednačavanjem s totalitarističkim režimima. Nakon okončanja postupka, 16.4.2013. ukinuto je udaljšavanje s radnog mjesta te mu je izrečena opomena zbog teške povrede radne dužnosti, i to zbog nepoštivanja općih akata Sveučilišta i nedoličnog ponašanja koje nanosi štetu ugledu Sveučilišta. Po općem aktu Sveučilišta o stegovnoj odgovornosti radnika, opomena se izriče samo za lake povrede radne dužnosti.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je od Sveučilišta zatražila dokumentaciju vezanu za taj slučaj te očitovanje o neusklađenosti izrečene mjere i sankcije za tu mjeru. Sveučilište je dostavilo traženo u kojem navodi da je svjesno neusklađenosti između optužbe i kazne, ali je zauzelo takav stav zbog toga što nije uvijek nužno za težu povredu izreći isto takvu mjeru te da se okolnosti svakog slučaja vrednuju ponaosob, pa se može dogoditi da se utvrde bilo olakotne ili otegotne okolnosti koje bi prevagnule u izboru kazne. Pravobraniteljica je zatražila dodatno očitovanje u vidu spomenutih olakotnih okolnosti koje su uvjetovale neusklađenost kazne s mjerom te dokumentaciju o ranije izrečenoj opomeni profesoru. Sveučilište je dostavilo traženo u kojem navodi da je što se tiče olakotnih okolnosti riječ o profesorovom do tada uzornom ponašanju prema studentima i nastavnicima, o njegovoj ispriki Upravi Sveučilišta te da je naknadno zauzet stav da je suspenzija s radnom mjesta bila preoštira mjera te ne postoji opasnost od ponavljanja djela. Pravobraniteljica je utvrdila da Sveučilište nije postupilo sukladno odredbama vlastitog općeg akta o stegovnoj odgovornosti radnika, s obzirom da je za izrečenu mjeru teške povrede radne dužnosti izrečena kazna predviđena za lake povrede radne dužnosti, te je Sveučilištu uputila upozorenje i preporuku. Pravobraniteljica upozorava da u pogledu opravdanosti olakotnih okolnosti one nisu utvrđene, s obzirom da opće uzorno ponašanje profesora nije povezano s njegovim postupcima zbog kojih mu je izrečena stegovna mjera, da se isprika Sveučilištu ne nalazi u dostavljenoj dokumentaciji, a iz onoga što se može pronaći u medijima proizlazi da se izražavanje žaljenja ne odnosi na ono za što je okrivljenik kažnjen, te da iz cjelokupne dokumentacije nije vidljivo da je suspenzija s radnog mjesta bila preoštira mjera. Štoviše, prisutna je otegotna okolnost u vidu ranije izrečene opomene, iz čega je razvidno da sankcija nije imala utjecaja na okrivljenika. Stoga proizlazi da je profesoru opravdano izrečena stegovna mjera teške povrede radne dužnosti te da je neopravdano izrečena mjera opomene predviđena za lake povrede radne dužnosti. Pravobraniteljica napominje da svaka osoba mora biti svjesna posljedica ukoliko u svoj javnom govoru promovirajući diskriminatorne stavove povrijedi prava bilo koje osobe ili društvene skupine, a posebnu težinu u ovom slučaju daje položaj okrivljenika kao uglednog člana akademske zajednice te velika medijska popraćenost njegovih izjava. Pravobraniteljica također naglašava da smatra vrlo zabrinjavajućim izjave profesora o rodnoj ravnopravnosti kao dijelom „kulture smrti“ i njezinim izjednačavanjem s totalitarističkim režimima kao što su fašizam i komunizam. Slijedom navedenog, Pravobraniteljica je Sveučilišnom savjetu Sveučilišta dala preporuku da sukladno svojim

ovlastima ponište odluku o opomeni te ponovi stegovni postupak kako bi se okrivljeniku izrekla odgovarajuća kazna prema važećim odredbama. Na upozorenje i preporuku Savjet Sveučilišta je zaključio da ne nalazi nepravilnosti u radu Sveučilišta, niti smatra da bi se odluka o opomeni trebala poništiti, a stegovni postupak ponoviti. Slijedom toga, Pravobraniteljica je zatražila očitovanje Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta o tome namjerava li Ministarstvo poduzeti određene aktivnosti vezane za ovaj slučaj sukladno nadležnosti Ministarstva da provodi upravni nadzor nad zakonitošću rada i općih akata visokih učilišta. Rok za dostavu očitovanja je u tijeku.

OPIS SLUČAJA (02-03/13-10) U školskoj godini 2013./2014. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta je, nakon što je Ustavni sud Republike Hrvatske u mjesecu svibnju 2013. obustavio njegovu primjenu radi formalnih nedostataka, ponovno uvelo program zdravstvenog odgoja u školske ustanove, a koji program također sadrži i četvrti modul vezano uz spolnu i rodnu ravnopravnost. Međutim, uvidom u web stranice Udruge GROZD u mjesecu rujnu 2013., Pravobraniteljica je ustanovila kako se na njima, a vezano uz četvrti modul kurikulumu zdravstvenog odgoja, nalaze „upute za postupanje roditelja u školama“. U navedenim uputama nalazi se i poglavlje naziva „izuzeće djeteta iz programa“, a u kojem se daju „upute za postupanje roditelja u školama“ usmjerene na bojkotiranje četvrtog modula Kurikuluma (koji je obvezni nastavni predmet).

PODZETE MJERE I ISHOD: Pravobraniteljica je ustanovila kako opisanim postupanjem Udruga GROZD ustvari ignorira načelo ravnopravnosti spolova kao ustavno i zakonsko načelo ugrađeno u temelje društva. Pritom je Pravobraniteljica imala u vidu i odluku Europskog suda za ljudska prava u predmetu *Dojan i drugi* u kojoj je navedeno da premda države članice koje su odgovorne za svoje obrazovne programe ne smiju kroz iste omalovažavati vjerska stajališta roditelja i djece, obrazovanje vezano uz spolni odgoj *mora poticati toleranciju među ljudima bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju i identitet*. Stoga je Pravobraniteljica ustanovila kako je postupanje udruge GROZD u konkretnom slučaju diskriminatorno u odnosu na pripadnike/ice spolne orijentacije jer ih dovodi u nepovoljniji društveni položaj obzirom se iste percipira kao društveno neprihvatljive i nepoželjne te da se na taj način perpetuiraju spolni stereotipi i diskriminacija spolnih i rodni manjina. Međutim takvim postupanjem udruga GROZD postupa i protivno Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi²³⁴ te čini prekršaj propisan navedenim zakonom. Naime, Pravobraniteljica napominje kako iz opisanog postupanja udruge GROZD nedvojbeno proizlazi da navedena udruga *potiče roditelje da ne šalju djecu da redovito pohađaju obvezni dio programa*, odnosno kako ih potiče da postupaju protivno njihovoj obvezi iz čl.135. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, a koje postupanje predstavlja prekršaj iz čl.152. istog Zakona te je kao takvo kažnjivo. Istodobno udruga GROZD roditeljima i *pomaže u počinjenju navedenog prekršaja* na način da im daje savjete, odnosno upute kako da počine prekršaj i to na način da na službenu web stranicu udruge (www.udruga-grozd.hr) objavljuje i distribuira „prijedlog pismenog zahtjeva i ispričnice“, odnosno obrasce za podnošenje „zahtjeva za izuzećem djeteta s nastave 4. modula

²³⁴ Narodne novine 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 94/13.

zdravstvenog odgoja“ i obrasce „ispričnice za izostanak djeteta s nastave 4. modula zdravstvenog odgoja“. Obzirom na navedeno, Pravobraniteljica je Općinskom državnom odvjetništvu u Zagrebu, kao ovlaštenom tužitelju, uputila prijedlog za *podnošenjem optužnog prijedloga* protiv udruge GROZD radi poticanja i pomaganja u počinjenju prekršaja iz čl.152. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, uzevši osobito u obzir sve prethodno navedene razloge. Do kraja izvještajnog razdoblja Općinsko državno odvjetništvo nije obavijestilo Pravobraniteljicu o poduzetim mjerama i radnjama u konkretnom slučaju.

5.7. Žene u sportu

Pravobraniteljica je u prošlogodišnjem izvješću o radu ukazala na problem zastupljenosti i načina prikazivanja žena u sportu u medijskim sadržajima. Istraživanjem je utvrđeno da se na naslovnicaama internetskih portala žene pojavljuju na samo 6% fotografija i vijesti vezanima za sport, što je samo jedan od pokazatelja o nezadovoljavajućoj zastupljenosti žena u području sporta. Naučene rodne uloge uvjetuju sport kao tradicionalno „mušku“ aktivnost, dok se žene u sportu često teži prikazivati, kao i u drugim područjima života, kao „ukras“ i osobe vrijedne pažnje prvenstveno zbog svog izgleda.

Pozitivnim treba istaknuti rezultate ovogodišnjeg istraživanja udžbenika prirode i društva, prirode i biologije za osnovne škole koji su pokazali da su žene i muškarci u sportu podjednako zastupljeni te da se u udžbenicima prikazuju na ravnopravan način. Pravobraniteljica preporučuje da se u skladu s takvom praksom sportašice predstavljaju i u nastavnim sredstvima drugih nastavnih predmeta.

Istraživanje²³⁵ provedeno u Bjelovaru na uzorku od 150 ispitanika (78 žena i 72 muškarca) roditelja djece Dječjeg vrtića Bjelovar, pokazalo je značajne razlike između žena i muškaraca u razini sportskih postignuća, razini angažmana u sportu i stava o sportu. U sve tri varijable žene su postigle slabije rezultate, a posebno je indikativan podatak da žene koje su imale početni slab angažman u sportu, kasnije nisu ostvarile zadovoljavajuća postignuća u sportu. Stoga je važno poticati žene na bavljenje sportom u što ranijoj dobi.

Prema Državnom pedagoškom standardu predškolskog odgoja i naobrazbe²³⁶ za osiguravanje pravilnog rasta i razvoja predškolske djece u dječjem vrtiću je potrebno osigurati provođenje organizacijskih oblika rada iz tjelesnog i zdravstvenoga odgojno-obrazovnog područja. Prema Nastavnom planu i programu za osnovne škole, tjelesna i zdravstvena kultura je zastupljena sa 105 sati godišnje (3 sata tjedno) u prva tri razreda, dok se od 4. do 8. razreda osnovne škole te u srednjim školama izvodi 70 sati godišnje (2 sata tjedno). Modul Živjeti zdravo u okviru Zdravstvenog odgoja stavlja dodatan naglasak na važnost tjelesnih i sportskih aktivnosti kroz pojedine ishode učenja.

²³⁵ Lauš D., Badrov T. i Lauš A. (2013): Razlike između žena i muškaraca u razini postignuća, angažmana i stava o sportu - originalni znanstveni rad, 22. ljetna škola kineziologa Republike Hrvatske, Poreč

²³⁶ Narodne novine 63/08 i 90/10.

Slijedom navedenoga, Pravobraniteljica smatra da je potrebno zadržati postojeći obrazovni okvir za tjelesnu i zdravstvenu kulturu te podsjeća na preporuke Vijeća Europe za žene u sportu²³⁷: (1) bolje upoznati svijet ženskog športa radi provedbe učinkovitijih mjera; (2) promicati provedbu proaktivnih politika za promicanje sporta za djevojčice i žene; (3) prilagoditi ponuđene sportove zahtjevima žena; (4) omogućiti stručno usavršavanje vezano za rodna pitanja sportskim djelatnicima; (5) unaprijediti kvalitetu lokalnih sportskih objekata.

²³⁷ Priručnik o dobroj praksi - Ravnopravnost spolova u sportu (Vijeće Europe, 2011.)

MEDIJI

Sukladno čl.16. Zakona o ravnopravnosti spolova, a uzimajući u obzir odredbe zakona²³⁸, nacionalnih politika²³⁹ i međunarodnih dokumenata²⁴⁰ koji se odnose na poštivanje načela ravnopravnosti spolova, Pravobraniteljica prati područje medija vezano za zastupljenost žena i muškaraca u medijskim sadržajima i za način njihovog prikazivanja²⁴¹. Aktivnosti u 2013. obuhvatile su postupanje po pritužbama građanki i građana na medijske sadržaje, objavu javnih priopćenja (ukupno 19), provedbu istraživanja (2) i analiza (5), suradnju s tijelima vezanima uz medije (4) i edukaciju medijskih djelatnika/ca iz aspekta ravnopravnosti spolova (1).

6.1. ISTRAŽIVANJE o zastupljenosti žena i muškaraca i tema vezanih uz ravnopravnost spolova u emisijama HTV-a

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova provela je istraživanje vezano za zastupljenost žena i muškaraca i tema vezanih uz ravnopravnost spolova. Istraživanjem su obuhvaćene četiri nove emisije koje su na rasporedu jednom tjedno: Fokus, Labirint, Treća runda, Treći element, i dvije „stare“ dnevne emisije: Govornica i Hrvatska uživo.²⁴² Emisije su odabrane prema najavama o sadržajima i ciljevima pojedinih emisija.²⁴³ Istraživanje HTV emisija se provodilo u razdoblju od 16.09.-12.12.2013.

²³⁸ Zakon o ravnopravnosti spolova (NN 82/08); Zakon o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08);

²³⁹ Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011.-2015., Vlada RH 2011. (NN88/11);

²⁴⁰ Pekinška deklaracija i platforma za djelovanje 1995; UN Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena 1978., Rezolucija 1751 Vijeća Europe o suzbijanju seksističkih stereotipa u medijima (2010.), Strategija za ravnopravnost spolova 2010.-2015. Europske komisije i dr.

²⁴¹ Čl. 16.st.2 Zakona o ravnopravnosti spolova zabranjuje javno prikazivanje i predstavljanje žena i muškaraca na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način, s obzirom na spol i spolnu orijentaciju.

²⁴² Fokus, Labirint i Hrvatska uživo emitiraju se na 1. programu HTV-a, Treća runda i Treći element na 3. programu, a Govornica na 4. programu HTV-a.

²⁴³ Treća runda - Cilj emisije je zaokupiti pozornost gledatelja koji prate kulturu, obrazovanje i znanost, civilno društvo i prava manjina te ih potaknuti da zauzmu stav o tematici koja će se problematizirati u emisiji.

Fokus - teme društvenog karaktera koje će se baviti pitanjima svjetonazorskih razlika, važnih društvenih problema, sporova i nedoumica, kao i tema koje su nedovoljno objašnjene i raščlanjene u javnom prostoru.

Labirint - unutarnjopolitički magazin - osvrt na političke događaje koji su izazvali najveću pozornost u proteklom tjednu. Bavi se pojavama i fenomenima u hrvatskom društvu, cilj emisije je informirati, obrazovati, promicati kulturu dijaloga, razvijati toleranciju. Hrvatska uživo za gledatelje detaljno analizira probleme o kojima vijesti izvještavaju, suočava aktere,

Svrha istraživanja bila je provjeriti na probnom uzorku emisija HTV-a zastupljenost žena i muškaraca u emisijama javne televizije, sukladno promicanju načela ravnopravnosti spolova²⁴⁴, kao i zastupljenost tema vezanih uz podizanje razine znanja i svijesti o anti-diskriminacijskom zakonodavstvu, ravnopravnosti spolova i ljudskim pravima žena²⁴⁵. Namjera je bila provjeriti drži li se javna televizija obveza iz Ugovora između Vlade RH i HRT-a za razdoblje od 2013.-2017. da će „proizvoditi, suproizvoditi i objavljivati programe namijenjene ostvarivanju ravnopravnosti muškaraca i žena. U sklopu svojih informativnih, mozaičnih, dokumentarnih, obrazovnih i drugih emisija kontinuirano podupirati ravnopravnost muškaraca i žena emitiranjem rodno osviještenih sadržaja, informiranjem javnosti o aktivnostima na području ostvarenja ravnopravnosti spolova, te ispunjavati svoju obvezu izvješćivanja o provedbi u svojim programima. Pri obradi širokog spektra tema potrebno je voditi računa o zastupljenosti obaju spolova kao ravnopravnih sugovornika u raspravama. Programskim će se sadržajima djelovati u cilju suzbijanja rodni stereotipa i uklanjanja rodno uvjetovane diskriminacije i seksizama.“²⁴⁶

Metodologija - U razdoblju od 3 mjeseca, korištenjem opcije *Televizija na zahtjev* (www.hrt.hr), pregledana su sva emitiranja navedenih emisija (164) te ispunjeni upitnici vezano za spol urednika/ca, voditelja/ica, gostiju i gošći u studiju, autora/ica snimljenih priloga, osoba u snimljenim priložima te tema koje su u emisijama obrađene. Upitnici su kasnije kodirani u svrhu dobivanja statistike.

6.1.1. Urednici/e i voditelji/ce

Dvije emisije (*Treći element* i *Labirint*) urednički potpisuju žene, jednu (*Fokus*) muškarac, tri (*Treću rundu*, *Govornicu*²⁴⁷ i *Hrvatsku uživo*²⁴⁸) i muškarac i žena. Od 164 emitiranja, 111 (68%) emisija je vodio muškarac, 76 (46%) emisija je vodila žena.²⁴⁹

6.1.2. Zastupljenost žena i muškaraca kao gostiju/gošći u studiju²⁵⁰

Od ukupnog broja gostovanja u studiju (479), bilo je 327 muškaraca (68%) i 152 žene (32%).

potiče raspravu i nudi rješenja, skreće pozornost na aktivnosti civilnog društva, kulturne i ostale događaje, projekte i inicijative od javnog interesa. Dana 10. rujna 2013. HRT je predstavio jesensku shemu koja je počela 16. rujna 2013.

²⁴⁴ Zakon o ravnopravnosti spolova, čl. 5 i čl. 16. st. 1., Narodne novine 82/08.

²⁴⁵ Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011.-2015., podtočka 1.1.

²⁴⁶ Ugovor između Hrvatske radiotelevizija i Vlade Republike Hrvatske za razdoblje od 1.01-31.12.2017.

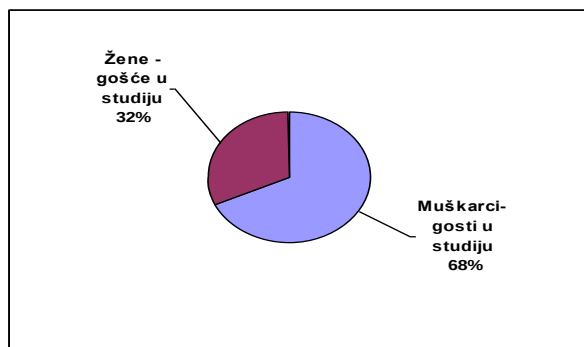
²⁴⁷ Govornicu najčešće urednički potpisuje voditelj/ica pojedine emisije ili dnevni urednik/urednica.

²⁴⁸ Hrvatska uživo - urednica projekta je žena, a uredništvo potpisuju dvije žene i jedan muškarac.

²⁴⁹ Budući da svaka od praćenih emisija ima stalne voditelje/voditeljice, radi se o 9 različitih voditelja i 5 voditeljica.

²⁵⁰ Kao gost ili gošća u studiju kodirane su i osobe koje su sudjelovale preko video linka.

Grafikon 1. Gostovanje u studiju

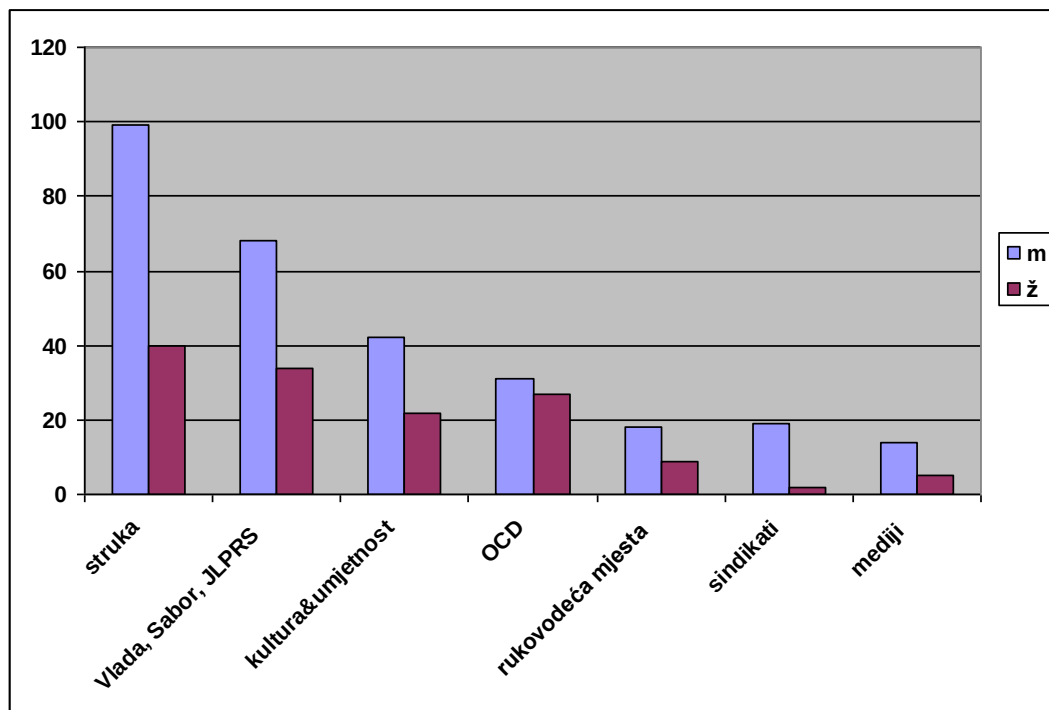

Od gostiju/gošći u studiju kojima se moglo odrediti struku (430)²⁵¹ u najvećem broju radilo se o visokoobrazovanim stručnjacima/kinjama iz nekog područja gospodarstva, znanosti, obrazovanja, zdravstva i sl. - 139 (99 M : 40 Ž), zatim iz državnih tijela (Vlade, ministarstava, agencija, instituta, zavoda i sl.) - 102 (68 M : 34 Ž) te iz područja vezanih uz kulturu i umjetnost (kazalište, film, glazba, izložbe i sl.) - 64 (42 M : 22 Ž).

Slijede predstavnici/e organizacija civilnog društva - 58 (31 M : 27 Ž), osobe na upravljačkim pozicijama - 27 (18 M : 9 Ž), predstavnici/e sindikata - 27 (19 M : 2 Ž) i medija - 19 (14 M : 5 Ž).

Emisija za popularizaciju znanosti *Treći element* ima ženu urednicu, dva muška voditelja, a u studiju je ugostila 4 puta više žena nego muškaraca. U snimljenim prilogima o znanstvenoj temi govorili su znanstvenici i znanstvenice: 10 muškaraca i 6 žena.

Grafikon 2. Stručni profil gostiju/gošći u studiju

²⁵¹ Struka se nije mogla odrediti osobama koje su se pojavljivale u prilogima anketa među građanstvom.

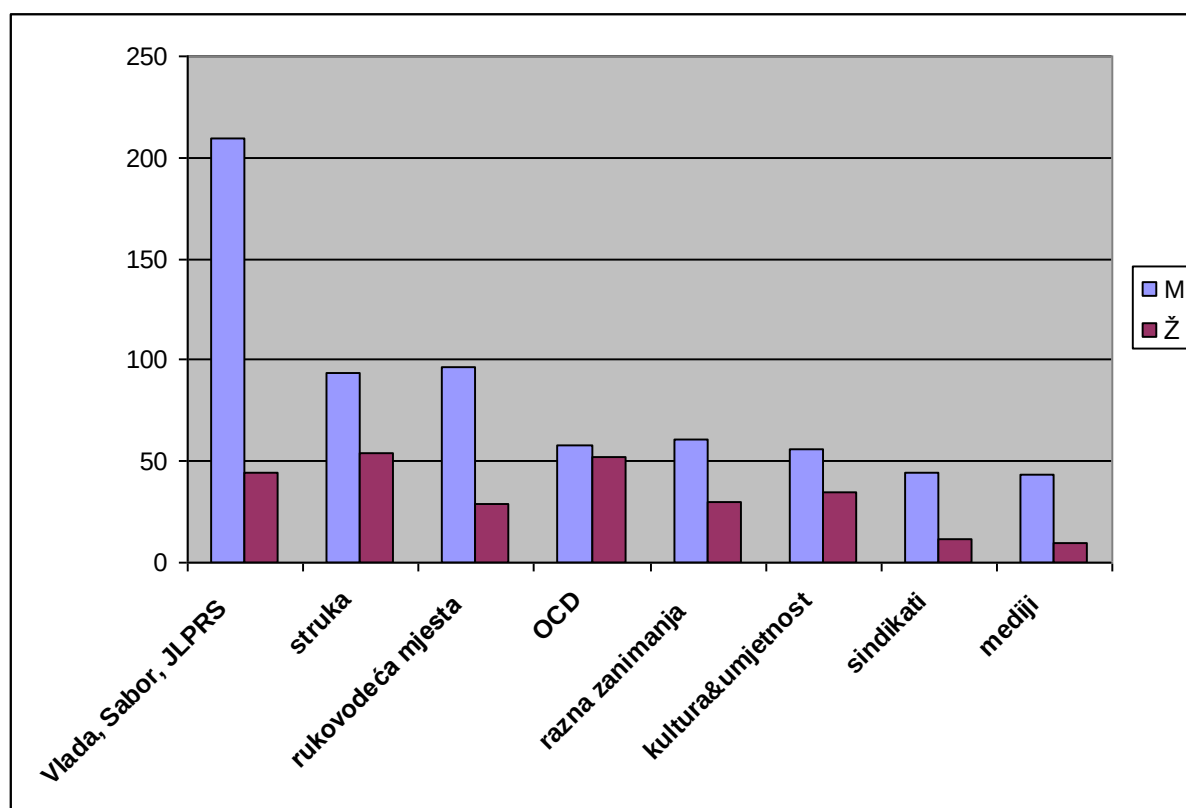
Najmanja razlika po spolu je kod predstavnika/ca organizacija civilnog društva - 31 M : 27 Ž, a najveća kod predstavnika/ca sindikata - 19 M: 2 Ž. U većini ostalih područja, muškarci su kao gosti u studiju zastupljeni dvostruko više od žena (struka 99 M : 40 Ž; rukovodeće pozicije 18 M : 9 Ž; predstavnici/e Vlade, Sabora i JLPRS - 68 M : 34 Ž).

6.1.3. Zastupljenost i profil žena i muškaraca u snimljenim prilogima

U ukupno 164 emisije emitirano je 518 snimljenih priloga koji su uglavnom pratili jednu od tema o kojoj su razgovarali gosti u studiju. Autorstvo priloga potpisuje 239 M : 268 Ž.²⁵²

Od 938 osoba koje su sudjelovale u snimljenim prilogima, 662 (71%) su bili muškarci, a 276 žene (29%). Od 938 osoba kojima se u prilogu moglo odrediti struku u najvećem broju radilo se o predstavnicima Vlade, Sabora ili jedinica lokalne i područne /regionalne/ samouprave - 253 (209 M : 44 Ž), visokoobrazovanim stručnjacima/stručnjakinjama iz nekog područja gospodarstva, znanosti, obrazovanja, zdravstva i sl. - 158 (94 M : 64 Ž), rukovodećim pozicijama - 126 (97 M : 29 Ž) te organizacijama civilnog društva - 110 (58 M: 52 Ž). Slijede predstavnici/ce raznih profesija - 91 (61M : 30 Ž) i kulture i umjetnosti - 91 (56 M: 35 Ž), sindikata - 56 (44 M : 12 Ž) i medija - 53 (43 M:10 Ž).

Grafikon 3. Stručni profil osoba u snimljenim prilogima

²⁵² Na nekim prilogima nisu bila navedena imena autora/ica, a na nekima su kao autori navedeni i muškarac i žena.

Najmanja razlika po spolu je kao i kod gostovanja u studiju kod predstavnika organizacija civilnog društva (58 M : 52 Ž). Dvostruko više muškaraca nego žena gostovalo je studiju (68M : 34Ž), dok ih je u snimljenim prilogima bilo gotovo 5 puta više (209 M : 44 Ž). Slično je i s predstavnicima/cama na upravljačkim položajima - dvostruko više muškaraca nego žena su bili gosti u studiju (18 M : 9Ž), a tri puta više sudionici snimljenih priloga (97M : 29 Ž).

6.1.4. Zaključak o zastupljenosti žena i muškaraca u 6 HTV-ovih emisija

- (1) Žene su dvostruko manje od muškaraca zastupljene kao gošće u studiju.
- (2) Najmanja razlika zastupljenosti žena i muškaraca je kada se radi o predstavnicima/cama organizacija civilnog društva što upućuje na zaključak da je kod organizacija civilnog društva uravnotežena zastupljenost žena i muškaraca kao predsjednika/ca, odnosno članova/ica, koji istupaju u javnosti promovirajući rad organizacije ili zastupajući njezine stavove.
- (3) U snimljenim prilogima pet puta više muškaraca nego žena govore kao predstavnici/e Vlade, Sabora ili JLPRS-a.

6.1.5. Zastupljenost tema u HTV programu iz nadležnosti Pravobraniteljice

*U 164 analizirane emisije obrađeno je ukupno 505 tema.*²⁵³ Iako emisiju kojom se popularizira znanost „Treći element“ nismo kodirali u odnosu na teme ravnopravnosti spolova, ipak smo ju uključili u ovo istraživanje iz razloga provjere uravnoteženosti zastupljenosti znanstvenica i znanstvenika koji govore o znanstvenim temama. Stoga je ukupni broj od 505 tema umanjen za 10 znanstvenih tema obrađenih u 10 emisija Trećeg elementa. Stoga, ukupni broj tema unutar kojeg smo kodirali teme vezane uz ravnopravnost spolova je 495.

U ukupno 495 teme, uz područja iz nadležnosti Pravobraniteljice bile su vezane 34 teme ili 6,86%: 13 za referendum o braku, 5 za prijedlog Zakona o radu i Obiteljski zakon, 4 za reproduktivno zdravlje, 2 za brak općenito, 2 za osobe istospolne orijentacije, 2 za trgovinu ljudima, 1 za seksualno nasilje, 1 za otkaze u trudnoći, 1 za skrbništvo nakon rastave, 1 za predstavu o ženama izbačenim iz povijesti, 1 za dobitnicu Nobelove nagrade za književnost, 1 za Zagorkine dane.

Specifikacija tema navedena je kumulativno za sve emisije zajedno iz razloga što namjera ovog istraživanja Pravobraniteljice nije bila ocjenjivati i uspoređivati pojedine emisije, već ukazati na općenito stanje zainteresiranosti za teme vezane uz ravnopravnost spolova ili obradu postojećih tema iz aspekta ravnopravnosti spolova.²⁵⁴

²⁵³ Hrvatska uživo - 348, Labirint - 66, Govornica - 59, Fokus - 12, Treća runda - 10, Treći element - 10.

²⁵⁴ Informacije radi najveći broj tema koje su iz područja nadležnosti Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova - 22 - vezan je uz emisiju Hrvatska uživo.

Osim uravnotežene zastupljenosti gostiju/gošći u studiju ili u prilogima te osim objavljivanja tema koje se direktno odnose na problematiku ravnopravnosti spolova u različitim područjima društvenog života, promicanje ravnopravnosti spolova moguće je i na način davanja rodnog aspekta temama o kojima se govori ili izvještava. Nažalost, ta se mogućnost rijetko koristi iako je relevantna za veliki broj društveno važnih tema. **Davanjem rodnog aspekta** povećao bi se i broj emisija koje promiču ravnopravnost spolova, a čime bi HTV ispunila obveze preuzete i Ugovorom između Hrvatske radiotelevizije i Vlade Republike Hrvatske za razdoblje 2013.-2017.²⁵⁵

Naime, iako se većina tema odnosi jednako i na žene i na muškarce, veliki broj tema nije posve neutralan iz razloga što su učinci za žene i muškarce različiti. Jedan od primjera je bila tema „outsourcing“²⁵⁶ vezana uz prijedlog Zakona o radu. Osim što je predstavnica Ženske fronte u emisiji Fokus od 14.10.2013. spomenula utjecaj na žene u trgovini, a u Hrvatskoj uživo od 4.10.2013. je bilo spomenuto da će ta mjera najviše pogoditi „8.500 čistačica i kuharica u području školstva, zdravstva, socijale i pravosuđa“, novinari/ke u ulozi voditelja/ica ili autora/ica priloga, nisu istražili/e rodnu dimenziju ove mjere, iako su za to imali/e odličnu podlogu - žene koje su već sada u većini onih koji rade na određeno vrijeme pa zbog toga već sada ne mogu dizati kredite, ne odlaze na bolovanja, ne dobivaju jednake otpremnine, već sada ne prijavljuju seksualno uznemiravanje zbog straha od gubitka posla, već sada po povratku s rodiljnog ili roditeljskog dobivaju otkaz ili premještaj na lošije plaćeno radno mjesto i sl. Dati rodni aspekt u ovoj društvenoj temi znači istražiti postoje li razlike u posljedicama koje pojedine mjere, zakoni, propisi ili druge društvene norme imaju na žene i muškarce te što u konačnici to znači za cijelo društvo. Pohvalno je što je *Hrvatska uživo* uzela za primjer radnike Čistoće (same muškarce) kako bi pokazala učinak „outsourcinga“ u praksi, ali je nedostajala i ta rodna dimenzija pogotovo stoga što su u velikoj većini upravo žene te koje obavljaju većinu poslova koji bi išli na tzv. vanjsko agencijsko ugovaranje.

Budući da je razdoblje odabrano za istraživanje uključivalo aktivnosti vezane uz referendum i održavanje referenduma 01.12.2013., najveći broj tema iz područja nadležnosti Pravobraniteljice bio je vezan uz **referendum o braku** - u četiri praćene emisije o referendumu je 34 muškaraca i 30 žena govorilo 13 puta (*Hrvatska uživo 9, Fokus 1, Labirint 2, Govornica 1*²⁵⁷). Iako se vezano za referendumsko pitanje da se u Ustav unese odredba o braku kao zajednici muškarca i žene u svim emisijama govorilo i o braku, bračnom i obiteljskom statusu te isključivanju iz prava na brak seksualnih manjina, Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, koja utvrđuje diskriminaciju temeljem spola, bračnog i obiteljskog statusa i spolne orijentacije, nije gostovala niti u jednoj navedenoj emisiji²⁵⁸ iako je čak 24 portala 36 puta spomenulo *Zajedničko priopćenje pučke pravobraniteljice i pravobraniteljice za ravnopravnost spolova povodom referenduma o ustavnoj definiciji braka*, uključujući i

²⁵⁵ Ugovor između Hrvatske radiotelevizije i Vlade Republike Hrvatske za razdoblje od 01.01.2013.-31.12.2017., čl.47. (čl.9.st.2. podstavak 8 Zakona o HRT-u - Programi namijenjeni ostvarivanju ravnopravnosti žena i muškaraca).

²⁵⁶ Preuzimanje izvršavanja pojedinih usluga temeljem agencijskih ugovora.

²⁵⁷ Emisija Govornice bila je fokusirana više na solidarnost svih medija zbog zabrane prenošenja referendumskih rezultata iz izbornog stožera inicijative „U ime obitelji“ pojedinim medijima.

²⁵⁸ Jedina emisija u kojoj je pravobraniteljica za ravnopravnost spolova sudjelovala kao gošća u televizijskom studiju na temu referenduma o braku bila je emisija Studio 4, na 4. programu HTV-a, 06.11.2013. koja nije bila uključena u ovo istraživanje.

portal HRT-a²⁵⁹. O referendumu, osim predstavnika/ca građanskih inicijativa bili su pozivani da govore i neovisni stručnjaci politolozi, sociolozi, novinari, glazbenici, redatelji, televizijske voditeljice, glumice i volonteri/volonterke. Urednici i urednice profesionalno su odrađivali zadaću davanja podjednakog medijskog prostora i tzv. opciji „za“ i opciji „protiv“ referenduma, ali *Pravobraniteljica predlaže* da se i kod pozivanja gostiju/gošći vodi računa o tome koliko su po svojoj stručnosti i poznavanju problematike, kao i nadležnostima, relevantni za pojedine teme, a kako bi se izbjeglo pozivanje istih gostiju/gošći kao „dežurnih“ stručnjaka i stručnjakinja o raznim temama.

6.1.6. Zaključno razmatranje

Kao što se iz popisa tema vezanih uz ravnopravnost spolova može zaključiti, tema vezanih uz ravnopravnost spolova je izuzetno malo. Dužnost javne televizije kao javnog servisa jest da prati društvena zbivanja i da o njima informira, ali je njezina dužnost jednako tako da problematizira pojedine teme koje trenutno nisu aktualne zbog toga što se „nešto dešava na terenu“, već zato što one imaju širi društveni značaj, što se moraju izvući iz „mraka“ ignoriranja ili marginaliziranja i staviti na dnevni red i medija i društva. Činjenica je da mediji odražavaju stvarnost, ali je isto tako i činjenica da oni biraju što će iz te stvarnosti odraziti, što smatraju važnim odraziti i koliko će prostora i vremena dati onim temama koje smatraju važnima. A na taj način doprinose značajno oblikovanju javnog mnijenja o važnosti pojedinih tema za pojedince i društvo u cjelini.²⁶⁰

6.2. ISTRAŽIVANJE o načinima medijskog izvještavanja o obiteljskom nasilju

Ministarstvo obitelji, branitelja i generacijske solidarnosti je izdalo „Priručnik sa smjernicama za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji“ (2007) koji je namijenjen novinarkama i novinarima te svim osobama koje su odgovorne za kreiranje i objavljivanje tekstova ili emitiranje priloga u kojima se govori o nasilju u obitelji. Kodeks časti novinara navodi da se „posebna pozornost, obazrivost i odgovornost zahtijeva pri izvještavanju (između ostalog) o nasilnim djelima“.

Pravobraniteljica je u razdoblju od **02.07.-16.09.2013.** provela istraživanje u svrhu provjere načina na koji mediji izvještavaju o nasilju nad ženama, odnosno obiteljskom nasilju. Praćeni su tiskani mediji i Internet portali, a u navedenom razdoblju **prikupljeno je ukupno 88 članaka.**

²⁵⁹ 05.-06.11.2013.

²⁶⁰ Na primjer, niti jedna emisija koja se bavi aktualnim, dnevno-političkim i društvenim temama nije objavila nikakvu informaciju o tome da je Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova 22.10.2013. predstavila u Hrvatskom saboru svoje Izvješće o radu za 2012. te da je Hrvatski sabor 25.10.2013. isto prihvatio jednoglasno. Čak i Hrvatska uživo, koja je 25.10.2013. imala prilog o zasjedanju Hrvatskog sabora, nije smatrala važnim spomenuti da je Sabor prihvatio Izvješće Pravobraniteljice, a kamo li sadržaj tog izvješća koji pokriva brojne teme vezane uz ravnopravnost spolova koje bi se itekako mogle problematizirati u medijima jer govore upravo o stvarnosti u brojnim područjima društvenog života.

6.2.1. Način na koji mediji izvještavaju o nasilju nad ženama i obiteljskom nasilju

Iako je kroz godine praćenja prezentacije ove problematike u medijima primijećen napredak, još uvijek postoje senzacionalistički naslovi i tekstovi u kojima se koriste neprimjereni izrazi ili se otkrivaju detalji koji za žrtvu mogu biti izuzetno traumatični. Iako se korištenjem inicijala uglavnom nastoje zaštititi identiteti, detaljnim opisima mjesta događaja, ostalih sudionika ili drugih detalja vezanih uz mjesto zaposlenja, susjedstva i slično, identitet počinitelja i žrtava ipak nije zaštićen.

6.2.1.1. Primjer - silovanje u Podstrani 2012.-2013.

Jedan od najsvježijih primjera vezan je uz slučaj silovanja u Podstrani iz 2012. s teškim posljedicama po djevojku koja je pala u komu, a o kojem su tiskani mediji i portali danima izvještavali.²⁶¹ Neki od njih su se koristili neprovjerenim informacijama, iznosili u javnost podatke iz istrage koja je tajna, služili se nagađanjima i pretpostavkama koje su objavljivali kao senzacionalističke naslove²⁶², objavljivali slike mjesta događaja i detalje iz kojih je u neposrednoj sredini bilo moguće identificirati žrtvu. Zanemareno je osnovno, a to je zaštita žrtve, njezin identitet i ljudsko dostojanstvo. Dok su se mediji neposredno nakon silovanja gotovo „nadmetali“ u deskriptivnih nagađanjima čime je kazneno djelo počinjeno te kakve su bile rane na žrtvi, istovremeno je jedan okrutan nasilnički čin silovanja nazvan tek „incidentom“²⁶³. Iako sam i u Izvješću za 2012. detaljno opisala ovaj slučaj i uputila upozorenja tisku koji je na senzacionalistički način pisao o ovom slučaju, isti mediji su na isti način nastavili izvještavati i u 2013.²⁶⁴ Neovisno o tome što stručnjaci nisu uspjeli sa sigurnošću dokazati kako je do silovanja došlo, i dalje se nagađalo, navodilo detalje, vrlo živopisno sugeriralo o kakvom predmetu bi se moglo raditi, počinitelju nadijevalo imena.²⁶⁵

6.2.1.2. Senzacionalizam u naslovima i tekstovima

Treba istaknuti da nisu svi mediji isti i da se ne služe svi senzacionalizmom u izvještavanju o nasilju. No, veliki broj tiskanih i elektroničkih medija još uvijek to čini i nasilje nad ženama koristi kao mamac za one koje zapravo ne zanima patnja žrtava niti kažnjavanje počinitelja, već takva izvještavanja doživljavaju kao krimi-priče u nastavcima, kao da se ne radi o živim i stvarnim ljudima, nego o likovima iz romana. Takvi se članci onda pišu na način proznog djela začinjenog izrazima koji više spadaju u sferu horror filmova ili kriminalističkih serija. Neprihvatljivo je da se o stvarnom kaznenom djelu, u kojem postoje žrtve okrutnosti,

²⁶¹ Pravobraniteljica je o slučaju i svom postupanju zbog medijskog izvještavanja pisala i u svom Izvješću o radu za 2012.

²⁶² „Bila je gola u lokvi krvi, a R.Š. je u bunilu stajao kraj nje. Teške ozljede unutarnjih organa navodno je nanio napuklom bocom“, Jutarnji list, 19.11.2012.; „Studentica nije silovana ni mikserom ni bocom: Stravične ozljede nanese su rukom!“ i „R. je ruku nesretnoj djevojci gurnuo u utrobu gotovo 50 centimetara te joj je izvadio dijelove crijeva“, Jutarnji list 21.11.2012.; „Liječnici sumnjaju kako je došlo do stravičnih ozljeda u P.: nesretna cura zamalo ubijena – mikserom“, Slobodna Dalmacija 20.11.2012.

²⁶³ Silovanje koje je šokiralo Hrvatsku, Jutarnji.hr, 10.01.2013.

²⁶⁴ „Napasn timer s mikserom optužen za pokušaj ubojstva i silovanje“, Jutarnji list 27.07.2013.; „Brutalno: Djevojka u Splitu ipak silovana mikserom!“, 24INFO, 06.08.2013.; Nalaz vještaka: Silovanje u Podstrani počinjeno je uređajem!“, Index.hr, 28.3.2013.; „Sve je bilo puno krvi. Roko, što si joj uradio?!“, Jutarnji list 6.8.2013.

²⁶⁵ „napasnik s mikserom“, Jutarnji list, 27.07.2013.

zlostavljanja, silovanja, fizičkog nasilja i sl. piše na način kao da se radi o zabavi ili reklami za najnoviji književni hit o psihopatskim zločincima, citiram:

„Svaki drugi dan objavljujemo novu priču o najmonstruoznijim hrvatskim ubojicama. Istražili smo tko su monstruočni ljudi čiji su zločini ledili krv u žilama javnosti u posljednjih 50 godina. Ubojice, silovatelji, sadisti izvirali su iz mirnih i običnih ljudi kojih se nitko nije bojao. Svoje sredine pretvarali su u mjesta užasa te žrtve i obitelji zauvijek ranili svojim postojanjem. Tijekom ljeta objavljujemo najbolje priče...“²⁶⁶

6.2.1.3. Humoru nije mjesto u izvještavanju o partnerskom ili obiteljskom nasilju

Jedan broj članaka odnosi se i na nasilje žena nad muškarcima. U nekima od njih nastoji se objektivno prikazati sve činjenice te prikupiti informacije od svih uključenih strana, a nasilnički čin se naziva ispravno „nanošenjem tjelesnih ozljeda“²⁶⁷.

No u pojedinim slučajevima (naslovu ili tekstu članka) koriste se **izrazi koji omalovažavaju ozbiljnost kaznenih djela** poput članka naslova: „Zlostavljačica (74) nožem od 40 cm bijesna „izrezbarila“ supruga“. U istom tekstu stoji i: „...D. je u obližnjem dućanu prethodno ispila nekoliko svojih omiljenih „unučića“ Maraska Pelinkovca...“, „nema dana da mu nije 'pila krv““, „ona je bila sam vrag“ i sl.²⁶⁸ Ako se radi o nasilju među partnerima tada slučajevi u kojima je nasilje počinila žena nad muškarcem zaslužuju jednaku osudu kao i nasilje muškarca nad ženom.

O senzacionalističkom pristupu vijestima vezanima uz partnersko nasilje ili nasilje nad ženama svjedoče i nadimci koji od počinitelja/ica kaznenih djela stvaraju neku vrst medijskih zvijezda, prepoznatljivih upravo zbog svojih nadimaka. Tako daleko manje ljudi zna tko su Edi Mišić ili Slađana Novoselnik, ali su sigurno čuli za „koljača s Marjana“²⁶⁹ ili „fatalnu ujnu“. U nekim člancima, obiteljsko nasilje pokušava se prikazati na humoristički način kao da se prepričavaju zgode iz nekog filma. Koriste se neprimjereni izrazi ili ironija do te mjere da cijeli slučaj izgleda kao zabava, a ne kao čin nasilja. Na primjer: „Policija je uhitila dvojicu 'mortus' pijanih muškaraca koji su maltretirali svoje supruge. Za prvi slučaj *zaslužan* je...“, „...a potom se obrušio na ženu koju je *počastio* sočnim psovkama te joj zaprijetio izbacivanjem iz kuće“, „Za svoju alkoholnu epizodu muškarac je na Prekršajnom sudu *nagrađen* s pet dana uvjetnog zatvora“, „...nedugo nakon što se kući vratio *pijan ko' zemlja*“, „...a zbog svog ponašanja na Prekršajnom sudu 'zaradio' je 15 dana uvjetnog zatvora“.²⁷⁰

²⁶⁶ „Iživljavao se: Brutalno silovao staricu (73) i ugušio je kabelom“, 24 sata, 07.07.2013.

²⁶⁷ Petrinja: Robijat će pet godina jer je nožem ubola supruga“, 24 sata, 07.09.2013.

²⁶⁸ Jutarnji list (2011.)

²⁶⁹ Sutra počinje suđenje koljaču s Marjana „Zbog brutalnog ubojstva Meksikanke Ediju Mišiću prijeti do 40 godina zatvora“, Jutarnji list, 07.05.2013.; Fatalna ujna viđat će kćer u zatvoru, Jutarnji list, 20.06.2013. (članci u tisku i na gotovo svim portalima koji su se odnosili na ovaj slučaj svi u naslovu imaju „fatalnu ujnu“ od 2011.-2013.)

²⁷⁰ Primjeri iz članka „S 2,26 promila dokazuju svoju 'muškost'“, Bjelovarac, 04.07.2013.

6.2.1.4. Partnersko nasilje kao nekontrolirani čin iz ljubavi

Ukoliko dođe do nasilja, koje nerijetko završava smrću ili teškim fizičkim ozljedama žrtve, neprimjereno je i netočno govoriti kao o „ljubavnoj tragediji“, o „ljubavnoj strasti“, o „ljubavnicima“. Na primjer u slučaju u kojem je otac osmero djece ubio izvanbračnu partnericu, naslovi su glasili: „Ljubavnik je šipkom ubio majku troje djece“ (24sata, 28.8.2013.), „Zločin iz strasti - Nije mogao podnijeti prekid veze: Šipkom na smrt premlatio ljubavnicu“ (Slobodna Dalmacija, 29.08.2013.), a u članku na T-portalu, 28.08.2013. stoji podatak „*odveo ju je na poljski put...gdje ju je u hladovini stabla koja su bila njihovo ljubavno gnijezdo, na smrt izmlatio metalnom šipkom*“. Dovodenje u isti kontekst ljubavi i smrti, ljubomore i okrutnih ubojstava bračnih ili izvanbračnih partnerica, a bez ikakvog kritičkog odmaka i objašnjenja, može stvoriti potpuno krivi dojam o težini kaznenog djela i ozbiljnosti partnerskog nasilja. Jer, neovisno o tome što mnoge bračne i izvanbračne veze ne opstaju, činjenica je da većina njih ne završava ubojstvima ili nasilničkim napadima na partnerice koje su odlučile izaći iz tih veza (uglavnom zbog obiteljskog nasilja). Stoga ukoliko se, kao u ovom slučaju radi o brutalnom ubojstvu, onda je posve neprimjereno i pogrešno koristiti izraze poput „nije mu 'sjela' vijest o prekidu“ ili „pretjerao je“ kao da se uistinu radi tek o površnom nesporazumu i nezadovoljstvu.

U slučaju u kojem je muškarca prijavila djevojka da ju je mjesec dana držao zatočenu u stanu, da je zaključao vrata i prijetio joj da će ju ubiti ukoliko pokuša otići od njega, novinar/ka komentira da će istraga pokazati „*je li to bio njegov osebujan način da ju zadrži uz sebe*“. Onemogućavanje kretanja drugoj osobi i prijetnje ubojstvom ne mogu se prikazivati kao „osebujnost“ nečijeg načina izražavanja emocija, već kao nasilnički čin baš kao što ni obiteljsko nasilje nije tek „bračna razmirica“.

6.2.1.5. Silovanje kao zabava koja je pošla po krivu

Kada se izvještava o silovanjima često se sugerira da se možda radi o zabavi koja je malo pošla po krivu ili seksualnom odnosu koji možda nije bio sasvim dobrovoljan (djevojka je bila pijana, prvo se družila s mladićem ili mladićima, a onda ih odbila i sl.). Takvim tekstovima dovodi se u sumnju riječ silovane žene, pogotovo ako je bila pod utjecajem alkohola ili je prije toga dobrovoljno bila u društvu onih koji su ju kasnije silovali, što stvara dojam da druženje koje je prethodilo silovanju negira mogućnost kasnijeg počinjenja kaznenog djela.

Budući da prema podacima Ženske sobe - Centra za seksualna prava na 1 prijavljeno silovanje dolazi čak 15-20 neprijavljenih slučajeva silovanja, zbog više razloga među kojima su i strah da im nitko neće vjerovati, strah da će ih se okriviti za preživljeno iskustvo, osjećaj krivnje i odgovornosti te što u većini slučajeva počinitelji su žrtvi poznate i/ili bliske osobe što dodatno otežava donošenje odluke o prijavi nasilja, izuzetno je važno da se novinari/ke upoznaju s mogućim posljedicama njihovog izvještavanja i shvate da navodi koji dovode u sumnju svjedočanstvo o silovanju od strane žrtve doprinose perpetuiranju upravo ovakvog omjera između prijavljenih i neprijavljenih silovanja.

Zato je izuzetno važno s posebnim obzirom pisati o slučajevima silovanja. Silovanje se ne može prikazivati kao zabava „koja je pošla po zlu“ kad se malo više popilo²⁷¹. Osim toga ***alkoholiziranost žrtve ili njezin prethodni pristanak da ode sama u nečiji stan ili na tulum nisu kaznena niti kažnjiva djela, a silovanje to jest***. Prema tome, u javnom interesu je da mediji toga budu svjesni i da posvete posebnu pažnju kada izvještavaju o silovanjima. Primjer rečenog bili su članci o silovanju djevojke od strane dva sportaša, o čemu je svjedočio još jedan mladić. Iako članci obiluju izrazima poput „gnusan zločin“, „gnjusni čin“, „gnusno djelo“, „nesretna djevojka“, „grozomorno djelo“ i slično, u jednom članku se vrlo pozitivno opisuju obojica sportaša i ističu njihove sportske zasluge te koliko su poznanici šokirani njihovom prijavom: „Žene su se oduvijek ionako lijepile za njih onako velike i jake. Malo mi je nevjerovatno da bi oni sada učinili to za što ih se sumnjiči“²⁷². Istoga dana u drugim novinama objavljeno je da su obojica stari policijski znanci, da je mlađi već prijavljivao zbog sličnog kaznenog djela²⁷³.

Novinari/ke koji izvještavaju o silovanjima trebali bi ***proći posebnu edukaciju kroz koju bi se pobliže upoznali s problematikom silovanja***, statistikom, traumom žrtava, razlozima silovatelja i načinima silovanja koji ukazuju da se prvenstveno radi o dominaciji i kontroli, a ne seksualnosti, pogotovo ne zdravoj seksualnosti koja je zbog alkohola ili neobuzdane zabave pošla po krivu.

6.2.2. Nasilje nad ženama na društvenim mrežama

Dostupnost novih tehnologija pruža mogućnost sudjelovanja na raznim društvenim mrežama i forumima na kojima se nerijetko mogu naći primjeri nasilničkog izražavanja, govora mržnje prema ženama, omalovažavanja i ismijavanja nasilja nad njima. Osim toga društvene mreže koriste se i za prijetnje, vrijeđanje ili neovlašteno objavljivanje fotografija u uvredljivom, omalovažavajućem ili ponižavajućem kontekstu.

Tiskani i elektronički mediji pisali su u svibnju i lipnju 2013. o slučajevima vezanim uz profile na Facebook-u, nazvane „Najveće kurve u Osijeku“, „Riječke kurve, žigola i idioti“, „Kurve iz Županje“ i „Vinkovačke kurve i drolje“, a koje su otvorile za sada nepoznate osobe u cilju javnog sramoćenja, vrijeđanja i ponižavanja često maloljetnih djevojaka čije slike s imenom i prezimenom objavljuju na profilima tih grupa. Neki od tih profilnih grupa imali su i nekoliko tisuća članova. Pojavi otvaranja ovakvih Facebook profila prethodio je slučaj osobe iz Vinkovaca koja se nazvala Mr. Nobody. Slučaj je pokazao *da postoje zakonske poteškoće u procesuiranju i kažnjavanju zlostavljača*, jer iako Facebook nakon prijave ukine takav profil, njegov kreator ili kreatori otvaraju odmah novi. Mnogi od njih poručuju „Možete zaustaviti jednog, ali ne možete nas sve.“ *Stoga je izuzetno važno educirati mlade ljude o opasnostima društvenih mreža i rizicima objavljivanja privatnih fotografija ili podataka u čemu mediji mogu mnogo pomoći.*

²⁷¹ Primjer: „Malo veselja, ali...“Seks u potpalublju“ je naslov članka u kojem se govori o dvostrukom silovanju 27-godišnjakinje (Novi list, 22.07.2013.).

²⁷² „Braća kick-bokseri više puta silovali djevojku“, www.večernji.hr, 29.07.2013.

²⁷³ „Kickboxeri privedeni zbog silovanja: Braća osumnjičena da su pretukli i napostvovali 22-godišnjakinju“, Jutarnji list, 29.07.2013.

Isto tako uvidom u neke od tema na jednom popularnom forumu utvrđeno je da *mnogi koriste anonimnost društvenih mreža kako bi širili govor mržnje temeljem spola*, kako bi grubo vrijeđali, omalovažavali, ponižavali, uglavnom žene. Administratori prema napisanim pravilima mogu *„mijenjati naslove temama, brisati postove/teme, zaključati teme, zabraniti pristup Forumu“*, da bi pridonijeli *„kvaliteti Foruma i osigurali da je Forum mjesto na kojem se svaki njegov član osjeća ugodno“*, ali to ostaje samo mrtvo slovo na papiru jer se u mnogim sadržajima i temama žene naziva „kurvama“, „beštijama“ ili „kanalizacijom društva“ da spomenem tek neke od izraza. Na mnogim forumskim temama objavljuju se slike žena iz javnog života koje korisnici onda grubo vrijeđaju, kao na primjer: *„Trebalo bi je usendvičit, bilo bi sebično tu masu sisa ne podijeliti s prijateljem...“*, *„ovu bi razbacao ko stajsko đubre po livadi.“* Pojedini izrazi ulaze u sferu pozivanja na silovanje ili promoviranja ekstremnog nasilja, iz kojih je posve jasno i nadasve zabrinjavajuće da ti komentatori žene ne doživljavaju kao ljudska bića, već objekte koji služe bilo kojoj svrsi za njihovo zadovoljstvo ili izživljavanje.

Nove tehnologije poput Interneta omogućavaju da pojedinci, zaštićeni anonimnošću, svoje stavove temeljene na predrasudama, neznanju, stereotipima u kombinaciji s vlastitim nasilničkim porivima, otvoreno i javno promoviraju. Čitanjem pojedinih komentara na forumima, Facebook-u ili ispod članaka Internet portala lako se uočava kako *nasilje na društvenim mrežama u velikom broju slučajeva ima rodni predznak, odnosno da su žene često žrtve vrijeđanja, govora mržnje i javnog sramoćenja*.

6.2.3. Zaključno razmatranje

Općenito gledajući može se primijetiti da su mediji u izvještavanju o nasilju nad ženama i obiteljskom nasilju senzibiliziraniji nego što su bili prije. Također treba istaknuti činjenicu da stavljanjem fokusa na pojedinačna događanja i slučajeve nasilja nad ženama, mediji sigurno doprinose da se o njima čuje i govori, da se ne dozvoli da prođu nezapaženo i da se putem medija vrši određeni javni pritisak javnosti na institucije da reagiraju ili preuzmu odgovornost.

Ono što bi svakako trebali je: (1) izbjegavati senzacionalizam koji može imati štetne posljedice za žrtve kaznenih djela, (2) voditi računa o izbjegavanju spominjanja detalja iz kojih se može otkriti identitet žrtve (3) osvještavati javnost o opasnostima dijeljenja vlastitih podataka preko društvenih mreža, (4) dodatna edukacija novinara i novinarki koji/e pišu o obiteljskom nasilju ili silovanjima.

6.3. ANALIZA članaka vezanih uz referendum o braku²⁷⁴

Pravobraniteljica je pratila objavljivanje članaka vezanih uz referendum o braku koji je pokrenula inicijativa „U ime obitelji“ i koji je održan 01.12.2013., a u svrhu analize načina na koji mediji prate i izvještavaju o temi vezanoj uz bračni status, jednu od osnova po kojoj je zabranjena diskriminacija Zakonom o ravnopravnosti spolova.²⁷⁵ Budući da je tema referenduma o braku dodatno problematizirala i pitanje obitelji i prava osoba istospolne orijentacije i izvanbračnih zajednica, svrha praćenja medijskog izvještavanja proširena je i na ove osnove diskriminacije koje također ulaze u nadležnost Pravobraniteljice. Vezano za referendum o braku objavljeno je nekoliko stotina članaka u tisku i na Internet portalima, a emitirane su i emisije koje su ovu temu obrađivale na različite načine i s različitim gostima. Pravobraniteljica nije bila u mogućnosti pratiti sve emisije niti analizirati sve članke, no svrha ove analize je bila utvrditi medijski pristup temi koja je polarizirala hrvatsko društvo.

O inicijativi za izjašnjavanje građana na referendumu žele li da u Ustav uđe odredba da je brak zajednica muškarca i žene, mediji su počeli izvještavati od samih početaka. Članci su pratili predstavljanje inicijative, prikupljanje potpisa, napade na volontere/ke, tiskovne konferencije. Objavljivali su i stavove Građanske inicijative „Građani glasaju protiv“ te pojedinaca/ki koji su stavljali pod znak pitanja svrhu raspisivanja tog referenduma, diskriminacijski sadržaj referendumskeg pitanja te nadležnosti pojedinih institucija države (zakonodavne i sudbene vlasti).

Vezano za referendum o braku Pravobraniteljica se očitovala 3 puta javnim priopćenjima²⁷⁶, na televiziji i radiju govorila na tu temu 9 puta²⁷⁷, a *Zajedničko priopćenje pučke pravobraniteljice i pravobraniteljice za ravnopravnost spolova povodom referenduma o ustavnoj definiciji braka* te dva samostalna priopćenja Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova²⁷⁸ prenijelo je 24 Internet portala 42 puta.

Suprotstavljanje stavova „za“ i „protiv“ referenduma, koje se moglo pratiti u medijima, pokazalo je nedostatak uvažavanja drugačijeg mišljenja i kulturnog dijaloga. Pojedinci, koji se nisu slagali s drugačijim stavovima po pitanju referenduma, koristili su se više omalovažavanjem osoba koje su zastupale drugačije stavove, a manje argumentiranjem vlastitih. Uočeno je da je i odnos prema ženama bio drugačiji nego prema muškarcima; izraze poput „besmislice“ i „blebetanje“ koristile su muške osobe govoreći o ženama,²⁷⁹ a jedan od

²⁷⁴ Referendumska inicijativa za ustavno definiranje braka obrađena je u poglavlju 2.4 ovog Izvješća. Ovaj dio Izvješća odnosi se isključivo na analizu članaka objavljenih u medijima u kojima su pojedinci/ke iznosili svoje stavove u javnosti.

²⁷⁵ Čl.6.st.2. Zakona o ravnopravnosti spolova, Narodne novine 82/08.

²⁷⁶ Dana 06.05.2013.; 16.05.2013. i 05.11.2013. - sva priopćenja dostupna na www.prs.hr

²⁷⁷ Jabuka TV, 27.06.2013.; Hrvatski radio 1, 05.11.2013., Media servis, 05.11.2013., 24 sata TV, 05.11.2013., HRT Studio 4, 06.11.2013., RTL Vijesti 15.11.2013., Radio Slavonija, 15.11.2013., Al Jazeera, 28.11.2013., Bjelovarsko Bilogorski radio, 04.12.2013.

²⁷⁸ Dana 06. i 16. svibnja 2013.

²⁷⁹ „Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova Višnja Ljubičić govori besmislice“, Ervin Budiselić, dnevno.hr, 06.11.2013., „Čičak: LGBT zajednica nije obitelj, Vesnu Pusić i njena blebetanja ne shvaćam ozbiljno“, dnevno.hr, 07.11.2013., „Stručnjak Peđa Grbin ne barata osnovnim pojmovima, a pravobraniteljice su Milanovićeva produžena ruka“, dnevno.hr, 11.11.2013.

tekstova je dobar primjer kako se na različit način muški autor „obračunava“ s neistomišljenicima temeljem njihovog spola²⁸⁰. Naime, dok autor pomno bira riječi spominjući stavove muškaraca s kojima se slaže ili ne slaže²⁸¹, kada spominje stavove pučke pravobraniteljice i pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, iznesene u zajedničkom priopćenju 05.11.2013., onda bez zadržke govori o „*opasnom pravnom neznanju pravobraniteljica*“, procjenjuje da se one samo „*formalno zalažu da ocjenu o tom pitanju donese Ustavni sud*“ i ne priznaje njihovu stručnost i nadležnost da procjene diskriminaciju. Iako je sam stručnjak za ekonomske, a ne pravne znanosti, proziva pravobraniteljice zbog „*nepoznavanja ključne međunarodne norme o temeljnim ljudskim pravima i slobodama, nerazumijevanja duha i slova Ustava RH te nepažljivog čitanja hrvatskog Zakona o suzbijanju diskriminacije*“.²⁸²

Problem nije u tome što autor ima svoj stav koji je drugačiji od stava, u ovom slučaju, pučke pravobraniteljice i pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, već u tome što je dobio medijski prostor da u dnevnom listu (a članak je prenio i još nekoliko portala) vrijeđa i iznosi informacije koje nisu točne, a koje druga strana na istom mjestu i pred istom publikom ne može protu-argumentirati (osim ako ne pristane na osobno „razračunavanje“ preko medija, što u svakom slučaju nije uloga pravobraniteljica niti razina na kojoj djeluju). Stoga, čitatelji i čitateljice mogu dobiti dojam da dotični autor raspolaže provjerenim činjenicama, budući da citira određene zakone i dokumente, ali ne (sa)znaju da postoje i protu-argumenti koje nisu iznijele samo pravobraniteljice, već i druge osobe koje su, za razliku od autora članka, stručnjaci i stručnjakinje u pravnoj struci poput, na primjer, Sanje Barić, predstojnice Katedre za ustavno pravo riječkog Pravnog fakulteta²⁸³ ili Ivana Koprića, profesora zagrebačkog Pravnog fakulteta i vanjskog člana Odbora za Ustav²⁸⁴. Stoga se zbog autorovih netočnih informacija te nepoznavanja nadležnosti, a ni stručnosti osoba koje kritizira, u javnosti zapravo grubo narušava ugled čelnica neovisnih i anti-diskriminacijskih institucija koje rade posao iz svoje nadležnosti, sukladno zakonima i poznavanju osnova diskriminacije.

Ne odričući pravo na slobodu govora nikome, Pravobraniteljica želi upozoriti da osobe koje nastupaju u javnosti i koje su javne osobe, jer se bave poslom koji se odvija pred očima javnosti (kao što su predstavnici/e zakonodavne, izvršne ili sudbene vlasti), ili osobe koje nastupaju u javnosti bilo kao stručnjaci/stručnjakinje u nekom području ili komentatori/ce javnih zbivanja, moraju biti svjesni/e svoje odgovornosti zbog utjecaja svojih izjava i načina izražavanja na percepciju publike. Upravo zbog toga što se radi o javnim osobama, zbog njihove društvene pozicije, funkcije koju obavljaju ili reputacije koju imaju, izjave koje iznose u javnosti mogu poslužiti kao argument prema kojem će drugi formirati svoje stavove ili na koje će se moći pozvati kao na relevantne. Štoviše, javne osobe, koje su svojim djelovanjem, ponašanjem i izjavama neprekidno pred očima javnosti i koje rade posao kojim postavljaju standarde ponašanja i javnog komuniciranja, snose i veću odgovornost za ono što

²⁸⁰ „Političke manekenke i manekeni lažne spolne jednakosti i liberalizma“, Večernji list, 7.11.2013., autor: Slaven Letica.

²⁸¹ „dobrodušni Šime Lučin“, „fiskalska (kajkavski=odvjetnik) potpora s figom u džepu predsjednika Republike Ive Josipovića“, „jedino iskreni“ predsjednik Vlade RH Zoran Milanović i citiranje predsjednika Hrvatskog sabora Josipa Leke i europarlamentarca Nikolu Vuljanica bez dodatnog komentiranja

²⁸² „Političke manekenke i manekeni lažne spolne jednakosti i liberalizma“, Večernji list, 07.11.2013., autor: Slaven Letica.

²⁸³ „Temeljna ljudska prava ne mogu na referendum“, Glas Istre, 25.5.2013.

²⁸⁴ „Referendum: Ustavni sud može sam reagirati, ali ipak bolje ne“, Poslovni dnevnik, 07.11.2013.

govore i rade. Stoga su dužne voditi računa o tome što u javnosti govore, odnosno kakve posljedice njihova izjava može imati.

Javna rasprava koja se o referendumu odvijala u medijima ukazala je na još jedan veliki problem vezan uz neprimjereni vokabular i diskriminirajuće izjave kojim su pojedinci izražavali svoje stavove. U članku „Nisu svi u stanju ispuniti svoju svrhu“²⁸⁵ jedan književnik opisuje pripadnike/ce istospolne orijentacije na vrlo uvredljiv i vulgaran način: aludirajući na Povorku ponosa govori o njima kako „skakuću u tankim trikoima treskajući jalovim grudima, bolje reći nedojkama ili puzdrama“, kako se „trljaju kukovima, mazeći se i držeći se za mali prstić“, opisujući ih kao one „koji nisu u stanju ispuniti svrhu“, govoreći o njima kao o onima koji traže javno priznanje i zakonsku zaštitu i izjednačavanje s drugim manjinama „upravo u svojim devijantnim i ekscenim segmentima“ te se pita zašto „ne sankcionirati tisućgodišnji etički krimen, zloglasni protuprirodni blud“. Naziva ih i „veseljacima oskudna stida“ koji ne prihvaćaju „da su devijantni, neprirodno usmjereni“ i „degutantno skreću pozornost na svoju nakaradnu osujećenost i uznemiruju većinsku javnost, ljude koji svoje prirodne sklonosti ne namjeravaju oglašavati i promicati (osim u pornografskom tisku)...ne pokreću lažne dileme, ne odvođe u bludnju nedorasle i nezrele...“. Poručuje im da uživaju „licemjernu podršku samo u dekadentnim slojevima suvremene moralno razrované civilizacije“. Autor je člankom pokazao osobnu nesnošljivost prema osobama istospolne orijentacije. Uz to, definirajući prokreaciju kao jedinu svrhu života, posredno je uvrijedio i one koji, bez obzira na seksualnu orijentaciju, nemaju ili ne mogu imati djecu, osobe koje više nisu u fertilnoj dobi, udomitelje, usvajatelje pa i ljude koji nemaju potrebu i ne žele djecu, a žive u braku ili izvanbračnoj vezi ili to namjeravaju. Drugim riječima njegove su izjave diskriminirajuće temeljem spola, bračnog i obiteljskog statusa i spolne orijentacije. U pojedinim tekstovima, relativiziranje zagovaranja ljudskih prava osoba istospolne orijentacije ide do krajnje vulgarnih ekstrema koji najviše govore o njihovim autorima kao i medijima koji ih prenose.²⁸⁶

6.3.1. Zaključno razmatranje

Uvažavajući pravo na slobodu izražavanja i objavljivanja, temeljem navedenih primjera ipak možemo postaviti pitanje odgovornosti pojedinaca i pojedinke koji stavove iznose u javnosti, ali i medija koji ih prenose. Javna rasprava koja omogućava iznošenje različitih, pa i posve oprečnih mišljenja je itekako poželjan demokratski mehanizam, ali blaćenje neistomišljenika, vulgarno napadanje i vrijeđanje na osobnoj razini, izražavanje osobne nesnošljivosti i netolerancije te iznošenje krajnje diskriminirajućih stavova nije i ne smije biti dio demokratskog dijaloga o bilo kojem pitanju.

²⁸⁵ „Nisu svi u stanju ispuniti svoju svrhu“, Večernji list, 12.11.2013. autor Slobodan Novak.

²⁸⁶ „Djeca da gledaju brkate tipove koji se hvataju za muda? Je li dopustiv brak ženi koja voli svog psa?“, Zvonimir Hodak za dnevno.hr 06.11.2013., „Josip Jović: Diverzantski rad protiv ljudske prirode“, Slobodna Dalmacija, 11.11.2013.

6.4. Postupanja po pritužbama na medijske sadržaje

Pravobraniteljica je i u 2013. postupala po pritužbama građana/ki vezano za medijske sadržaje koje su smatrali/le uvredljivim i ponižavajućim temeljem spola. Na seksizam u reklamama ili medijskim sadržajima prituživali su se i muškarci i žene. U slučajevima u kojima je utvrdila da se radi o spolnim stereotipima ili seksizmu, Pravobraniteljica je upućivala medijima upozorenja i preporuke, izdavala javna priopćenja i o njima govorila prigodom nastupa u medijima.

Pravobraniteljica je temeljem pritužbi, između ostalog utvrdila da se pojedina javna događanja stavljaju u kontekst humanitarne pomoći nekoj ranjivoj skupini kako bi se preduhitrile kritike činjenice da se žensko tijelo, kao i kod reklama, koristi u svrhu privlačenja pozornosti što brojnije publike, u mnogim slučajevima u cilju promocije i prodaje određenih usluga ili proizvoda. Jedan od primjera je u 2013. bio tzv. „Cica fest“ u Istarskoj županiji na koji je Pravobraniteljica dobila pritužbu. Iz informacija objavljenih u medijima „festival je bio humanitarnog karaktera za djecu s posebnim potrebama čija će se umjetnička djela izlagati i prodavati na štandovima“ te su „organizirana i predavanja o prevenciji raka dojke te gostovanja žena koje su oboljele od te zloćudne bolesti“. Međutim, glavna atrakcija festivala nisu bile aktivnosti s humanitarnim predznakom, već izbor „najljepših, najvećih i najčvršćih ženskih grudi“ koje su se, prema medijskim napisima, „opipavale, zatim mjerile metrom, šublerom i na kraju šestarom“ i koje su jedine bile popraćene fotografijama i člancima. Ovakav festival je tek jedan od sličnih događanja u kojima se u svrhu privlačenja što brojnije publike koriste žene i to uglavnom poluobnaženih ili obnaženih tijela (primjer su djevojke u kupaćim kostimima koje svojim mokrim tijelima peru automobile na automobilskim utrckama, erotski show programi koji se svake godine održavaju na Zagrebačkom velesajmu u okviru festivala erotike, nedavna turistička ponuda obilaska Zagreba pod nazivom „Putena tura“ u kojoj se promoviraju bludilišta starog Zagreba i sl.).

Činjenica da su i mnoge žene zagovornice, ili u ovom slučaju i sudionice ovakvih događanja, te da u njima ne vide ništa sporno niti uvredljivo, pokazuje da su i žene žrtve patrijarhalnog nasljeđa i društvenog okruženja u kojem prevladava klima u kojoj se žene cijeni prvenstveno prema fizičkom izgledu, te da je osvještavanje o načelima ravnopravnosti spolova i štetnosti rodni stereotipa potrebno za oba spola. Rodni stereotipi uvriježeni su i kod žena i muškaraca i dio su ponašanja i uvjerenja oba spola. Ono što u javnosti treba osvijestiti je da žensko tijelo, predstavljeno kao puki objekt za privlačenje pažnje, predstavlja dehumanizaciju žene kao ljudskog bića i stoga na takav način ne smije služiti kao mamac za prikupljanje pomoći onima kojima je pomoć potrebna.

OPIS SLUČAJA (03-02/13-24 i 03-02/13-26) Pravobraniteljica je osim anonimne, primila i pritužbu Ženske sobe - Centra za seksualno nasilje na članak naslovljen „Nesuđeni saborski zastupnik silovao vlastitu ženu“²⁸⁷ objavljene su izjave stručnjaka psihijatrije V.G. kojima se

²⁸⁷ JL, 24.04.2013.

minorizira nasilni čin, na žrtvu svaljuje odgovornost za nasilje koje je nad njom počinjeno i sugerira mogućnost da se radi o lažnoj prijavi zbog dosade.

PODUZETE MJERE: Nakon uvida u izjave na koje su se pritužiteljice pozvale: *„Ljudima kao da je ponekad dosadno u životu zbog manjka sadržaja pa si animiraju život pozivima policiji, socijalnim službama“* te *„kokoš uvijek bježi pred pijetlom i time pojačava njegovu seksualnu želju“* i *„Po američkom modelu, silovanje počinje nakon ženinog 'ne' i dalje se ne smije inzistirati, ali ako se preselimo kod nas na Balkan, sam čin osvajanja je dio onog 'hoćeš-nećeš', odnosno ako bi muškarac odmah odustao na ženinom prvom 'ne', one ne bi bio muškarac“*, Pravobraniteljica je izdala javno priopćenje te uputila dopis Hrvatskoj liječničkoj komori (HLK), Hrvatskom psihijatrijskom društvu (HPD) i Hrvatskom novinarskom društvu (HND) tražeći nadležno postupanje. U svom dopisu je navela da ovakve izjave, koje u javnosti dolaze od stručne osobe, obeshrabruju žrtve nasilja jer im se tako daje na znanje da im se, ukoliko prijave nasilnika, neće vjerovati, i da im se zapravo i ne treba vjerovati. Pravobraniteljica je upozorila da omalovažavanje seksualnog nasilja, sugeriranjem da se radi o igri između muškarca i žene, koja služi kao predigra normalnom seksualnom odnosu, stvara klimu u kojoj se slučajevi silovanja, koji često imaju i fatalne posljedice po žrtvu, „opravdavaju“ upravo stereotipnom argumentacijom da kad žena kaže „ne“ muškarac treba samo biti uporan jer ona zapravo misli „da“. S tim u vezi podsjetila je na slučaj ubojstva djevojke Kristine Šušnjare i svjedočenje njezinog ubojice Luke Pezelja koji je, nakon Kristininog odbijanja njegovih seksualnih nasrtaja, zbog kojih je ubijena na izrazito brutalan način, izjavio: „Kakvo bih ja to muško bio da nisam pokušao!“ Neovisno o tome postoje li inače lažne prijave za nasilje, u članku koji govori o konkretnom slučaju, konkretnoj žrtvi i konkretnom nasilju, opasno je dovoditi u sumnju vjerodostojnost žrtvine prijave jer se time nanosi šteta i konkretnoj žrtvi i svim onim žrtvama koje se upravo zbog takve insinuirane sumnje boje prijaviti nasilje od strane partnera. I zbog stvaranja klime u kojoj se žrtve zbog ovakvog omalovažavanja i ismijavanja boje prijavljivati nasilnike, veliki broj njih prolazi nekažnjeno.

Stručnjaci koji javno iznose svoje procjene iz pozicije struke, moraju biti svjesni odgovornosti zbog utjecaja njihovih izjava na percepciju javnosti. Naime, upravo zbog toga što dolaze od stručne osobe, tumače se kao vjerodostojne i služe kao argument prema kojem drugi mogu formirati svoje stavove ili na koje se mogu pozivati.

ISHOD: Pravobraniteljica je primila odgovor HLK-a, HND-a i HPD-a.

HND je izdalo težu opomenu novinarki koja je objavila članak. U obrazloženju je navelo da se „slaže s ocjenom tima ŽS i Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova“ da se uvrštavanjem izjave V.G. povrijedilo ne samo specifično ženska ljudska prava, nego i opća ljudska prava na intimu i privatnost“ te da je „novinarka ne samo naštetila žrtvi silovanja, nego je dala šansu psihijatru V.G. da ismije odnos muškarca i žene u braku“, te da njezin komentar na kraju članka još više relativizira situaciju.

HLK je dostavila odgovor da je psihijatar V.G. u svom očitovanju njima naveo „da sporni novinski članak nije autorizirao te da je njegova poruka krivo prikazana i još netočnije interpretirana“. HLK je prihvatila obrazloženje psihijatra te zaključilo „da nije bilo spornih izjava te da se pred tijelima Komore ne treba voditi postupak“.

Predsjednik HPD-a očitovao se na način da je svoje osobno poznanstvo s psihijatrom V.G. naveo kao argument kojim pobija navedene pritužbe: „Nikada nisam primijetio ili osjetio da bi on zagovarao i najminorniju neravnopravnost spolova“, a u prilogu je dostavio i očitovanje samog psihijatra u kojem isti navodi da je „obiteljsko nasilje, nedvojbeno, teška društvena i obiteljska patologija koja se, međutim, ne rješava samo imenovanjem i osudom počinitelja nasilja“. Također je naveo da „parcijalno citiranje i nestručno interpretiranje navedenih činjenica može uznemiriti emocionalno nestabilne subjekte“. Nije objašnjeno na koga se odnosi navod „nestručno interpretiranje“, a ukoliko nije bilo autorizacije teksta učinjen je propust.

ISHOD: Niti HLK niti HPD nisu uzeli u obzir argumentaciju iz dopisa Pravobraniteljice te su ju uglavnom odbacili temeljem izjave psihijatra da nije točno interpretiran ili su kao argument naveli osobno poznanstvo s njim. Jedino je HND prepoznao štetu koju ovakav način izvještavanja o nasilju nad ženama čini i izrekao težu opomenu novinarki.

OPIS SLUČAJA (05-01/13-17) Pravobraniteljica je primila pritužbu na način komunikacije na jednom forumu iz razloga što se otvoreno ismijava, vrijeđa i verbalno napada žene, a bez adekvatnog reagiranja administratora/ice. Između ostalog, u pritužbi se navodi da je „na podforumu „Muški kutak“ bila nedavno tema 'Silovanje', koja je kasnije zatvorena, ali tek nakon cijelog niza intervencija i prijava forumašica, jer se na temi otvoreno podržavalo silovanje i ismijavalo silovane žene“. Također, „muški likovi koji su pisali uopće nisu bili kažnjeni, nego neke žene forumašice koje su ih bile prijavile“. Pritužba navodi da se na forumu, koji je javni medij, „seksistički i mizogino napadaju žene“.

PODUZETE MJERE: Pregledom nekih od tema na forumu Pravobraniteljica je utvrdila da su pojedine teme uistinu vrlo uvredljive, omalovažavajuće i ponižavajuće za žene, ali i za muškarce čija komunikacija nije na razini nasilničkih i diskriminirajućih stavova prema ženama. Samo neki od primjera su teme otvorene na forumu: „Kurve su oko nas“, „Žene od kojih se ledi krv u žilama“, „Babe koje bismo rado naguzili“. Pojedine teme sugeriraju i nasilje nad ženama „Nerazvikane pičke koje bi trebalo poderat“ ili tema „Silovanje“ koja je spomenuta u pritužbi. Uvidom u neke od tema, utvrđeno je da je forumašima i forumašicama dozvoljeno objavljivati fotografije ili puna imena i prezimena u javnosti poznatih žena uz uvredljive i ponižavajuće komentare (npr. „judolino - Ja bih onu S.N.²⁸⁸ jebavo do besvijesti. Nije niš pretjerano zgodna, al rajca me za popizdit. Koje vas (manje-više anonimne ili bar ne pretjerano eksponirane) pičke pale?“ ; „partyboy: Ovoj A.T. kurac viri iz očiju i čini mi se da se već godinama nije dobro kresnula“, „judolino - „Trebalo bi je usendvičit, bilo bi sebično tu masu sisa ne podijeliti s prijateljem...“, „dildo - ovu bi razbacao ko stajsko đubre po livadi..“ (uz fotografiju bivše voditeljice i urednice informativnog programa), „pinzgauer - Fali jedna ovakva tema (Žene od kojih se ledi krv u žilama) jer ne znam gdje da stavim sliku ove beštije pa sam zato otvorio ovu temu.“ Pored toga, dozvoljeno je i objavljivanje Registra feministica uz opis: „*technotronic - javnost ima pravo znati tko je vječna kanalizacija društva, feministica, feministica i opet feministica..... objavimo ga*“ gdje se objavljuju fotografije

²⁸⁸ Pravobraniteljica je umjesto punog imena i prezimena koji stoji na Forumu navela inicijale radi zaštite dostojanstva navedene javne osobe.

istaknutih novinarki, političarki, književnica, dužnosnica i ostalih uz vrlo pogrdne i uvredljive komentare. Pravobraniteljica je uputila dopis direktoru foruma tražeći očitovanje vezano za navedene primjere, a u svjetlu Uvjeta korištenja na koja se pristaje registracijom na forumu u kojima je navedeno da je forum „mjesto na kojem stotine ljudi dnevno razmjenjuju mišljenja i sudjeluju u zanimljivim raspravama“ te da je na forumu zabranjeno „kršenje zakona Republike Hrvatske (posebno...pozivanje na mržnju ili diskriminaciju)“. Činjenica je da je pojedinim diskutantima/icama bilo zabranjeno daljnje sudjelovanje u diskusiji, no s obzirom na broj onih kojima je i dalje bilo dozvoljeno, a čiji ne-zabranjeni stavovi i način izražavanja ponižavaju, vrijeđaju i omalovažavaju žene na individualnoj, ali i na općenitoj razini, te otvoreno iskazuju mržnju i nasilničke stavove prema ženama, očito je da se navedena pravila ne provode. Prema Uvjetima korištenja administratori foruma mogu „mijenjati naslove temama, brisati postove/teme, zaključati teme, zabraniti pristup forumu“ kako bi pridonijeli „kvaliteti Foruma i osigurali da je Forum mjesto na kojem se svaki njegov član osjeća ugodno“. Stoga je Pravobraniteljica tražila očitovanje smatraju li da se žene osjećaju „ugodno u okruženju“ u kojem ih se naziva „pičkama“, „kurvama“, „beštijama“ ili „kanalizacijom društva“.

ISHOD: Do kraja izvještajnog razdoblja, Pravobraniteljica nije primila očitovanje, a pregledom tema na forumu utvrđeno je da ništa nije promijenjeno, niti da su navodi iz dopisa Pravobraniteljice uvaženi.

6.5. ANALIZA trendova u medijskom izvještavanju

Sustavno praćenje tiskanih medija i Internet portala, uz agencijsku dostavu press-clippinga, omogućuje Pravobraniteljici uvid u tematiku i način izvještavanja medija o područjima iz nadležnosti Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova.

6.5.1. Spolni stereotipi i seksizam

Spolni stereotipi i seksizam i dalje su prisutni u medijima te ih je sve teže osvijestiti i o njima osvještavati. Nisu uvijek očiti i često se čine posve „bezazlenima“. Jedan od primjera kako funkcioniraju spolni stereotipi u medijskom izvještavanju je način na koji je prezentirana vijest o dobitnici Nobelove nagrade za književnost u 2013., Alice Munro. Iako se radi o književnici koja je prije Nobelove nagrade osvojila brojne druge književne nagrade i koju nazivaju „suvremenim Čehovom“, u naslovu jednog medija istaknuto je: „Književna kućanica koja zna tajne života“²⁸⁹. U usporedivoj situaciji, o muškom dobitniku Nobelove nagrade za književnost sličan naslov ne bi bio objavljen. Razlog je različita percepcija uloga žena i muškaraca, odnosno spolni stereotipi kojih često nismo ni svjesni. Iako je Alice Munro književnica s opusom od 13 zbirki kratkih priča za koje je dobila brojne prestižne, a sada i Nobelovu nagradu za književnost, mediji su naslovom sugerirali da je ona zapravo (primarno)

²⁸⁹ T-portal, 10.10.2013.

kućanica koja (usput) i piše, iako je u stvarnosti upravo obratno. Kad se radi o muškarcu koji piše, on je isključivo književnik i od njega se i ne očekuje da bude ili radi i nešto drugo.

Drugi dobar primjer je članak objavljen na jednom Internet portalu koji je izvještavao o performansu „One su među nama“, a koji je organiziran u suradnji Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova i tri ženske sindikalne organizacije u svrhu osvještavanja o stvarnim slučajevima diskriminacije žena. Sporna je bila fotografija uz tekst koja je prikazivala četiri golišave mlade djevojke na krevetu. Odabir ovakve fotografije uz izvještaj s događanja kojim se ukazalo na probleme žena koje su često u strahu potražiti zaštitu od diskriminacije, jer se osjećaju bespomoćno i strahuju i za vlastitu egzistenciju i za fizičku sigurnost, ukazuje na rodnu neosviještenost. Portal je nakon upozorenja Pravobraniteljice uklonio spornu fotografiju i zamijenio ju s neutralnijom, ali isto nerelevantnom fotografijom žene koja raširenih ruku u polju pozdravlja sunce.

Portali, koji inače problematiziraju mnoge društvene teme i zalažu se za ravnopravnost svih ljudi, istovremeno na čak dvije trećine objavljenih fotografija žene prikazuju kao poluobučene (u kupaćem kostimu, donjem rublju ili topless-u), potpuno gole, s fokusom na stražnjicama ili dekolteu te u sugestivnom ležećem ili klečećem položaju²⁹⁰. Tretiraju ih kao seksualizirane objekte, ponuđene „konzumaciji“ muških pogleda, nerijetko u gotovo pornografskim kontekstima. Ovakav način javnog prikazivanja žena sugerira nezdrave odnosi među spolovima, a često ima i neprihvatljiv prizvuk nasilja.²⁹¹ Osim što je seksizam prepreka u postizanju stvarne ravnopravnosti spolova, ovakvi sadržaji potpuno su neprimjereni za djecu i mlade jer utječu na njihovo usvajanje obrazaca odnosa prema ženama ili odnosa među spolovima. Iako na Internet portalima pojedini sadržaji nose upozorenje „sadržaj nije primjeren osobama mlađima od 18 godina“ ili „Ako ste mlađi od 18 godina, napustite stranicu“, ukoliko pristup takvim stranicama nije i programski onemogućen, ovakvo upozorenje ni izdaleka nije dovoljna zaštita za mlade od 18.

Za pohvaliti je što mediji pišu i o nestereotipnim inicijativama i seksizmu u reklamama, ali je činjenica da istovremeno i sami objavljuju ono što se u takvim člancima kritizira. Osim što prenose informacije iz svijeta o hvalevrijednim akcijama kao npr. „o kampanji za djevojčice protiv diktata ljepote koju je pokrenuo New York kako bi pomogli djevojčicama da se osjećaju dobro u svojoj koži i odole diktatu obavezne mršavosti i nedostižne ljepote“²⁹², o odluci francuskog Senata da zabrani dječja natjecanja ljepote zbog promicanja hiperseksualizacije maloljetnika/ca²⁹³, o zabranjenoj reklami zbog previše golotinje²⁹⁴ ili o reklami zabranjenoj zbog seksizma²⁹⁵, mediji bi se morali kritički osvrnuti i na svoju

²⁹⁰ Rezultati iz Istraživanja Internet portala koje je Pravobraniteljica provela 2012.

²⁹¹ „Sve je na pladnju, navali“, „Guza na izvolte“, „Evo, gledaj sad, ti si platio“, „Mali, izgužvaj me kao plahu“, „Pastuše pristupi ženi ako imaš muda“, „Pokaži joj tko je muško, ako možeš“, „Nebranjene guzice napadnute s leđa“, „Amaterke na gotovs“, „Evo kako izgleda Bieberova kurva“, „Gole i pijane“ i sl.

²⁹² Protiv mršavosti i nerealnih ciljeva: New York pokrenuo kampanju za djevojčice protiv diktata ljepote, Index (HINA) 04.10.2013.

²⁹³ „Francuski Senat zabranio apsolutno sva dječja natjecanja ljepote“, Politika Plus, 18.09.2013.; „Francuski Senat zabranio dječja natjecanja ljepote“, Glas Istre, 18.09.2013.

²⁹⁴ „Reklama s Heidi Klum koja je zabranjena zbog previše golotinje“, Index.hr, 11.07.2013.

²⁹⁵ Index.hr, 06.06.2013.

seksističku praksu kao i onu drugih nacionalnih medija preuzimajući svoju dio društvene odgovornosti.

6.5.2. Reklame

Pravobraniteljica je i u 2013. postupala po pritužbama na reklame. Neke od pritužbi su se odnosile na loše, neukusne i priglupe reklame, ali to nisu osnove po kojima bi Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova mogla ili trebala postupati. Međutim, ukoliko se radilo o reklamama koje su na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način prikazivale žene i muškarce, Pravobraniteljica je reagirala i upućivala upozorenja oglašivačima, odnosno medijima koji su reklame emitirali.

OPIS SLUČAJA (05-01/13-13) Pravobraniteljici je upućena pritužba na reklamu „Top Fun“ kao na „uvredljivu i ponižavajuću za ženski spol“.

PODUZETE MJERE: Uvidom u spornu reklamu, Pravobraniteljica je utvrdila da se oglašivač koristio spolnim stereotipima i seksizmom u prikazivanju i žena i muškaraca u svrhu promocije svojih usluga na tržištu. Pljeskanje žene po stražnjici na kraju spota, iako samo naznačeno, ali na način koji ne ostavlja sumnju, uvredljivo je i ponižavajuće za žene. Pogotovo s obzirom na kontekst odnosa između profesorice i učenika uz svesrdnu podršku drugih muškaraca i nijemo prihvatanje od strane žene. Prikazivanje muškaraca u spotu sa šibicama u ustima predstavlja također stereotip koji je uvredljiv za muškarce jer sugerira da su primitivne osobe bez osnovnih manira pristojnog ponašanja. Pravobraniteljica je oglašivaču uputila upozorenje da stereotipiziranje žena i muškaraca doprinosi učvršćivanju neravnopravnosti spolova u društvu, te da promocija usluga na način kojim se podržava ponižavajući odnos prema ženama, što pljeskanje po stražnjici nedvojbeno jest, predstavlja diskriminaciju temeljem spola koja je zabranjena Zakonom o ravnopravnosti spolova. Pravobraniteljica je izdala i preporuku da spornu reklamu povuku iz javnog prostora medija te da prilikom odobravanja reklama kojima se oglašavaju radi promocije svojih usluga vode računa o zakonskim odredbama.

ISHOD: Pravobraniteljica je od oglašivača primila odgovor u kojem su naveli da je nakon njezinog upozorenja, integralna verzija s naznakom spomenute scene povučena iz emitiranja prema preporuci.

6.5.3. Izvještavanje o spolnim i rodnim manjinama

Tematika vezana uz spolne i rodne manjine učestalo je prisutna u medijima. Mediji sustavno prate i izvještavaju o zakonodavnim inicijativama, aktivnostima organizacija civilnog društva koje se bave promocijom i zaštitom prava osoba istospolne orijentacije te događanjima u RH, ali i u svijetu vezano za problematiku spolnih i rodnih manjina, što je naročito važno kada se radi o zakonodavnim inicijativama ili odlukama Europskog suda za ljudska prava. U 2013.

mediji su izvještavali o akcijama u organizaciji LGBT udruga²⁹⁶, a koje uvijek pokrenu reakcije onih koji ih ne odobravaju, često uz agresivan vokabular. Treba napomenuti da u većini slučajeva mediji nisu ti koji se služe neprimjerenim rječnikom, već u naslovima citiraju one koji ne prežu od uvredljivih i omalovažavajućih komentara i homofobnih stavova što doprinosi osvještavanju javnosti o govoru mržnje. Pojedinci, čije su izjave mediji citirali i prenosili, još uvijek se o LGBT osobama izražavaju kao o „nenormalnim“, „neprirodnim“, „protuprirodnim“ ili „bolesnim“ osobama koje treba liječiti.

U 2013. problematika vezana uz prava spolnih i rodni manjina, svoju je vidljivost pored ostalih tema o diskriminaciji i zaštiti prava, dobila posebice vezano za spolni modul Zdravstvenog odgoja, uklanjanje plakata za kazališnu predstavu „Fine mrtve djevojke“, izradu Zakona o životnom partnerstvu i inicijativu za referendum o ustavnoj definiciji braka.²⁹⁷ Zbog svih tih događanja tijekom 2013. tematika vezana uz osobe istospolne orijentacije bila je jedna od tri najzastupljenije teme od svih koje je Pravobraniteljica pratila sukladno svojoj nadležnosti.²⁹⁸

6.5.4. Ostale teme iz nadležnosti Pravobraniteljice

Mediji redovito izvještavaju o nasilju nad ženama²⁹⁹ i obiteljskom nasilju, a u 2013. izvještavali su i o odšteti za žrtve ratnog silovanja. Tijekom razdoblja u kojem se obilježavaju datumi poput Međunarodnog dana žena (8.3.), Nacionalnog dana borbe protiv nasilja nad ženama (22.9.) ili 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama (25.11.-10.12.) raste broj članaka vezanih uz ravnopravnost spolova ili zaštitu od nasilja i diskriminacije. Osim ovih, iz godine u godinu istih datuma obilježavanja, u 2013. pridružio se i datum 14. veljače kada je organizirana međunarodna kampanja „Milijarda ustaje“ kojom se, istovremenim održavanjem u cijelom svijetu, željelo skrenuti pozornost na problem nasilja nad ženama. Mediji su dobro popratili kampanju koja se održavala simultano u preko 200 zemalja, a pridružilo joj se više od 15.000 organizacija i pojedinaca/ki, među njima članovi/ce vlada i parlamenata, te ugledne javne osobe, u kojoj je sudjelovala i Pravobraniteljica.

6.5.5. Zaključno razmatranje

Iz godine u godinu, Pravobraniteljica u svojim izvješćima o radu upozorava na prisutnost seksizma i spolnih stereotipa u medijskim sadržajima, o prevladavajućim poluobnaženim ili obnaženim tijelima žena koje „krase“ Internet portale, ali i tiskane medije. Iz godine u godinu ne može se govoriti o napretku. Iako portal objavljuju i kvalitetne članke u kojima predstavljaju dostignuća žena u raznim područjima znanosti, politike, gospodarstva, umjetnosti, obrazovanja ili čije su autorice/komentatorice žene, takvi su članci u daleko manjem broju pa samim time i manje vidljivi. Zalaganje za ljudska prava te objavljivanje

²⁹⁶ „Ljubi bližnjega svoga“, akcija organizirana u siječnju pred Katedralom u Zagrebu, Split i Zagreb Pride i sl.

²⁹⁷ Više u točki 6.3.

²⁹⁸ Druge dvije najzastupljenije teme bile su nasilje, uključujući izvještavanje o silovanim ženama u Domovinskom ratu te položaj žena na tržištu rada.

²⁹⁹ U poglavlju 6.2. detaljnije je obrađeno medijsko izvještavanje o obiteljskom nasilju i nasilju nad ženama.

kvalitetnih članaka iz raznih područja ne može biti alibi za ponižavajući način prikazivanja žena kao objekata za privlačenje pozornosti. Želimo li stvoriti društvo ravnopravnosti žena i muškaraca tada *žene i žensko tijelo ne mogu biti roba kojom se „trguje“ kako bi se povećao profit ili posjećenost medijskih sadržaja.*

6.6. Inicijativa Pravobraniteljice

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova je od 2006.-2013. provela ukupno 24 analize i istraživanja medija. Zaključak svih tih analiza (koje su dostupne u godišnjim izvješćima o radu i koja se nalaze na službenim web stranicama www.prs.hr) je da mediji uporno perpetuiraju spolne stereotipe i seksizam i koriste uglavnom žensko tijelo kao objekt za privlačenje pažnje na druge sadržaje ili u svrhu vrednovanja žena prvenstveno temeljem njihovog izgleda. Istraživanje naslovnica 9 Internet portala iz 2012. pokazalo je da mediji kod žena najviše ističu mladost, izgled i stupanj razgolićenosti.

Međutim, iako iz godine u godinu u svojim Izvješćima o radu Pravobraniteljica izvještava Hrvatski sabor o slučajevima kršenja odredbi i Zakona o ravnopravnosti spolova, ali i drugih zakona koji reguliraju medije vezano za načela ravnopravnosti spolova, *pokazalo se neophodnim iznaći učinkovitiji mehanizam nadzora medija.*

Iako su prema ZRS-u to dužni, mnogi mediji ne dostavljaju očitovanja o tome što su poduzeli temeljem upozorenja Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, ili dostave očitovanje da upozorenje zapravo nema osnove jer njihov medijski sadržaj nije diskriminatoran i uvredljiv temeljem spola. Pravobraniteljica smatra da je nadležna utvrđivati kada je i gdje došlo do diskriminacije temeljem spola, sukladno tome reagirati i izdavati upozorenja i preporuke te da su upozorena tijela dužna obavijestiti ju o poduzetim koracima³⁰⁰.

U praksi su stoga uočena dva problema. **Prvi problem** je taj da ukoliko mediji ne dostave očitovanje što su poduzeli temeljem upozorenja i preporuka Pravobraniteljice, nije jasno koje je tijelo, ili koja su tijela, nadležna/a za nadzor nad medijima, svima zajedno ili svakim ponaosob, (HRT-om, komercijalnim televizijama, elektroničkim publikacijama, tiskom), a kojem bi se Pravobraniteljica mogla obratiti u slučaju neudovoljavanja zatraženih očitovanja kao što to propisuje ZRS. Naime, čini se da je Internet ostao „siva zona“. Tako u Zakonu o elektroničkim medijima stoji da Vijeće „osigurava nadzor nad provedbom odredbi o programskim načelima i obvezama utvrđenih ZEM-om i posebnim zakonom, *osim elektroničkih publikacija*“. S druge strane, iz izvješća Agencije za elektroničke medije utvrđeno je da Vijeće ipak reagira na pritužbe i vrši nadzor nad Internet portalima u pojedinim slučajevima. I dalje ostaje nejasno podliježu li Internet portali, kao elektroničke publikacije, nadzoru nekog tijela čije mišljenje moraju uvažiti. **Drugi problem** je taj što ako mediji dostave očitovanje, u njemu uglavnom spominju sljedeća opravdanja: *nisu imali namjeru nikoga uvrijediti; u upravi, redakciji ili marketingu sjede žene koje ne nalaze sporni sadržaj uvredljivim; radi se o humoru, vicu, šali; radi se o pokušaju cenzure; oni samo prenose ono*

³⁰⁰ Čl.23.st.2. Zakona o ravnopravnosti spolova, Narodne novine 82/08.

što postoji. Kao izuzetno važno napominju da njihov opstanak na tržištu ovisi o broju posjetitelja. Navodno sadržaji u kojima objavljuju (polu)gole manekenke ili eksponiranu žensku seksualnost donose zaradu budući da veći broj posjetitelja dovodi sponzore. Stoga je Pravobraniteljica odlučila uspostaviti osobne kontakte s tijelima koja su po sadašnjim zakonima i propisima nadležna za nadzor nad medijima kao i s glavnim urednicima/cama portala koji su bili dio istraživanja u 2012. Na inicijativu Pravobraniteljice dogovoreni su sastanci s predstavnicima/cama Hrvatskog novinarskog društva, Hrvatskog vijeća za medije, Vijeća za elektroničke medije, Odbora za informiranje, informatizaciju i medije Hrvatskog sabora, Suda časti Hrvatske udruge reklamnih agencija te s glavnom urednicom T-portala i glavnom urednicom Indexa. U razgovorima je utvrđeno da postoji volja za suradnjom te da postoje neke objektivne prepreke (nedostatna zakonska regulativa i edukacija u području ravnopravnosti spolova, promjene članstva, rodna nesenzibiliziranost, otežan način donošenja odluka jer se u tijelu nalaze i predstavnici medija na koje se pritužuje, a koji, uglavnom odbacuju optužbe smatrajući da informacija objavljena upravo na način na koji su to učinili doprinosi vidljivosti problema i sl.) .

Urednice portala su pokazale volju za suradnjom, uzele su u obzir sve primjedbe, upoznale Pravobraniteljicu s nekim praktičnim momentima koji imaju utjecaja na odabir fotografija, istakle nemogućnost da se prema postojećim tržišnim pravilima, po kojima su određeni sadržaji nužni, jer donose zaradu, mnogo toga suštinski promijeni.

U Zakonu o ravnopravnosti spolova postoji prekršajna odredba čl.36.: „*Mediji koji objavom programskog sadržaja ili oglašavanjem predstave žene i muškarce na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način s obzirom na spol i spolnu orijentaciju, kaznit će se za prekršaj novčanom kaznom od 1.000.000,00 kuna*“. Iako Zakonom o ravnopravnosti spolova Pravobraniteljica nije izrijekom navedena kao netko tko podnosi prekršajnu prijavu, njezina nadležnost za to proizlazi iz čl.19. ZRS-a prema kojem je definirana kao neovisno tijelo nadležno za suzbijanje diskriminacije. Međutim, Pravobraniteljica smatra da neovisno tijelo za suzbijanje diskriminacije u području ravnopravnosti spolova nije i ne treba biti tijelo represije i progona, već osvještavanja i promocije načela ravnopravnosti putem upozoravanja i izdavanja preporuka, a da bi trebalo biti jasnije određeno tko su nadzorna tijela nad medijima koja mogu i trebaju tražiti sankcije koje nadilaze pisana upozorenja i preporuke, pogotovo kada se one ne uvažavaju.

6.6.1. Zaključno razmatranje

Ostvareni osobni kontakti na inicijativu Pravobraniteljice koji su doveli do dogovora o suradnji s tijelima koja imaju određenu nadležnost nadzora nad medijima, pa i samih medija, početni je korak u rješavanju propusta u definiranju tih nadležnosti u slučaju da medijski sadržaji nisu u skladu s odredbama zakona i propisa koji reguliraju medije u odnosu na promicanje načela ravnopravnosti spolova i zabrane diskriminacije te uvredljivog, omalovažavajućeg i ponižavajućeg načina prikazivanja žena i muškaraca u medijima. Pravobraniteljica je svjesna da i mediji nailaze na određene objektivne prepreke te da ovise o

tržišnim zakonitostima i zadatostima. Namjera je Pravobraniteljice upoznati se s dobrom praksom drugih zemalja te započeti dijalog svih društvenih dionika koji su odgovorni i zainteresirani da se situacija vezana za seksizam u medijima konačno počne mijenjati na bolje. Ishod ove inicijative Pravobraniteljice je dogovor oko bolje suradnje s Hrvatskim novinarskim društvom, Hrvatskim vijećem za medije, Vijećem za elektroničke medije te Sudom časti HURA-e. U narednom razdoblju Pravobraniteljica će, osim provedbe postupka iz svoje nadležnosti, navedenim tijelima prosljeđivati pritužbe na reklame i druge medijske sadržaje, kao i vlastita očitovanja o istima, a u svrhu njihovog nadležnog postupanja i senzibilizacije članova/ica tih tijela za rodnu tematiku.

6.7. Analiza provedbe mjera Nacionalne politike za ravnopravnost spolova 2011.-2015., u 2013. vezanih za medije

Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011.-2015. obuhvaća nekoliko mjera koje obvezuju nositelje na provedbu aktivnosti vezanih uz suzbijanje rodni stereotipa i uvođenje rodno osjetljive politike u medije³⁰¹. Pravobraniteljica je zatražila od nositelja tih mjera izvješće o provedbi u 2013., što su dostavila sva tijela.

6.7.1. Hrvatska radiotelevizija³⁰²

U Izvješću o radu za 2012., Pravobraniteljica je preporučila *izradu metodologije za praćenje tematike* vezane uz ravnopravnost spolova u radio i televizijskim sadržajima, a u svrhu jednostavnijeg, jedinstvenog i kontinuiranog načina unošenja podataka o zastupljenosti žena i muškaraca kao stvaratelja/stvarateljica, sudionika/sudionica medijskih sadržaja, kao i o tematskim područjima, pristupu i načinu prezentacije tema vezanih uz ravnopravnost spolova. Takva jedinstvena metodologija definirala bi što se prati i prema kojim kriterijima, a što bi pojednostavilo izvještavanje HRT-a o provedbi mjera prema Nacionalnoj politici, ali i osiguralo temelj za uočavanje onih područja koja je neophodno poboljšati.

Iako je očitovanje HRT-a iscrpno i pokazuje napredak u odnosu na prethodna izvješća, ***još uvijek postoje propusti koji su velikim dijelom rezultat činjenice da ne postoji jedinstvena metodologija praćenja programskih sadržaja.*** Ovako, bez takve metodologije, ostavljeno je na slobodnu prosudbu urednicima/cama pojedinih emisija i programa, od kojih se vidi da su se neki/e više potrudili, a neki vrlo površno, da taksativno popišu one emisije za koje im se čini da pripadaju tematici ravnopravnosti spolova. Zbog toga, na primjer teme vezane uz osobe s invaliditetom ili djecu, ukoliko nemaju rodni aspekt, ne pripadaju u izvješće o promicanju ravnopravnosti spolova.³⁰³ Razrađenom metodologijom odvojilo bi se praćenje

³⁰¹ Poglavlje 7.2 Nacionalne politike za ravnopravnost spolova 2011.-2015., mjere 7.2.1.; 7.2.2.; 7.2.4. i 7.2.6.

³⁰² Mjere Nacionalne politike u kojima je HRT nositeljica su 1.1.6; 7.2.1.; 7.2.2., 7.2.3 i 7.2.4.

³⁰³ Npr. „Slučaj” djeteta nasilnika koje muči profesore i učenike“ (Devet krug, Radio Sljeme 24.9.2013.); „Odgoj djece batinama“ (Deveti krug, Radio Sljeme, 30.4.2013.; „Istraživanje plesnog pokreta - radionice plesa s invalidima“,

zastupljenosti obaju spolova od rodno osviještenih sadržaja i tema obrađenih iz rodnog aspekta. Naime, iako se ravnopravnost spolova promiče uravnoteženom zastupljenošću oba spola u programskim sadržajima, ona nije dovoljna. Stoga navođenje pojedinih emisija u kojima su sudjelovale žene, bilo koje struke, nije samo po sebi pokazatelj da je ispunjen zahtjev za emitiranjem rodno osviještenog programskog sadržaja.³⁰⁴ Na HRT-ovom popisu nalaze se još uvijek emisije koje ne pripadaju u Izvješće HRT-a o provedbi obveza iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova vezano za medije.³⁰⁵ Za pohvalu je što se navodi minutaža emitiranja rodno osjetljivih sadržaja, ali bi pravoj slici zastupljenosti takvih sadržaja doprinijela razrađena metodologija praćenja koja bi jasno pokazala koliko posto ukupnog programa se odnosi na te sadržaje.

6.7.2. Županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova

Pravobraniteljica je zatražila od županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova izvješća o provedenim aktivnostima u 2013. U sklopu tih izvješća, županijska povjerenstva trebala su se očitovati i o provedbi mjera vezanih uz medije.³⁰⁶ Iako su dostavile odgovore, o provedbi mjera vezanih uz medije, od 21 županijskog povjerenstva i Povjerenstva Grada Zagreba, nije se očitovalo čak 17 županija, 3 županije³⁰⁷ su navele aktivnosti kojima su provele samo neke mjere, a 1 županija³⁰⁸ se očitovala na način iz kojeg nisu vidljive konkretne aktivnosti. Iz dostavljenog slijedi zaključak da se ***mjere Nacionalne politike za ravnopravnost spolova vezane uz medije ne provode***. Jedan od razloga je što su županijska povjerenstva bila raspuštena u travnju 2013. pred lokalne izbore, a nova nisu dugo bila, ili još uvijek nisu, imenovana. Drugi razlog je što nisu predviđena sredstva za rad županijskih povjerenstava ili su nedostatna pa povjerenstva rade izbor koje aktivnosti će provesti.

6.7.3. Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH

Vezano za medije, Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, kao jedan od nositelja mjera 7.2.1. i 7.2.2., dostavio je očitovanje o aktivnostima.³⁰⁹ Vezano za informiranje građanstva o obvezama uvođenja rodno osjetljivih politika u skladu s nacionalnim zakonodavstvom i standardima EU, Ured je u 2013. preveo *Preporuku CM/Rec(2013)1 Odbora ministara/ica Vijeća Europe državama članicama o ravnopravnosti spolova i medijima* usvojenu u lipnju 2013. godine, te je preveo na hrvatski jezik i tiskao *Strategiju za ravnopravnost spolova Vijeća Europe 2014.-2017.* Oba dokumenta, kao i sve druge relevantne informacije,

Videoblogovi/reportaže 07.05.2013.; „Invalidi na Sljemenu - glazbene radionice s invalidima na Sljemenu“, Videoblogovi/reportaže, 20.08.2013.; „Autisti i roboti“, Videoblogovi/Reportaže, 28.11.2013., i sl.

³⁰⁴ „Priča o slavnoj slastičarki“ (Dobro jutro, Hrvatska 23.10.2013.; „Prilog o proizvodnji i plasmanu ekološki uzgojenih prehrambenih proizvoda - poduzetnički projekt bračnog para“, Pravilo 72, 01.10.2013. i sl.

³⁰⁵ „Modna Slavonija“, Hrvatska uživo, 17.01.2013.; „Valentinovo za rastavljene“, Zagrebačka panorama, 14.02.2013.; „Revija zlatna dob“, Zagrebačka panorama, 30.10.2013.

³⁰⁶ 7.2.1., 7.2.2., 7.2.4. i 7.2.6. Nacionalne politike za ravnopravnost spolova 2011.-2015.

³⁰⁷ Istarska, Koprivničko-križevačka i Virovitičko-podravska.

³⁰⁸ Sisačko-moslavačka županija.

³⁰⁹ 7.2. Suzbijati rodne stereotipe i uvesti rodno osjetljivu politiku u medije, Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011.-2015.

objavljena su na internetskoj stranici Ureda³¹⁰. Vezano za izdvajanje sredstava za produkciju rodno senzibiliziranih medijskih sadržaja, Ured je bio pokrovitelj dokumentarnog filma „Karlovac bedem ljubavi“ čija svečana premijera je održana u organizaciji Društva Hrvatska Žena iz Karlovca u veljači 2013. u Karlovcu pod visokim pokroviteljstvom predsjednika Hrvatskog sabora Josipa Leke. Film je snimljen u povodu obilježavanja dvadesete obljetnice osnivanja zagrebačkog i karlovačkog pokreta Bedem ljubavi. Ured za ravnopravnost spolova organizirao je u ožujku 2013. svečanu promociju hrvatskog prijevoda publikacije Upravnog odbora za ravnopravnost između žena i muškaraca (CDEG) Vijeća Europe „Žene i novinari/novinarke imaju prednost!“. Iz navedenog se može zaključiti da Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH provodi mjere koje se odnose na suzbijanje rodni stereotipa u medijima u kojima je jedan od nositelja.

6.7.3.1. Zaključno razmatranje

Za poboljšanje praćenja i izvještavanja HRT-a o provedbi mjera Nacionalne politike **neophodno je izraditi jedinstvenu metodologiju** kojom bi se svi dosadašnji propusti u izvještavanju uklonili. Pravobraniteljica očekuje veći angažman novoimenovanih županijskih povjerenstava u provedbi mjera Nacionalne politike vezanih uz edukaciju medijskih djelatnika i djelatnica o spolnim stereotipima i seksizmu u medijskim sadržajima. Rješenje nedostatka sredstava za provedbu ovih aktivnosti treba potražiti u suradnji s organizacijama civilnog društva, bilo na području vlastite ili drugih županija.

6.8. Edukacija medijskih djelatnika

U organizaciji Akademije HRT-a, Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova održala je radionicu za djelatnike/ce Hrvatske televizije o tome što HTV može učiniti u cilju promicanja ravnopravnosti spolova u svojim sadržajima. U četvrtoj po redu radionici institucije Pravobraniteljice, sudjelovalo je 11 djelatnika i djelatnica³¹¹. Pravobraniteljica je sudionike i sudionice radionice upoznala s institucionalnim i zakonodavnim okvirom ravnopravnosti spolova, hijerarhijom dokumenata i propisa koji se odnose na promicanje ravnopravnosti spolova i zaštite od diskriminacije. Dala je i kratak presjek najvažnijih međunarodnih dokumenata iz tog područja, te odredaba nacionalnog zakonodavstva koje propisuju obveze medija u vezi ravnopravne zastupljenosti žena i muškaraca na upravljačkim funkcijama u medijima kao i način prikazivanja žena i muškaraca u medijskim sadržajima.

Kako bi radionica bila interaktivna, Pravobraniteljica je preko mini-kviza provjerila poznavanje mehanizama i zakonodavstva o ravnopravnosti spolova te stavove prema edukaciji o ravnopravnosti spolova. Prikazala je i rezultate nekih od 8 analiza HTV-ovog programa koje je provela, navela nekoliko praktičnih primjera HTV emisija od prije par

³¹⁰ www.ured-ravnopravnost.hr

³¹¹ 6 iz Informativno medijskog servisa, 1 iz Sportske redakcije, 1 iz redakcije Djeca i mladi, 1 iz odjela Drama, 1 iz odjela Kultura i religija i 1 iz odjela Zabava.

godina i danas, osvrnula se na seksizam i stereotipe u reklamama, govorila o odgovorima koje zaprima od oglašivača ili medija nakon svojih upozorenja da se koriste seksizmom ili spolnim stereotipima, upoznala ih kako javnost komentira kritiku seksizma u medijima. Na kraju su sudionicima/cama podijeljena dva praktična zadatka u kojima su morali osmisliti emisije koje bi govorile o spolnim stereotipima ili određenu temu obradili tako da ima rodni aspekt.

Vlada Republike Hrvatske je na 73. sjednici od 24.01.2013. prihvatila prijedlog Ugovora između HRT-a i Vlade RH za razdoblje od 2013.-2017. Pregledom konačne verzije Ugovora, na čiju je prvu verziju tijekom javne rasprave i Pravobraniteljica uputila svoje primjedbe i nadopune, utvrđeno je da su *sugestije Pravobraniteljice od 07.12.2012. uključene u konačnu verziju Ugovora.*³¹²

6.9. Promicanje ravnopravnosti spolova kroz istupe Pravobraniteljice u medijima

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova promovira načela ravnopravnosti spolova kao i rad institucije i kroz javne istupe u medijima.

6.9.1. Javna priopćenja (19)

U 2013. godini pravobraniteljica je izdala 19 javnih priopćenja koja su objavljena i dostupna na službenim web stranicama www.prs.hr. Vezana su uz uvođenje zdravstvenog odgoja u osnovne i srednje škole, poziv na rodno-osviješteno sudjelovanje u predizbornoj političkoj kampanji za euro-parlamentarne i lokalne izbore, inicijativu za raspisivanje referenduma za ustavno definiranje braka, nacrtima prijedloga Obiteljskog zakona, Zakona o socijalnoj skrbi, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, Zakona o životnom partnerstvu, Zakona o pravima žrtava seksualnog nasilja u Domovinskom ratu, pojavama diskriminacije, izmjene dijela potvrde o slobodnom bračnom stanju te izjavama stručnih osoba o nasilju nad ženama.

6.9.2. Radio i TV izjave i intervjui (103)

U 2013. pravobraniteljica je gostovala u brojnim radio i TV emisijama - 103 puta³¹³, što je **za 178,4% više nego 2012.** Ono što treba posebno istaknuti je sudjelovanje na brojnim lokalnim radio postajama što je izuzetno važno za promoviranje rada institucije Pravobraniteljice kao i načela ravnopravnosti spolova u različitim lokalnim sredinama. U svojim medijskim

³¹² Članak 47. - Članak 9. stavak 2. podstavak 8.: Programi namijenjeni ostvarivanju ravnopravnosti muškaraca i žena.

³¹³ „Dobro jutro“, HR2; City Radio; Prvi radio; „U mreži prvog“, HR1; Radio Sljeme, Radio Mrežnica, HR Pula, Terezija Bjelovar, „Srijedom po sredini“, Bjelovarsko-bilogorski radio, Radio Dalmacija, Nautic Radio Kaštela, Radio Split, Radio Osijek, Radio Zadar, Radio Slavonija, Radio Zlatar, Radio Hrvatsko zagorje, Radio Pula, Kult radio Varaždin, Gradski radio Trogir, Glas Hrvatske, Soundset radio, Radio Istra, Radio Quirnius Sisak, Radio Vinkovci, Radio Otočac, Hrvatski katolički radio, Radio Sunce Split, „Egal“, TV Jabuka; „Dobro jutro, kultura“, HTV 4; „Indeks“, HTV1; Mreža TV, Al Jazeera, Z1, RTL, Nova TV Pula, Nova TV Dnevnik, HTV1, 24 sata TV, RI-TV, Hrvatska uživo, TV student.

izjavama, osim upoznavanja s radom i nadležnostima institucije, pravobraniteljica je najviše govorila o tržištu rada, obiteljskom nasilju, političkoj participaciji, zaštiti od diskriminacije osoba istospolne orijentacije te stereotipima i seksizmu u medijima. Sa City-radiom dogovoren je ciklus od 15 emisija u kojima je tijekom godine Pravobraniteljica govorila o temama: nasilja u obitelji, zapošljavanja i rada, uznemiravanja i spolnog uznemiravanja, položaja žena u medijima i seksizam u oglašavanju, ravnopravnosti spolova u obitelji, obrazovanju i zdravstvenom odgoju, položaju seksualnih i rodnih manjina, ulozi Pravobraniteljice kao umješačice u sudske postupke, anti-diskriminacijskim jamstvima, političkoj participaciji, reproduktivnom zdravlju, višestrukoj diskriminaciji te nadležnosti i postupanju pravobraniteljice za ravnopravnost spolova.

6.9.3. Press-clipping (363)

Izjave, intervjui i aktivnosti pravobraniteljice za ravnopravnost spolova objavljeni su u 363 članaka tiska i Internet portala. U odnosu na 2012. to je *povećanje od 92%*.

Tablica - usporedna tablica za posljednje 4 godine

Godina	Javna priopćenja	TV i radio izjave	PRS press-clipping
2010.	6	38	98
2011.	4	33	91
2012.	18	37	189
2013.	19	103	363

6.9.4. Službena web stranica www.prs.hr

Tablica - usporedna tablica posjećenosti službene web stranice posljednje 4 godine

Godina	Posjećenost stranica (broj pregledavanja stranica - hits)
2010.	805.025
2011.	781.270
2012.	1.468.489
2013.	1.254.770 ³¹⁴

³¹⁴ Razlog manje posjećenosti u odnosu na 2012. rezultat je toga što je Pravobraniteljica u travnju i svibnju 2013. mijenjala pružatelja usluga smještaja web stranica te je brojač posjećenosti stranica tijekom tog razdoblja (2 mjeseca) bio privremeno onemogućen.

RAVNOPRAVNOST SPOLOVA U PODRUČJU POLITIČKE PARTICIPACIJE

Zakon o ravnopravnosti spolova propisuje da su političke stranke i drugi ovlašteni predlagatelji dužni poštivati načelo ravnopravnosti spolova i voditi računa o uravnoteženoj zastupljenosti žena i muškaraca na izbornim listama. Osjetnu neuravnoteženost jednog spola zakon smatra ako je zastupljenost jednog spola niža od 40%.

7.1. Izbori članova/ica u Europski parlament iz RH – 2013. u odnosu na promicanje načela ravnopravnosti spolova³¹⁵

Povodom pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji, Predsjednik Republike Hrvatske je Odlukom od 01.03.2013.³¹⁶ raspisao izbore za članove u Europski parlament iz Republike Hrvatske. U skladu s tim, **Pravobraniteljica je 06.03.2013. izdala javno priopćenje** kojim je svim političkim strankama u Republici Hrvatskoj skrenula pozornost na čl.15.st.1. Zakona o ravnopravnosti spolova koji ih obvezuje da su na kandidacijskim listama za političke demokratske izbore u predstavnička tijela svih razina vlasti, **uključujući i izbore u Europski parlament**, dužne poštivati načelo ravnopravnosti spolova i voditi računa o uravnoteženoj zastupljenosti žena i muškaraca na izbornim listama. Navedeno je važno naglasiti ponajviše iz razloga što će spolna struktura samih stranačkih kandidacijskih lista imati utjecaj na konačan izbor kandidatkinja i kandidata u Europski parlament, jer ukoliko same stranačke liste ne budu spolno uravnotežene, ne bismo mogli očekivati niti spolno uravnotežen izbor članova/ica u Europski parlament. Prilikom sastavljanja kandidacijskih lista pored kriterija izvrsnosti i stručnosti svakako je u obzir trebalo uzeti načelo ravnopravnosti spolova jer, osim što je ravnopravnost spolova ustavna kategorija Republike Hrvatske, također je jedno od temeljnih načela Europske unije pa je stoga važno da izabrane/i zastupnice i zastupnici na reprezentativan način predstavljaju Republiku Hrvatsku u Europskom parlamentu.

³¹⁵ NAPOMENA: Cjelovito istraživanje objavljeno je na internetskim stranicama Pravobraniteljice www.prs.hr

³¹⁶ Narodne novine 27/13.

Pravobraniteljica je stoga svim političkim strankama predložila da se pri izradi kandidacijskih lista koriste modeli koje primjenjuju i druge zemlje članice Europske unije s ciljem postizanja uravnotežene zastupljenosti žena i muškaraca u tijelima političkog odlučivanja: posebno tzv. par-nepar model prema kojem bi svaka druga osoba na listi bila suprotnog spola čime bi se učinkovito ostvarilo načelo ravnopravnosti spolova i osigurala uravnotežena zastupljenost žena i muškaraca na kandidacijskim listama.

Prema odredbi iz čl.15.st.2. Zakona o ravnopravnosti spolova postupno povećanje podzastupljenog spola do 40% mora se postići *najkasnije prigodom provedbe trećih redovitih izbora od dana stupanja na snagu ovoga Zakona* (2008). Prvi takvi izbori trebali bi biti lokalni izbori 2017., dok bi treći redoviti izbori za članove u Europski parlament trebali biti održani 2019. Bez obzira na navedeno, političke stranke bile su dužne poštivati načelo ravnopravnosti spolova i voditi računa o uravnoteženoj zastupljenosti žena i muškaraca na izbornim listama sukladno čl.15.st.1. Zakona o ravnopravnosti spolova.

Pravobraniteljica je izradila analizu o spolnoj zastupljenosti na kandidacijskim listama za izbore članova u Europski parlament. Izvori sekundarno dobivenih podataka predstavljali su rezultati lokalnih izbora koje je službeno objavilo Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske objavljeni na njihovim internetskim stranicama, dok su podaci analizirani metodama deskriptivne statističke analize. Izbori su održani 13.-14. travnja 2013., a Ustavni sud Republike Hrvatske je Odlukom od 30. travnja 2013.³¹⁷ potvrdio da su izbori provedeni u skladu s Ustavom³¹⁸, Ustavnim zakonom o Ustavnom sudu Republike Hrvatske³¹⁹ i Zakonom o izboru članova u Europski parlament iz Republike Hrvatske³²⁰. Državno izborno povjerenstvo je 30. travnja 2013. objavilo Konačne službene rezultate izbora za članove u Europski parlament iz Republike Hrvatske.³²¹

7.1.1. ANALIZA procesa izbora kandidatkinja i kandidata

Na izborima članica i članova u Europski parlament sudjelovalo je ukupno 40 političkih stranaka i 1 kandidacijska lista grupe birača³²². Od 40 političkih stranaka, njih 19 je samostalno izašlo na izbore, a preostale stranke formirale su ukupno 8 koalicija. Iz svega proizlazi da je na ovim izborima međusobno konkuriralo **28 kandidacijskih lista**.

Na svakoj kandidacijskoj listi nalazilo se po 12 kandidata/kinja što ukupno čini brojku od 336 kandidatkinja i kandidata koji su sudjelovali na ovim izborima. Od 336 kandidata/kinja, njih 129 ili **38,4%** bile su **žene**, a 207 ili **61,6%** **muškarci**. Na temelju tih podataka može se zaključiti kako su političke stranke na kandidacijskim listama pretežito vodile računa o načelu

³¹⁷ Narodne novine 52/13.

³¹⁸ Narodne novine 85/10 – pročišćeni tekst.

³¹⁹ Narodne novine 99/99, 29/02 i 49/02.

³²⁰ Narodne novine 92/10 i 23/13.

³²¹ Narodne novine 52/13.

³²² Kandidacijska lista grupe birača – Ivan Jakovčić.

ravnopravnosti spolova, ukupno gledajući došavši vrlo blizu preporučljivog udjela od najmanje 40% zastupljenosti jednog spola.

Prema **pozicijama na kandidacijskim listama**, kandidatkinje i kandidati su gotovo u potpunosti izjednačeni, međutim, gledajući pozicije **nositelja/ica kandidacijskih lista** (1. mjesto na listama), **žene** su nositeljice na samo njih 5 ili **12%**, a **muškarci** na ostalih 23 ili **82%** kandidacijskih lista.

S obzirom da se svaka lista sastojala od 12 kandidata/kinja, za postizanje preporučenog minimalnog udjela od 40% zastupljenosti jednog spola, na liste je bilo potrebno uvrstiti najmanje 5 žena ili muškaraca. Taj je standard ispoštovalo 15 od ukupno 28 kandidacijskih lista prijavljenih na izbore.

Dvije kandidacijske liste su sukladno prijedlogu Pravobraniteljice iz njenog javnog priopćenja **koristile tzv. par-nepar model** prema kojem je svaka druga osoba na listi suprotnog spola, čime se učinkovito osigurava poštovanje načela ravnopravnosti spolova; riječ je o *Stranci umirovljenika – SU i Zagrebačkoj nezavisnoj listi – ZNL*. S druge strane, s **najlošije** spolno uravnoteženim listama istaknule su se kandidacijske liste *Naša stranka – NS u koaliciji sa Novom srpskom strankom – NSS te Autohtona - Hrvatska stranka prava – A-HSP sa samo jednom kandidatkinjom na listi (8,3%)*.

7.1.2. ANALIZA rezultata izbora

Temeljem uvida u konačne rezultate izbora, od ukupno 741.408 važećih glasačkih listića, na 190.103 njih **izabrane** su kandidatkinje ženskog spola, a na 551.305 njih kandidati muškog spola. Kada se uzme u obzir razlika u zastupljenosti **kandidata/kinja** na kandidacijskim listama (129 žena i 207 muškaraca), dolazimo do podatka da je na ovim izborima **jedna kandidatkinja u prosjeku dobila 1.473,67 glasova, a jedan kandidat 2.663,31 glasova**, iz čega proizlazi da su **muški kandidati bili gotovo dvostruko češće birani od žena**. S obzirom da ništa ne ukazuje na spolne razlike koji bi uvjetovali manju „popularnost“ političarki u odnosu na političare, uzroci takvog nerazmjera zasigurno su društveno uvjetovani te se najvjerojatnije radi o nedovoljnoj osnaženosti i javnoj vidljivosti žena u području političke participacije.

Gledajući pojedinačno, kandidat s najviše prikupljenih glasova je Tonino Picula (kandidat pod rednim brojem 1. na listi *SDP, HNS, HSU*) sa 112.559 glasova, a kandidatkinja s najviše prikupljenih glasova Ruža Tomašić (kandidatkinja pod rednim brojem 6. na listi *HDZ, HSP AS, BUZ*) sa 64.758 glasova. To su ujedno i dva kandidata s općenito najviše individualno prikupljenih glasova na ovim izborima.

Kandidacijske liste koje su sukladno čl.25. Zakona o izboru članova u Europski parlament iz Republike Hrvatske prešle prag od najmanje 5% glasova birača/ica te stekle pravo na imenovanje svojih kandidata/kinja kao predstavnika/ca Republike Hrvatske u Europskom

parlamentu su sljedeće tri liste: *HDZ-HSP AS-BUZ* (4 članice i 2 člana), *SDP-HNS-HSU* (2 članice i 3 člana) i *Hrvatski laburisti - Stranka rada* (1 član). Slijedom navedenoga, iz Republike Hrvatske u Europski parlament izabrano je ukupno 6 članica i 6 članova te se u konačnici može zaključiti da je slijedom takvih rezultata **ispoštovano načelo ravnopravnosti spolova** s obzirom da će Republiku Hrvatsku u Europskom parlamentu predstavljati jednak broj žena i muškaraca.

7.1.3. Zaključno razmatranje

Političke stranke su na izborima za članice i članove u Europski parlament na kandidacijskim listama većinom vodile računa o načelu ravnopravnosti spolova. Na 15 od ukupno 28 kandidacijskih lista zastupljenost jednog spola nije bila manja od 40%. Osim toga, premda je 13 kandidacijskih lista imalo zastupljenost žena ispod 40%, treba napomenuti da su na 6 njih žene sačinjavale trećinu (4 od 12) kandidata/kinja i nedostajala je jedna kandidatkinja kako bi zastupljenost jednog spola prešla 40%. Na dvije kandidacijske liste korišten je *model par-nepar* prema kojem je svaka druga osoba na listi suprotnog spola. Nadalje, treba istaknuti gotovo potpunu izjednačenost žena i muškaraca prema pozicijama na kandidacijskim listama. Međutim, kada je riječ o nositeljima/cama lista, žene su bile nositeljice na samo 5 (12%) kandidacijskih lista što ukazuje na to da žene još uvijek nisu ravnopravno zastupljene u vrhu hijerarhije političkog odlučivanja. Također, muški kandidati na kandidacijskim listama bili su gotovo dvostruko češće birani od žena (jedna kandidatkinja je u prosjeku dobila 1473,67 glasova, a jedan kandidat 2663,31 glasova). To može ukazivati na nedovoljnu osnaženost žena za preuzimanje društvenih uloga od jednake važnosti u području političkog i javnog odlučivanja i njihov nedovoljan javni utjecaj i vidljivost djelovanja.

Premda manji dio političkih stranaka nije vodio računa o načelu ravnopravnosti spolova prilikom sastavljanja kandidacijskih lista, to se srećom u konačnici nije odrazilo na samu spolnu strukturu članica i članova izabranih u Europski parlament (6 članica i 6 članova), pa tako sa zadovoljstvom možemo ustvrditi da je Republika Hrvatska jedna od zemalja članica Europske unije koja je na odgovarajući način ispunila načelo ravnopravnosti spolova, jedno od temeljnih načela Europske unije, i da će je u Europskom parlamentu u razdoblju do sljedećih izbora za Europski parlament zastupati spolno uravnotežen broj zastupnika/ca. Slijedom navedenoga, Pravobraniteljica izbore članica i članova u Europski parlament iz Republike Hrvatske 2013., iz perspektive promicanja ravnopravnosti spolova ocjenjuje zadovoljavajućima, posebice u pogledu konačnog ishoda izbora.

7.2. Lokalni izbori 2013. u odnosu na promicanje načela ravnopravnosti spolova³²³

Vlada Republike Hrvatske je na sjednici održanoj 11. travnja 2013. raspisala lokalne izbore donijevši Odluku o raspisivanju izbora za članove predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, Odluku o raspisivanju izbora za općinske načelnike, gradonačelnike i župane te njihove zamjenike i Odluku o raspisivanju izbora za zamjenike općinskih načelnika, gradonačelnika i župana iz reda pripadnika nacionalnih manjina, odnosno iz reda pripadnika hrvatskog naroda.³²⁴

Jednako kao što je poduzela i u slučaju izbora za članice i članove u Europski parlament, **Pravobraniteljica je povodom raspisivanja lokalnih izbora 08.05.2013. izdala javno priopćenje** kojim je svim političkim strankama u Republici Hrvatskoj skrenula pozornost na čl.15.st.1. Zakona o ravnopravnosti spolova koji ih obvezuje da su na kandidacijskim listama za političke demokratske izbore u predstavnička tijela svih razina vlasti, dužne poštivati načelo ravnopravnosti spolova i voditi računa o uravnoteženoj zastupljenosti žena i muškaraca na izbornim listama. Premda političke stranke prilikom provedbe ovih izbora nisu imale obvezu striktno primjenjivati pravilo od najmanje 40% zastupljenosti jednog spola, bile su dužne poštivati načelo ravnopravnosti spolova i voditi računa o uravnoteženoj zastupljenosti žena i muškaraca na izbornim listama sukladno čl.15.st.1. Zakona o ravnopravnosti spolova, čl.9. Zakona o lokalnim izborima³²⁵ i čl.15. Zakona o izboru članova predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave³²⁶.

U skladu s utvrđenim problemom podzastupljenosti žena u području političke participacije Pravobraniteljica je izradila analizu o spolnoj zastupljenosti na lokalnim izborima. Prvi krug izbora proveden je 19. svibnja 2013., a drugi krug 02. lipnja 2013. Izvori sekundarno dobivenih podataka predstavljali su rezultati lokalnih izbora koje je službeno objavilo Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske i statistički podaci Državnog zavoda za statistiku objavljeni na njihovim internetskim stranicama³²⁷, dok su podaci analizirani metodama deskriptivne statističke analize.

7.2.1. Lokalna samouprava

Žene su osjetno podzastupljene u predstavničkim tijelima jedinica lokalne samouprave: **kandidatkinje** za zastupnice u predstavničkim tijelima jedinica lokalne samouprave (**općinska i gradska vijeća**) na ovim lokanim izborima bile su zastupljene sa 28,5%, a vidljiv je pad udjela žena u odnosu na one koje su **izabrane** kao zastupnice u općinska i gradska

³²³ NAPOMENA: Cjelovito istraživanje objavljeno je na internetskim stranicama Pravobraniteljice www.prs.hr

³²⁴ Narodne novine 44/13.

³²⁵ Narodne novine 144/12.

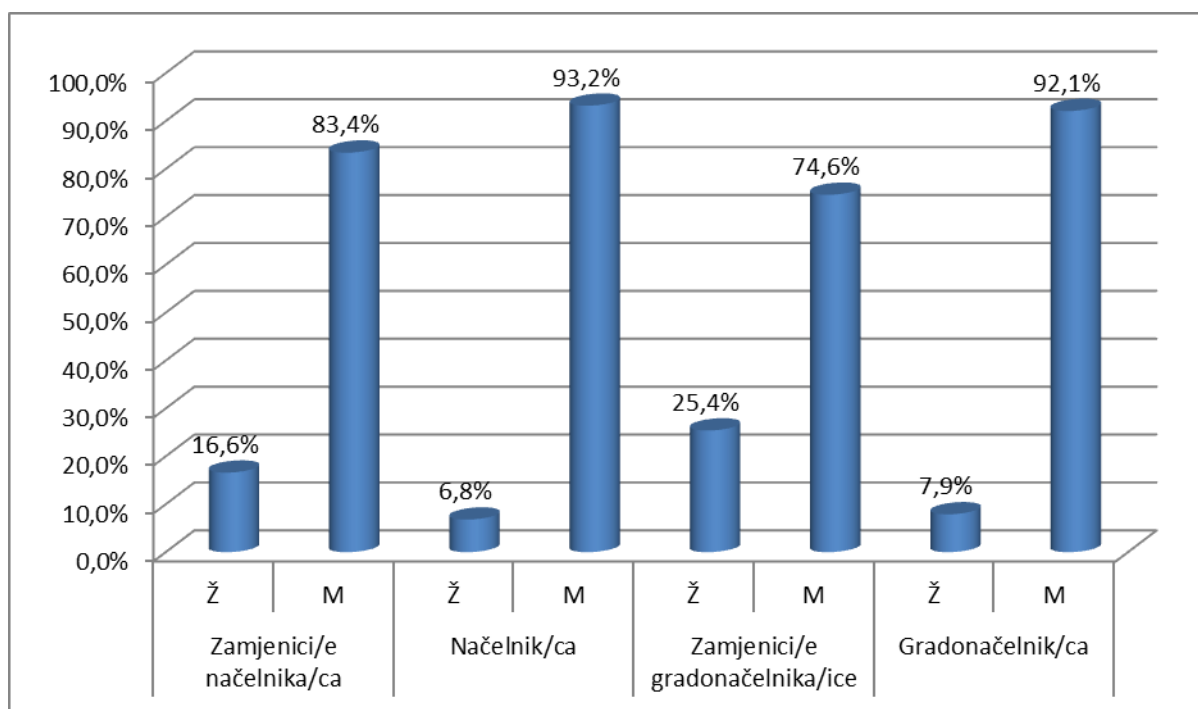
³²⁶ Narodne novine 44/05, 44/06, 109/07 i 144/12.

³²⁷ <http://www.izbori.hr> i <http://dzs.hr>

vijeća koji iznosi 17,9%. Nadalje, spolna struktura **nositelja/ca kandidacijskih lista** u gradskim i općinskim vijećima osjetno je neuravnotežena: 350 ili **11,6% žena** u odnosu na 2.660 ili **88,4% muškaraca**. Rezultati izbora pokazali su da su u **općinskim vijećima** (16,1%) žene zastupljene manje nego u **gradskim vijećima** (22,6%). Oba predstavnička tijela lokalne samouprave karakterizira neuravnotežena zastupljenost spolova.

U izvršnim tijelima lokalne samouprave žene su podzastupljene na svim razinama (*grafikon 1*). Najviše ih ima među zamjenicima/ama gradonačelnika/ca – 25,4%, dok su najmanje zastupljene kao načelnice općina (samo 6,8%). Gradonačelnice u Republici Hrvatskoj zastupljene su također sa izrazito malim postotkom od 7,9% (11 žena od ukupno 139 gradonačelnika/ca).

Grafikon 1: Izabrani/e kandidati/kinje u izvršnim tijelima jedinica lokalne samouprave (čelnici/e općina i gradova i njihovi/e zamjenici/e) na lokalnim izborima 2013. godine po spolu (%)

7.2.2. Područna (regionalna) samouprava

U predstavnička tijela područne (regionalne) samouprave (županijske i gradske skupštine) kandidirano je 32,2% žena, a izabrano samo njih petina (20,7%). Nadalje, spolna struktura **nositelja/ca kandidacijskih lista** u županijskim skupštinama osjetno je neuravnotežena: 21 ili **10,8% žena** u odnosu na 174 ili **89,2% muškaraca**. S visokim postotkom žena u županijskim i gradskoj skupštini ističe se **Istarska županija** (45,7% kandidatkinja), dok je u županijsku skupštinu izabrano ukupno 16 ili 35,6% zastupnica. **Grad Zagreb** je zastupljen s 35,3% zastupnica u gradskoj skupštini, a 30% udjela žena u županijskim i gradskoj skupštini prelazi još samo **Varaždinska županija** s 31,7%. S druge strane, u **Zadarskoj županiji**

izabrano je uvjerljivo najmanje žena u županijsku skupštinu: samo njih 9,5%, što ukazuje na **velike područne (regionalne) razlike u zastupljenosti žena u predstavničkim tijelima jedinica područne (regionalne) samouprave u Republici Hrvatskoj**.

Također treba istaknuti da je **udio izabranih** zastupnica u predstavnička tijela jedinica područne (regionalne) samouprave uočljivo znatno **manji od udjela žena koje su kandidirane** za te pozicije.

Što se izvršnog tijela područne (regionalne) samouprave tiče, za mjesto **župana/ice** bilo je kandidirano 23% žena, a postotak izabranih županica je izrazito nizak i iznosi samo 5% (pad od 18%). Za razliku od samo jedne izabrane županice (5%), zamjenice županica su nešto zastupljenije: izabrano ih je ukupno 11 ili 26,2% od ukupno 69 ili 23% kandidiranih. Gledajući pojedinačno županije, najviše žena bilo je kandidirano u **Primorsko-goranskoj** (5 ili 41,7%) i **Varaždinskoj županiji** (6 ili 40%), međutim nijedna od njih nije izabrana za županicu. Također, kao i u slučaju predstavničkih tijela jedinica područne (regionalne) samouprave, treba istaknuti da je broj izabranih županica znatno manji od žena koje su kandidirane za tu poziciju što je u svakom slučaju zabrinjavajući podatak koji može ukazivati na nedovoljnu osnaženost žena za preuzimanje uloga u političkoj participaciji u vlasti na razini područne (regionalne) samouprave.

7.2.3. Zaključno razmatranje

Zastupljenost žena u predstavničkim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, nakon lokalnih izbora 2013. iznosi – **16% žena u općinskim vijećima, 22,6% u gradskim vijećima i 20,7% u županijskim skupštinama.**³²⁸ U izvršnim tijelima zamjenica načelnika/ca općina čini **16,6%, načelnica općina 6,8%**, zamjenica gradonačelnika/ca **25,4%, gradonačelnica 7,9%**, zamjenica župana/ice **26,2% i županica 5%.**

Kada se uzmu u obzir sve razine vlasti lokalne i područne (regionalne) samouprave, dolazimo do podataka da je **na lokalnim izborima 2013. sudjelovalo ukupno 56.558 kandidatkinja i kandidata od čega 15.973 ili 28,2% žena i 40.585 ili 71,8% muškaraca. Izabrano je 9.683 kandidatkinja i kandidata od čega 1711 ili 17,7% žena i 7972 ili 82,3% muškaraca.**

Konačni podaci pokazuju porazne rezultate zastupljenosti žena u predstavničkim i izvršnim tijelima jedinice lokalne i područne (regionalne) vlasti nakon provedenih lokalnih izbora 2013. Općenito se može zaključiti da se bilježe neznatni pomaci u vidu veće zastupljenosti žena u području političke participacije na razini lokalne samouprave, dok je na razini područne (regionalne) samouprave prisutan čak blagi negativan trend smanjenja udjela žena u predstavničkim i izvršnim tijelima (ako izuzmemo zamjenice župana/ica čiji postotak je porastao).

³²⁸ Uključujući Gradsku skupštinu Grada Zagreba.

U odnosu na rezultate lokalnih izbora 2009., vrlo je primjetna stagnacija u porastu udjela žena u području političke participacije na razini lokalne i područne (regionalne) samouprave u Republici Hrvatskoj. Takvo stanje nimalo ne ide u korist namjere da se zakonskom obvezom, kojom se propisuje poštivanje načela ravnopravnosti spolova i vođenje računa o uravnoteženoj zastupljenosti žena i muškaraca na izbornim listama, osigura uravnotežena zastupljenost žena i muškaraca u području političke participacije, a to pogotovo ne ukazuje na predviđenu progresivnu tendenciju povećanja zastupljenosti žena u tijelima predstavničke i izvršne vlasti na razini lokalne i područne (regionalne) samouprave i postizanje zakonske obveze sukladno čl.12.st.3. i čl.15.st.2. Zakona o ravnopravnosti spolova prema kojoj će se na sljedećim lokalnim izborima 2017. godine morati primjenjivati obveza od najmanje 40% zastupljenosti jednog spola na izbornim listama.

Objedinjeni podatak s ovogodišnjih lokalnih izbora od **28,2% žena koje su bile kandidirane za** neku od pozicija na razini lokalne i područne (regionalne) samouprave upućuje na zaključak da političke stranke pri utvrđivanju izbornih lista nisu ni približno osigurale uvjete za ispunjenje načela ravnopravnosti spolova u smislu uravnotežene zastupljenosti oba spola. Prema tome, tako se nije niti moglo očekivati da se izbjegnu porazni **rezultati udjela izabranih žena na ovim izborima koji na kraju iznosi 17,7%** (uzimajući u obzir sve razine vlasti lokalne i područne/regionalne samouprave). Ono na što također treba ukazati je činjenica da je udio **izabranih** žena znatno manji od udjela žena **kandidiranih** za neku od pozicija u predstavničkim i izvršnim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. To možemo okarakterizirati kao zabrinjavajući podatak koji može ukazivati na nedovoljnu osnaženost žena za preuzimanje uloga u političkoj participaciji na razini područne (regionalne) samouprave.

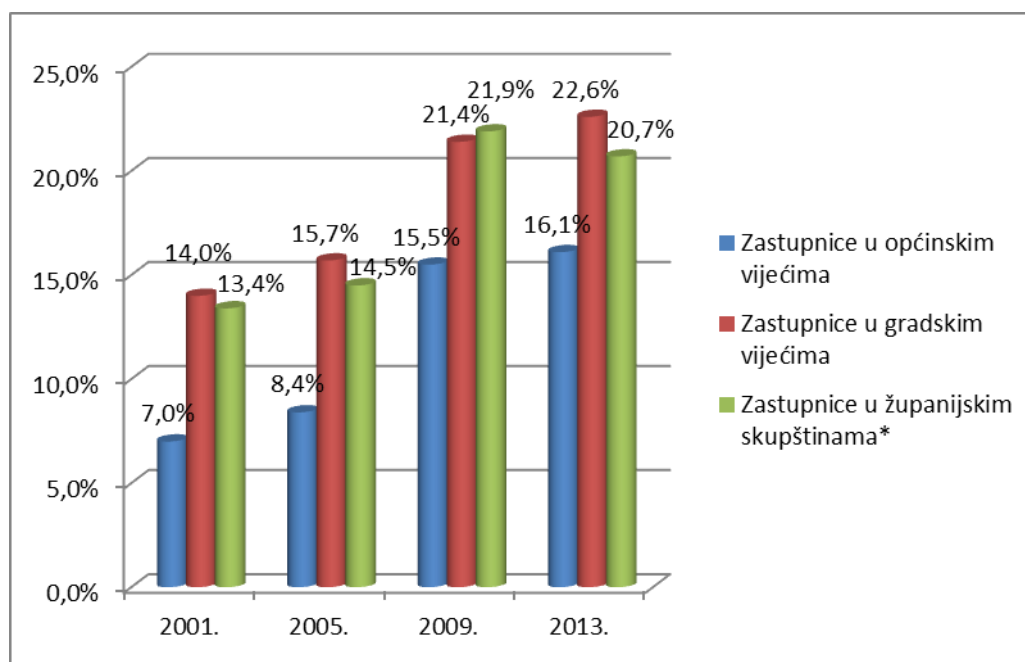
Pored toga, **primjetan je znatno manji udio žena među općinskim načelnicima/ama i gradonačelnicima/ama u odnosu na njihove zamjenike/ce gdje ih je prisutno više**, što je još jedan pokazatelj koji ide u prilog zaključku da su za žene (kao i u nekim drugim područjima javnog života te rada i zapošljavanja) rezervirani niži položaji u hijerarhijskoj ljestvici političkog odlučivanja, dok one najviše pozicije i dalje velikom većinom drže muškarci. Taj zaključak također potkrepljuje podatak od samo 11,6% žena nositeljica kandidacijskih lista u gradskim i općinskim vijećima, odnosno 10,8% u županijskim skupštinama.

Ravnopravnost spolova između ostaloga podrazumijeva i osiguravanje jednake prisutnosti u svim područjima javnog i privatnog života uključujući i participaciju u političkom djelovanju, a ako pored ovdje iznesenih rezultata istraživanja uzmemo u obzir i podatak da je u trenutnom sastavu Hrvatskog sabora samo 24% žena, ponovo je potrebno ukazati na nesklad društvenih uloga koje nisu ničime biološki niti spolno uvjetovane, no unatoč tome danas je prisutno stanje da je društvena skupina koja čini natpolovičnu većinu stanovništva Republike Hrvatske značajno podzastupljena u upravljanju tim istim društvom. Stoga se mora imati na umu da politički sustav koji ženama i muškarcima ne jamči stvarnu ravnopravnost u mogućnosti sudjelovanja u postupcima političkog odlučivanja ne zadovoljava temeljne postavke demokratskog uređenja.

7.3. Komparativna ANALIZA zastupljenosti žena na lokalnim izborima - 2001.-2013.

Na lokalnim izborima u razdoblju od 2001.-2013. (grafikon 2) došlo je do pozitivnih pomaka u zastupljenosti žena u predstavničkim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. Međutim, uzimajući u obzir duljinu vremenskog perioda od 12 godina i činjenicu da su u tom periodu donesene tri nacionalne politike za ravnopravnost spolova³²⁹, današnje stanje sa zastupljenošću žena od 16,1% u općinskim vijećima, 22,6% u gradskim vijećima i 20,7% u županijskim skupštinama³³⁰ **ne možemo smatrati zadovoljavajućim ispunjenjem zakonski propisanog načela ravnopravnosti spolova. Posebno valja istaknuti vrlo uočljivu stagnaciju i neznatne pomake u odnosu na prethodne lokalne izbore 2009.** U odnosu na 2009., udio žena u općinskim vijećima povećao se za 0,6%, u gradskim vijećima za 1,2%, dok je u županijskim skupštinama¹⁵ zastupljenost žena čak pala za 1,2%.

Grafikon 2: Zastupnice u *predstavničkim tijelima* jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (općinska vijeća, gradska vijeća i županijske skupštine) 2001.-2013. (%)

* Uključujući i Gradsku skupštinu Grada Zagreba

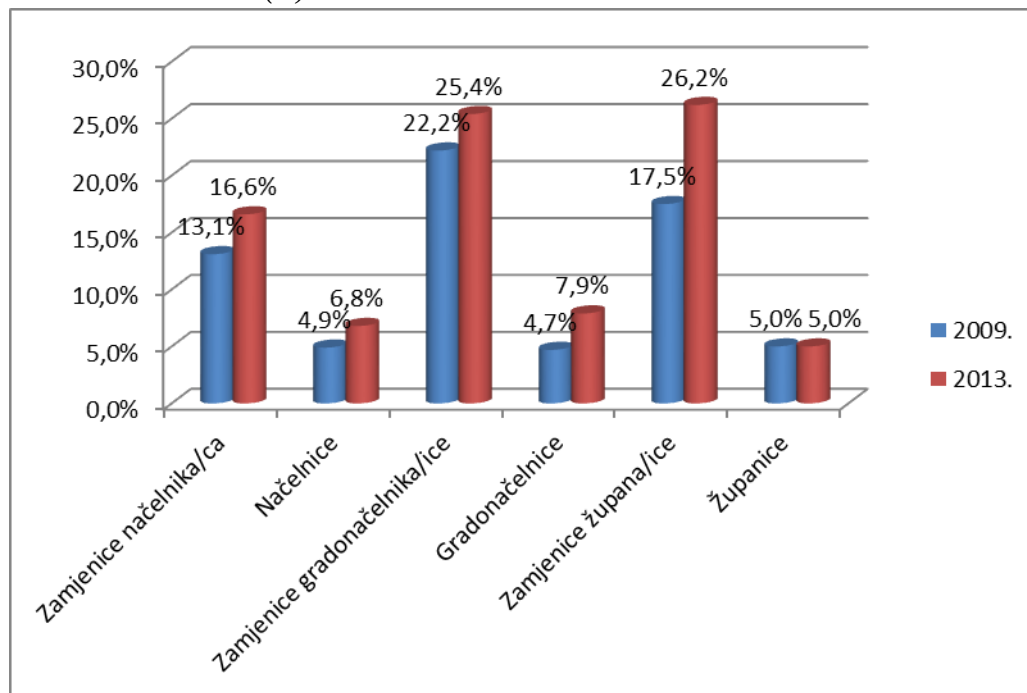
Zbog nedostatka sistematizirano obuhvaćenih podataka, spolna zastupljenost u izvršnim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave za lokalne izbore provedene 2001. i 2005., prikazana je samo usporedba podataka s lokalnih izbora 2009. i 2013.

³²⁹ Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova, s programom provedbe Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova u Republici Hrvatskoj od 2001.-2005. (NN 112/01), Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.-2010. (NN 114/06) i Nacionalna politika za ravnopravnost spolova, za razdoblje od 2011.-2015. (NN 88/11).

³³⁰ Uključujući Gradsku skupštinu Grada Zagreba.

Iz *grafikona 3.* vidljivo je da su u gotovo svim tijelima izvršne vlasti na lokalnim izborima 2013. zabilježeni blagi, ali kvantitativno nezadovoljavajući pozitivni pomaci u odnosu na 2009.

Grafikon 3: Izabrani/e kandidati/kinje u izvršnim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (načelnice i njihove zamjenice, gradonačelnice i njihove zamjenice, županice i njihove zamjenice) na lokalnim izborima 2009. i 2013. (%)

7.4. Aktivnosti Pravobraniteljice vezano za političku participaciju žena

U 2013., Pravobraniteljica je sudjelovala u edukacijskim radionicama namijenjenim članicama političkih stranaka ili organiziranih od strane političkih stranaka. Teme su obuhvaćale položaj žena na tržištu rada, političku participaciju, usklađivanje poslovnog i obiteljskog života i nasilje nad ženama.

Na četvrtom susretu u sklopu seminara namijenjenog političkom osnaživanju i obrazovanju žena iz stranaka, sindikalistkinja te aktivistkinja organizacija civilnoga društva koji su **14.-15.12.** pod nazivom „Politika ženama!“ zajednički organizirali Socijaldemokratski forum žena SDP-a Hrvatske, Udruga za razvitak socijalne demokracije Novo društvo i Zaklada Friedrich Ebert, Pravobraniteljica je predstavila svoje Izvješće o radu te se posebno osvrnula na područje rada i zapošljavanja te političke participacije.

Dana **26.11.2013.** Pravobraniteljica je izlagala o diskriminaciji mladih žena na tržištu rada na 12. Izvještajno-tematskoj skupštini Foruma žena Gradske organizacije SDP-a Zagreb. Tema je bila „Usklađivanje privatnih i profesionalnih obaveza žena“, dok **je 23. studenog 2013.,**

povodom Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama, Pravobraniteljica u Zadru izlagala na tematskoj skupštini Foruma žena SDP-a Zadar koja je bila posvećena nasilju nad ženama.

Dana **29.08.2013.**, Pravobraniteljica je pored Zite Gurmai iz Europskog parlamenta, Pie Elda Locatelli iz talijanskog parlamenta i Gordane Sobol, zastupnice u Hrvatskom saboru, Tatjane Dalić, zamjenice ministra rada i mirovinskog sustava, Daše Šašić Šilović, organizatorice Korčulanske škole, u Splitu bila jedna od uvodničarki na temu usklađivanja poslovnog i obiteljskog života na okruglom stolu "Žene i posao, Europa i mogućnosti". Između ostalog, Pravobraniteljica je upozorila na važnost preuzimanja aktivnih uloga svih nacionalnih mehanizama, uključujući i Vladu RH, zastupnike/ce, političke stranke, medije i odgojno obrazovne ustanove u provođenju politike ravnopravnosti spolova, na potrebu političke participacije žena kako bi se donosile odluke na lokalnoj/regionalnoj razini koje bi poboljšale kvalitetu življenja i omogućile usklađivanje političkog angažmana i obiteljskog života.

Dana **02.02.2013.** Pravobraniteljica je sudjelovala u Splitu na jednodnevnoj radionici "Žene i politika" koju je za sudionice, članice svih većih političkih stranaka i nezavisnih lista, organiziralo Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Splitsko-dalmatinske županije. Radionicu je održala Udruga "Domine" iz Splita. Pravobraniteljica je govorila o pravnim okvirima te institucionalnim mehanizmima za provedbu načela ravnopravnosti spolova, o neophodnosti poštivanja političkih kvota, o slučajevima diskriminacije temeljem spola, spolne orijentacije, bračnog i obiteljskog statusa te istakla kako je neophodno osnažiti žene da se više angažiraju u politici na dobrobit cijelog društva.

7.5. Preporuke političkim strankama

Redoviti izbori provedeni 2013. pokazali su da je u samom procesu provedbe izbora nužno poduzeti određene korake kako bi se u budućnosti osigurali uvjeti za spolno uravnoteženu zastupljenost oba spola u smislu predviđene zakonske obveze od najmanje 40% zastupljenosti jednog spola na kandidacijskim listama iz razloga što još jedini izbori na kojima ta kvota neće biti obvezna su sljedeći (drugi) izbori članica i članova u Europski parlament koji će se održati 2014. Stoga, kako bi se otklonile sve prepreke koje pridonose neuravnoteženoj zastupljenosti žena i muškaraca u području političke participacije, Pravobraniteljica daje preporuke:

(1) Političke stranke trebaju ustrajno raditi na osnaživanju i poticanju žena na aktivniju participaciju u političkom djelovanju unutar samih stranaka kako bi se to odrazilo i na ravnopravnu zastupljenost u vrhu hijerarhije političkog odlučivanja čime bi se žene potaknulo i na preuzimanje društvenih uloga od jednake važnosti u političkom i javnom životu. To posebno valja naglasiti kako poštivanje načela ravnopravnosti spolova i vođenje računa o uravnoteženoj zastupljenosti žena i muškaraca u području političke participacije u konačnici ne bi bilo samo deklarativne prirode, već da ima praktičnu svrhu.

(2) Povjerenstva/odbori za ravnopravnost spolova na razini općina, gradova i županija u sljedećem četverogodišnjem razdoblju do provedbe lokalnih izbora 2017. godine trebaju

uložiti dodatne napore i organizirati kampanje kako bi potaknule žene na aktivnije uključ enje u rad političkih stranaka.

(3) Svi društveni dionici trebaju raditi na afirmaciji žena u području političke participacije kako bi se izbjegli stereotipi o rodnim ulogama žena i muškaraca gdje su muškarci tradicionalno ti koji su u vrhu hijerarhije političkog odlučivanja i čine neproporcionalnu većinu u predstavničkim i izvršnim tijelima vlasti.

NACIONALNA POLITIKA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA – Analiza provedbe mjera u 2013.

Nacionalna politika za ravnopravnost spolova, za razdoblje od 2011.-2015.³³¹ (Nacionalna politika) osnovni je strateški dokument Republike Hrvatske koji se donosi s ciljem uklanjanja diskriminacije žena i uspostavljanja stvarne ravnopravnosti spolova provedbom politike jednakih mogućnosti za petogodišnje razdoblje. U skladu sa svojim ovlastima, Pravobraniteljica je od nositelja svih mjera, čiji **rok je provedbe bio tijekom 2013. ili kontinuirano**, zatražila podatke o aktivnostima poduzetim u cilju provedbe tih mjera. Podaci su također zatraženi i od županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova jer su i ona određena kao nositelji pojedinih mjera.³³² Zatražene podatke su dostavili svi nositelji/ice te je na temelju tih podataka sačinjena ova analiza.

Područje **promicanja ljudskih prava žena i rodne ravnopravnosti** (područje I.) obuhvaća pet ciljeva. Mjere, čiji cilj je *podizanje razine znanja i svijesti o anti-diskriminacijskom zakonodavstvu, rodnoj ravnopravnosti i ljudskim pravima žena*³³³, su se tijekom 2013. provodile, kao i mjere čiji cilj je unaprjeđenje društvenog položaja žena pripadnica nacionalnih manjina.³³⁴ Mjere koje se odnose na *unaprjeđivanje društvenog položaja žena s invaliditetom* provodile su se (kao i tijekom 2012.) od strane županijskih povjerenstava djelomično, jer je samo osam povjerenstava u svoje programe rada u potpunosti uvrstilo navedene mjere (a što je predviđeno mjerom 1.3.2.). Međutim jedina mjera koja se odnosi na *unaprjeđenje znanja i svijesti o položaju žena u ruralnim područjima*, a koja se trebala

³³¹ Nacionalnu politiku za ravnopravnost spolova, za razdoblje 2011.- 2015. donio je Hrvatski sabor na sjednici održanoj dana 15.07.2011., objavljena u Narodnim novinama 88/11 od 27.07.2011.

³³² Pritom su, kao i prošle godine, podaci zatraženi od onih nositelja koji su individualno navedeni kao institucije, ali ne i od nositelja koji nisu individualno određeni (kao npr. nadležna tijela državne uprave, organizacije civilnog društva, znanstvene institucije, zdravstveni radnici i sl.).

³³³ Navedene mjere uključuju provođenje (medijskih) kampanji, obilježavanja važnijih datuma iz područja ljudskih prava žena, edukaciju sudstva, državnog odvjetništva i odvjetnika/ica, financiranje odgovarajućih projekata organizacija civilnog društva te praćenje relevantnih statističkih podataka.

³³⁴ Mjere obuhvaćaju povećanje broja stipendija i subvencija za obrazovanje Romkinja te unaprjeđenje prikupljanja statističkih podataka u području odgoja i obrazovanja djevojčica Romkinja. Također mjere obuhvaćaju i provođenje aktivnosti o ljudskim pravima pripadnica nacionalnih manjina (mjera 1.2.2) ali se navedena mjera od strane županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova nije provodila u cijelosti obzirom kako su povjerenstva održavala brojne aktivnosti vezano općenito uz položaj žena i pitanje rodne ravnopravnosti, ali naglasak pritom nije bio i na ženama pripadnicama nacionalnih manjina.

provoditi u 2013. (mjera 1.4.2.) nije se provodila.³³⁵ Mjere čiji cilj je podizanje kvalitete i dostupnosti zdravstvene zaštite žena i djevojčica su se, kao i tijekom 2012., u potpunosti provodile tijekom 2013.

Jednake mogućnosti na tržištu rada obuhvaćaju tri cilja od kojih je prvi *smanjivanje nezaposlenosti i uklanjanje svih oblika diskriminacije žena na tržištu rada*, a gotovo sve mjere³³⁶ iz toga cilja su se uglavnom provodile.³³⁷ Tako je Hrvatski zavod za zapošljavanje u sklopu mjere 2.1.4. u studenom i prosincu 2013. sudjelovao kao partner u EBRD BAS programu koji je organizirao trening za poduzetnice-početnice na koji je Zavod uputio 36 nezaposlenih žena u Zagrebu te 52 nezaposlene osobe u Puli, a koje su iskazale interes za samozapošljavanje.

Drugi cilj obuhvaća *osnaživanje ženskog poduzetništva* te su se gotovo sve mjere³³⁸ iz toga područja, kao i prošle godine, u potpunosti provodile. Tako Ministarstvo poduzetništva i obrta iznosi podatke o potporama dodijeljenim ženama poduzetnicama po Poduzetničkom impulsu 2013. (mjera 2.2.2.). Navedeno ministarstvo navodi kako su provedene 22 informativne radionice za Poduzetnički impuls, a čime je provedena i mjera 2.2.3. Hrvatska gospodarska komora je provela istraživanje potreba za obrazovanjem i usavršavanjem poduzetnica, a Hrvatska udruga poslodavaca navodi kako je, zajedno s Pravobraniteljicom za ravnopravnost spolova, partner na projektu „Uklanjanje staklenog labirinta – jednakost prilika u pristupu pozicijama ekonomskog odlučivanja u Hrvatskoj“ (mjera 2.2.3.).

U okviru trećeg cilja iz područja jednakih mogućnosti na tržištu rada predviđeno je promicanje mjera koje omogućuju *usklađivanje privatnih i profesionalnih obveza*, a navedene mjere su se uglavnom provodile, ali ne po svim nositeljima³³⁹.

³³⁵ Mjera 1.4.2. glasi: „Jednom godišnje tiskat će se i objavljivati (statističke) publikacije temeljem prikupljenih podataka o ženama u ruralnim područjima u području obrazovanja, zapošljavanja i samozapošljavanja, zdravstvene zaštite, očuvanja kulturne baštine i gospodarskog razvoja.“ Iz dostavljenih odgovora od strane nositelja mjere proizlazi kako navedena mjera nije bila provedena (Ministarstvo poljoprivrede, Hrvatska obrtnička komora, Državni zavod za statistiku, Hrvatski zavod za zapošljavanje, povjerenstva za ravnopravnost spolova). Pritom Povjerenstvo za RS Virovitičko-podravške županije navodi kako nema navedene statističke podatke obzirom se u nekoliko navrata susrelo s problemom dobivanja statističkih podataka razvrstanih po spolu od Agencije za plaćanje u poljoprivredi te da je uputilo dopis prema navedenoj Agenciji i zatražilo od njih da poštuju Zakon o ravnopravnosti spolova i izrađuju statistiku razvrstanu po spolu, ali da zatraženi odgovor do danas nije zaprimljen.

³³⁶ Jedina mjera koja se, kao i 2012., u navedenom cilju nije provodila je mjera 2.1.5., a obzirom kako je njezin nositelj (Središnji državni ured za e-Hrvatsku) prestao sa radom te je njegove poslove preuzelo Ministarstvo uprave koje navodi kako se u okviru svog zakonom propisanog djelokruga rada ne bavi tržištem rada te pritom smatra kako bi navedenu mjeru trebalo preuzeti Ministarstvo rada i mirovinskog sustava.

³³⁷ Naime mjera 2.1.1. se provodila samo djelomično obzirom kako iz odgovora njezinih nositelja (Ministarstva rada i mirovinskog sustava te Hrvatskog zavoda za zapošljavanje) proizlazi da se prikupljaju općeniti podaci o nezaposlenim osobama, ali ne i zasebni podaci o položaju žena na tržištu rada temeljem učinaka u provedbi mjera Nacionalnog akcijskog plana zapošljavanja, a kako to predviđa navedena mjera.

³³⁸ Jedina mjera iz navedenog cilja koja se u 2013. provodila djelomično je mjera 2.2.4. obzirom kako iz očitovanja Ministarstva poduzetništva i obrta proizlazi da se dio mjere koji se odnosi na poticanje ženskog poduzetništva na lokalnoj razini provodio, ali se Ministarstvo nije izričito očitovalo o provedbi drugog dijela te mjere (provođenje istraživanja o utjecaju ženskog poduzetništva na kvalitetu života pojedinih regija). Obzirom kako se niti Ministarstvo poljoprivrede o provedbi navedene mjere nije očitovalo, Pravobraniteljica je, kao i 2012., zaključila kako se taj dio mjere još uvijek ne provodi.

³³⁹ Naime, mjera 2.3.2. koja predviđa poticanje organizacije odgoja i obrazovanja djece predškolske dobi u trgovačkim društvima i poslovnim organizacijama u javnom i privatnom vlasništvu nije bila provedena u 2013. od strane Hrvatske obrtničke komore kao niti od strane povjerenstava za ravnopravnost spolova. Međutim Hrvatska udruga poslodavaca navodi kako je u suradnji s UNICEF-om i Global Compactom Hrvatska predstavila u 2013. inicijativu i istoimeni priručnik za tvrtke „Djeca su naš najvažniji posao“. Hrvatska gospodarska komora navodi kako je u listopadu 2013., u organizaciji HGK Županijske komore Zadar održan seminar s temom: „Kako uspješno voditi vlastito poduzeće i balansirati privatni život i posao“, a seminar je održala uspješna poduzetnica Kristina Ercegović. Na seminaru je sudjelovalo 27 sadašnjih i budućih poduzetnica.

Područje **rodno-osjetljivog obrazovanja** obuhvaća tri cilja: uvođenje *rodno-osjetljivog odgoja i obrazovanja u cjelokupni obrazovni sustav* uz uklanjanje rodni stereotipa iz udžbenika i nastavnih planova i programa, *provođenje sustavne edukacije o ravnopravnosti spolova* za nositelje i nositeljice odgojno-obrazovnog procesa i *postizanje spolne ravnoteže u odabiru područja obrazovanja* u srednjim školama i visokoškolskim ustanovama. Ukupno gledajući, ciljevi se uglavnom provode. Tako se posebna pažnja posvećuje problematici rodni stereotipa u udžbenicima kako bi udžbenici bili rodno osjetljivi. U sklopu mjere 3.2.1., Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih je održala stručni skup „Ravnopravnost spolova u sustavu strukovnog obrazovanja i na tržištu rada“ za nastavnike/ice srednjih škola dok je Agencija za odgoj i obrazovanje provela edukaciju svih odgojno-obrazovnih djelatnika za primjenu nastavnog programa i priređenih nastavnih materijala u koje je uključen rodno-osjetljivi odgoj i obrazovanje. Sukladno mjeri 3.2.2., i tijekom 2013. je sva pedagoška dokumentacija i evidencija bila usklađena sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, Zakonom o akademskim i stručnim nazivima i akademskom stupnju i Pravilnikom o sadržaju i obliku svjedodžbi i drugih javnih isprava te pedagoškoj dokumentaciji i evidenciji u školskim ustanovama, pri čemu se vodilo računa o primjeni jezičnih standarda važnih za ravnopravnost spolova. Međutim, i dalje nema pomaka u pogledu davanja prednosti podzastupljenom spolu pri dodjeli visokoškolskih stipendija, a što predviđa mjera 3.3.3. Naime, Nacionalna zaklada za potporu učeničkom i studentskom standardu³⁴⁰ u obrazloženju navodi da se prednost daje drugim kriterijima, pa iz tog razloga kriterij podzastupljenosti spolova nije još korišten u praksi.

Područje **ravnopravnosti u procesu odlučivanja u političkom i javnom životu** sadrži dva cilja i to *postizanje uravnotežene zastupljenosti muškaraca i žena u predstavničkim i izvršnim tijelima vlasti* na svim razinama te *unaprjeđivanje položaja žena u športu*. U odnosu na prvi cilj, iz dostavljenih očitovanja nositelja predmetnih mjera proizlazi kako su se mjere iz tog cilja u 2013. provodile. Tako u sklopu provedbe mjera 4.1.3. i 4.1.4. Državno izborno povjerenstvo (DIP) navodi kako je, vezano uz izbore članova/ica u Europski parlament iz RH (travanj 2013.) objavilo podatke o svim predloženim kandidacijskim listama i kandidatima/kinjama, kao i statističke podatke o kandidaturi u kojima je među ostalima jasno prikazan broj kandidatkinja, odnosno kandidata po spolu. Također, objavljeni su i spolno razlučeni podaci prema osvojenim mandatima prema rezultatima izbora. U odnosu na lokalne izbore (svibanj, lipanj 2013.), DIP navodi kako od 2013. postoji jedinstvena informatička podrška provedbi lokalnih izbora i u sklopu nje, DIP je objavio spolno razlučene podatke o svim predloženim kandidacijskim listama i kandidatima/kinjama. Nadalje, DIP je objavio spolno razlučene podatke o svim izabranim kandidatima/kinjama za sve vrste lokalnih izbora. Vezano uz drugi cilj *unaprjeđivanje položaja žena u športu*, iz očitovanja Hrvatskog olimpijskog odbora vidljivo je da je on, kao jedan od nositelja sve tri mjere iz toga područja, provodio aktivnosti u cilju provedbe tih mjera³⁴¹.

³⁴⁰ Hrvatski je sabor na sjednici održanoj 12. 10. 2007. donio Zakon o osnivanju Nacionalne Zaklade za potporu učeničkom i studentskom standardu (NN 111/07 od 29. listopada 2007.). Osnivač Zaklade je Republika Hrvatska, a prava i dužnosti osnivača obavlja ministarstvo nadležno za obrazovanje, tj. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.

³⁴¹ Hrvatski olimpijski odbor navodi kako je Komisija za žene u športu HOO-a usvojila Akcijski plan za realizaciju mjera Nacionalne politike za ravnopravnost spolova za 2013.-2014. Također navode kako je 11.12.2013. održan VI. Seminar za koordinatorice za žene u športu pod nazivom „Žene u športu: Mogućnosti i ograničenja“ u organizaciji Komisije za žene u športu HOO-a, a u suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i sporta i Gradskim uredom za obrazovanje, kulturu i šport

U području koje se odnosi na **uklanjanje nasilja nad ženama** nalaze se tri cilja. Prvi cilj se odnosi na *uklanjanje svih oblika nasilja nad ženama* te unaprjeđenje položaja i zaštite prava žena žrtava svih oblika nasilja, a dvije mjere obuhvaćene ovim ciljem koje su se u 2013. trebale provoditi, uglavnom su se i provodile. Naime, još je 2012. donesen Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja te je isti objavljen na mrežnim stranicama Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta (mjera 5.1.4.). Međutim, iako većina nositelja navodi određene aktivnosti vezano uz položaj žena u športu, te aktivnosti (kao i tijekom 2012.) ne uključuju ciljne edukacije sportaša i sportašica vezano uz seksualno nasilje, a što je predviđeno mjerom 5.1.7. tako da se navedena mjera provodila samo djelomično.

Vezano uz drugi cilj iz područja uklanjanja nasilja nad ženama (a koji se odnosi na *unaprjeđivanje sustava vođenja statističkih podataka*, međusektorsku suradnju i koordinaciju nadležnih državnih tijela, institucija i organizacija civilnog društva u rješavanju problema nasilja nad ženama na nacionalnoj i na lokalnoj razini te na osiguranje kontinuirane edukacije nadležnih tijela) iz očitovanja nositelja tih mjera vidljivo je da su se mjere (više ili manje) provodile od gotovo svih nositelja.³⁴² Tako Ministarstvo unutarnjih poslova navodi kako je unaprijeđen sustav vođenja statističkih podataka u pogledu praćenja odnosa žrtve i počinitelja nasilja tako da se od 2013. navedeni odnosi, osim za kaznena djela iz domene kaznenopravne zaštite djece i maloljetnika, statistički prate i za sva druga kaznena djela, a što je predviđeno mjerom 5.2.1. Policijska akademija navodi kako je u okviru Specijalističkog tečaja za maloljetničku delinkvenciju i kriminalitet na štetu obitelji i mladeži, održanog od 22.04.-12.06.2013., tema nasilja i nasilja nad ženama realizirana u trajanju od ukupno 60 sati, a predavanje je održala i Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova.³⁴³

U odnosu na treću grupu ciljeva iz područja uklanjanja nasilja nad ženama, a koji ciljevi se odnose na *osvještavanje javnosti o pojavi, problemima i načinima suzbijanja rodno uvjetovanog nasilja*, iz dostavljenih očitovanja nadležnih nositelja proizlazi kako se jedina mjera iz toga područja (5.3.1.) provodila od strane većine nositelja u 2013.³⁴⁴ Tako je Ministarstvo unutarnjih poslova navelo brojne aktivnosti po tom pitanju kao što je sudjelovanje na 4. Stručnom skupu međuresorne suradnje na području zaštite od nasilja u obitelji i nasilja nad ženama te suradnju Policijske akademije s predstavnicima LGBT udruga

Grada Zagreba. Nadalje, Komisija za žene u športu HOO-a tiskala je sredinom 2013. Zbornik radova V. seminara za žene u športu: „Ususret olimpijskim igrama London 2012.“. Navode kako se upravljačka struktura u HOO-u nije mijenjala tako da je zastupljenost žena na upravljačkim pozicijama ostala ista kao i 2012. (17%).

³⁴² Jedino je Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih navela kako, kao i tijekom 2012., nije provodila aktivnosti predviđene u mjeri 5.2.2., a koje se odnose na sustavne edukacija sudstva, općinskih i županijskih državnih odvjetništava, zdravstvenih djelatnika i djelatnica, djelatnika i djelatnica odgojno-obrazovnih ustanova, obiteljskih centara i policijskih uprava, socijalnih radnika i radnica te stručnjaka i stručnjakinja s područja zaštite mentalnog zdravlja, radi unapređenja pružanja pravne zaštite i pomoći žrtvama nasilja, posebice žrtvama seksualnog nasilja, kao i žrtvama diskriminacije na temelju spolne orijentacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja. Mjera se nije provodila zbog nedostataka financijskih resursa.

³⁴³ Navedena aktivnost je dio provedbe mjere 5.2.2.

³⁴⁴ Mjera 5.3.1. glasi „Organizirat će se i provoditi kampanje i druge aktivnosti, radionice, predavanja, tribine, okrugli stolovi o problemu rodno uvjetovanog nasilja, uključujući trgovanje ljudima i prostituciju kao i nasilje nad LGBT osobama te tiskati, distribuirati publikacije i edukativne materijale o svim oblicima nasilja nad ženama radi informiranja i podizanja javne svijesti o pojavi, problemima i načinima suzbijanja rodno uvjetovanog nasilja.“ Samo je Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih navela kako nije sudjelovala u provedbi navedene mjere radi nedostataka financijskih resursa.

Iskorak i Kontra kroz projekt „*Prevenција i suzbijanje zločina iz mržnje prema LGBT osobama*“.³⁴⁵

Područje koje obuhvaća **međunarodnu politiku i suradnju** sadrži jedan cilj i to *provođenje upoznavanja javnosti s politikama ravnopravnosti spolova EU* i drugih međunarodnih organizacija, a mjere obuhvaćene tim ciljem su se provodile. Tako je Ministarstvo vanjskih i europskih poslova aktivno sudjelovalo u radu i unaprjeđivalo suradnju sa svim relevantnim tijelima UN-a (u okviru mjere 6.1.6.), a Ministarstvo je aktivno sudjelovalo i u radu relevantnih tijela UN u području ravnopravnosti spolova (mjera 6.1.8.). Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, kao i Odbor za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora, bili su aktivni i u provedbi mjere 6.1.10.³⁴⁶ koja se odnosi na promicanje ravnopravnosti spolova izvan RH putem regionalne suradnje institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i drugim oblicima suradnje sa susjednim državama.

Posljednje područje obuhvaća **institucionalne mehanizme i načine provedbe**, a sadrži tri cilja. Prvi cilj uključuje *osnaživanje mehanizama za provedbu ravnopravnosti spolova na nacionalnoj i lokalnoj razini* te unaprjeđivanje njihovog koordiniranog djelovanja, a mjere obuhvaćene tim ciljem su se uglavnom³⁴⁷ provodile. Nositelji tih mjera su uglavnom Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH i županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova koja navode brojne aktivnosti poduzimane u cilju provedbe tih mjera (kao što su poticanje osnivanja lokalnih povjerenstava za ravnopravnost spolova na području njihove županije, donošenje Akcijskih planova za provedbu mjera iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova, promicanje mjera iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova i sl.). Međutim u odnosu na županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova, posebno je uočeno kako je njihov rad u 2013. bio obilježen provođenjem lokalnih izbora i konstituiranjem novih saziva radnih tijela županijskih skupština uslijed čega povjerenstva u svom radu nisu bila cijelo vrijeme aktivna. Navedeno se odrazilo i na provedbu većine mjera čiji nositelji su bila povjerenstva, a posebice vezano uz održavanje sastanaka Koordinacije županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova obzirom kako navedeni sastanci u 2013. nisu bili održavani (a što je predviđeno mjerom 7.1.6.).

Provedba mjera iz drugog cilja se nalazi u poglavlju o medijima dok se u trećem cilju (koji se odnosi na *uvođenje upravljanja proračunskim sredstvima prema spolu* i podupiranje provođenja rodni istraživanja i analiza) nalaze dvije mjere od kojih mjera 7.3.2. nije provedena obzirom nije izrađena analiza proračuna iz rodne perspektive radi utvrđivanja utjecaja proračuna na žene i muškarce dok se mjera 7.3.3. provodila.³⁴⁸

³⁴⁵ Zaključno se navodi kako je kroz navedene oblike edukacije ukupno senzibilizirano preko 300 policijskih službenika/ica, državnih odvjetnika/ica, sudaca/sutkinja prekršajnih, općinskih i županijskih sudova, socijalnih radnika/ica, liječnika/ica obiteljske i školske medicine, odgojno-obrazovnih djelatnika/ica obiteljskih centara.

³⁴⁶ Vezano uz navedenu mjeru Odbor za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora navodi brojne aktivnosti u cilju provođenja navedene mjere kao što su sudjelovanje izaslanstva Odbora na regionalnoj konferenciji „Kojega je roda sigurnost“ UN Rezolucija 1325 Žene, mir i sigurnost: globalno-regionalno-lokalno 27.-28.02.2013. u Banja Luci. Nadalje navodi se sudjelovanje članice Odbora na okruglom stolu „Sigurnosni sektor i spol: Implementacija rezolucija 1325 i 1820 Vijeća sigurnosti UN-a“ 12.-14.03.2013. u Zagrebu. Navode se i brojne druge aktivnosti poduzete u cilju provedbe mjere.

³⁴⁷ Jedino se, kao i tijekom 2012., Ministarstvo uprave, vezano uz provedbu mjere 7.1.1. nije očitivalo o dijelu te mjere koji se odnosi na izradu Vodič za službenike i službenice u državnoj upravi i lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi o pitanjima ravnopravnosti spolova pa je pravobraniteljica zaključila kako po tom pitanju još uvijek nisu poduzete predviđene aktivnosti.

³⁴⁸ U sklopu provedbe navedene mjere (koja glasi: *Podržavat će se provedba i osiguravati financijska sredstva za potporu ciljanim znanstvenim rodni istraživanjima i analizama, uključujući projekte u području kulture.*“), Ured za ravnopravnost

MORH je tijekom 2013. izradio dokument „Rodno osviještena politika u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama Republike Hrvatske“. Radnu verziju istog dokumenta je to tijelo dostavilo Pravobraniteljici radi davanja mišljenja. Pravobraniteljica je iznijela određene sugestije, primjedbe i prijedloge koje je MORH uvažio prilikom izrade konačnog dokumenta. Kao najvažnije, ističe se da je u dokument unijeto, kao jedan od ciljeva, i imenovanje povjerenika/ce za zaštitu dostojanstva te donošenje odgovarajućeg pravilnika. Do tada u MORH-u takva osoba nije postojala, kao niti provedbeni akti, pa se adekvatan postupak u gore opisanom slučaju pritužiteljice nije mogao niti kvalitetno obaviti. Pravobraniteljica posebno pohvaljuje nadležno Ministarstvo radi donošenja takvog dokumenta koji predstavlja neposredan dokaz za potrebom donošenja i provođenja aktivne politike radi postizanja ravnopravnosti spolova u takvom, ipak pretežno muškom, radnom okruženju. Pravobraniteljica isto tako napominje kako je takvu politiku potrebno sustavno i svakodnevno primjenjivati u praksi.

8.1. Zaključno razmatranje i preporuke

Analizom pribavljenih odgovora vidljivo je kako se većina mjera iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova, za razdoblje 2011.-2015., tijekom 2013. uglavnom provodila na zadovoljavajućoj razini i to od strane većine nositelja. Ipak, pojedine mjere se nisu provodile ili su se provodile samo djelomično i to prvenstveno zbog nedostataka financijskih sredstava pojedinih nositelja, a u pojedinim slučajevima i zbog njihove slabije aktivnosti po pitanju provedbe mjera. Stoga je situacija po tom pitanju gotovo nepromijenjena u odnosu na prethodne godine. Imajući u vidu postojeću financijsku situaciju, Pravobraniteljica ukazuje, kao i prijašnjih godina, kako bi se prilikom provedbe svih mjera prethodno svakako trebala *osigurati dostatna financijska sredstva* jer mjere mogu polučiti rezultate samo ukoliko se provode sustavno, odnosno kontinuirano i u koordinaciji svih nositelja, a ne jednokratno.

Slijedom navedenog, Pravobraniteljica preporučuje:

- (1) Osigurati dostatna financijska sredstva za kontinuiranu provedbu svih mjera,
- (2) Nastaviti sa provedbom započetih mjera kao i započeti provedbu mjera koje se u 2013. nisu provodile.

spolova navodi kako je u 2013. suorganizirao i financijski podupro održavanje međunarodne konferencije „*Mlade žene i rodna ravnopravnost u post-jugoslavenskim društvima: istraživanje, praksa i politika*“. Nadalje, ravnateljica Ureda je održala izlaganje na temu „*Europska Unija, rodna ravnopravnost i zemlje u regiji*“, a koja konferencija se održala u sklopu Participacijskog programa Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu za 2012.-2013.

REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE

9.1 ISTRAŽIVANJE o tretmanu roditelja kod porođaja u rodilištima u Republici Hrvatskoj

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova provela je istraživanje vezano za tretman roditelja kod porođaja u rodilištima u Republici Hrvatskoj. Svrha istraživanja je bila provjeriti kako se u rodilištima ostvaruje ili je omogućena podrška ili pomoć roditeljima od strane njima bliskih osoba, odnosno da roditeljima bliske osobe budu nazočne na porođaju. Svrha istraživanja je također bila da se utvrdi kakav je stav rodilišta prema ženskoj pomoći pri porođaju, odnosno dopuštaju li njihovu nazočnost pri porođaju ako je to izbor roditelja. Istraživanjem se također željelo saznati podatke o provođenju tečaja za trudnice i tko sve može pohađati taj tečaj te priznaje li se tečaj ako je pohađan u nekom drugom rodilištu. Istraživanje je potaknuto jednim medijskim napisom o tome kako prijateljici roditelja, usprkos tome što je završila tečaj za roditelja, u jednom rodilištu nisu dozvolili da bude nazočna na porođaju svoje bliske prijateljice, kao i pritužbom jedne građanke o tome što njenom suprugu, usprkos završenom roditeljskom tečaju, nisu dozvolili nazočnost na porođaju.

Istraživanjem su obuhvaćena sva rodilišta u Republici Hrvatskoj. Naime, upitnici su upućeni u 35 evidentiranih rodilišta u Republici Hrvatskoj. Rodilišta se nalaze u sklopu kliničkih bolničkih centara, bolničkih klinika, općih bolnica, doma zdravlja ili specijalizirane privatnog rodilišta. Pitanja su se odnosila na slijedeće: Tko sve može biti, i pod kojim uvjetima, kao pratitelj/ica roditelja, nazočan/na pri njenom porođaju? Postoji li pisana odluka o tome? Dozvoljava li se da žene (tzv. dule), ako su izbor roditelja, budu nazočne porođaju? Tko sve može pohađati tečaj za trudnice? Priznaje li se u onom rodilištu gdje se odvija porođaj, tečaj za trudnice koji je završen u nekom drugom rodilištu?

S obzirom na to da je zakonski propisano osiguranje cjelovite zdravstvene zaštite žena, a posebno u vezi s planiranjem obitelji, trudnoćom, porođajem i majčinstvom kao jedna od

mjera zdravstvene zaštite³⁴⁹, nema sumnje da iz toga proizlazi i bliska podrška roditeljima tijekom porođaja. Tijekom provođenja istraživanja, pojedina rodilišta su prestala s radom odlukom nadležnog ministarstva, a neka rodilišta nisu dostavila na vrijeme svoje odgovore. S radom su prestala tri rodilišta u sklopu Dom zdravlja Splitsko-dalmatinske županije³⁵⁰, i to u Ispostavama Sinj, Makarska i Imotski. Također, s radom su prestala rodilišta u Domu zdravlja Đakovo i Domu zdravlja Našice. Odgovor nisu dostavile Klinika za ženske bolesti i porode KBC Zagreb i Opća bolnica Dubrovnik, ali stavovi tih bolnica o pojedinim pitanjima su Pravobraniteljici već bili ranije poznati (Opća bolnica Dubrovnik je prihvatila sva upozorenja i preporuke Pravobraniteljice u predmetu 03-05/13-22, vidjeti opis slučaja u tom predmetu). Štoviše, stavovi tih rodilišta su bili izravni povod za provođenje ovog istraživanja.

Slijedom navedenog, kada se isključe rodilišta koja su prestala s radom te rodilišta koja nisu dostavila svoje odgovore, od 35 ukupno je pristiglo **28 odgovora aktivnih rodilišta**. Sva aktivna rodilišta koja su dostavila odgovor, osim jednog, su se izjasnila ili navode da porođaju može biti nazočna bilo koja osoba, ako je to izbor roditelja, i to bez obzira na njezin spol ili svojstvo. Od osoba koje mogu biti nazočne porođaju, na primjer, navode se životni partner, bračni i izvanbračni partner, majka, sestra, brat, član obitelji, osoba od povjerenja roditelja, prijateljica, susjeda i dr. Zanimljivo je da niti jedno rodilište nije izravno navelo životnu partnericu, kao osobu koja može biti nazočna na porođaju, premda niti jedno rodilište nije izravno isključilo tu mogućnost.

Dom zdravlja Metković, kao jedino preostalo rodilište u sklopu domova zdravlja, vjerojatno zbog prostorne nemogućnosti i nepostojanja uvjeta, ne dozvoljava da bliska osobe roditelja bude na porođaju. Klinika za ženske bolesti i porode KBC Zagreb ne dopušta nazočnost ženskih osoba kao pratiteljice roditelja. Navedeni slučaj je posebno obrađen u opisu slučaja.

Vezano za pitanje postoji li pismena odluka o nazočnosti druge osobe pri porođaju, odnosno tko može biti pratitelj/ica roditelja, gotovo sva rodilišta navode da ne postoji pismena odluka o tome. Izuzetno, Opća bolnica Zadar ima Pravilnik prisustvovanja porodu i pohađanju tečaja od 1. siječnja 2011. S druge strane, neka rodilišta kao npr. Klinički bolnički centar Rijeka u pismenom obliku je propisao uvjete prisustvovanja porodu. Razmatrajući dostavljene akte rodilišta stječe se dojam da se tim aktima željelo upoznati roditelja s kućnim redom rodilišta i uvjetima koje moraju zadovoljiti, kao i novčanim iznosima kojim se plaća tečaj za pripremu porođaja.

Vezano za pitanje koje se odnosi na „doule ili dule“³⁵¹, rodilišta uglavnom navode da takvih zahtjeva nije bilo, da to nije u praksi, da nemaju saznanja o tome, da se nije nitko tako

³⁴⁹ Čl.17. Zakona o zdravstvenoj zaštiti, Narodne novine 150/08, 71/10, 139/10, 22/11, 84/11, 154/11, 12/12, 35/12, 70/12, 144/12, 82/13 i 159/13.

³⁵⁰ Dom zdravlja Splitsko-dalmatinske županije je zdravstvena ustanova čiji je osnivač Županija Splitsko-dalmatinska i pruža zdravstvene usluge na području čitave županije. Ovakav županijski Dom zdravlja je nastao 2003. udruživanjem 13 Domova zdravlja (Brač, Hvar, Imotski, Kaštela, Makarska, Omiš, Sinj, Solin, Split, Trogir, Vis, Vrgorac i Brodosplit).

³⁵¹ O fenomenu „dula“ ili „doula“ na portalu Psihološkog centra „Razvoj“ i drugih portala se navodi, cit.: „Gledajući kroz povijest, žene su često radale uz prisutnost druge žene, neke iskusne roditelje koja im je ulijevala sigurnost i štitila ih u trenutku rađanja. Često su to bile majke i bake, ili pak bliže članice zajednice, iz čega se s vremenom razvilo primaljstvo. No, s povećanjem prakse rađanja u rodilištima, promijenila

predstavio i sl. U velikoj većini slučajeva „doule“ se prihvaćaju i dopustilo bi se da budu nazočne porođaju i ne postavljaju nikakve uvjete, osim poštivanja kućnog reda rodilišta i plaćanja, ako je određeno da pratitelj/ica mora platiti prisustvovanju porođaju. U nekim rodilištima bi o tome odlučili kada dobiju zahtjev. Neka rodilišta ukazuju na problem jasne pravne regulative te problematiziraju to što „doule“ naplaćuju svoje usluge. Neka rodilišta o „doulama“ imaju sasvim pozitivan stav. Npr. Klinička bolnica „Sveti Duh“ navodi da „doula“ može biti prisutna jer Klinika nema razloga ulaziti u prirodu pravnih odnosa roditelja i osobe u njihovoj pratnji. S druge strane, Županijska bolnica Čakovec navodi da dogovaraju sastanak s predstavnicama „doula“ iz Varaždina. Sasvim drukčije, Opća bolnica Karlovac ne dozvoljava da „doule“ budu nazočne pri porođaju, a to opravdavaju objektivnim problemima (neodgovarajućim prostornim mogućnostima rodilišta), ali i pravom drugih pacijentica na intimnost.

Na pitanja tko sve može pohađati tečaj za trudnice te priznaje li se u rodilištu gdje se obavlja porođaj tečaj za trudnice koji je pohađan ili obavljen u nekom drugom rodilištu, gotovo sva rodilišta su uglavnom dala zadovoljavajuće odgovore. Neka rodilišta (KBC Rijeka, Opća bolnica Šibensko-kninske županije i Opća bolnica „Hrvatski ponos“ Knin) dozvoljavaju nazočnost na porođaju bez pohađanja tečaja. Suprotno tome, Opća bolnica Dubrovnik ne priznaje niti tečajeve koji su obavljeni u drugim rodilištima, a taj slučaj je posebno opisan u opisu slučajeva pod toč.9.1.2.

9.1.1. Zaključno razmatranje i preporuke:

- (1) Postepeno poboljšavati opće uvjete u kojima se obavlja porođaj i sigurnost obavljanja porođaja u svim rodilištima;
- (2) U svim rodilištima omogućiti blisku podršku roditeljama tijekom porođaja sukladno njihovom osobnom izboru;
- (3) Omogućiti životnim partnericama roditelja nazočnost na porođaju;
- (4) Zbog različitog tretmana roditelja u rodilištima, donijeti jedinstvena pravila o tome tko može biti nazočan pri porođaju te pravno urediti položaj „doula ili dula“.

9.1.2. Opisi slučajeva i postupanje Pravobraniteljice

OPIS SLUČAJA (03-06/13-11) Pravobraniteljica je uočila napis koji je objavljen na jednom od portala pod nazivom „U ime Glave obitelji“ autorice I.S.B. Autorica je opisala svoja iskustva iz Klinike za ženske bolesti - KBC Z. U bitnom navodi da joj nisu dopustili da bude nazočna kod poroda svoje prijateljice kojoj je bila u pratnji, premda je imala potvrdu o završenom tečaju za trudnice, cit.. „*Tamo neki glavni jednostavno je zabranio. Ona je ostala*

se i uloga primalje: ona postaje više medicinska stručnjakinja koja se brine za ženu uglavnom s medicinskog stajališta i vrlo rijetko ima mogućnost posvetiti se jednoj roditelji u potpunosti. No, žene su potrebe u trenucima rađanja ostale iste, što je dovelo do pojave doule. Doula je žena koja pruža podršku trudnici i roditelji tijekom trudnoće i porođaja. Ona je i sama prošla iskustvo porođaja te je bila uz druge roditelje na porođajima. Odlike koje krase doulu su smirenost, toplina, osjećajnost i izdržljivost, koja je ponekad potrebna ako je porođaj dugotrajan. Podrška koju pruža doula u potpunosti je podređena potrebama roditelje, bilo da je riječ o ohrabriranju žene i pomoći da ostvari ono što želi, ili da joj pruži praktičnu pomoć koja je katkad jednako važna: dodati vodu, dozvati osoblje ili se pak javiti na telefon roditelje.“

sama unutra, doslovno čekajući, kad su je spremili na krevet da netko obrati pažnju na nju, dok im se nije obratila ona s: 'Oprostite, ja ću roditi'. Ja sam ostala vani, bijesna jer ne mogu ništa, jer su veći od careva, jer nemaš pravo na objašnjenje.“, te dalje navodi, cit.: „...prijateljica mi je rekla: Kad su me vozili liftom, ona stara sestra te se sjetila i rekla da se to više ne može zbog onih gej parada.“

PODUZETE MJERE I ISHOD: Nakon razmatranja pribavljenog očitovanja Klinike za ženske bolesti i porode - KBC Z., Pravobraniteljica je upozorila istu Kliniku da je njihova odluka - da nazočni pri porođaju mogu biti samo supruzi/očevi roditelja - suprotna čl.6.st.2. Zakona o ravnopravnosti spolova, te je istom prekršena zabrana nepovoljnog postupanja temeljem trudnoće koja čini oblik diskriminacije na temelju spola. Naime, u svom očitovanju predmetna Klinika navodi da je odlučeno da nazočni pri porođaju mogu biti samo supruzi/očevi roditelja, a glavni razlog zbog kojeg je donijeta spomenuta odluka je zaštita od potencijalnog ugrožavanja psihofizičkog integriteta roditelja i djelatnika/ica rađaonice od neugodnosti koje mogu doći od nestručnih osoba, koje ne samo da mogu ometati rad u rađaonici, nego možda i ilegalno zarađuju na nekim naivnim trudnicama i roditeljama. Pravobraniteljica je zaključila da Klinika kod odlučivanja nije vodila računa o svim potrebama žena-roditelja kod porođaja, a koje nisu samo medicinske naravi, već uključuju i psihološku i drugu podršku od njima bliskih osoba, osoba od povjerenja, pa i takozvanih „doula ili dula“. Pravobraniteljica smatra da je razmišljanje - kako žena u trudnoći i kod porođaja nije u mogućnosti donositi za sebe razumne odluke, da se može lako nagovoriti na nešto što ona ne želi te aludirajući na neiskustvo nekih roditelja - zasnovano na paušalno stereotipnoj procjeni. Takva razmišljanja dugoročno najviše štete ženama jer učvršćuju i perpetuiraju tradicionalna stereotipna shvaćanja o ženama kao pripadnicama tzv. "nježnijeg", odnosno društveno slabijeg i manje vrijednog spola. Klinika svoja razmišljanja i stajališta nije obrazložila na način koji bi otklonio sumnju u paušalno postupanje u odlučivanju, odnosno na način koji bi činio nedvojbenim utemeljenost donesene odluke na prihvatljivom tumačenju i primjeni mjerodavnog anti-diskriminacijskog prava. Klinika je mogla i morala biti svjesna diskriminirajućih posljedica svoje paušalne ocjene. Pravobraniteljica je dala preporuku Klinici za ženske bolesti i porode KBC Z. da napusti spornu praksu da nazočni pri porođaju mogu biti samo supruzi/očevi roditelja, već da to mogu biti osobe koje roditelje izaberu kao osobe od povjerenja, bez obzira na spol. Klinika za ženske bolesti i porode KBC Z. je nakon zaprimanja upozorenja ili preporuke obavijestila Pravobraniteljicu da će preporuku imati na umu i primijeniti ju ako to naloži nadležno Ministarstvo zdravlja i ako se steknu tehničko-materijalni uvjeti za to. S obzirom na to da je upozorenje i preporuka upućena na znanje nadležnom Ministarstvu zdravlja, **Ministarstvo zdravlja je dostavilo mišljenje koje podržava zauzeto stajalište Pravobraniteljice**, da je prihvatljivo prisustvo pri porodu jedne osobe bliske roditelje, a slobodan je izbor svake roditelje tko će ta osoba biti, uz uvjet, što se posebno naglašava, obveznog poštivanja propisanog kućnog reda zdravstvene ustanove.

OPIS SLUČAJA (03-05/13-22) Pravobraniteljica je zaprimila anonimnu pritužbu, u kojoj se navodi da usprkos završenom tečaju za trudnice Opća bolnica u D. ne dopušta suprugu pritužiteljice da bude nazočan pri porođaju. Anonimna pritužiteljica navodi da je njen suprug u Domu zdravlja M. pohađao tečaj za trudnice, te mu je u tu svrhu izdana potvrda da može

biti nazočan na porođaju. S obzirom na to da rodilište u M. ima jako malu predrađaonicu, pa nemaju praksu da bliska osoba bude nazočna porodu, pritužiteljica je kontaktirala Opću bolnicu D., ali „*gospođa koja vodi porođaje*“ joj je rekla da „*zbog drukčijeg principa rada, s izdanom potvrdom Doma zdravlja M., njen suprug ne može biti nazočan pri porodu*“.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Nakon razmatranja pribavljenog očitovanja Opće bolnice D., Pravobraniteljica je upozorila da je odluka Opće bolnice D. - kojom se ne dopušta partnerima roditelja s obavljenim tečajem za trudnice nazočnost na porođaju, ako nisu obavili taj tečaj u toj bolnici - suprotna čl.6.st.2. Zakona o ravnopravnosti spolova te je istom prekršena zabrana nepovoljnog postupanja temeljem trudnoće koja čini oblik diskriminacije na temelju spola. Čl.6.st.2. navedenog Zakona određuje diskriminaciju propisujući kako se „*nepovoljnije postupanje prema ženama na osnovi trudnoće i materinstva smatra diskriminacijom.*“ Iz ovakve definicije jasno proizlazi kako je odluka koja određenu osobu dovodi u nepovoljniji položaj, a koja je uvjetovana pripadnošću te osobe određenom spolu, diskriminacijska. Naime, u svom očitovanju Opća bolnica D. iznosi svoje razloge zbog kojih se ne dopušta partnerima roditelja, s obavljenim tečajem za trudnice, da budu nazočni na porođaju, ako nisu prošli taj tečaj u Općoj bolnici D., a sve sa ciljem zaštite zdravlja roditelja. Suprotno takvom stavu Opće bolnice D., Pravobraniteljica zaključuje da Opća bolnica D. kod zauzimanja svog stava i odlučivanja nije vodila računa o svim potrebama žena kod porođaja, a koje nisu samo stručne, tehničke i prostorne, već uključuju psihološku i drugu podršku od njima bliskih osoba, prvenstveno od njihovih bračnih i izvanbračnih partnera, kao i drugih osoba od povjerenja. Pravobraniteljica je također ukazala na niz problema vezanih uz zdravlje žena, uključujući i neodgovarajući tretman žena pri porođaju. Opća bolnica D. je odgovorila da je razmotrila upozorenje i preporuku Pravobraniteljice te da je *zaključeno da će Opća bolnica D. omogućiti svima koji su završili tečaj za trudnice, kao osobe od povjerenja roditelja, bez obzira na njihov spol, da budu nazočni na porođaju, i to bez obzira u kojemu su rodilištu pohađali tečaj, s čime su u cijelosti prihvaćena upozorenja i preporuke.*

9.2. Zdravstvena zaštita trudnica i roditelja u RH koje nemaju zdravstveno osiguranje

Predmet interesa Pravobraniteljice je bio pružanje zdravstvene zaštite trudnicama i roditeljama koje nemaju zdravstveno osiguranje u Republici Hrvatskoj. U tu svrhu, Pravobraniteljica je uputila Hrvatskom zavodu za zdravstveno osiguranje i Ministarstvu zdravlja sljedeća pitanja: Postoji li razlika u tretmanu trudnica i roditelja, koje nemaju zdravstveno osiguranje, u odnosu na trudnice i roditelje, koje imaju zdravstveno osiguranje? Je li za trudnice i roditelje, koje nemaju zdravstveno osiguranje, zdravstvena zaštita besplatna, odnosno koji oblici zdravstvene zaštite su besplatni (liječenje koje je vezano uz trudnoću, porođaj, primarna zdravstvena zaštita ako je vezana uz trudnoću, lijekovi za održavanje trudnoće i dr.)? Postoji li razlika u tretmanu pojedinih kategorija trudnica i roditelja (npr. državljanka Republike Hrvatske, bez državljanstva, s nekim oblikom odobrenog boravka, bez odobrenog boravka u Republici Hrvatskoj i dr.), koje nemaju zdravstveno osiguranje?

Prema navodima HZZO-a, ako osoba nema status u obveznom zdravstvenom osiguranju, ostvaruje pravo na hitnu medicinsku pomoć, kojom se obuhvaća pružanje dijagnostičkih i terapijskih postupaka, a koji su nužni u otklanjanju neposredne opasnosti za život i zdravlje. S tim u vezi, trudnicama i roditeljima koje nemaju status u obveznom zdravstvenom osiguranju, pruža se hitna medicinska pomoć, koja glede njihovog zdravstvenog stanja svakako obuhvaća porod, no i sve druge dijagnostičke i terapijske postupke koji su, u svakom konkretnom slučaju, nužni radi otklanjanja neposredne opasnosti za život i zdravlje trudnice, odnosno roditelje te novorođenog djeteta. Pritom se ističe da trudnice i roditelje koje su hrvatske državljanke s prebivalištem, odnosno strankinje s odobrenim stalnim boravkom u Republici Hrvatskoj u slučaju kada im zdravstveno osiguranje neophodno treba, a to je svakako slučaj trudnoće i poroda, mogu status ostvariti prema čl.15. Zakona o obveznom zdravstvenom osiguranju,³⁵² kao osobe koje su nesposobne za samostalan život i rad te nemaju sredstva za uzdržavanje. S druge strane, trudnice i roditelje koje nisu hrvatske državljanke s prijavljenim prebivalištem, odnosno strankinje s odobrenim stalnim boravkom u Republici Hrvatskoj, na njih se primjenjuje Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti stranaca.³⁵³ Prema čl.25. navedenog Zakona, strancu koji nije obvezno zdravstveno osiguran ili mu se zdravstvena zaštita ne osigurava u skladu s propisima Europske unije ili međunarodnim ugovorom, osigurava se hitna medicinska pomoć, uključujući i hitni prijevoz u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu te zdravstveno zbrinjavanje za vrijeme prijevoza, koji su nužni u otklanjanju neposredne opasnosti za život i zdravlje, prema standardu prava na zdravstvenu zaštitu iz obveznoga zdravstvenog osiguranja. Pritom je troškove zdravstvene zaštite dužan osobno snositi stranac/kinja, ispostavlja mu/joj se račun koji je dužan/a platiti odmah, a najkasnije u roku od 8 dana. Ako stranac/kinja ne podmiri trošak po navedenom računu, zdravstvena ustanova obvezna je dostaviti Ministarstvu unutarnjih poslova obavijest o nepodmirenim sredstvima radi poduzimanja mjera utvrđenih propisima o boravku i kretanju stranaca u Republici Hrvatskoj.

Ministarstvo zdravlja nije dostavilo svoj odgovor u zakonskom roku.

9.2.1. Zaključno razmatranje

Republika Hrvatska se opredijelila za osobitu zaštitu majčinstva, a samim time i posebne zaštite trudnoće i rađanja. S obzirom na to da se žene zbog trudnoće i porođaja razlikuju od muškaraca, neodgovarajuće postupanje prema ženi tijekom trudnoće i porođaja može sadržavati elemente spolne diskriminacije. Dakle, svaka situacija u kojoj se žena nalazi u nepovoljnom položaju samo zato što je trudna ili rađa smatra se diskriminirajućim postupanjem. U Republici Hrvatskoj medicinski tretman trudnica i roditelja je, neovisno o tome jesu li strankinje ili državljanke Republike Hrvatske, ako nemaju status u obveznom

³⁵² Čl.15. Zakona o obveznom zdravstvenom osiguranju; Narodne novine 80/13. i 137/13., propisuje: (1) Osobe s prebivalištem, odnosno odobrenim stalnim boravkom u Republici Hrvatskoj koje su nesposobne za samostalan život i rad i nemaju sredstava za uzdržavanje imaju pravo na obvezno zdravstveno osiguranje kao osigurane osobe osnovom rješenja koje donosi ured državne uprave nadležan za poslove socijalne skrbi, ako pravo na obvezno zdravstveno osiguranje ne mogu ostvariti po drugoj osnovi. (2) Mjerila za utvrđivanje nesposobnosti za samostalan život i rad i nedostatka sredstava za uzdržavanje iz stavka 1. ovoga članka propisat će pravilnikom ministar nadležan za poslove socijalne skrbi. (3) Pravo na obvezno zdravstveno osiguranje prema osnovi osiguranja utvrđenoj odredbom stavka 1. ovoga članka traje za sve vrijeme dok se ne promijene okolnosti na osnovi kojih je osobi to pravo priznato.

³⁵³ Narodne novine 80/13.

zdravstvenom osiguranju, ograničen na pružanje hitne medicinske pomoći, odnosno na sve dijagnostičke i terapijske postupke, koji su nužni u otklanjanju neposredne opasnosti za život i zdravlje trudnice, odnosno roditelje te novorođenog djeteta. Što se tiče plaćanja troškova vezanih za trudnoću i porođaj, u povoljnijem su položaju hrvatske državljanke s prebivalištem i strankinje s odobrenim stalnim boravkom u Republici Hrvatskoj jer status mogu ostvariti po čl.15. Zakona o obveznom zdravstvenom osiguranju u odnosu na trudnice i roditelje koje nisu hrvatske državljanke s prijavljenim prebivalištem, jer se na njih primjenjuje Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti stranaca. Znači, strankinje s odobrenim stalnim boravkom u Republici Hrvatskoj, status osigurane osobe stječu na istovjetan način kao i hrvatske državljanke s prebivalištem u Republici Hrvatskoj. Strankinje koje u Republici Hrvatskoj nemaju odobren stalni boravak, a zdravstvena zaštita im nije osigurana po drugoj osnovi, obvezni su se zdravstveno osigurati prema odredbama Zakona o zdravstvenoj zaštiti stranaca u Republici Hrvatskoj.

9.3. Prigovor savjesti vezano uz pravo odlučivanja žena o svom reproduktivnom zdravlju

Pravobraniteljica je tijekom 2013., u okviru reproduktivnog zdravlja posebnu pažnju posvetila pitanju *prigovora savjesti*. Naime, Pravobraniteljica je putem pojedinih medija saznala za slučajeve u kojima su se liječnici/ice i magistri/e farmacije pozivali/e na navedeno pravo, a vezano uz ostvarivanje reproduktivnih prava žena, odnosno pacijentica. Pritom Pravobraniteljica niti na koji način nije ulazila u stručnost njihovog rada kao niti u njihovo pravo na korištenje priziva savjesti, već je, sukladno svojim zakonskim ovlastima, pratila provedbu načela ravnopravnosti spolova kao jedne od najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske.³⁵⁴

Razmatrajući problematiku priziva savjesti, Pravobraniteljica je prije svega imala u vidu relevantne zakonske odredbe koje uređuju navedenu problematiku. Naime, prema *Zakonu o ljekarništvu*,³⁵⁵ ljekarnička djelatnost je dio zdravstvene djelatnosti od interesa za Republiku Hrvatsku koja se obavlja kao javna služba i koju obavljaju magistri/e farmacije. Prema *Zakonu o liječništvu*³⁵⁶ liječnik se radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja, ima pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta/ice, ako se to ne kosi s pravilima struke te ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta/ice. O svojoj odluci liječnik mora pravodobno izvijestiti pacijenta/icu te ga uputiti drugom liječniku/ici iste struke.

Nadalje, prema *Zakonu o zdravstvenoj zaštiti*³⁵⁷ svaka osoba ima pravo na zdravstvenu zaštitu i na mogućnost ostvarenja najviše moguće razine zdravlja, u skladu s odredbama toga Zakona

³⁵⁴ Članak 3. Ustava RH, Narodne novine 85/10.

³⁵⁵ Narodne novine 121/03, 35/08, 117/08.

³⁵⁶ Narodne novine 121/03, 117/08.

³⁵⁷ Narodne novine 150/08, 71/10, 139/10, 22/11, 84/11, 154/11, 12/12, 35/12, 70/12, 144/12, 82/13.

i Zakona o obveznom zdravstvenom osiguranju. U kontekstu navedene problematike Pravobraniteljica ukazuje i na *Direktivu Vijeća 2004/113/EZ od 13. prosinca 2004. o provedbi načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pristupu i nabavi robe, odnosno pružanju usluga* (Direktiva 2004/113/EZ) koja u čl.1. kao svrhu navodi utvrđivanje okvira za suzbijanje spolne diskriminacije u pogledu mogućnosti dobivanja i nabave robe, odnosno pružanja usluga, radi učinkovite primjene načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u državama članicama. Naime, čl.3.st.1. Direktive propisuje njezin opseg navodeći kako se Direktiva primjenjuje na sve osobe koje se bave nabavom robe i pružanjem usluga dostupnih javnosti, bez obzira pripada li dotična osoba javnom ili privatnom sektoru, uključujući tijela javne vlasti, i koje se nude izvan područja privatnog i obiteljskog života i transakcija u tome kontekstu.

Imajući u vidu navedene odredbe kao i svoje zakonske ovlasti, Pravobraniteljica je u dva slučaja provela ispitne postupke te uputila upozorenje i odgovarajuće preporuke. U jednom slučaju radilo se o magistri farmacije (ujedno i vlasnici ljekarne) koja je pacijentici odbila izdati kontracepcijsko sredstvo propisano liječničkim receptom dok se u drugom slučaju radilo o liječnici KBC S. koja je odbila pacijentici propisati „tabletu za dan poslije“. Pritom su se magistra farmacije kao i liječnica u oba navedena slučaja pozvale na prigovor savjesti. Činjenično stanje i opisi navedenih slučajeva navode se u nastavku.

9.3.1. Opis slučajeva i ishodi

OPIS SLUČAJA (03-05/13-02) Pravobraniteljica je putem medija saznala za slučaj pacijentice kojoj je magistra farmacije, ujedno i vlasnica Ljekarne A.D. iz D.R., odbila izdati kontracepcijsko sredstvo propisano liječničkim receptom pozivajući se pritom na prigovor savjesti.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Nakon provedenog ispitnog postupka (zatraženog izvješća i dokumentacije Ljekarne A.D.), Pravobraniteljica je ustanovila kako u konkretnom slučaju ljekarna ne može kao kolektiv koristiti pravo priziva savjesti jer *pravo priziva je individualno, osobno pravo svakog magistra/e farmacije*, te se stoga u ljekarni mora organizirati rad na način da bude zaposlen/a barem jedan/na djelatnik/ica koji se u svom radu neće pozivati na priziv savjesti. Nadalje Pravobraniteljica je ustanovila kako svaka žena ima pravo *slobodno odlučivati o svojim seksualnim i reproduktivnim pravima i zdravlju*, a što uključuje i pravo na slobodno odlučivanje o broju djece te radi navedenog ima i pravo na korištenje kontracepcijskih sredstava koja su joj prethodno propisana od strane nadležnog liječnika.

Stoga je u konkretnom slučaju uskraćivanje pacijentici izdavanja propisanih kontracepcijskih sredstava suprotno čl.6.st.4. Zakona o ravnopravnosti spolova, a što za žene ima posebno štetne učinke u praksi budući da im se uskraćuje slobodno odlučivanje o seksualnim i reproduktivnim pravima. Takvim postupanjem je također prekršena i Direktiva Vijeća 2004/113/EZ od 13.12.2004. o provedbi načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pristupu i nabavi robe, odnosno pružanju usluga. Pravobraniteljica je pritom posebno naglasila kako je ljekarnička djelatnost dio zdravstvene djelatnosti od interesa za Republiku Hrvatsku koja se obavlja kao *javna služba* (čl.1. Zakona o ljekarništvu). Istodobno

je Pravobraniteljica ljekarni uputila i preporuke da u konkretnom slučaju, kao i u budućem radu, organizira svoj rad na način da ima barem jednog zaposlenika/icu koji/a se u svom radu neće pozivati na priziv savjesti prilikom izdavanja kontracepcijskih sredstava za koja postoji liječnički recept, te da na taj način poštuje i čl.6. st.4. Zakona o ravnopravnosti spolova, kao i Direktivu Vijeća 2004/113/EZ o provedbi načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pristupu i nabavi robe, odnosno pružanju usluga. Pravobraniteljica je preporučila da *ljekarna ne koristi priziv savjesti kao kolektivno pravo, već isključivo kao individualno pravo*, te da prilikom izdavanja lijekova za koje postoji liječnički recept ima u vidu činjenicu kako je ovlašteni liječnik propisao konkretni lijek nakon obavljenog liječničkog pregleda i postavljene dijagnoze, a postupajući pritom sukladno pravilima struke. Pravobraniteljica je o svom stajalištu kao i o upozorenjima i preporukama upućenim ljekarni A.D. iz D.R., obavijestila i Hrvatsku ljekarničku komoru. O navedenom je Pravobraniteljica izdala i javno priopćenje koje je objavila na svojim službenim web stranicama.

OPIS SLUČAJA (03-05/13-11) Putem pojedinih medija Pravobraniteljica je saznala kako je liječnica na Hitnom ginekološkom prijemu KBC S., dr. K.D., u mjesecu ožujku 2013. odbila 18-godišnjoj djevojci propisati „tabletu za dan poslije“ govoreći joj da će time uništiti svoj život i da su to abortivna sredstva. Vezano uz navedeno, u medijima se navodi kako je predmetna liječnica isprva, kada je čula zbog čega je djevojka zatražila pomoć, odbila djevojku pregledati. Međutim obzirom da je djevojka bila u pratnji prijateljice koja je zatražila razgovor sa šefom klinike, navodi se kako je liječnica ipak pristala pregledati djevojku, ali da joj je odbila propisati „tabletu za dan poslije“.

PODUZETE MJERE I ISHOD: Nakon uvida u pribavljeno izvješće i dokumentaciju KBC S. i liječnice K. D., Pravobraniteljica je ustanovila kako je u konkretnom slučaju, a nakon što je pacijentica navela kako je razlog njezinog dolaska uzimanje recepta za postkoitalnu kontracepciju (odnosno pilulu za dan poslije), liječnica K. D. navela kako takvu kontracepciju ne propisuje pozivajući se pritom na prigovor savjesti. Pritom je liječnica obavijestila pacijenticu kako može u čekaonici pričekati drugog dežurnog liječnika/icu te je obavila liječnički pregled pacijentice upućujući ju ponovno da „*tzv. pilulu za dan poslije može dobiti u istoj Klinici istoga dana kod nekog od njenih kolega*“.

Međutim, iz očitovanja koje je po predmetnoj pritužbi dostavio liječnik T.S., također zaposlenik KBC S., proizlazi kako se navedeni lijek uzima u ljekarni na propisanom receptu koji Klinika nema i da se plaća punim iznosom. Također navedeni liječnik navodi da, i u slučaju da je dr. K.D. savjetovala pacijentici uzimanje hitne kontracepcije na specijalističkom nalazu, pacijentica ga ne bi mogla preuzeti bez valjanog recepta te bi sa tim nalazom trebala otići kod svojeg obiteljskog liječnika/ice koji/a bi joj ispisao/la recept za ljekarnu. Obzirom na navedeno, nejasno je zbog čega je dr. K.D. *pogrešno uputila pacijenticu* da se radi propisivanja pilula za dan poslije uputi drugom liječniku. Stoga je Pravobraniteljica uputila KBC S. upozorenje navodeći kako svaka žena ima pravo slobodno odlučivati o svojim seksualnim i reproduktivnim pravima i zdravlju, a što uključuje i pravo na slobodno odlučivanje o broju djece te radi navedenog ima i pravo na korištenje kontracepcijskih sredstava kao i *pravo na potpunu, cjelovitu i pravovremenu informaciju* vezano uz

ostvarivanje navedenih prava. Istodobno je Pravobraniteljica KBC S. uputila i odgovarajuću preporuku za budući rad.

ŽENE U MIGRACIJSKOJ POLITICI I AZILANTICE

Kao i ranijih godina, i tijekom 2013., Pravobraniteljica je pažnju posvećivala problematici žena u migracijskoj politici³⁵⁸, a posebno problematici azilantica, integraciji strankinja, kao i nezakonitim migracijama. U skladu s temeljnim načelima migracijske politike, posebna zaštita namijenjena je ugroženim kategorijama osoba. Među ugroženim kategorijama često se pojavljuju žene, i to kao žrtve trgovanja ljudima i žrtve organiziranog kriminala. Pravobraniteljica je tijekom 2013. nastavila sa sudjelovanjem i praćenjem rada Koordinacije za azil.³⁵⁹ Azilanti su osjetljiva društvena skupina unutar koje posebno osjetljivu društvenu skupinu čine žene, spolne i rodne manjine, djeca, osobe s invaliditetom i sl. U tom smislu, potrebna je kontinuirana edukacija i senzibilizacija stručnih osoba.

U prosincu 2012., između Ministarstva socijalne politike i mladih i Ministarstva unutarnjih poslova sklopljen je *Protokol o postupanju u osiguravanju smještaja azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom*.³⁶⁰ Cilj Protokola je osigurati uvjete za djelotvorno postupanje Ministarstva socijalne politike i mladih putem centara za socijalnu skrb i Ministarstva unutarnjih poslova, odnosno službenika u integraciju, u situacijama osiguravanja smještaja azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom. Protokol će se primjenjivati do donošenja sustavnog rješenja o osiguravanju smještaja azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom.

Iz gore navedenih razloga, Pravobraniteljica kontinuirano prati ukupnu politiku odobravanja azila, uključujući pitanja prihvata i integracije stranaca i strankinja u Republiku Hrvatsku. U tu svrhu, Pravobraniteljica prikuplja podatke o tražiteljima/cama azila i azilantima/cama u Hrvatskoj po spolnoj strukturi.

Na traženje Pravobraniteljice, Ministarstvo unutarnjih poslova je dostavilo podatke o broju tražitelja/ica azila u razdoblju od 01.01.2013. - 31.12.2013. Ukupan broj tražitelja azila je

³⁵⁸ Na temelju čl.10. i 81. Ustava Republike Hrvatske, Hrvatski sabor na sjednici 22.02.2013. donio je Migracijsku politiku Republike Hrvatske za razdoblje 2013.-2015., Narodne novine 27/13.

³⁵⁹ Koordinacija za azil je neformalni forum koji je, na inicijativu UNHCR - a započeo s radom krajem 2003. Hrvatski pravni centar, provedbeni partner UNHCR - a, koji pruža besplatnu pravnu pomoć tražiteljima azila, preuzeo je organizaciju kvartalnih sastanaka Koordinacije.

³⁶⁰ Temelji se na Zakonu o azilu (Narodne novine 79/07 i 88/10) i Pravilniku o smještaju tražitelja azila, azilanata, stranaca pod supsidijarnom zaštitom i stranaca pod privremenom zaštitom (Narodne novine 36/08 i 116/11).

1.088 osoba. Od tog broja 971 ili 89,2% je bilo osoba muškog spola, a 117 ili 10,7% osoba ženskog spola.³⁶¹ Suprotno očekivanom porastu broja tražitelja/ica azila³⁶², neznatno je smanjen ukupan broj tražitelja/ica azila, dok je znatno smanjen broj tražiteljica azila (žena), i to za 107 osoba. U 2013. u Republici Hrvatskoj status azilanata ostvarilo je 7 osoba (4 muške osobe i 3 osobe ženskog spola).³⁶³ Osim toga, status stranca pod supsidijarnom zaštitom³⁶⁴ dobilo je 17 osoba (od toga 10 osoba je muškog spola i 7 osoba ženskog spola)³⁶⁵.

Dakle, analiza podatka pokazuje da se azil razmjerno odobrava osobama ženskog spola. Štoviše, žene i muškarci su skoro izjednačeni u tome, premda muškarci razmjerno više podnose zahtjeve za odobravanje azila.

U odnosu na broj tražitelja/ica azila, na prvi pogled izgleda da se radi o zaista malom broju osoba kojima je odobren azil. Međutim, sam podatak da je u 2013. za 985 tražitelja/ica azila (od toga 825 osoba muškog spola i 160 osoba ženskog spola) obustavljen postupak azila govori sam za sebe. Znači, u 2013. ukupno tražitelja/ica azila je bilo 1.088 osoba, a za 985 osoba je obustavljen postupak odobravanja azila. Najčešće se postupak obustavlja iz razloga što tražitelji/ice azila nakon što su podnijeli zahtjev za odobrenja azila iz različitih razloga napuštaju Republiku Hrvatsku. Bez obzira na veliki broj obustavljenih postupaka odobravanja azila, ukupan broj odobrenih azila u 2013. u Republici Hrvatskoj je relativno mali, ako to usporedimo s prosjekom država Europske unije.

Jedan od najvećih problema u sustavu azila i sustavu migracija, jest problem integracije azilanata/ica i stranaca/kinja u hrvatsko društvo. Nadalje, neregularne migracije, kao globalni problem i pojava, predstavljaju i u Republici Hrvatskoj jedan od najozbiljnijih izazova s kojima se Republika Hrvatska susreće. Broj nezakonitih migranata/ica u 2013. znatno je porastao, primjerice u prva 4 mjeseca 2013. broj nezakonitih migranata/ica se povećao za 300% u odnosu na isto razdoblje 2012.

Prihvatilište za azilante u Kutini se obnavljalo u 2013. a plan je da se nakon obnove u njega smjeste obitelji, žena i djeca, odnosno ranjivije skupine.

³⁶¹ U razdoblju od 01.01.-31.12.2012. ukupan broj tražitelja/ica azila je 1.193 osoba. Od toga 969 ili 81,2% je bilo osoba muškog spola, a 224 ili 18,7% ženskog spola.

³⁶² Predviđanja su bila da će ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju znatno porasti broj tražitelja/ica azila, odnosno neki su predviđali pravu „navalu“, ali do toga nije došlo.

³⁶³ U 2012., azil je odobren ukupno 21 osobi, od toga 16 ili 76,1% osoba je muškog spola te 5 ili 23,8% osoba je ženskog spola.

³⁶⁴ Supsidijarna zaštita je zaštita koja se odobrava strancu/kinji koji/a ne ispunjava uvjete za azil, a za kojeg se opravdano vjeruje da bi povratkom u zemlju podrijetla bio izložen/a trpljenju ozbiljne nepravde i koji/a stoga nije u mogućnosti ili ne želi zatražiti zaštitu te zemlje. Prema Zakonu o azilu ako tražitelj/ica azila ne ispunjava uvjete za odobrenje azila navedene u čl.4. Zakona, Ministarstvo unutarnjih poslova će po službenoj dužnosti utvrditi postojanje uvjeta za odobrenje supsidijarne zaštite.

³⁶⁵ U 2012. je 12 osoba pod supsidijarnom zaštitom, od toga 8 osoba je muškog spola, a 4 osobe su ženskog spola.

10.1. Zaključno razmatranje i preporuke

Do sada je u Republici Hrvatskoj, od početka uspostave sustava azila, status azila dobilo oko 60 osoba. Premda se u Republici Hrvatskoj sustav azila sve više razvija, jedan od najvećih problema u sustavu azila i sustavu migracija jest problem integracije azilanata/ica i stranaca/kinja u hrvatsko društvo. Broj organizacija civilnog društva koji se bave ovim područjem ne povećava se, već je godinama jednak.³⁶⁶ Azilanti/ice i tražitelji/ice azila, kao i stranci pod supsidijarnom zaštitom nailaze na poteškoće u svakodnevnome životu i vlastitoj integraciji, od uključivanja u obrazovni sustav, preko nemogućnosti zapošljavanja do uključivanja u društveni, kulturni i politički život Republike Hrvatske. To podrazumijeva široku integraciju, od učenja hrvatskog jezika i eventualnog doškolovanja ili radne dokvalifikacije, do osiguravanja početnog stambenog zbrinjavanja i pomoći u traženju posla. Jedno od važnih pitanje jest i pitanje odnosa zajednice (građana/ki) prema tražiteljima azila i azilantima, te razvijanje tolerancije prema takvim osobama, kao ugroženim skupinama. Nažalost, lokalno stanovništvo još uvijek pokazuje otpor prema azilantima i tražiteljima azila, a na održanim radionicama i edukacijama u Kutini i naselju Dugave u Zagrebu, izuzetno je bio slab odaziv lokalnog stanovništva. Pravobraniteljica preporučuje:

- (1) Kontinuiranu edukaciju i senzibilizaciju svih osoba koje dolaze u doticaj s azilantima/cama prilikom prihvata, smještaja i integracije.
- (2) Osmišljavanje i provođenje radionica i edukacija koje bi bile prihvatljive lokalnoj zajednici i lokalnom stanovništvu.
- (3) Prepoznavanje i usmjeravanje pozornosti na ranjive skupine kao što su trudnice, majke s malom djecom, žrtve seksualnog nasilja, obiteljskog i drugih oblika nasilja, osobe istospolne orijentacije i dr.
- (4) Vezano za migracijsku politiku vođenje svih statističkih podataka po spolu te posebno ustrojavanje i vođenje statističkih podataka za osobe istospolne orijentacije, a posebice u sustavu azila.
- (5) Dodatna edukacija medicinskih radnika u smjeru senzibiliziranja prema potrebama tražiteljica azila i azilanticama, posebice pojačati zastupljenosti pitanja reproduktivnog zdravlja žena, planiranja obitelji, obiteljskog nasilja.
- (6) Uvođenje prakse provođenja medicinskog vještačenja ako navodi tražitelja/ice azila ukazuju da se radi o potencijalnoj žrtvi mučenja ili nečovječnog i nehumanog postupanja, trgovanje ljudima i seksualnom nasilju.

³⁶⁶ Hrvatski pravni centar, Hrvatski crveni križ, Centar za mirovne studije i Isusovačka služba za izbjeglice.

PROVEDBA NACIONALNOG AKCIJSKOG PLANA ZA PROVEDBU REZOLUCIJE VIJEĆA SIGURNOSTI UN-a 1325 (2000) O ŽENAMA, MIRU I SIGURNOSTI I SRODNIH REZOLUCIJA, 2011.-2014.

Europska unija je posvećena zaštiti žena u razdobljima sukoba i razdobljima nakon njih, te osiguranju punog sudjelovanja žena u prevenciji sukoba, uspostavi mira i procesima obnove, te aktivno provodi Sveobuhvatni pristup EU-a Rezolucijama Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda 1325 i 1820 o ženama, miru i sigurnosti.³⁶⁷

Vlada Republike Hrvatske donijela je dana 21.07.2011. Nacionalni akcijski plan za provedbu rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 (2000) o položaju žena, miru i sigurnosti i srodnih rezolucija za razdoblje 2011.-2014. (NAP). Donošenjem NAP-a je provedena istoimena mjera u području Međunarodna politika i suradnja iz Nacionalne politika za ravnopravnost spolova, za razdoblje od 2011.-2015.³⁶⁸ Međutim, sam prostor implementaciji Rezolucije Vijeća sigurnosti 1325 u Hrvatskoj otvorila je Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova, 2006.-2010.³⁶⁹ Osnovni cilj NAP-a je podrška i praćenje provedbe rezolucije Vijeća Sigurnosti 1325 i srodnih rezolucija, koje će se promicati na svim razinama – na lokalnoj razini, kroz ublažavanje posljedica konflikata i kriza i jačanje rodne osviještenosti lokalnog stanovništva, na nacionalnoj razini kao dio Vladinih programa i na

³⁶⁷ Strategija za ravnopravnost između muškaraca i žena 2010.-2015. Europske komisije, 2011. Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova.

³⁶⁸ Narodne novine 88/11.

³⁶⁹ Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.-2010. sadržavala je konkretne mjere za njenu primjenu, a koje su se odnosile na uključivanje rodne perspektive u sigurnosnu politiku kao i na participaciju stručnjakinja za pitanja roda u političke aktivnosti pri izgradnji mira, regionalnoj suradnji i sigurnosti.

međunarodnoj razini kroz aktivno sudjelovanje Republike Hrvatske u aktivnostima međunarodnih organizacija koje se bave područjima u dosegu predmetnih rezolucija.³⁷⁰

S obzirom na to da Pravobraniteljica prati provođenje zakona i drugih propisa koji se tiču ravnopravnosti spolova i najmanje jednom godišnje izvješćuje Hrvatski sabor, sukladno svojim ovlastima zatražila je od svih nositelja i sunositelja³⁷¹ provedbi mjera da ju u pisanom obliku izvijeste o provođenju mjera koje se provode kontinuirano. Nositelji i sunositelji provedbe mjera su dostavili svoja izvješća o provođenju mjera.³⁷² Slijedi analiza provedbe mjera:

Ministarstvo vanjskih i europskih poslova (MVEP), kao jedno od najvažnijih tijela za provedbu NAP-a, dostavilo je iscrpno izvješće iz kojega je vidljivo veliki napor i angažman u provođenju svih mjera iz njihove nadležnosti. U nastavku se posebice izdvaja sljedeće:

(a) MVEP navodi da je poseban naglasak stavljen na kontinuirani rad na snaženju rodne perspektive u vanjsko-političkom djelovanju, a od rada na relevantnim dokumentima navodi se donošenje Plana djelovanja MVEP-a za promicanje i uspostavljanje ravnopravnosti spolova za razdoblje 2013.-2017.; uključivanje smjernica o provedbi Nacionalnog akcijskog plana za provedbu Rezolucije 1325 i srodnih rezolucija u godišnji plan rada relevantnih službi MVEP; izradu Nacrta Strategije sudjelovanja Republike Hrvatske u međunarodnim misijama i operacijama s integriranim rodnom aspektom te naglaskom na aktivno promoviranje i provedbu Rezolucije 1325 i srodnih rezolucija.

(b) MVEP je kroz svoje međunarodne aktivnosti u okviru članstva u međunarodnim organizacijama i inicijativama aktivno sudjelovao u izradi te podržao sve relevantne međunarodne dokumente i u skladu s njima kreirao i provodio relevantne politike, promidžbu i provedbu Rezolucije 1325 i njoj srodnih rezolucija. Od međunarodnih dokumenata na području žene, mir i sigurnost u čijoj izradi je MVEP aktivno sudjelovao, posebno se izdvaja *Deklaracija o gospodarskom osnaživanju žena u izgradnji mira* (*Declaration on Women's Economic Empowerment for Peacebuilding*) i *Deklaraciju o obvezi sprečavanja seksualnog nasilja u sukobima* (*Declaration of Commitment to End Sexual Violence in Conflict*).

(c) MVEP je također aktivno sudjelovao u pripremama za pristupanje RH Konvenciji o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja (Istanbulska konvencija) koju je 22.01.2013. u Strasbourgu potpisala tadašnja stalna predstavница RH pri Vijeću Europe.

(d) Promidžba ljudskih prava, s posebnim naglaskom na prava žena i djevojčica, jedan je od vanjsko-političkih prioriteta RH te je u skladu s tim MVEP ugradio rodnu perspektivu u sve međunarodne multilateralne i bilateralne aktivnosti u svojoj nadležnosti, u okviru

³⁷⁰ Srodne rezolucije su: Rezolucija Vijeća Sigurnosti UN-a 1820 (2008) o uklanjanju spolno utemeljenog nasilja u oružanim sukobima, Rezoluciju Vijeća Sigurnosti UN-a 1888 (2009) o borbi protiv seksualnog nasilja nad ženama i djecom u oružanim sukobima i Rezolucija Vijeća Sigurnosti UN-a 1889 (2009) o ulozi žena i njihovim potrebama u izgradnji mira nakon oružani sukoba.

³⁷¹ Nositelji i sunositelji provedbe mjera su pojedina ministarstva, uredi Vlade Republike Hrvatske te druga državna tijela.

³⁷² Jedino do roka 20.03.2014., svoja izvješća nisu dostavili - Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta i Hrvatski centar za razminiranje.

sudjelovanja u relevantnim međunarodnim i regionalnim organizacijama i forumima, te odnosa s trećim zemljama, posebno u okviru EU, UN i NATO, OESS i Vijeća Europe.

(e) Diplomatska akademija MVEP je u 2013. provodila obrazovanje diplomatskih službenika/ica o Rezoluciji 1325 o ženama, miru i sigurnosti i srodnim rezolucijama u okviru priprema za odlazak na mandat u diplomatske i konzularne misije i urede RH. Promidžba rodne jednakosti i provedbe Rezolucije 1325 i srodnih rezolucija se provodila i u okviru raznovrsnih predavanja i seminara iz područja međunarodnih odnosa i vanjske politike u organizaciji Diplomatske akademije, kao i u okviru pojedinih obrazovnih aktivnosti u suradnji s međunarodnim institucijama ili stranim veleposlanstvima.

(f) U 2013. je broj žena veleposlanica porastao na 10, u odnosu na 7 u 2012, odnosno 6 u 2011.

(g) MVEP je nastavio provoditi posebne projekte u okviru međunarodne razvojne suradnje usmjerene na zdravlje, obrazovanje i malo poduzetništvo za žene s ciljem političkog i gospodarskog osnaživanja žena.

Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP) dobro provodi većinu mjera iz njihove nadležnosti te se izdvaja sljedeće:

(a) Prilikom nominiranja u mirovne misije EU-a na Kosovu provodi se redovna rotacija policijskih službenika, a prilikom upućivanja u mirovne misije prioritet imaju policijske službenice koje se nalaze na listi MUP-a.

(b) U okviru Specijalističkog tečaja za maloljetničku delikvenciju i kriminalitet na štetu obitelji i mladeži, održanog u razdoblju od 22.04.-12.06.2013. na temu „Uloga žena i njihove potrebe u poratnom razdoblju i ispunjavanju uvjeta za rodnu ravnopravnost, kao i sprječavanja rodno utemeljenog nasilja, seksualnog nasilja, i trgovanje ljudima i djecom“ obrađena je u ukupnom iznosu od 60 sati, a pohađalo je 33 policijska službenika/ca. Predavanja su održale predstavnice svih pravobraniteljstava, uključujući i Pravobraniteljicu za ravnopravnost spolova.

(c) U okviru IPA projekta 2009. „Jačanje kapaciteta u području suzbijanja seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece te pružanja pomoći ranjivim žrtvama kriminaliteta“, održano je 14 seminara koje je pohađalo 290 polaznika/ca iz sustava policije, socijalne skrbi, državnog odvjetništva i sudova. Obradivale su se teme nasilja u obitelji i nasilja nad ženama.

(d) Tijekom svibnja-lipnja 2013., održan je niz radionica za 60 polaznika/ca policijskih službenika/ca s ciljem prevencije i boljeg međuresornog uvezivanja nadležnih tijela u postupanju u slučaju nasilja u obitelji, u organizaciji udruge B.a.B.e., a u okviru projekta „Izlazi iz mraka – prevencija i podrška ženama žrtvama nasilja“.

(e) U MUP-u je 11.02.2013. osnovana Radna skupina za ravnopravnost spolova na temelju Plana djelovanja za promicanje i uspostavljanje ravnopravnosti spolova MUP- a za razdoblje 2012.-2015.

(f) Na rukovodećim radnim mjestima u MUP-u s danom 21.01.2014. nalaze se 573 osobe ženskog spola.

Ministarstvo obrane Republike Hrvatske (MORH) je dostavilo izvješće iz kojega je vidljivo da se provode sve mjere iz njihove nadležnosti. U nastavku se izdvaja sljedeće:

(a) MORH je potkraj 2013. godine usvojilo strateški dokument „Rodno osviještena politika u MO i OSRH“ kojim se utvrđuje osnove politike uspostavljanja ravnopravnosti spolova i uklanjanje rodne podzastupljenosti. S tim u vezi, donesen je detaljan Plan djelovanja za promicanje i uspostavljanje ravnopravnosti spolova u MO OSRH.

(b) MO i OSRH potiču aktivno sudjelovanje žena u međunarodnim aktivnostima koje su izravno fokusirane na promicanje rodno osviještene politike.

(c) U odabiru pripadnika/ca koji/e sudjeluju u međunarodnim aktivnostima MO i OSRH provodila se politika uravnotežene zastupljenosti žena.

(d) Predstavnice MO i OSRH sudjelovale su u ožujku 2013. godine u Rakitju na okruglom stolu u organizaciji Središta za sigurnosnu suradnju jugoistočne Europe (RACVIAC) po nazivom „Ravnopravnost spolova i reforma sigurnosnog sektora: Implementacija rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 i 1820.

(e) U 2013. se povećao broj žena koje obnašaju neke od najvažnijih funkcija u Glavnom stožeru OSRH, te je došlo do pozitivnog pomaka postavljanjem prve žene na dužnost načelnice jedne od uprava Glavnog stožera OSRH. Također je došlo do povećanja udjela žena djelatnih vojnih osoba u OSRH s 9,44% u 2012. na 12,43% u 2013. Na voditeljskim dužnostima u MO žene su zastupljene s 36,52 %, a što je blagi porast na 2012. kada ih je bilo 34,29 %. U kategoriji državnih dužnosnica žena je 42,86 %. Promaknuto je 13,47 % žena što predstavlja povećanje u odnosu na 2012. kada je promaknuto 8,4% žena.

Ministarstvo branitelja (MB) je također dostavilo opširno izvješće iz kojega je vidljivo da se sve mjere provode. U nastavku se izdvaja sljedeće:

(a) Ministarstvo branitelja je i u 2013. nastavilo voditi službenu evidenciju svih osoba koje imaju priznati status hrvatskog branitelja iz Domovinskog rata³⁷³, nazvanu Registar hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata. Prema podacima na dan 28.01.2014. evidentirane su 24.157 žene s priznatim statusom. 70 žena – hrvatskih braniteljica je smrtno stradalo u Domovinskom ratu ili od posljedica rata. Temeljem stradavanja u Domovinskom ratu, 1.178 žena ima ostvaren status hrvatskog ratnog vojnog invalida iz Domovinskog rata³⁷⁴. U Domovinskom ratu ranjeno je 172 žena.

(b) Tijekom 2013. MB započelo je s pripremama zakonodavnog okvira za osiguranje sveobuhvatne skrbi za žrtve seksualnog nasilja u Domovinskom ratu koje se aktivnosti nastavljaju i u 2014.³⁷⁵ Međutim, najveći broj silovanih žena u neprijateljskim logorima bile su civilne osobe koje temeljem propisa o zaštiti civilnih žrtava iz Domovinskog rata ne mogu ostvariti prava temeljem tog stradanja.

(c) Tijekom 2013. pristupilo se izradi novog programa Nacionalni program psihosocijalne i zdravstvene pomoći sudionicima i stradalnicima iz Domovinskog rata, II. Svjetskog rata i mirovnih misija. U odnosu na ranije programe, kategorija korisnika se proširuje na žrtve i svjedoke silovanja i seksualnih zlostavljanja tijekom Domovinskog rata. Djelatnici za psihosocijalnu pomoć su izašli na 4.251 mobilnu intervenciju.

³⁷³ Jedinstveni registar hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata.

³⁷⁴ Podaci na dan 28.01.2014.

³⁷⁵ Žene koje su doživjele seksualno nasilje tijekom zatočeništva u neprijateljskom logoru, a imaju priznati status hrvatskog/e branitelja/ice iz Domovinskog rata, imale su mogućnost ostvarivanja statusa hrvatskog ratnog vojnog invalida i Domovinskog rata. Do sada su 4 žene ostvarile status temeljem ozljeđivanja tijekom zatočenja. Međutim, najveći broj silovanih žena u neprijateljskim logorima bile su civilne osobe koje temeljem propisa o zaštiti civilnih žrtava iz Domovinskog rata ne mogu ostvariti prava temeljem tog stradanja.

Ministarstvo pravosuđa (MP) je dostavilo izvješće iz kojega je vidljivo da se provodi mjera edukacije pravosudnih dužnosnika/ca u svrhu podizanja svijesti o ženama - žrtvama oružanih sukoba te o važnosti implementacije navedene Rezolucije i srodnih rezolucija u rad pravosudnih tijela. Predstavnici MP su kao članovi Radne skupine za praćenje zločina iz mržnje sudjelovali na redovnim sastancima. U odnosu na legislativni dio ističe se novi Kazneni zakon, kojim su kaznena djela koje se vežu uz oružane sukobe i nasilje u područjima oružanih sukoba dodatno usklađena s relevantnim međunarodnim dokumentima.

Pravosudna akademija obavještava da je u 2013., u suradnji s Organizacijom za europsku sigurnost i suradnju (OESS) i udrugama³⁷⁶ organizirala 4 radionice o ratnim zločinima u okviru kojih je jedna bila i „Procesuiranje ratnih zločina seksualnog nasilja (praksa ICTY³⁷⁷ u usporedbi s praksom hrvatskih sudova)“ s ukupno 37 polaznika iz redova sudaca/tkinja i državnih odvjetnika/ca.

Ministarstvo zdravlja je navelo aktivnosti vezano za provođenje Protokola o postupanju u slučaju seksualnog nasilja te je u tom smislu zatražilo od općih bolnica, kliničkih bolnica i kliničkih bolničkih centara izvješće o provođenju navedenog Protokola.

Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske je dostavio izvješće iz kojega je vidljivo da je ravnateljica Ureda u ožujku 2013. sudjelovala na okruglom stolu u organizaciji Središta za sigurnosnu suradnju jugoistočne Europe (RACVIAC) pod nazivom „Ravnopravnost spolova i reforma sigurnosnog sektora: Implementacija rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 i 1820. Nadalje, isti je Ured preveo i tiskao u nakladi od 500 primjeraka dvojezični Zbornik radova „Žena u izgradnji mira: pristupanju žena pravosuđu u postkonfliktnim zemljama“.

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske je u 2013. provodio niz edukacija na temu suzbijanja trgovanja ljudima za predstavnike nadležnih institucija. Ured je prijavio projekt unutar IPA-2010 FFRAC pod nazivom „Jačanje identifikacije žrtava trgovanja ljudima“. Projekt je predvidio brojne aktivnosti koje su doprinijele poboljšanju identifikacije žrtava trgovinom ljudi, a jedna od značajnih aktivnosti je bila provođenje treninga/seminara.

Ministarstvo socijalne politike i mladih je izvijestilo da je njihove poslove vezano za provedbu NAP-a preuzelo Ministarstvo branitelja.

Sigurnosno-obavještajna agencija provodi mjeru povećanja broj žena na višim i čelnim položajima unutar sigurnosnog sustava (u 2013. - 40% zaposlenih čine žene, a na rukovodećim mjestima je 35,1 % žena.)

Ured vijeća za nacionalnu sigurnost provodi mjeru povećanja broj žena na višim i čelnim položajima unutar sigurnosnog sustava (u 2013. - 47% zaposlenih čine žene, a na čelnim i višim položajima je 30 % žena.)

³⁷⁶ Documenta – centar za suočavanje s prošlošću, Građanski odbor ljudska prava, Centar za mir, nenasilje, i ljudska prava.

³⁷⁷ Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije.

11.1. Zaključno razmatranje i preporuke

Analizom svih prikupljenih izvješća o provođenju NAP-a, može se zaključiti da je ostvaren značajan napredak u implementaciji NAP -a, a pomaci su vidljivi u sve većem uključivanju rodne perspektive. Opći je dojam da se žene sve više uključuju u aktivnosti za sprječavanje oružanih sukoba kao i u izgradnju mira. Poseban pomak je vidljiv u povećanom udjelu žena u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama. Od nositelja posebno su se istakli oni nositelji koji su nositelji većeg broja mjera. Još uvijek su ostali problemi vezani za promjene u ustrojstvu i djelokrugu rada pojedinih ministarstava. Pravobraniteljica preporučuje:

- (1) Nastaviti na provedbi mjera predviđenim NAP-om i sve više uključivati žene u procese donošenja odluka.
- (2) Ugrađivati rodnu perspektivu na području sigurnosti kroz rodno-osviještenu obuku policijskih službenika/ca, sudaca/kinja, državnih odvjetnika/ca, zdravstvenih radnika/ca i drugih.

ZAKONI I PROPISI - INICIJATIVE PRAVOBRANITELJICE

12.1. Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira

Uvidom u prijedlog Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira, Pravobraniteljica je utvrdila kako čl. 12. i dalje sankcionira osobe koje nude seksualne usluge za novac ili drugu korist (st.1.istog čl.), odnosno one koje se odaju prostituciji (st.2. istog čl.). Pravobraniteljica je u svom mišljenju o zakonskom prijedlogu naglasila kako ogromnu većinu osoba koje nude ili pružaju seksualne usluge i to uglavnom za novac, čine žene, bilo da to rade samostalno, ili da to za njih radi osoba koja se bavi organizacijom prostitucije. Pravobraniteljica je istaknula i kako ogromna većina tih žena to čini jer nemaju drugog načina osigurati vlastitu egzistenciju ili egzistenciju osoba koje uzdržavaju (djece, roditelja i dr.). Također je istaknula kako je nužno osobe koje se prostituiraju izuzeti od prekršajne odgovornosti, jer se njihova participacija u tom prekršajnom djelu ne može smatrati dobrovoljnom budući da je uvjetovana (najčešće) ekonomskom nuždom.

Pravobraniteljica je također primijetila i kako smatra da kažnjavanje osoba koje se prostituiraju neće doprinijeti smanjenju iste društveno štetne pojave, pozivajući se pri tome na notoran primjer prakse skandinavskih država, koje kažnjavaju korisnike usluga osoba koje se prostituiraju, dok su osobe koje pružaju te usluge dekriminalizirane. Takav pristup je doveo do smanjenja pojave prostitucije. Nasuprot tome stoje prakse drugih europskih zemalja kao što su Nizozemska i Njemačka koje legalizacija prostitucije nije dovela do smanjenja iste, nego se čini da se položaj žena još i pogoršao. Osim toga, činjenica je da je zakonski prijedlog proširio krug kažnjivosti za osobe koje se odaju prostituciji, odnosno nude seksualne usluge za novac. Čini se, barem prema zapriječenim kaznama, da se radi o dva stupnja kažnjivosti, ovisno o namjeri i mjestu počinjenja prekršaja. Samim time su osobe koje se prostituiraju stavljene u težu poziciju od one u kojoj su sad, prema važećem Zakonu o prekršajima protiv javnog reda i mira.

Radi svega navedenog, Pravobraniteljica je predložila da se novim Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira izuzmu od prekršajne odgovornosti osobe koje nude seksualne usluge za novac ili drugu korist, odnosno one koje se odaju prostituciji, te da se kažnjavaju samo osobe koje traže ili koriste seksualne usluge za novac ili drugu korist.

12.2. Zakon o socijalnoj skrbi

Pravobraniteljica je o Nacrtu prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj skrbi dala mišljenje te stavila nekoliko primjedbi. Pravobraniteljica smatra kako bi se u Zakon kao posebnu kategoriju, pa tako i kao kategoriju korisnika/ica socijalne skrbi, *trebalo uvrstiti i žene žrtve obiteljskog nasilja*³⁷⁸ Naime *žene žrtve obiteljskog nasilja* su u međunarodnim i nacionalnim dokumentima, kao i u sudskoj praksi Europskog suda za ljudska prava, *prepoznate kao posebna kategorija* kojoj je potrebna pomoć i podrška cijeloga društva. Već samim time što su izložene takvom obliku nasilju, žene - žrtve obiteljskog nasilja, u startu se nalaze u nepovoljnijem društvenom položaju, odnosno u neravnopravnom položaju, u odnosu na muškarce. Da bi se uklonio upravo takav neravnopravni položaj, odnosno da bi se uspostavilo načelo ravnopravnosti spolova, treba u Zakon uvesti i kategoriju žena žrtava obiteljskog nasilja kao posebnu kategoriju. Imajući u vidu navedeno, Pravobraniteljica je višekratno predložila da se već u čl.4. Nacrta prijedloga Zakona, u kojem se navodi značenje pojedinih izraza u smislu toga Zakona, navedu i žene žrtve obiteljskog nasilja i to tako da odredba glasi: „*Prilikom ostvarivanja prava predviđenih ovim Zakonom, za žene žrtve*

³⁷⁸ Ratifikacijom Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) Republika Hrvatska je osudila diskriminaciju žena te pokazala odlučnost da ženama osigura jednako sudjelovanje u svim područjima života, društvenom, gospodarskom, kulturnom i političkom. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena pod diskriminacijom žena podrazumijeva: »... svaku razliku, isključenje ili ograničenje učinjeno na osnovi spola kojemu je posljedica ili svrha da ženama ugrozi ili onemogući priznanje, uživanje ili korištenje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, gospodarskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom području, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovi jednakosti muškaraca i žena.«

Prema Općoj preporuci br.19. iz 1992. Odbora UN za uklanjanje diskriminacije žena, nasilje nad ženama je spolno utemeljeno nasilje, koje je usmjereno protiv žena zato što su ženskog spola, te neproporcionalno pogađa žene, a uključuje djela ili pokušaje primjene fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja.

Prema Deklaraciji UN o uklanjanju nasilja nad ženama iz 1993., nasilje nad ženama je bilo kakav akt nasilja koje se temelji na rodu i spolu, a koji kao posljedicu ima, ili je vjerojatno da će imati, fizičku, seksualnu ili psihološku štetu ili patnju u žena, uključujući prijetnje takvim radnjama, prisilu ili samovoljno lišavanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu.

Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2011.-2016. u svojim uvodnim odredbama poziva se na navedene međunarodne dokumente. Navedena Strategija sadrži i poglavlje o zbrinjavanju i potpori žrtvama nasilja u obitelji te predvide odgovarajuće mjere.

Nacionalna politika za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2011.-2015. sadrži poglavlje o uklanjanju nasilja nad ženama te predviđa niz odgovarajućih mjera.

Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova (NN 82/08), ravnopravnost spolova znači da su žene i muškarci jednako prisutni u svim područjima javnog i privatnog života, da imaju jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednaku korist od ostvarenih rezultata (čl.5.).

Prema članku 4. Zakona o ravnopravnosti spolova, odredbe toga Zakona ne smiju se tumačiti niti primjenjivati na način koji bi ograničio ili umanjio sadržaj jamstava o ravnopravnosti spolova koja izviru iz općih pravila međunarodnog prava, pravne stečevine Europske zajednice, Konvencije Ujedinjenih naroda o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, Ugovorima Ujedinjenih naroda o građanskim i političkim pravima, odnosno ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima te Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

U svjetlu navedenog, Pravobraniteljica posebno napominje kako se Europski sud za ljudska prava u predmetu *Opuz protiv Turske* (2009.) prvi put izravno bavio nasiljem u obitelji kvalificirajući ga kao rodno zasnovano nasilje (gender-based violence) i oblik diskriminacije žena u smislu članka 14. Konvencije.

I važeći Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji u obrazloženju svojih ciljeva navodi kako nasilje u obitelji predstavlja oblik diskriminacije, a da su najčešće žrtve toga oblika nasilja upravo žene.

obiteljskog nasilja neće se uzimati u obzir prihodi i imovina (odnosno imovinsko stanje) počinitelja obiteljskog nasilja.“

Sličnu odredbu sadrži i Nacrt prijedloga Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći koji u čl.14.st.2. alineji 1. predviđa kako se pri utvrđivanju imovnog stanja ne uzima u obzir „*imovno stanje počinitelja nasilja u obitelji ako je podnositelj zahtjeva žrtva toga nasilja*“.

Vezano uz navedenu problematiku, Pravobraniteljica je u Nacrtu prijedloga Zakona o socijalnoj skrbi uočila i da se čl.4. toč.3. Nacrta prijedloga Zakona popisuje: „Članom obitelji ne smatra se počinitelj nasilja u obitelji“. Međutim, u toč.15. istog članka navodi se: „Korisnik je samac i kućanstvo koji po osnovi socijalne skrbi koriste prava na novčane naknade i socijalne usluge propisane ovim Zakonom.“ Kućanstvo se u toč.2. istog članka definira kao „obiteljska ili druga zajednica osoba bez obzira na srodstvo, koje zajedno žive i podmiruju troškove života“, dok se u toč.16. navodi „Imovinsko stanje čine prihodi i imovina samca ili članova kućanstva.“ Imajući u vidu navedene odredbe, iz Nacrta prijedloga Zakona proizlazi kako korisnik može biti samac i kućanstvo te da se kod procjene imovinskog stanja uzimaju u obzir prihodi i imovina članova/ica kućanstava, a ne članova/ica obitelji. Dakle, u konkretnom slučaju kriterij predstavlja kućanstvo, a ne obitelj. Obzirom da se, prema Nacrtu prijedloga Zakona, *počinitelj nasilja u obitelji ne smatra članom obitelji, ali se smatra članom kućanstva* (odnosno može to u konkretnom slučaju biti), proizlazi kako se prilikom ostvarivanja statusa korisnika, kao i prilikom procjene imovinskog stanja, može uzimati u obzir i počinitelj obiteljskog nasilja jer se isti, dakle, smatra članom kućanstva, odnosno korisnikom. Stoga je Pravobraniteljica predložila da se u Zakonu navede kako se *počinitelj nasilja u obitelji*, osim što se ne smatra članom obitelji, *ne smatra niti članom kućanstva*.

Nadalje, vezano uz čl.4. toč.3. prema kojoj se članom obitelji ne smatra počinitelj obiteljskog nasilja, Pravobraniteljica je (osim gore navedenih prijedloga), predložila i da se u istom članku izričito propiše *tko se smatra počiniteljem nasilja u obitelji*. Naime, Pravobraniteljica smatra kako bi se za potrebe Zakona, a prilikom ostvarivanja prava predviđenih tim Zakonom, trebalo izričito propisati da će se počiniteljem obiteljskog nasilja smatrati osoba protiv koje je policija, odnosno ovlašteni tužitelj podnio optužni prijedlog nadležnom sudu radi prekršaja iz područja obiteljskog nasilja, a u kaznenom postupku kada državni odvjetnik podnese optužnicu zbog kvalifikatornih oblika kaznenih djela počinjenih na štetu bliske osobe (obzorom da prema novom KZ-u više ne postoji kazneno djelo nasilničkog ponašanja u obitelji). Navedeno je trebalo uvrstiti u Zakon upravo radi poboljšanja položaja žrtava nasilja (koje su uglavnom žene jer se radi o rodno uvjetovanom nasilju). Naime ukoliko se za potrebe toga Zakona i prilikom ostvarivanja prava predviđenih tim Zakonom, kao dokaz potreban za utvrđivanje počinitelja nasilja bude tražila pravomoćna sudska odluka o počinjenom nasilju, žrtva može biti stavljena u poziciju da mora čekati i više mjeseci, pa i koju godinu, da bi dokazala svoj status žrtve, a time i (lakše i brže) ostvarila prava iz sustava socijalne skrbi predviđena Zakonom. Naime, Pravobraniteljica je smatrala kako bi se u konkretnom slučaju moglo, za potrebe Zakona i prilikom ostvarivanja prava iz Zakona, smatrati kako se obiteljsko nasilje utvrđuje već samom činjenicom da je podignut optužni prijedlog, odnosno optužnica, a

navedeno pri tom ne bi bilo u suprotnosti sa presumpcijom nevinosti. Radi analogije Pravobraniteljica je navela da se i pojedine zaštitne mjere iz Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji također mogu primijeniti i prije pokretanja prekršajnog postupka (čl.19.), kao i da se prema Zakonu o kaznenom postupku kao jedna od mjera osiguranja prisutnosti okrivljenika može primijeniti i uhićenje. Ukoliko bi pravomoćnom sudskom odlukom osoba koja je optužena za obiteljsko nasilje (prekršajno ili kazneno) bila oslobođena, tada bi CZSS pridržao pravo da od navodne žrtve (kojoj je prethodno priznao određena prava temeljem činjenice da je podignut optužni prijedlog, odnosno optužnica) zatraži povrat sredstava ostvarenih i isplaćenih temeljem navodnog statusa žrtve.

U odnosu na načelo *poštivanja ljudskih prava i integriteta* korisnika iz čl.14. Nacrta Zakona, Pravobraniteljica smatra da bi u navedenu definiciju svakako trebalo dodati i *kategoriju spolne orijentacije i/ili rodnog identiteta*. Naime, potrebno je dodatno naglasiti i poštivanje spolne orijentacije, odnosno rodnog identiteta, a ne polaziti od pretpostavke da se isto podrazumijeva i da je to već obuhvaćeno u kategoriji ljudskih prava. Iz dosadašnje prakse Pravobraniteljice vidljivo je da pojedini djelatnici/ice iz sustava socijalne skrbi još uvijek imaju određene predrasude i stereotipe prema pripadnicima/icama osobama istospolne orijentacije koje pokušavaju ostvariti neka od svojih prava iz sustava socijalne skrbi pred nadležnim Centrom.

Zakonom o ravnopravnosti spolova izričito je navedeno kako se nepovoljnije postupanje prema ženama na osnovi trudnoće i majčinstva smatra diskriminacijom (čl.6.st.2.). Dakle, iz spomenute zakonske odredbe proizlazi kako navedena *zabrana diskriminacije na osnovi trudnoće obuhvaća i odnosi se na cijelo vrijeme trudnoće* (od samog početka pa sve do kraja, odnosno do poroda). Stoga bi se navedeno dosljedno trebalo primjenjivati i u Zakonu o socijalnoj skrbi i to u slijedećim člancima: (1) u čl.24.st.2. navodi se da se odredba stavka 1. toga članka (koja propisuje kada se smatra da se osoba može sama uzdržavati) ne primjenjuje na „trudnicu nakon 12 tjedana trudnoće“, (2) u čl.105.st.1. navodi se kako se privremeni smještaj u kriznim situacijama priznaje, između ostaloga, i „trudnici tri mjeseca prije poroda“, a u st.4. istoga članka navodi se kako privremeni smještaj može trajati do godinu dana ako se radi o „trudnici tri mjeseca prije poroda“.

Pravobraniteljica je također predložila da se razmotri uvođenje obveze održavanja *zajedničkih koordinacijskih sastanaka vezano uz pojedinačne slučajeve* i složenost postupanja.

12.3. Zakon o dadiljama

Prijedlog ovog Zakona Pravobraniteljica je analizirala prvenstveno počevši od samog njegovog naziva. Naime imenica „dadilja“ sugerira da se radi o zakonskom prijedlogu koji regulira tzv. žensko zanimanje, te da bi time muškarci koji bi se eventualno htjeli baviti takvim zanimanjem, a koji udovoljavaju zakonskim uvjetima, u pokušaju realizacije tog prava

mogli biti suočeni sa uvodno naznačenom predrasudom.³⁷⁹ Također je opće poznata sociološka slika naše obitelji koja živi ne samo unutar primarne skupine-roditelji i djeca, već i s bakama i djedovima. Bake su vrlo uspješno, desetljećima, kada su okolnosti to dopuštale, obavljale funkciju dadilja /„nannies“. Vrlo je vjerojatno da se zbog toga u našem društvu još provlači predrasuda da su žene te koje su najpodobnije i najsposobnije za brigu o djeci. Zbog toga se Pravobraniteljici često obraćaju mladi ljudi koji su se školovali za odgajatelja djece u predškolskom odgoju, i koji ne mogu naći posao jer se u vrtićima suočavaju s raznim predrasudama utemeljenima na činjenici da su se za djecu u nizovima naraštaja brinule majke i bake. Međutim, sam naziv Zakona ne bi smio biti prepreka muškarcu koji u obavljanju takvog posla nađe tržišni interes, tim više što prijedlog Zakona predviđa da se taj posao može obavljati u različitim oblicima (trgovačko društvo, obrt...). Kako god bilo, ne možemo pobjeći od toga da se u našem društvu pojedina zanimanja smatraju „ženskima“, što je rezultat duboko ukorijenjene tradicije. To se može mijenjati jedino promjenom društvene svijesti, a u ovom slučaju, ovaj zakon i eventualna ekonomska nužda mogu dovesti do takve promjene. S obzirom na izloženi aspekt, Pravobraniteljica nije utvrdila da bi sam naziv zakona bio diskriminatoran prema muškarcima.

Ono što se može pokazati kao problem je dobivanje odobrenja za rad od obiteljskih centara (koji se prema novom Obiteljskom zakonu spajaju s Centrima za socijalnu skrb). Također, postavlja se pitanje kompetencije za donošenje odluke o ispunjavanju zakonskih uvjeta za obavljanje poslova dadilje, osobito za donošenje odluke iz čl.11. Zakona (zdravstveni uvjeti) budući da po odgovarajućem Pravilniku, nisu u obvezi imati zaposlenog liječnika/icu, koji jedini mogu donositi sud o zdravstvenim pitanjima. Nepravilna prosudba može hendikepirati ili osobu koja bi bila dadilja ili ugroziti dijete. Jedna od glavnih primjedbi Pravobraniteljice, u čemu se načelno usuglasio i predlagatelj-resorno Ministarstvo socijalne politike i mladih, odnosilo se na izbacivanje odredbe vezano za uključivanje trgovačkih društava i zadruga koji bi mogli obavljati djelatnost dadilje. Primjedba Pravobraniteljice je usvojena.

12.4. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći

Pravobraniteljica prati primjenu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći sve od njegovog donošenja, budući da isti Zakon vrlo često predstavlja jedinu mogućnost da žene žrtve nasilja dođu do pravne pomoći i ostvare svoja prava kroz građanske postupke i tako izađu iz kruga nasilja kojemu su izložene.

Pri razmatranju ovog zakonskog prijedloga osobito je bila problematična činjenica da besplatna pravna pomoć ponovno nije osigurana žrtvama nasilja/oštećenicama/svjedokinjama u prekršajnim i kaznenim postupcima. Ta vrsta besplatne pravne pomoći postojala je vrlo kratko, do prve izmjene Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Vrlo je bitno naglasiti i to da besplatna pravna pomoć u kaznenim i prekršajnim postupcima žrtvama nasilja u obitelji nije

³⁷⁹ Sama riječ „dadilja“ je turcizam, te ne postoji ekvivalentna imenica u muškom rodu. Opće je poznato da se osobe koje se bave ovim zanimanjima na engleskom govornom području nazivaju „nannies“.

osigurana niti kroz važeći Prekršajni zakon niti kroz Zakon o kaznenom postupku, suprotno uvjeravanjima predlagatelja zakona, Ministarstva pravosuđa.

Stoga je Pravobraniteljica na prijedlog Zakona stavila nekoliko primjedbi i iznijela svoje mišljenje, gledajući zakonski tekst isključivo kroz zaštitu interesa žrtava obiteljskog nasilja.

Pravobraniteljica je u čl.13.st.2.toč.d. prepoznala namjeru zakonodavca da osigura besplatnu pravnu pomoć u postupcima diobe bračne stečevine mjerama osiguranja, budući da je srodnu preporuku u tom smislu dala i u prethodnom izvješću.

Međutim, također je utvrdila da se čl.5. zakonskog prijedloga pravo na besplatnu pravnu pomoć priznaje strancima u postupku koji se vodi radi nezakonitosti njihova boravka na području Republike Hrvatske radi eventualnog protjerivanja. Mišljenja je da bi tada trebalo osigurati besplatnu pravnu pomoć u kaznenom i prekršajnom postupku hrvatskim državljanima/ima - žrtvama obiteljskog nasilja kojima je to potrebno, tim više što se iz uvodnih podataka vidi da je na godišnjoj razini jako malo takvih zahtjeva, i osobito uzevši u obzir broj žrtava prekršajnog djela nasilničkog ponašanja u obitelji.³⁸⁰

Pravobraniteljica pretpostavlja da odredba čl.13.st.2.toč.c. prijedloga, koja propisuje pravo na besplatnu pravnu pomoć u „obiteljskim odnosima“, ne znači i besplatnu pravnu pomoć u slučajevima obiteljskog nasilja. Čl.14. st.2. prijedloga – imovno stanje podnositelja zahtjeva – propisuje da će se pravna pomoć odobriti i ako nisu ispunjene propisane pretpostavke ukoliko podnositelj/ica zahtjeva ne može, iz objektivnih razloga, raspolagati ukupnim prihodima i imovinom. Nejasno je hoće li se ova odredba primjenjivati i na ženu koja je žrtva ekonomskog nasilja i ne može raspolagati svojom imovinom jer joj je nasilnik oduzeo kartice računa ili ju je prisilio da mu da punomoć na svoj bankovni račun/račune ili joj ne daje sredstva za život.

Pravobraniteljica je nadalje smatrala da odredba čl.15 st.1. zakonskog prijedloga, a kojom je propisano da se besplatna pravna pomoć odobrava bez utvrđivanja imovnog stanja ako je podnositelj/ica zahtjeva žrtva kaznenog djela koja traži naknadu štete, nedovoljno jasna. Naime, znači li to da se u tom slučaju i žrtvama kaznenog djela nasilničkog ponašanja u obitelji odobrava pravo na besplatnu pravnu pomoć bez utvrđivanja imovnog stanja?

Čl.15.st.2. zakonskog prijedloga propisuje da se prilikom utvrđivanja imovinskog stanja ne uzimaju u obzir podaci o imovini počinitelja nasilja u obitelji ako je podnositeljica zahtjeva žrtva. Ova odredba mogla bi biti u koliziji sa čl.16.st.2. prijedloga, jer tamo stoji da je sastavni dio obrasca kojim se traži besplatna pravna pomoć suglasnost podnositelja zahtjeva i svih članova kućanstva o dopuštenju uvida u sve podatke o ukupnim prihodima i imovini, budući da se prema prethodnoj odredbi ne uzimaju u obzir samo prihodi i imovina počinitelja nasilja, a slijedeća odredba govori o potrebi pribavljanja suglasnosti na uvid u svu imovinu i prihode. Pravobraniteljica je nadalje izrazila žaljenje što je procedura postavljanja zahtjeva ostala ista. To osobito dovodi u nepovoljnu poziciju osobe –žrtve obiteljskog nasilja koje stanuju izvan gradova, vrlo često i na većoj udaljenosti, jer je opće poznata stvar da su mnoga naselja i zaseoci prometno izolirani i da je cijena dostupnog prijevoza visoka. Vrlo često se radi o žrtvama koje su financijski i fizički ovisne o zlostavljaču, tako da im je praktički nemoguće doputovati do grada gdje postoji ured koji prima zahtjeve za pravnu pomoć u cilju spašavanja od nasilnika razvodom, diobom bračne stečevine i sl. Ipak je žrtvama lakše doći do manje

³⁸⁰ Više u točki 12.10. Zakon o kaznenom postupku.

jedinice lokalne samouprave – npr. općine- tako da bi se trebalo omogućiti ulaganje zahtjeva elektronskim putem pri svim jedinicama lokalne samouprave, kako bi se žrtva zaštitila i financijski i kako bio joj bila pružena prilika da fizički uopće dospije do mjesta gdje će moći zatražiti pomoć, tako da je nasilnik u tome ne uhvati, ne zatekne ili ne spriječi.

Čl.20. propisuje (pretpostavlja postojanje) liste odvjetnika koji pružaju pravnu pomoć te određuje da se odvjetnik imenuje samim rješenjem, što je dobro zakonsko rješenje.

Ostalo je neriješeno pitanje ostvarivanja prava na besplatnu pravnu pomoć žrtvama obiteljskog nasilja u kaznenom i prekršajnom postupku radi nasilja u obitelji, jer je očigledno da ovaj zakon rješava pitanje besplatne pravne pomoći samo u (određenim) građansko-pravnim stvarima, kao što su stvarna prava, radni odnosi, obiteljski odnosi, ovršni postupci, mirno rješenje spora, te iznimno upravno-pravne stvari i dr. građansko-pravne stvari.

Pravobraniteljica je od predstavnice predlagatelja zakona, Ministarstva pravosuđa, usmeno obaviještena da će se besplatna pravna pomoć u kaznenim postupcima žrtvama obiteljskog nasilja osigurati kroz izmjene Zakona o kaznenom postupku. Međutim, uvidom u nacrt prijedloga Zakona o kaznenom postupku utvrđeno je da isti prijedlog ne predviđa mehanizam osiguranja besplatne pravne pomoći žrtvi kaznenog djela nasilja (u obitelji). Nije bitno drugačija situacija niti po važećem ZKP-u.

Prekršajni zakon također ne predviđa pružanje besplatne pravne pomoći žrtvama obiteljskog nasilja.

Pravobraniteljica je predlagatelju zakona skrenula pažnju na to da su žrtve nasilja ujedno i oštećene osobe i tzv. privilegirani svjedoci, a obje kategorije imaju posebna prava kako u kaznenom, tako i u prekršajnom postupku. Radi se o postupcima gdje su za pravilnu odluku o sankciji i/ili zaštitnoj mjeri i/ili mjeri opreza ili mjeri sigurnosti najčešće bitni prvi momenti nakon privođenja/uhićenja okrivljenika te da na to bitno može utjecati upravo iskaz oštećene osobe. Imajući u vidu da su žrtve nasilja vrlo često žrtve dugogodišnjeg nasilja, da se vrlo često radi o kombiniranom nasilju-fizičkom, psihičkom, spolnom i ekonomskom, valja imati na umu da se pred sudom u takvom trenutku pojavljuje devastirana osoba, koja nije u stanju artikulirati svoj iskaz, a kamoli zatražiti izricanje kakve mjere, postavljati pitanja okrivljeniku ili sl.

S druge strane, vrlo često su obiteljski nasilnici pojedinci psihopatoloških crta karaktera, koji raspolazu s više financijskih sredstava od žrtve i u stanju su angažirati odvjetnika/cu te suvislo iznijeti svoju obranu onako kako to oni žele, samostalno ili u dogovoru s braniteljem.

Upravo zato da bi se žrtva zaštitila od daljnjeg nasilja, potrebna joj je stručna pravna pomoć od trenutka pokretanja postupka, kako bi zapravo kao oštećena osoba uopće mogla koristiti sva zakonska sredstva da se dokaže kazneno/ prekršajno djelo. Pri tome svakako treba imati na umu da premda su prekršajna djela nasilja u obitelji na oko manje značajna od kaznenih, radi se o neprihvatljivim ponašanjima koja također znaju trajati godinama i koja žrtvu psihički i fizički sustavno uništavaju. Osim toga, prekršajni postupak je brži, što znači da žrtva, čak i ako ima sredstava, ne stigne angažirati odvjetnika redovnim putem, jer se stvari zbivaju (npr. uhićenje) izvan redovnog radnog vremena. Stoga je potrebno sačiniti listu dežurnih odvjetnika koji bi zastupali žrtve nasilja u obitelji pred policijom, državnim odvjetništvom i sudom. Odvjetnička komora je, prema informacijama Pravobraniteljice, spremna podržati tu inicijativu i sastaviti takve liste. Možda je upravo i neznanje i nesnalaženje žrtva nasilja jedan

od razloga zbog kojih se te često spominjane zaštitne mjere ne koriste onoliko koliko bi trebale. Naime, njih netko treba i zatražiti i obrazložiti zašto ih traži, a tko će to učiniti bolje od same žrtve? Kako ona to najčešće nije u stanju zbog svog psihofizičkog stanja i svojstava, nužno je da ima pravnu pomoć.

12.5. Obiteljski zakon

Pravobraniteljica se uključila u javnu raspravu o prijedlogu Obiteljskog zakona i tijekom 2013. stavljala primjedbe na pojedine dijelove predloženog zakonskog teksta, prvenstveno one koje se odnose na *pitanja izvanbračne zajednice*. Ovo stoga što je kroz višegodišnju praksu i rad po pritužbama, Pravobraniteljica uočila da pojedini zakonski propisi, prije svega oni koji reguliraju prava i obveze poreznih obveznika, diskriminiraju osobe koje žive u izvanbračnoj zajednici. O tome je Pravobraniteljica izdala i javno priopćenje na svojim web stranicama, te u nekoliko navrata na istu problematiku i upozoravala putem medija, da bi na kraju uočila da je njeno mišljenje o izvanbračnim zajednicama prihvatilo i nekoliko istaknutih organizacija civilnoga društva koje su angažirale i svoje odvjetničke timove da sačine tekst izmjena prijedloga Obiteljskog zakona.

Temeljem primjedbi Pravobraniteljice, tekst zakonskog prijedloga koji regulira status izvanbračne zajednice izmijenjen je u odnosu na prvobitnu verziju koja se nije razlikovala od onog propisanog važećim Obiteljskim zakonom. Uvidom u tekst Nacrta prijedloga Obiteljskog zakona (u daljnjem tekstu: Prijedlog zakona), Pravobraniteljica je utvrdila da je pravni okvir kojim se definira izvanbračna zajednica (čl.11. Prijedloga) u zadnjem tekstu Prijedloga zakona proširen i izmijenjen u odnosu na dotadašnji tekst zakonskog prijedloga. Izmjenama je dodan i novi uvjet za primjenu odredaba Obiteljskog zakona na izvanbračne zajednice ukoliko u istoj nije rođeno mlljt. dijete, i to ako je nastavljena sklapanjem braka ili ako traje minimalno tri godine (čl.11.st.1. Prijedloga). Također je dodan i st.2. koji određuje da izvanbračna zajednica koja ispunjava pretpostavke iz st.1. stvara osobne i imovinske učinke na koje se odgovarajuće primjenjuju odredbe prijedloga zakona o osobnim i imovinskim odnosima bračnih drugova.

Premda to iz same stilizacije Prijedloga zakona nije jasno vidljivo, Pravobraniteljica zaključuje da se radi o odjeljku III Drugog dijela prijedloga zakona „Osobna prava i dužnosti bračnih drugova“ (osim čl.30. koji se odnosi na izbor prezimena) te Odjeljku IV „Imovinski odnosi bračnih drugova“. U tom pravcu naznačeno je i obrazloženje čl.11. Prijedloga zakona. Pravobraniteljica u vezi s tim smatra da tekst čl.11.st.2. Prijedloga zakona prije svega nije nomotehnički usklađen sa terminologijom dijelova Prijedloga zakona na koje se poziva.

Nadalje, Pravobraniteljica smatra da je granica od tri godine da bi se određena zajednica imala smatrati izvanbračnom, previsoka. To proizlazi i iz recentne sudske prakse Europskog suda za ljudska prava, koji definira „stabilnu emotivnu zajednicu“ kao preduvjet za ostvarenje određenih prava (npr. prava stjecanja dozvole trajnog boravka u određenoj zemlji), a i iz

prakse Vrhovnog suda Republike Hrvatske.³⁸¹ Iz navedene argumentacije slijedi kako bi valjalo, u cilju zaštite prava osoba koje žive u izvanbračnoj zajednici, razdoblje, nakon kojega će izvanbračna zajednica imati pravni učinak, skratiti na razumno vrijeme. Pravobraniteljica smatra da je jedna godina razumno vrijeme čijim istekom, uz postojanje svih sadržajnih elementa takve zajednice, može biti potvrđeno da su partneri suglasni u namjeri života u izvanbračnoj zajednici. Naravno, time se ne isključuje mogućnost da pravne ili fizičke osobe koje za to imaju pravni interes, ne/istinitost izvanbračne zajednice utvrđuju pred nadležnim (upravnim ili pravosudnim) tijelima.

Osim toga, Pravobraniteljica je smatrala da je novopredloženi uvjet nastavka izvanbračne zajednice sklapanjem braka, kako bi se na istu primijenile odredbe Prijedloga zakona (koje se odnose na osobne i imovinske odnose izvanbračnih drugova), suvišan. Naime, osobe koje žive u izvanbračnoj zajednici imaju svoje osobne, subjektivne razloge zbog kojih žive baš u takvoj zajednici, a ne sklapaju bračnu. I upravo njima, kao takvima, treba zagarantirati sva prava koja imaju bračni partneri/ce, budući da se sadržajno bračna i izvanbračna zajednica ne razlikuju, već je razlika samo formalne naravi.

Iz stilizacije teksta Prijedloga zakona „ako se nastavi sklapanjem braka“ predlagatelj zakona uvjetuje ostvarivanje određenih prava (prava na posvojenje, na ostvarivanje porezne olakšice prilikom kupnje prve nekretnine i sl.) stupanjem u brak. Time država zadire u osobno (subjektivno) pravo pojedinca i pojedinke da izabere u kojoj vrsti zajednice će živjeti, bračnoj ili izvanbračnoj, premda je izbor između ove dvije mogućnosti vrlo često uvjetovan različitim, potpuno objektivnim razlozima.

Pravobraniteljica želi naglasiti kako takvim zakonskim rješenjem (čl.11.st.1.) predlagatelj zakona ponovno članove/ice izvanbračnih zajednica ostavlja izložene diskriminaciji.

Prava i obveze koja se daju izvanbračnim partnerima ovim člankom djelomično su načelne naravi, budući da propisuju „ravnopravnost, solidarnost i razumijevanje“, suglasno određivanje mjesta za stanovanje i zaštitu tog prava te slobodan izbor rada i zanimanja.

Drugim djelom zakonskog teksta određuje se da se odredbe o imovinskim odnosima bračnih partnera/ica primjenjuju i na one izvanbračne. Pravobraniteljica napominje kako ovakva zakonska rješidba ne donosi ništa novo, budući da sada važeći Obiteljski zakon čl.226. i

³⁸¹ Pravobraniteljica skreće pozornost na važeću sudsku praksu u RH, kako kazneno pravnu, tako i građansko pravnu u definiranju sadržaja pojma „izvanbračna zajednica“. Tako prema stavu sutkinje Ane Garačić (Neki neobjašnjeni pojmovi kao zakonsko obilježje kaznenog djela) „definicija izvanbračne zajednice iz Obiteljskog zakona prilagođena je pravima i obvezama koje se tim zakonom uređuju, pa je teško izravno primjenjiva u kaznenom pravu“. Ovisno o prirodi kaznenog djela, trajanje izvanbračne zajednice od najmanje tri godine kazneni sudovi nisu tražili. Tako je primjerice prvostupanjski sud jednom presudom, koja je potvrđena od strane Vrhovnog suda, činjenicu zajedničkog života dvoje optuženika, potvrđenu kako njihovim iskazima, tako i iskazima dvaju svjedoka, u trajanju od nekoliko mjeseci, utvrdio izvanbračnom zajednicom, budući je ta zajednica života ostvarila bit izvanbračne zajednice, premda nema spomena da bi u istoj u inkriminiranom razdoblju bilo rođeno zajedničko dijete. U kaznenopravnom smislu, smatra sutkinja Garačić, ne treba se zalagati da se izvanbračna zajednica definira tako kako je definira Obiteljski zakon, iako status izvanbračne zajednice ne treba bezrezervno davati kratkotrajnim zajednicama. Isto tako Vrhovni sud u jednom od postupaka (Rev 1121/07-2 od 22.11.2007.) za naknadu štete definira izrijekom izvanbračnu zajednicu kao trajniju ekonomsku i emotivnu zajednicu, ne navodeći minimalno trajanje iste. U prekršajnim postupcima supsidijarno se primjenjuju kaznenopravne odredbe, pa svakako valja imati na umu, osobito u pojmovima koji nisu definirani samim prekršajnim zakonom, koje stajalište glede definicije sadržaja pojma izvanbračne zajednice zauzima sudska praksa Vrhovnog suda RH, osobito ona koja se odnosi na kaznenopravne predmete. No očito je da je stajalište sudaca VS RH ujednačeno, jer se izvanbračna zajednica slično definira i u građanskopravnim stvarima.

258. uređuje uzdržavanje i imovinske odnose izvanbračnih partnera, te ih izjednačava u tom segmentu s osobama koje su u braku.

Dakle, tekstom zakonskog prijedloga koji se odnosi na izvanbračne zajednice nije dovoljno učinjeno u pravcu suzbijanja diskriminacije izvanbračnih životnih zajednica žene i muškarca u odnosu na bračne. Štoviše, zadržana su dosadašnja rješenja koja ne odgovaraju konkretnim životnim situacijama niti postojećoj pravnoj praksi (mljt. dijete, rok od tri godine) te je dodan još jedan uvjet (naknadno sklapanje braka) koji zapravo izravno dovodi u koliziju stjecanje određenih prava koje imaju bračni partneri i slobodan odabir zajednice u kojoj će žena i muškarac živjeti. Stoga je upitno koliko je ovakvo zakonsko rješenje u skladu sa čl.35. Ustava RH koji jamči štovanje i pravnu zaštitu osobnog i obiteljskog života. Izvanbračnim partnerima/cama su osigurana samo načelna prava, dok su odredbe o primjeni pravila o imovinskim odnosima bračnih drugova postojale i u dosada važećem Obiteljskom zakonu. Nadalje, neizjednačavanjem pravnog položaja bračnih i izvanbračnih zajednica u cijelosti, nastavljać će se diskriminacija osoba koje žive u izvanbračnim zajednicama u raznim sferama društvenih prava i obveza.

Tako je, primjerice, neriješeno ostalo i pitanje prava na posvojenje djece u izvanbračnim zajednicama. Prema Prijedlogu zakona, kao i prema važećem Obiteljskom zakonu, pravo na posvojenje imaju bračni drugovi, i u osobito opravdanim okolnostima, i osobe koje nisu u braku, odnosno žive same. S obzirom da se posvojenje iznimno dozvoljava osobama koje žive same, potpuno je nejasno zašto se to pravo uskraćuje osobama koje žive u izvanbračnoj zajednici, ili im se stjecanje tog prava uvjetuje sklapanjem braka? Naravno, nije upitna potreba i obveza da se i u takvom slučaju provede propisani postupak kojim bi se utvrdilo radi li se doista o izvanbračnoj zajednici te udovoljavaju li osobe koje u izvanbračnoj zajednici žive uvjetima koji su propisani za posvajatelje/ice.

U slučaju usvajanja ovakvog Prijedloga zakona i dalje će postojati diskriminacija izvanbračnih partnera/ica u odnosu na porezne olakšice koje država osigurava bračnim partnerima. Prije svega, to se odnosi na kupnju prve nekretnine i situaciju kada nezaposleni bračni/a partner/ica može predstavljati tzv. „poreznu olakšicu“. Sve to u situaciji kada između bračne i izvanbračne zajednice ne postoji nikakva razlika, osim one formalne, i kada je ta činjenica priznata brojnim zakonima koji su na snazi u RH - Zakonom o nasljeđivanju, Zakonom o mirovinskom osiguranju, Zakonom o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji, Zakonom o obveznim odnosima, Zakonom o kaznenom postupku, Zakonom o medicinskoj oplodnji, Zakon o rodiljnim i roditeljskim potporama, Zakonom o radu, te Zakonom o obveznom zdravstvenom osiguranju.

Valja napomenuti kako u takvoj zakonskoj situaciji postoji inicijativa da se brak definira i zaštititi ne samo Obiteljskim zakonom, što uopće nije upitno, nego i Ustavom. Time doista osobe koje žive u izvanbračnoj zajednici postaju građanke i građani drugog reda.

Stoga niti ovo zakonsko rješenje ne izjednačava po svojim učincima izvanbračnu i bračnu zajednicu, premda je između te dvije zajednice razlika samo formalne naravi. Zakonsko rješenje kojim bi se u potpunosti izjednačili svi pravni učinci bračne i izvanbračne zajednice,

omogućilo bi pokretanje izmjena zakonskih rješenja koja u nepovoljniji, diskriminirajući pravni položaj stavljaju izvanbračne zajednice.

Također valja napomenuti i kako je pri Ministarstvu uprave izrađen prijedlog Zakona o životnom partnerstvu. Prema predloženim zakonskim rješenjima, životno partnerstvo osoba istog spola pravno je sigurnije u mnogim aspektima od statusa osoba koje žive u izvanbračnim zajednicama, uz jednu zajedničku rješidbu - niti jednom niti drugom obliku zajednice nije dozvoljeno posvajanje djece.

Pravobraniteljica smatra i nejasnom formulaciju čl.332. Prijedloga zakona „Neprovođenje obiteljske medijacije“. Isti članak određuje da se medijacija ne provodi u slučajevima obiteljskog nasilja. Ovakva formulacija predstavlja potencijalnu opasnost za žrtve nasilja (koje su uglavnom žene, jer se radi o rodno uvjetovanom nasilju) koje žele napustiti zajednicu u kojoj su izložene nasilju, odnosno razvesti se od nasilnika. Ukoliko se kao dokaz potreban za neprovođenje medijacije bude tražila pravomoćna sudska presuda o počinjenom nasilju, žrtva može biti stavljena u poziciju da mora čekati i više mjeseci, pa i koju godinu, prije nego brak iz kojeg želi izaći zbog nasilja bude razveden. Zbog toga je Pravobraniteljica smatrala kako je potrebno istom zakonskom odredbom precizno utvrditi što će predstavljati dokaz o nasilju u obitelji zbog kojega se neće provoditi medijacija.

OPIS SLUČAJA (03-03/13-02) Pravobraniteljici je od strane Pučkog pravobranitelja proslijeđena pritužba vezano uz postupanje Porezne uprave oko oporezivanja imovine izvanbračnih drugova. Naime, pritužiteljica navodi kako već dvanaest godina živi u izvanbračnoj zajednici te da s izvanbračnim suprugom ima nekretninu u vlasništvu, a na kojoj nekretnini želi postati i formalna suvlasnica. Međutim, navodi kako joj je to onemogućeno jer bi prema Zakonu o porezu na promet nekretnina trebala platiti porez obzirom da nije u braku, već u izvanbračnoj zajednici. Stoga smatra kako je navedenim postupanjem Porezne uprave, kao i Zakonom o porezu na promet nekretnina, stavljena u nepovoljniji položaj, odnosno diskriminirana temeljem bračnog i obiteljskog statusa, te moli za pomoć Pravobraniteljice.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je pritužiteljicu obavijestila o svojem stajalištu oko pitanja oporezivanja izvanbračnih drugova, a radi čega je još tijekom 2010. Odboru za ravnopravnost spolova i Odboru za financije i državni proračun kao ovlaštenim tijelima Hrvatskog sabora uputila inicijativu za izmjenu navedenih odredbi Zakona o porezu na promet nekretnina (kao i odredbe čl. 36.st.7. Zakona o porezu na dohodak koji propisuje kako činjenica uzdržavanja bračnog druga predstavlja osnovu za osobni odbitak, dok činjenica uzdržavanja izvanbračnog druga ne predstavlja takvu osnovu). Međutim usprkos navedenim aktivnostima Pravobraniteljice, navedena problematika još uvijek nije riješena. Stoga je Pravobraniteljica i tijekom 2013. ponovno uputila inicijativu za izmjenu navedenih zakonskih odredbi.

12.6. Zakon o vatrogastvu

Pravobraniteljica je ovlaštena da u slučajevima u kojim utvrdi da je povrijeđeno načelo ravnopravnosti spolova zbog neusklađenosti propisa sa Zakonom o ravnopravnosti spolova predloži pokretanje postupka izmjene takvog propisa. Pravobraniteljica je zaprimila pritužbe koje se odnose na nejednaki tretman žena prilikom zapošljavanja na radno mjesto profesionalnog vatrogasca temeljem Zakona o vatrogastvu. Pritužitelji/ice su smatrale spornim odredbu čl.21.st.3. Zakona o vatrogastvu³⁸², a koja glasi: „Prednost pri prijamu u radni odnos profesionalnog vatrogasca pod istim uvjetima ima osoba koja je najmanje dvije godine obavljala poslove dobrovoljnog vatrogasca, kao i osoba koja je odslužila vojni rok.“

Iz navedenog proizlazi kako je citiranom odredbom, a koja je u zakon unijeta Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o vatrogastvu,³⁸³ predviđeno kako će prednost pri prijamu u radni odnos profesionalnog vatrogasca pod istim uvjetima imati, između ostaloga, i osoba koja je odslužila vojni rok.

Pravobraniteljica smatra kako je navedena odredba u tom dijelu u suprotnosti sa Zakonom o ravnopravnosti spolova³⁸⁴ koji je organski zakon, ali i sa Ustavom Republike Hrvatske³⁸⁵ koji u čl.3. navodi kako je ravnopravnost spolova jedna od najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava.

Iz Zakona o obrani vidljivo je kako *žene vojni obveznici ne podliježu novačkoj obvezi i obvezi služenja vojnog roka*, odnosno da obvezi služenja vojnog roka podliježu samo muškarci vojni obveznici.³⁸⁶ Sukladno navedenom, i sporna odredba čl.21.st.3. Zakona o vatrogastvu, a koja prednost pri prijamu u radni odnos profesionalnog vatrogasca pod istim uvjetima daje osobi koja je odslužila vojni rok, ustvari tu prednost u praksi daje samo i isključivo muškarcima, ali ne i ženama obzirom da one niti ne podliježu obvezi služenja vojnog roka. Imajući u vidu navedeno, Pravobraniteljica je smatrala kako je odredbom čl.21.st.3. Zakona o vatrogastvu povrijeđeno načelo ravnopravnosti spolova, odnosno da navedena odredba nije u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, ali niti s Ustavom Republike Hrvatske.

³⁸² Narodne novine 106/99, 117/01, 36/02, 96/03, 174/04, 38/09, 80/10.

³⁸³ Narodne novine 80/10.

³⁸⁴ Čl.6. st.1. Zakona o ravnopravnosti spolova, Narodne novine 82/08, glasi: „Diskriminacija na temelju spola (u daljnjem tekstu: diskriminacija) označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje učinjeno na osnovi spola kojemu je posljedica ili svrha ugrožavanje ili onemogućavanje priznanja, uživanja ili korištenja ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkom, gospodarskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom području na osnovi ravnopravnosti muškaraca i žena, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, građanskom i svakom drugom području života.“

Članak 7. Zakona o ravnopravnosti spolova glasi: „1) Izravna diskriminacija je svako postupanje uvjetovano spolom kojim se osoba stavlja ili je bila stavljena ili bi mogla biti stavljena u nepovoljniji položaj od druge osobe u usporedivoj situaciji.

(2) Neizravna diskriminacija postoji kada neutralna pravna norma, kriteriji ili praksa stavljaju osobe jednoga spola u nepovoljniji položaj u odnosu na osobe suprotnog spola, osim ako je ta pravna norma, kriterij ili praksa objektivno opravdana legitimnim ciljem, a sredstva usmjerena postizanju tog cilja su primjerena i nužna.“

³⁸⁵ Narodne novine 85/10.

³⁸⁶ Čl.21.. Zakona o obrani, Narodne novine 73/12:„(1) Vojna obveza sastoji se od novačke obveze, obveze služenja vojnog roka, odnosno civilne službe i služenja u pričuvnom sastavu Oružanih snaga.(2) Žene vojni obveznici ne podliježu novačkoj obvezi i obvezi služenja vojnog roka.(3) Muškarci vojni obveznici podliježu novačkoj obvezi i obvezi služenja vojnog roka, odnosno civilne službe kada je na snazi obveza služenja vojnog roka. (4) Kada nije na snazi obveza služenja vojnog roka, muškarci vojni obveznici podliježu uvođenju u vojnu evidenciju. (5) Način vođenja evidencije, obrazac vojne iskaznice i način njezina izdavanja, pozivanja, prava i obveze i način izvršavanja vojne obveze pravilnikom propisuje ministar obrane.“

Pravobraniteljica napominje kako je i u svom dosadašnjem radu veliku pažnju posvećivala upravo ženama zaposlenim u zanimanjima i djelatnostima koje se u društvu percipiraju kao „muška“, uključujući i žene u vatrogastvu. Naime, prema statističkim podacima (dostupnima u "Vatrogasnoj mreži" Hrvatske vatrogasne zajednice), žene čine 15% od ukupnog broja vatrogasaca u Republici Hrvatskoj. Žene se i dalje naziva „slabijim spolom“, „nježnijim spolom“, „damama“, što zapravo implicira nedostatak fizičke snage, krhkost, slabost, pa samim time i neophodnost zaštite od strane fizički snažnijih muškaraca. Djelomično, ta zaštita onda uključuje i isključivanje žena iz tzv. opasnih zanimanja, koja onda (po)ostaju „muškim bastionima“. Slijedom navedenog, Pravobraniteljica smatra kako sporna odredba čl.21.st.3. Zakona o vatrogastvu pogoduje i daljnjem perpetuiranju spolnih stereotipa u društvu, a vezano uz žene u vatrogastvu, te stoga svakako ne doprinosi promicanju načela ravnopravnosti spolova kao jedne od najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske.

Pravobraniteljica je stoga, temeljem ovlaštenja iz čl.24.st.2. Zakona o ravnopravnosti spolova, predložila da se odredba čl.21.st.3. Zakona o vatrogastvu, izmjeni tako da se ukine zadnji dio te odredbe koji glasi: „... i osoba koja je odslužila vojni rok.“ Ukoliko je intencija zakonodavca prilikom donošenja sporne odredbe bila da se navedeni uvjet odsluženja vojnog roka kao prednost pri prijemu u radni odnos profesionalnog vatrogasca odnosi samo na kandidate muškog spola, tada je to trebalo i jasno navesti u Zakonu. Pravobraniteljica je predložila da u tom slučaju zadnji dio sporne odredbe čl.21.st.3. Zakona o vatrogastvu glasi: „... i osoba koja je odslužila vojni rok ukoliko se radi o kandidatu muškog spola.“

12.7. Zakon o porezu na dohodak

Pravobraniteljica je zaprimila pritužbe koje se odnose na nejednak tretman³⁸⁷ izvanbračnih drugova u odnosu na bračne pri primjeni Zakona o porezu na dohodak, budući da zakonski tekst ne sadrži odredbu kojom bi se izvanbračna zajednica izjednačavala s bračnom.³⁸⁸ Radi se, konkretno, o reguliranju prava na osobni odbitak i neoporezivi dio dohotka, pri kojem se to pravo ne priznaje osobama koje žive u izvanbračnoj zajednici.

Iz Ustava Republike Hrvatske proizlazi tumačenje kako su bračna i izvanbračna zajednica zaštićene Ustavom, te kako bračni i izvanbračni drugovi imaju jednak status koji se uređuje

³⁸⁷ Čl.36.st.7. Zakona o porezu na dohodak (NN 177/04, 73/08 i 80/10, 114/11, 22/12, 144/12), a koji se odnosi na osobni odbitak i neoporezivi dio dohotka glasi: „(7) Djecom u smislu stavka 2. ovoga članka smatraju se djeca koju roditelji, skrbnici, usvojitelji, poočimi i pomajke uzdržavaju. Djecom se smatraju i djeca nakon završetka redovnog školovanja do prvog zapošljavanja ako su prijavljena Hrvatskom zavodu za zapošljavanje. Drugim uzdržavanim članovima uže obitelji u smislu stavka 2. ovoga članka smatraju se **bračni drug poreznog obveznika**, roditelji poreznog obveznika i roditelji njegovoga bračnog druga, preci i potomci u izravnoj liniji, maćehe, odnosno očusi koje punoljetno pastorko uzdržava, bivši bračni drugovi za koje porezni obveznik plaća alimentaciju i punoljetne osobe kojima je porezni obveznik imenovan skrbnikom prema posebnom zakonu.“

³⁸⁸ Čl.14. Ustava RH zabranjuje diskriminaciju te propisuje kako su svi pred zakonom jednaki. Čl.62. Ustava RH priznaje **dvije zajednice obitelji - bračnu i izvanbračnu**, te navodi kako se pravni odnosi u tim zajednicama uređuju zakonom. Tako prof.dr.sc. Dubravka Hrabar navodi kako je **izvanbračna zajednica „po svojoj naravi i ustavnopravnom utemeljenju oblik obitelji“** (Hrvatska pravna revija, br. 2/10).

zakonom. Nastavno, slijedi zaključak kako bi zakonima, koji uređuju pojedina prava proizašla iz činjenice postojanja bračne, odnosno izvanbračne zajednice, bračni i izvanbračni drugovi morali biti stavljeni u jednak pravni položaj. Pravobraniteljica je ukazala i na važeće zakone i podzakonske akte koji izjednačavaju pravni status izvanbračne i bračne zajednice kako slijedi:

1. Obiteljski zakon³⁸⁹ - u čl.3. propisuje kako se odredbe tog zakona o učincima *izvanbračne zajednice* primjenjuju na životnu zajednicu neudane žene i neoženjenog muškarca koja traje najmanje tri godine ili kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete. Prema tumačenju iste odredbe, kao i u sudskoj praksi tzv. obiteljskih sudaca Općinskog građanskog suda u Zagrebu, učinci se odnose na uzdržavanje (čl.222-226.) i stjecanje i podjelu zajedničke stečevine (čl.258.) dakle, na imovinsko-pravne odnose izvanbračnih drugova.

2. Zakon o nasljeđivanju³⁹⁰ - Zakon o nasljeđivanju čl.8. st.2. u krug zakonskih nasljednika svrstava i izvanbračnog druga, te izrijeком propisuje kako je *izvanbračni drug* u pravu nasljeđivanja izjednačen s bračnim. St.3. istog članka navedeni zakon definira bitna obilježja izvanbračne zajednice kao preduvjet za postojanje iste, a samim time i za nasljeđivanje. Definicija je u bitnome sukladna definiciji iz čl.3. Obiteljskog zakona.

3. Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihove obitelji³⁹¹ - u čl.6.st.2. određuje kako se članom uže obitelji smrtno stradalog, zatočenog ili nestalog hrvatskog branitelja, prema ovom zakonu smatra i *izvanbračni drug* koji je s hrvatskim braniteljem iz Domovinskog rata do njegove smrti, zatočeništva ili nestanka živio u zajedničkom kućanstvu najmanje tri godine. St.3. istog članka propisuje kako se status izvanbračne zajednice utvrđuje u izvanparničnom postupku. Nesporno je da je ovim zakonskim člankom status bračnog i izvanbračnog druga izjednačen time što za postojanje izvanbračne zajednice mora biti ispunjena zakonom određena pretpostavka koja se utvrđuje u izvanparničnom postupku. Nesporno je da se navedenim zakonom uređuju, kako mu i samo ime kaže, prava hrvatskih branitelja i članova njihove obitelji, te da se radi prvenstveno o imovinskim pravima, navedenima čl.7.-8. istog zakona.

4. Zakon o mirovinskom osiguranju³⁹² - Izvješće Ustavnog suda Republike Hrvatske U-X/1457/2007 od 18. travnja 2007. ukazalo je na uočenu pojavu neustavnosti u sustavu mirovinskog osiguranja koja se očituje u nejednakom pravnom položaju u ostvarivanju prava na obiteljsku mirovinu članova obitelji - izvanbračnih udovica, odnosno udovaca u odnosu na članove obitelji - bračne udovice, odnosno udovce, budući postojećom zakonskom regulativom izvanbračni udovci/udovice nisu bili ovlaštenici prava na obiteljsku mirovinu. Slijedom istog izvješća Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o mirovinskom osiguranju³⁹³ određeno je kako se odredbe Zakona o mirovinskom osiguranju u odnosu na stjecanje, određivanje, korištenje, ponovno određivanje i gubitak prava na obiteljsku mirovinu udovice, odnosno udovca odgovarajuće primjenjuju na *izvanbračnog druga*.

³⁸⁹ Narodne novine 116/03, 17/04, 136/04, 107/07, 57/11, 61/11.

³⁹⁰ Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05.

³⁹¹ Narodne novine 174/04, 92/05, 02/07, 107/07, 65/09, 137/09, 146/10, 55/11, 140/12, 18/13.

³⁹² Narodne novine 102/98, 127/00, 59/01, 109/01, 147/02, 117/03, 30/04, 177/04, 92/05, 43/07, 79/07, 35/08, 40/10, 121/10, 130/10, 139/10, 61/11, 114/11, 76/12.

³⁹³ Narodne novine 35/08.

5. Zakon o roditeljskim potporama³⁹⁴ - u čl. 5. propisuje kako se odredbe tog zakona primjenjuju pod jednakim uvjetima na roditelje u bračnoj i *izvanbračnoj zajednici*. Istovremeno niti ne propisuje poseban postupak kojim bi se utvrdio status izvanbračne zajednice.

6. Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji³⁹⁵ - u čl.10. st.1. propisuje kako pravo na medicinski pomognutu oplodnju uz uvjete iz članka 4. toga Zakona imaju punoljetni i poslovno sposobni žena i muškarac koji su u braku, odnosno *u izvanbračnoj zajednici* i koji su s obzirom na životnu dob i opće zdravstveno stanje sposobni za roditeljsku skrb o djetetu. Prema čl.11.st.3. Zakona, postojanje izvanbračne zajednice izvanbračni drugovi dokazuju izjavom ovjerenom kod javnog bilježnika, dok st.5. istoga zakona propisuje kako „u smislu ovoga Zakona izvanbračnu zajednicu čine žena i muškarac koji ne žive u braku, u drugoj izvanbračnoj ili istospolnoj zajednici te koji ispunjavaju pretpostavke za valjano sklapanje braka“.

7. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji³⁹⁶ - čl.3.st.1. alineja 1. ovog Zakona određeno je kako obitelj u smislu tog zakona čine „žena i muškarac u braku“, a alinejom drugom propisano je da obitelj u smislu tog zakona čine „žena i muškarac *u izvanbračnoj zajednici*“. Iz citiranog zakonskog teksta nesporno proizlazi kako Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, koji uređuje prekršajno pravnu odgovornost članova obitelji, nedvosmisleno izjednačava izvanbračnu sa bračnom zajednicom.

8. Pravilnik o pravima, uvjetima i načinu ostvarivanja prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja,³⁹⁷ podzakonski akt donijet temeljem Zakona o obveznom zdravstvenom osiguranju – a koji predstavlja primjer dobre prakse izjednačavanja izvanbračne i bračne zajednice. U čl.12. propisuje kako i *izvanbračni drug* može steći status člana obitelji osiguranika, te ostvariti pravo na obvezno zdravstveno osiguranje, pri tome za utvrđivanje postojanja prava na isto čak niti ne traži odluku donesenu u postupku pred sudom, već propisuje manje stroge uvjete.

Nije sporno da za postojanje izvanbračne zajednice moraju biti ispunjene zakonom određene pretpostavke te da činjenica postojanja izvanbračne zajednice, da bi proizvela ili počela proizvoditi pravne učinke, mora biti utvrđena postupkom provedenim po nadležnom tijelu, izvanparničnim postupkom pred nadležnim općinskim sudom ili izjavom ovjerenom kod javnog bilježnika. Iz svega navedenog nesporno proizlazi kako je izvanbračna zajednica ustavom zaštićena kategorija te da izvanbračni drugovi ne bi smjeli biti diskriminirani u odnosu na bračne. Pravobraniteljica stoga smatra da se na izloženi način Zakonom o porezu na dohodak suprotno Ustavu neizravno diskriminiraju članovi/ice izvanbračne zajednice, na što ukazuje i gore citirano izvješće Ustavnog suda, tim više što postoje zakonska rješenja navedena u tekstu ovog prijedloga, koja izjednačavaju izvanbračne i bračne drugove po pitanju učinaka predmetnih zakona na iste zajednice.

³⁹⁴ Narodne novine 85/08, 110/08, 34/11, 54/13.

³⁹⁵ Narodne novine 86/12.

³⁹⁶ Narodne novine 137/09,14/10, 60/10.

³⁹⁷ Narodne novine 67/09.

U cilju poticanja jednakosti i ujednačavanja pravnog položaja izvanbračne zajednice kao ustavne kategorije u pravnom sustavu Republike Hrvatske, a posebno u cilju usklađivanja navedenog zakona sa Zakonom o ravnopravnosti spolova kao organskim zakonom, trebalo bi nastaviti s praksom već započetom gore citiranim odredbama zakona i podzakonskih akata i dr. te izmijeniti spornu odredbu Zakona o porezu na dohodak koja neizravno diskriminira izvanbračne drugove. Sve gore navedene argumente, Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova je već jednom navela - u svojoj inicijativi za izmjenu i dopunu Zakona o porezu na dohodak koju je uputila krajem Hrvatskom saboru i odgovarajućim saborskim odborima 2010., ali koja nije bila prihvaćena. Međutim, kako Pravobraniteljica i dalje zaprima pritužbe građana/ki vezano uz navedenu problematiku te imajući u vidu sve navedeno ponovno je, temeljem ovlaštenja iz čl.24.st.2. Zakona o ravnopravnosti spolova, predložila izmjene i dopune Zakona o porezu na dohodak i to tako da se čl.36.st.7. Zakona o porezu na dohodak na jednak način i pod jednakim uvjetima primjenjuje i na izvanbračnog partnera/icu.

12.8. Zakon o porezu na promet nekretnina

Pravobraniteljica je tijekom izvještajnog razdoblja (kao i prethodnih godina), zaprimila pritužbe koje se odnose na nejednak tretman izvanbračnih drugova u odnosu na bračne pri primjeni Zakona o porezu na promet nekretnina.³⁹⁸ Pritužbama se navodi kako je istim Zakonom obveze plaćanja poreza na nasljedstvo oslobođen bračni drug/arica ostavitelja, ali navode da se ta olakšica ne primjenjuje i na izvanbračnog druga/ricu. Isto vrijedi i za porezne obveze, odnosno oslobođenja pri darovanju, odnosno drugom stjecanju nekretnina bez naknade³⁹⁹ te prilikom poreznog oslobođenja radi prilikom kupnje prve nekretnine⁴⁰⁰. Naime,

³⁹⁸ Čl.14. Ustava RH zabranjuje diskriminaciju te propisuje kako su svi pred zakonom jednaki. Čl.62. Ustava RH priznaje **dvije zajednice obitelji - bračnu i izvanbračnu**, te navodi kako se pravni odnosi u tim zajednicama uređuju zakonom. Tako prof.dr.sc. Dubravka Hrabar navodi kako je **izvanbračna zajednica „po svojoj naravi i ustavnopravnom utemeljenju oblik obitelji“** (Hrvatska pravna revija, br. 2/10).

³⁹⁹ Navedeno je propisano u čl. 13. Zakona o porezu na promet nekretnina (NN 69/97, 153/02, 22/11) koji propisuje porezna oslobođenja pri nasljeđivanju, darovanju i drugom stjecanju nekretnina bez naknade, i koji glasi: „Porez na promet nekretnina pri nasljeđivanju, darovanju i drugom stjecanju nekretnina bez naknade ne plaćaju: 1. bračni drug, potomci i preci te posvojenici i posvojitelji koji su u odnosu na umrlog ili darovatelja, 2. pravne i fizičke osobe kojima Republika Hrvatska ili jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave daruje, odnosno daje nekretnine bez naknade radi odštete ili iz drugih razloga u svezi s Domovinskim ratom, 3. bivši bračni drugovi kada uređuju svoje imovinske odnose u svezi s rastavom braka.“ Nadalje, čl.11. Zakona o porezu na promet nekretnina koji uređuje opća porezna oslobođenja, glasi: „Porez na promet nekretnina ne plaćaju: 1. Republika Hrvatska, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, tijela državne vlasti, ustanove čiji je jedini osnivač Republika Hrvatska ili jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, zaklade i fundacije i sve pravne osobe čiji je jedini osnivač Republika Hrvatska, Crveni križ i slične humanitarne udruge osnovane na temelju posebnih propisa, 2. diplomatska ili konzularna predstavništva strane države pod uvjetom uzajamnosti i međunarodne organizacije za koje je međunarodnim ugovorom dogovoreno oslobođenje od plaćanja poreza na promet nekretnina, 3. osobe koje stječu nekretnine u postupku vraćanja oduzete imovine i komasacije nekretnina, 4. prognanici i izbjeglice koji stječu nekretnine zamjenom svojih nekretnina u inozemstvu, 5. građani koji kupuju stambenu zgradu ili stan (uključujući i zemljište), na kojem su imali stanarsko pravo ili uz suglasnost nositelja stanarskog prava prema propisima kojima se uređuje prodaja stanova na kojima postoji stanarsko pravo. Isto vrijedi i za zaštićene najmoprimce koji kupuju stambenu zgradu ili stan u kojem stanuju na temelju ugovora o najmu, 6. osobe koje stječu nekretnine u skladu s propisima kojima se uređuje pretvorba društvenog vlasništva u druge oblike vlasništva, 7. bračni drug, potomci i preci te posvojenici i posvojitelji koji u odnosu na primatelja uzdržavanja stječu nekretnine na temelju ugovora o doživotnom uzdržavanju, 8. osobe koje razvrgnućem suvlasništva ili pri diobi zajedničkog vlasništva na nekretnini stječu posebne dijelove te nekretnine pri čemu omjer stečenog posebnog dijela odgovara omjeru idealnog suvlasničkog dijela na toj cijeloj nekretnini prije razvrgnuća suvlasništva ili diobe zajedničkog vlasništva.“

⁴⁰⁰ Također, i u članku 11a. Zakona o porezu na promet nekretnina (NN 69/97, 153/02, 22/11) koji uređuje porezna oslobođenja za kupnju prve nekretnine kojom građanin rješava vlastito stambeno pitanje, propisano je: „(1) Porez na promet

tekst Zakona o porezu na promet nekretnina ne sadrži odredbu kojom bi se izvanbračna zajednica izjednačavala s bračnom. Bračna i izvanbračna zajednica su zajednice života dvoje ljudi zaštićene Ustavom, i po tome bračni i izvanbračni drugovi imaju određeni pravni status koji je uređen Obiteljskim zakonom. Radi toga bi zakonima koji uređuju pojedina prava proizašla iz činjenice postojanja bračne, odnosno izvanbračne zajednice bračni i izvanbračni drugovi morali biti stavljeni u jednak pravni položaj. Zakon o ravnopravnosti spolova⁴⁰¹ kao organski zakon čl.6.st.2. zabranjuje diskriminaciju temeljem bračnog i obiteljskog statusa. Takva zakonska odredba utemeljena je na gore citiranim ustavnim odredbama. Pravobraniteljica je u zakonodavnoj inicijativi ukazala na nekoliko zakona, kao i kod Zakona o porezu na dohodak (toč.12.8.), kojima je status izvanbračne i bračne zajednice izjednačen.

12.8.1. Opisi slučajeva i ishod

OPIS SLUČAJA (03-03/13-01) Pravobraniteljici se putem punomoćnika obratila T.J. iz T., a vezano uz postupanje Ministarstva financija. Naime, navodi kako je niz godina bila u izvanbračnoj zajednici s P.J. te kako je sa njime za vrijeme te zajednice 03.12.2008. sklopila ugovor o dosmrtnom uzdržavanju. Nadalje navodi kako je s njime nakon toga, dana 10.02.2009., sklopila brak. Međutim, navodi kako je nadležna porezna uprava 25.02.2011. donijela porezno rješenje kojim je njoj, a temeljem navedenog ugovora o dosmrtnom uzdržavanju, utvrđena osnovica poreza na promet nekretnina te da joj je istodobno utvrđen porez na promet nekretnina u iznosu od 122.932,04 kn. Pritužiteljica navodi kako je protiv navedenog rješenja uložila žalbu koju je Ministarstvo financija, Samostalni sektor za drugostupanjski upravni postupak, odbilo kao neosnovanu obrazlažući pritom kako se

nekretnina ne plaćaju građani koji na temelju sklopljenog ugovora o kupoprodaji stječu prvu nekretninu (stan ili kuću) kojom rješavaju vlastito stambeno pitanje ako su kumulativno ispunjeni sljedeći uvjeti: 1. da imaju hrvatsko državljanstvo, 2. da građanin i članovi njegove uže obitelji prijave prebivalište i borave u mjestu i na adresi gdje se nekretnina (koju stječe) nalazi, 3. da površina nekretnine, ovisno o broju članova uže obitelji građanina, ne prelazi površinu kako slijedi: – za 1 osobu do 50 m² građevine, – za 2 osobe do 65 m² građevine, – za 3 osobe do 80 m² građevine, – za 4 osobe do 90 m² građevine, – za 5 osoba do 100 m² građevine, – za 6 osoba do 110 m² građevine, – za 7 i više osoba do 120 m² građevine. 4. da građanin te članovi njegove uže obitelji nemaju, u tuzemstvu ili inozemstvu, u vlasništvu, suvlasništvu ili zajedničkom vlasništvu: 4.1. građevine (stan i/ili kuću) čija je ukupna (zbrojena) površina svih građevina jednaka, veća ili do najviše 10 m² manja od površine građevine iz točke 3. ovoga članka ili 4.2. nekretnine (osim poljoprivrednog zemljišta i poslovnog prostora u kojem građanin ili član njegove uže obitelji obavlja registriranu djelatnost) čija je ukupna (zbrojena) vrijednost svih nekretnina u trenutku nastanka porezne obveze jednaka ili veća od tržišne vrijednosti nekretnine koju građanin stječe pri čemu se u izračun uzimaju i vrijednosti građevina iz točke 4.1. ovoga članka. (2) Iznimno od točke 4.2. stavka 1. ovoga članka, ako je porezni obveznik od 1. siječnja 2003., a do trenutka nastanka porezne obveze imao, u tuzemstvu ili inozemstvu, u vlasništvu, suvlasništvu ili zajedničkom vlasništvu nekretnine koje je otuđio, neovisno o načinu otuđenja, u izračun vrijednosti nekretnina iz toč.4.st.1. ovoga članka uzimaju se i te otuđene nekretnine. (3) Ako površina nekretnine prelazi zadane površine iz točke 3. stavka 1. ovoga članka, porez na promet nekretnina plaća se na razliku površine građevine. (4) Iznimno, od stavka 3. ovoga članka, ako površina izgrađenog zemljišta na kojemu se nalazi građevina iz točke 3. stavka 1. ovoga članka prelazi površinu od 400 m², porez na promet nekretnina plaća se na razliku površine zemljišta. (5) Članovima uže obitelji, u smislu ovoga Zakona, smatraju se bračni drug i djeca. (6) Porez na promet nekretnina iz stavka 1. ovoga članka, kojeg je građanin bio oslobođen, plaća se naknadno ako u roku od 3 godine od dana stjecanja: 1. građanin otuđi ili iznajmi nekretninu u cijelosti ili djelomično, 2. građanin ili njegov bračni drug objave prebivalište, ne borave ili prijave promjenu adrese stanovanja, 3. Porezna uprava naknadno utvrdi da nisu ispunjeni uvjeti za porezno oslobođenje. (7) Otudjenjem nekretnine u smislu točke 1. stavka 6. ovoga članka ne smatra se ako nekretninu za koju je građanin na temelju stavka 1. ovoga članka ostvario pravo na oslobođenje od plaćanja poreza na promet nekretnina stječe bračni drug ili dijete građanina nasljeđivanjem ili darovanjem. U tom slučaju novi stjecatelj stupa u položaj pravnog sljednika glede zabrane otuđenja nekretnine, s time da se rok zabrane otuđenja računa od kada je prednik stekao nekretninu.“

⁴⁰¹ Narodne novine 82/08.

izjednačavanje izvanbračne zajednice s bračnom, prema Obiteljskom zakonu i Zakonu o nasljeđivanju, odnosi samo na pravne odnose koji su regulirani tim zakonima.

Nadalje pritužiteljica navodi kako je protiv navedene drugostupanjske odluke podnijela tužbu Upravnom sudu, odnosno da je pokrenula upravni spor radi poništaja pobijanih odluka ističući u bitnome kako se izjednačavanje izvanbračne i bračne zajednice ne odnosi samo na pravne odnose koji su regulirani Obiteljskim zakonom i Zakonom o nasljeđivanju, već da se izjednačavanje tih dviju zajednica odnosi na sve pravne odnose u kojima sudjeluju izvanbračni drugovi, pa tako i na porezno-pravne odnose koji nastaju iz imovinsko-pravnih odnosa. Pritom se pritužiteljica u svojoj tužbi izričito poziva i na Ustav RH kao viši propis koji sadrži odredbe o zabrani diskriminacije u čl. 14. Zaključno u svojoj pritužbi pritužiteljica putem svojeg punomoćnika zahtjeva od Pravobraniteljice da postupi po njezinoj pritužbi iz tužbe podnesene 20.12.2012. pred nadležnim upravnim sudom.

PODUZETE MJERE: Pravobraniteljica je obavijestila pritužiteljicu kako se pritužbama vezano uz način na koji nadležna porezna uprava primjenjuje pojedine odredbe Zakona o porezu na promet nekretnina, a koje pritužbe se odnose na nejednako postupanje prema izvanbračnim i bračnim drugovima u istoj situaciji, bavila u svojem dosadašnjem radu, a prvenstveno tijekom 2010. Naime, Pravobraniteljica je temeljem svojih ovlasti iz čl.24.st.2. Zakona o ravnopravnosti spolova tijekom 2010., uputila Odboru za ravnopravnost spolova i Odboru za financije i državni proračun kao ovlaštenim tijelima Hrvatskog sabora, inicijativu za izmjenu spornih odredbi Zakona o porezu na promet nekretnina (kao i odredbe čl.36.st.7. Zakona o porezu na dohodak koji propisuje kako činjenica uzdržavanja bračnog druga predstavlja osnovu za osobni odbitak dok činjenica uzdržavanja izvanbračnog druga ne predstavlja takvu osnovu). Pritom je Pravobraniteljica sugerirala da se u zakonski tekst odgovarajućih članaka inkorporira i pojam „izvanbračni drug“, čime bi pravni položaj bračne i izvanbračne zajednice u ovom aspektu imovinsko-pravnih odnosa bio izjednačen.

Obzirom kako predmetna problematika do danas nije riješena, Pravobraniteljica je i tijekom 2013. ponovno uputila navedenu inicijativu. U odnosu na zahtjev za postupanjem Pravobraniteljice pred nadležnim upravnim sudom, pritužiteljica je obaviještena kako se Pravobraniteljica ne može miješati niti na bilo koji način utjecati na rad i odluke sudova jer su sudovi (pa tako i upravni sud) u svome radu u potpunosti neovisni i sude temeljem Ustava i zakona te im nitko, pa tako niti Pravobraniteljica, ne smije davati upute za njihov rad. Navedeno je u skladu i sa ovlastima Pravobraniteljice iz čl.19.st.2.toč.3. Zakona o ravnopravnosti spolova.

12.9. Zakon o pravima žrtava seksualnog nasilja u Domovinskom ratu

Kao što je već ranije spomenuto, Pravobraniteljica je tijekom izvještajnog razdoblja aktivno sudjelovala u radu Radne skupine оформljene pri Ministarstvu branitelja radi izrade Zakona o pravima žrtva seksualnog nasilja u Domovinskom ratu. U tom smislu je na tekst zakonskog prijedloga, kako u radu Radne skupine tako i pisanim putem, stavila nekoliko primjedbi i prijedloga koji su djelomično uvaženi. Na inicijativu Pravobraniteljice, u tekst zakonskog

prijedloga unesena je odredba kojom žrtva može ostvariti prava proizašla iz navedenog Zakona ukoliko je doživjela i samo jedan oblik seksualnog zlostavljanja.

Na žalost, zakonodavac nije usvojio prijedlog Pravobraniteljice prema kojem bi jedna od osnova za povećanu novčanu naknadu predstavljala i izloženost seksualnom nasilju tijekom duljeg vremenskog razdoblja (min. 1 mjesec). Nije usvojen niti prijedlog da predsjednik/ca Vijeća koje bi odlučivalo o pravima žrtve bude sudac/sutkinja kaznenopravnog iskustva. Ovo stoga što osnovu za priznavanje prava predstavlja počinjenje kaznenog djela. Pravobraniteljica će se i dalje, sve do donošenja Zakona, zalagati za implementaciju takvih zakonskih rješenja koje drži najboljima za zaštitu prava žrtava, premda navedeni prijedlog Zakona drži u osnovi dobrim.

12.10. Zakon o kaznenom postupku

Pravobraniteljica je pratila postupak donošenja Zakona o kaznenom postupku isključivo iz aspekta svoje nadležnosti. Pri tome je posebnu pažnju posvetila načinu na koji isti propis predviđa štititi prava žrtva različitih oblika nasilja, prvenstveno obiteljskog i spolnog.

Uvidom u Nacrt konačnog prijedloga Zakona o kaznenom postupku, Pravobraniteljica je utvrdila kako je u tekstu zakonodavac zadržao jednak stupanj pažnje u pogledu zaštite, odnosno definiranja i proširivanja prava žrtava, odnosno osoba oštećenih kaznenim dijelom u okviru kaznenog postupka. Pravobraniteljica smatra takav stav izuzetno bitnim radi ostvarivanja prava žrtava nasilja u obitelji i žrtava spolnog nasilja.

Međutim, uvidom u konačan tekst Prijedloga utvrđeno je da ranije primjedbe Pravobraniteljice na nacрте istog zakona nisu uvažene, te da je tekst čl.21. i čl.23. Nacrta prijedloga ostao gotovo isti. Stoga je Pravobraniteljica na konačni prijedlog Nacrta Zakona o kaznenom postupku stavila slijedeće primjedbe.

Pravobraniteljica i dalje smatra formulaciju čl. 21. „pet ili više godina“ postavljenu kao granicu za ostvarivanje određenih prava žrtve nejasnom. Naime, ukoliko se radi o žrtvi djela kažnjivog s najmanje pet godina zatvora, to znači da pravo na stručnu pomoć i dr. prava žrtve obiteljskog nasilja gotovo uopće ne bi mogle koristiti iz slijedećeg razloga.

Kazneni zakon nasilje prema bliskoj osobi (odnosno članu/ici obitelji) kažnjava kao kvalificirane oblike osnovnih djela. Ne ulazeći u kazne predviđene za svako takvo djelo pojedinačno, može se konstatirati da su kazne predviđene u rasponu od 1-15 godina zatvora (najviše su za teško ubojstvo, tešku tjelesnu ozljedu i teško kazneno djelo protiv spolne slobode). Konkretno, to znači da bi prava propisana čl.21. st.2. prijedloga Zakona mogla ostvariti samo žrtva ubojstva kao oblika nasilničkog ponašanja u obitelji jer je samo za to djelo propisana kazna od min. 10 godina zatvora. Jedino ukoliko bi se prijedlog zakona u tom dijelu tumačio tako da se radi o djelu za koje se može izreći i pet godina zatvora, taj članak bi ispunio svoju svrhu.

Iz svega navedenog slijedi da žrtve obiteljskog nasilja vrlo teško mogu ostvariti pravo na stručnu pomoć te koristiti na najbolji mogući način svoje pravo za sudjelovanjem u postupku.

Odredba koja se odnosi na to da žrtve kaznenog djela nasilja imaju pravo na naknadu štete iz državnog proračuna po odredbama posebnog zakona je načelno dobra, no ostavlja otvoreno pitanje - kada će naknada štete biti isplaćena? Iz formulacije zakonskog teksta slijedi da se to može desiti i prije postavljanja imovinskopravnog zahtjeva, ali i nakon što je pravo na naknadu štete već ostvareno. Niti u jednom niti u drugom slučaju žrtva ta sredstva ne može iskoristiti za ostvarivanje svojih zakonskih prava (čl.23.) u kaznenom postupku protiv počinitelja, jer bi preduvjet za naknadu štete trebala biti pravomoćna presuda radi kaznenog djela.

Uvidom u tekst čl.23. Nacrta prijedloga, Pravobraniteljica je utvrdila kako zakonski prijedlog za žrtve nasilja u obitelji te spolnog nasilja nije predvidio besplatnu pravnu pomoć radi korištenja prava iz čl.23. zakonskog prijedloga, ali i svih drugih prava koja su joj zagwarantirana zakonom. Ovo stoga što žrtve obiteljskog nasilja, odnosno kaznenih djela obiteljskog nasilja nemaju pravio na besplatnu pravnu pomoć, odnosno, mogu je ostvariti samo restriktivno, sukladno važećem Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći. Niti činjenica što se Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći u ovom trenutku mijenja, neće poboljšati prava žrtava, jer i dalje ne predviđa besplatnu pravnu pomoć za žrtve nasilja u obitelji.

Žrtve nasilja u obitelji i spolnog nasilja, su, dakle, u takvoj situaciji, da im Zakon o kaznenom postupku, Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji te Prekršajni zakon, priznaju prava oštećene osobe, ali one (najčešće) nemaju finansijskih sredstava da bi ta prava doista i mogle iskoristiti u trenutku kada im je to najpotrebnije.

Navedene primjedbe Pravobraniteljica je temeljila na iskustvu rada u praktičnim slučajevima obiteljskog nasilja, u kojima se, primjerice, žrtva nađe u takvoj situaciji da joj nije poznato hoće li osumnjičeniku biti produljen pritvor, hoće li mu u slučaju da prestanu razlozi za pritvor biti izrečena koja od sigurnosnih mjera kako bi ona bila zaštićena i sl. I to sve u situaciji kad je žrtva pretrpjela najteže oblike fizičkog nasilja u obitelji, pravno je neuka i vrlo uplašena.

Stoga je Pravobraniteljica ponovno predložila da se čl.21. prijedloga Zakona izmijeni tako da se žrtvama obiteljskog nasilja omogući korištenje ondje propisanih prava bez obzira na visinu zapriječene kazne za djelo kojeg su žrtve i bez obzira na težinu psihofizičkih oštećenja, odnosno posljedica kaznenog djela.

Također je predložila i da se čl.23. prijedloga Zakona izmijeni tako da se osobama oštećenim kaznenim djelom nasilja u obitelji (žrtvama) istim Zakonom osigura pravo na pravnu pomoć radi korištenja prava iz st.1.toč.2.-14., na teret državnog proračuna.

III.

DISKRIMINACIJA U PRUŽANJU I PRISTUPU USLUGAMA

ISTRAŽIVANJE o odobravanju kredita trudnicama i majkama koje koriste rodiljni dopust

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova provela je istraživanje vezano za odobravanje kredita od strane svih banaka u Republici Hrvatskoj trudnicama i majkama koje koriste rodiljni dopust. Svrha ovog istraživanja je bila provjeriti kako banke tretiraju trudnice i majke koje koriste rodiljni dopust kod odobravanja kredita, odnosno postoji li bilo kakva razlika u njihovom tretmanu zbog njihove trudnoće i materinstva.

Istraživanje je potaknuto pritužbama od strane žena koje su navele da im zbog njihove trudnoće ili po saznanju o njihovoj trudnoći, određene banke nisu željele odobriti kredit (npr. odbili su ih izjavom da ne odobravaju kredite trudnicama) ili su po saznanju za njihovu trudnoću zatražili neka dodatna osiguranja kredita, kao što su npr. potpuno kreditno sposoban sudužnik ili jamac.

Istraživanjem su obuhvaćene sve banke koje su registrirane i aktivno djeluju na području Republike Hrvatske, osim Erste&Steiermärkische Bank d.d.⁴⁰². Dakle, istraživanje je provedeno u 28 banaka. U navedenu svrhu, a očekujući precizne odgovore i objašnjenja, Pravobraniteljica je uputila dopise prema 28 banaka sa sljedećim pitanjima: Odobravate li trudnicama kredite i pod kojim uvjetima? Postoji li bilo kakva razlika u tretmanu trudnica kod odobravanja kredita u odnosu na osobe koje nisu trudne? Jesu li trudnice, ako ispunjavaju kreditne uvjete, kod odobravanja kredita u potpunosti izjednačene s drugim građanima/kama? Postoji li bilo kakva razlika u tretmanu majki, koje su korisnice prava na rodiljne i roditeljske potpore, kod odobravanja kredita u odnosu na druge osobe?

Ukupno je pristiglo 27 odgovora banaka. Samo jedna banka nije dostavila svoj odgovor u zadanom zakonskom roku.⁴⁰³

⁴⁰² Vezano za Erste&Steiermärkische Bank d.d. po pritužbi A.B. proveden je posebni ispitni postupak u predmetu PRS-03-05/13-10.

⁴⁰³ Banka Splitsko – dalmatinska sa sjedištem u Splitu.

Analizom svih odgovora i pojašnjena, utvrdilo se da jedna banka **izravno diskriminira** trudnice i majke koje koriste rodiljni dopust. Naime, radi se o Hrvatskoj poštanskoj banci (HPB). U svom odgovoru HPB navodi da trudnice na bolovanju i žene na korištenju rodiljnog dopusta ne mogu biti sudionice u kreditnom poslu sve dok ne počnu ostvarivati primanja iz redovnog radnog odnosa, odnosno da ne mogu podnijeti zahtjev za odobravanje kredita u toj banci. Nadalje, navodi se da HPB ne odobrava kredite tražiteljima kredita čija su primanja sukladno Ovršnom zakonu izuzeta od ovrhe, a u koju kategoriju primanja ulaze i navedena primanja s osnova rodiljne i roditeljske potpore.⁴⁰⁴ Pravobraniteljica je u konkretnom slučaju utvrdila da se radi o izravnoj diskriminaciji trudnica i majki koje koriste rodiljni dopust.

U svojim odgovorima jedna grupa banaka (9 banaka) iznose općenite tvrdnje da ne postoji različito postupanje prema trudnicama i majki koje koriste rodiljni dopust, da su uvjeti kreditiranja za sve građane/ke jednaki i da nisu ovisni o spolu, već da je presudna kreditna sposobnost tražitelj/ice kredita. Međutim, premda te banke iznose tvrdnje o nediskriminaciji, u tim slučajevima moglo bi se govoriti o **neizravnoj diskriminaciji** trudnica, roditelja i mladih majki. Naime, kod tih banaka sporna je njihova praksa koja će se u nastavku pojasniti. Dakle, kod spomenutih banaka, prilikom odobravanja kredita trudnicama i majkama koje koriste rodiljne naknade i potpore, uočena je sljedeća problematična praksa:

Prvo, u izračunu kreditne sposobnosti trudnica i žena (majki) koje koriste rodiljni dopust, banke uzimaju u obzir njihove naknade koje ostvaruju na temelju bolovanja zbog čuvanja trudnoće i naknade koje ostvaruju kao korisnice rodiljnih potpora, umjesto da pri izračunu kreditne sposobnosti uzimaju u obzir primanja prije odlaska na rodiljni dopust, odnosno primanjima iz redovnog radnog odnosa. Na taj način navedena grupa banaka prilikom odobravanja kredita primjenjuje nepovoljnije uvjete za navedenu kategoriju i time realno smanjuju njihovu kreditnu sposobnost.

Drugo, od trudnica i majki koje koriste rodiljne potpore, čija su sredstva izuzeta od ovrhe, banke zahtijevaju dodatna osiguranja u vidu sudužnika ili jamaca koji su potpuno kreditni sposobni. Na taj način tretman trudnica i majki je izjednačen s osobama koje nemaju redovita primanja jer pod tim uvjetima se i osobama bez prihoda može odobriti kredit.

⁴⁰⁴ Izuzeti su od ovrhe:

1. primanja po osnovi zakonskoga uzdržavanja, naknade štete nastale zbog narušenja zdravlja ili smanjenja, odnosno gubitka radne sposobnosti i naknade štete za izgubljeno uzdržavanje zbog smrti davatelja uzdržavanja,
2. primanja po osnovi naknade zbog tjelesnoga oštećenja prema propisima o invalidskom osiguranju,
3. primanja po osnovi socijalne skrbi,
4. primanja po osnovi privremene nezaposlenosti,
5. primanja po osnovi doplataka za djecu, osim ako posebnim propisom nije drukčije određeno,
6. primanja po osnovi stipendije i pomoći učenicima i studentima,
7. naknada za rad osuđenika, osim za tražbine po osnovi zakonskoga uzdržavanja te za tražbine naknade štete prouzročene kaznenim djelom osuđenika,
8. primanja po osnovi odličja i priznanja,
9. rodiljne i roditeljske novčane potpore, osim ako posebnim propisom nije drugačije određeno.
10. ostala primanja izuzeta od ovrhe po posebnim propisima.

Treće, ženama koje koriste rodiljni dopust banke ne idu u susret na način da im omoguće odgodu otplate kredita, tzv. moratorij.

U navedenim slučajevima Pravobraniteljica je utvrdila da se trudnice, roditelje i mlade majke *neopravdano tretiraju kao pretjerano rizična skupina*, odnosno kao skupina s povećanim kreditnim rizikom. Drugim riječima, zbog njihove trudnoće stavlja im se nerazmjerno preveliki teret.

Treba naglasiti kako je Pravobraniteljica svjesna obveze odgovornog poslovanje banaka na tržištu koju propisuju propisi vezani za bankarsko poslovanje, kao što su to npr. Zakon o potrošačkom kreditu⁴⁰⁵ i Odluka o klasifikaciji plasmana i izvanbilančnih obveza kreditnih institucija.⁴⁰⁶ No, bankarska praksa pružanja kreditne usluge ne bi smjela biti arbitrarna u smislu uvjetovanosti spolom klijenta. Činjenica je da banke iz ove skupine nisu podastrle nikakve argumente iz kojih je vidljivo jesu li trudnice i žene koje koriste rodiljni dopust same po sebi rizična skupina zbog općenite prosudbe o smanjenoj ekonomskoj snazi ili postoje neki drugi razlozi koje ove banke uzimaju u obzir u pojedinačnim slučajevima.

S obzirom na takvu netransparentnost u pogledu kriterija dodjele kredita nije nerazumno pretpostaviti kako je sporna praksa uvjetovana stereotipnim pretpostavkama o financijskoj sposobnosti trudnica i žena koje koriste rodiljni dopust, ne računajući npr. da one mogu donijeti odluku da se brzo vrate na posao i ostvaruju primanja iz redovnog radnog odnosa. Naime, svi oblici nepovoljnog postupanja na tržištu usluga, a koji su uvjetovani stereotipima vezanim uz spol ili rod osobe, predstavljaju diskriminaciju.

Štoviše, bankarska praksa pružanja usluga mora biti u skladu s jamstvom zabrane neizravne diskriminacije. Drugim riječima, čak i da nije uvjetovana stereotipnim shvaćanjima o trudnicama, sporna praksa ne smije ovu društvenu skupinu dovoditi u posebno nepovoljniji položaj u odnosu na klijente suprotnog spola ili klijenticama koje nisu trudne ili nisu na rodiljnom dopustu. Bankarska praksa koja nije izravno uvjetovana stanjem trudnoće, ali trudnice, odnosno osobe na rodiljnom dopustu dovodi u posebno nepovoljniji položaj u pogledu pristupa kreditnoj usluzi, mora zadovoljiti zakonski uvjet razmjernosti tj. mora težiti ostvarenju legitimnog poslovnog cilja, mora biti prikladna mjera sposobna ostvariti taj cilj te mora biti neophodna za ostvarenje cilja.

⁴⁰⁵ Narodne novine 75/09, 112/12 i 143/13.

⁴⁰⁶ Čl.6.st.1. Odluka o klasifikaciji plasmana i izvanbilančnih obveza kreditnih institucija (Narodne novine 1/09,75/09 i 2/10) određena je kreditna sposobnost dužnika: Kreditna institucija dužna je kreditnu sposobnost dužnika procjenjivati najmanje po sljedećim osnovama: 1) statusnim, osobnim i ekonomskim karakteristikama dužnika, stručnosti uprave i višeg rukovodstva (za pravne osobe), kvaliteti planova i programa za čiju realizaciju kreditna institucija pruža financijsku podršku, 2) razini kapitala i rezervi kojima dužnik raspolaže i njihovu udjelu u njegovoj bilanci (za pravne osobe), 3) imovinskoj snazi dužnika, 4) dužnikovoj likvidnosti i profitabilnosti (za pravne osobe), 5) dužnikovim novčanim tokovima ostvarenima u proteklom razdoblju i očekivanim budućim novčanim tokovima u odnosu na njegove obveze, 6) uvjetima pod kojima dužnik posluje i perspektivi dužnika te njegovu položaju na tržištu, kao i položaju cijele grane djelatnosti kojom se dužnik bavi i 7) dužnikovoj izloženosti valutnom riziku s osnove plasmana uz valutnu klauzulu i plasmana u stranoj valuti, uključujući i izvanbilančne obveze uz valutnu klauzulu i izvanbilančne obveze u stranoj valuti.

Tijekom istraživanja Pravobraniteljica je utvrdila kako na tržištu postoji kreditna praksa koja se temelji na vrlo **otvorenome pristupu** prema trudnicama i osobama na rodiljnom dopustu, karakteristična za treću skupinu banaka (8 banaka) koje smatraju kako se ta otvorenost ne odražava na njihovu tržišnu uspješnost. Konkretna praksa sastoji se od sljedeća dva elementa: Prvo, u izračunu kreditne sposobnosti trudnica i žena (majki) koje koriste rodiljni dopust te banke uzimaju u obzir njihove primanja prije odlaska na rodiljni dopust, odnosno u prosjek primanja ne ubrajaju se zakonom ograničena primanja koja bi realno smanjila prosjek primanja i time smanjila njezinu kreditnu sposobnost i mogućnost apliciranja za kredit. Drugo, te banke imaju dugogodišnju praksu odobravanja odgode otplate kredita majkama koje koriste rodiljni dopust, tzv. moratorij i do 18 mjeseci.

Navedeno nije samo primjer dobre prakse u pogledu jednakog postupanja prema trudnicama i osobama na rodiljnom dopustu. Njeno postojanje na tržištu bankarskih usluga zorno ukazuje kako se praksa koja se temelji na stajalištu da trudnice i osobe na rodiljnom dopustu predstavljaju rizičnu skupinu u smislu kreditne sposobnosti, a koju nalazimo kod druge skupine banaka, nije sposobna zadovoljiti gore navedeni test razmjernosti. Činjenica da na tržištu postoji bankarske praksa koja se temelji na dijametralno suprotnoj procjeni kreditne sposobnosti osoba iz ove društvene skupine, dokazuje kako sporna procjena ne zadovoljava uvjet neophodnosti.

Uz već navedene tri skupine banaka, koje njeguju različite kreditne prakse koje se odnose na trudnice i osobe na rodiljnom dopustu, Pravobraniteljica je utvrdila i četvrtu grupu banaka (10 banaka). Kod ove grupe nije se moglo ocijeniti tretman trudnica i majki koje koriste rodiljni dopust u odobravanju kredita. Naime, te banke iznose najopćenitije tvrdnje da ne postoji različito postupanje prema trudnicama i majkama koji koriste rodiljni dopust, ali pri tome ne daju nikakve podatke. Npr. kako izračunavaju kreditnu sposobnost, da li zahtijevaju dodatna osiguranja u vidu sudužnika ili jamaca te je li omogućavaju odgodu otplate kredita.

Ovo je prvo takvo istraživanje i imalo je ograničeni opseg. Međutim, prikupljeni podaci su bili dovoljni za davanje ocjene o tretmanu trudnica i mladih majki vezanih za odobravanje kredita.

IV.

SURADNJA NA

NACIONALNOJ I

MEĐUNARODNOJ RAZINI I

OSTALE AKTIVNOSTI

Osim aktivnosti navedenih u poglavljima po područjima djelovanja, Pravobraniteljica je u 2013.:

- Organizirala 8 javnih događanja (4 okrugla stola⁴⁰⁷, 1 tiskovnu konferenciju⁴⁰⁸, 1 konferenciju⁴⁰⁹, 1 javnu tribinu⁴¹⁰ i 1 performans i promocija priručnika za prepoznavanje spolne diskriminacije⁴¹¹);
- 15 puta je posjetila 10 županija (12 gradova) sudjelujući na 24 lokalna događanja.
- Izlagala na 23 i aktivno sudjelovala na 102 okrugla stola, seminara, konferencija, javnih rasprava i događanja u organizaciji državnih tijela, institucija, međunarodnih organizacija i organizacija civilnog društva;
- Sudjelovala i izlagala na 17 međunarodnih i regionalnih konferencija i stručnih skupova, sudjelovala u 13 međunarodnih istraživanja i imala 24 susreta na međunarodnoj/regionalnoj razini;
- Sudjelovala na 18 sjednica i tematskih sastanaka odbora Hrvatskog sabora;
- Održala 8 radionica o načelima ravnopravnosti spolova;
- Suradivala i podržala rad 45 različitih organizacija civilnog društva iz cijele RH i 4 sindikata;
- Suradivala s brojnim državnim tijelima i institucijama, međunarodnim organizacijama sa sjedištem u RH, ženskim forumima i inicijativama političkih stranaka, pravnim osobama te ostalim pravobraniteljskim uredima.

Tablica:- Usporedba aktivnosti 2010. -2013.

Godina	Međunarodna i regionalna suradnja	Izlaganja i sudjelovanja na javnim događanjima	Org. javnih događanja	Radionice	Obilazak županija
2010.	9	85	0	3	6
2011.	12	95	6	0	7
2012.	31	109	5	22	13
2013.	56	143	8	8	10

⁴⁰⁷ 14.06.2013. - „Razvoj prava žena i rodne ravnopravnosti“ u suradnji s Institutom „Ivo Pilar“; 17.05.2013. „Drugačije društvo je moguće: društveni položaj LGBT zajednice u Zagrebu i Rijeci (dva okrugla stola istovremeno u suradnji sa Zagreb Pride-om, Lezbijskom organizacijom Rijeka - LORI, Queer sport Split); 1.02.2013. - „Ostvarivanje prava na zapošljavanje pripadnika nacionalnih manjina u javnim službama i osiguravanje rodne ravnopravnosti u 2012.“ u suradnji sa Srpskim demokratskim forumom.

⁴⁰⁸ 10.12.2013. - Zajednička konferencija 4 pravobraniteljske institucije pod nazivom „Tolerancija u hrvatskom društvu“ povodom Dana ljudskih prava.

⁴⁰⁹ 30.10.2013. - „Jogjakartska načela - međunarodne pravne norme u zaštiti ljudskih prava LGBT osoba“ u suradnji sa Zagreb Pride-om i Lezbijskom organizacijom Rijeka - LORI.

⁴¹⁰ 20.11.2013. - „Otkaz Zakona o radu - žensko NE fleksibilizaciji“ u suradnji sa Ženskom frontom za radna i socijalna prava.

⁴¹¹ 06.03.2013. „One su među nama“ u suradnji s tri ženske sindikalne grupe - Ženska sekcija Saveza samostalnih sindikata Hrvatske, Odbor žena Nezavisnih hrvatskih sindikata te Koordinacija žena Hrvatske udruge sindikata“; promocija vodiča „Kako prepoznati spolnu diskriminaciju u praksi i kako se od nje zaštititi“ - sudjelovale žene iz društvenog, kulturnog, umjetničkog i znanstvenog života.

Regionalne i međunarodne aktivnosti pravobraniteljice odvijale su se kroz susrete s delegacijama i pojedincima/pojedinkama, osobna sudjelovanja na regionalnim i međunarodnim konferencijama, okruglim stolovima i skupovima, podrške međunarodnim kampanjama, inicijativama i istraživanjima. U 2013. Pravobraniteljica je imala 56 susreta na međunarodnoj i regionalnoj razini što je **povećanje za 81% u odnosu na 2012.**

1. Regionalna suradnja (17)

Na regionalnoj razini pravobraniteljica je održala **sastanak sa 7 delegacija i predstavnika/ca tijela zemalja iz regije.**⁴¹²

Pravobraniteljica je izlagala i/ili sudjelovala na **8 regionalnih konferencija:** (1) 16. prosinca u Sarajevu „Poboljšanje stanja ljudskih prava LGBT osoba na Zapadnom Balkanu“; (2) 21. studenog u Zagrebu Konferencija o trgovanju ljudima i prostituciji „Iskustva Švedske i Balkana“, (3) 15. studenog na Jahorini „Mladići kao saveznici u zaustavljanju nasilja“, (4) 7. studenog Regionalni seminar pravobranitelja u Zagrebu, (5) 5. srpnja u Podgorici na konferenciji „Unaprjeđivanje socijalnih i ekonomskih prava žena i orodnjavanje politika“, (6) 25. svibnja u Podgorici na poziv Vlade Crne Gore na skupu Ženske alijanse Demokratske partije socijalista Crne Gore, (7) 20. svibnja RACVIAC konferencija „Gender in Border Management/Peace and Security: Promoting Women's Role“, (8) 19. ožujka - „Što jest ekonomsko nasilje i kako ga spriječiti i/ili sankcionirati“, (9) 13. ožujka - RACVIAC okrugli stol „Gender and SSR; Implementation of the UN SCR 1325 i 1820“.

Osim navedenog, pravobraniteljica je podržala rad regionalnu mrežu evaluatora Zapadnog Balkana (15. studenog).

2. Međunarodna suradnja (39)

Na međunarodnoj razini Pravobraniteljica je **održala 17 sastanaka**⁴¹³ **i izlagala i sudjelovala na 9 konferencija i okruglih stolova:** (1) 26.11.2013 - „Mlade žene i rodna ravnopravnost u

⁴¹² (1) 17. rujna - s RING mrežom iz Bosne i Hercegovine koja se zalaže za sprječavanje trgovine ljudima, (2) 25. svibnja s ministrom za ljudska i manjinska prava Crne Gore, (3) 21. svibnja - s predstavnicom Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine vezano za primjenu UN Rezolucije 1325, (4) 17. travnja s predstavnicama organizacija civilnog društva iz Srbije koje se bave problemima rodno uvjetovanog nasilja nad ženama, (5) 16. travnja - s delegacijom Makedonije vezano za prenošenje iskustava i produbljivanje znanja stečenih tijekom procesa euroatlantskih integracija RH, (6) 11. travnja s delegacijom neovisnih institucija i Misije OSCE u Srbiji⁴¹², (7) 4. travnja - s delegacijom predstavnika/ca organizacija civilnog društva iz Srbije u organizaciji Regionalnog centra za manjine.

⁴¹³ (1) 24. 12.2013. Prof.dr. Atilla Ogusgilom iz Istanbula, u svrhu prikupljanja podataka radi izrade preporuke modela institucije za ravnopravnost spolova koja bi se trebala osnovati u Turskoj; (2) 23.10.2013. sastanak s izvršnom direktoricom Equinet mreže; (3) 23.10.2013. sastanak s Uzre Zayo, v.d. pomoćnikom državnog tajnika za demokraciju i ljudska prava i radna prava SAD-a; (4) 22.10.2013. sastanak s Ben Baksom, savjetnikom Odjela za zaštitu prava LGBT osoba u Ministarstvu obrazovanja, kulture i znanosti Kraljevine Nizozemske i tajnik Europske mreže vladinih kontaktnih točaka za prava LGBT osoba; (5) 10.9.2013. posjet parlamentarne delegacije iz Gruzije; (6) 3.9.2013. IV koordinacijski međuresorni sastanak vezan za međunarodnu inicijativu „Partnerstvo za jednake budućnosti“; (7) 19.6.2013. sastanak s veleposlanicom Kraljevine Nizozemske; (8) 19. 6.2013. sastanak s projektnom voditeljicom TAIEX-a; (9) 14.6.2013. sastanak s predsjednikom poljskoga Sejma; (10) 28.5.2013. sastanak s izaslanstvom Turkmenistana; (11) 9. 5.2013. Dan Europe u Delegaciji EU u RH; (12) 23.4.2013. posjet grčkog Ombudsmana; (13) 26.3.2013. sastanak s Tamas Kadar vezano za twining projekt „Uspostava cjelovitog sustava za zaštitu od diskriminacije“; (14) 21.3.2013. II koordinacijski međuresorni sastanak o sudjelovanju RH u inicijativi „Partnerstvo za jednake budućnosti“; (15) 27.2.2013. zajednički sastanak s predstavnicima veleposlanstava Francuske, Kanade, Velike Britanije, Nizozemske i SAD-a vezano za diskriminaciju na temelju spola i spolne orijentacije;

postjugoslavenskim društvima: istraživanja, prakse i politike“; (2) 28.11.2013. Brisel - Godišnja skupština mreže i učlanjenje u Equinet; (3) 21.11.2013. Vilnius - EIGE - „How to make gender mainstreaming work“; (4) Berlin - okrugli stol „Zakonsko priznavanje roda transeksualnih osoba“ u organizaciji Transgender Europe - TGEU; (5) 24.10.2013. Equinet konferencija u Zagrebu „Combating Discrimination and Promoting Equality: Engaging and Working with Duty Bearers“; (6) 14.6.2013. 5. Kongres žena u Varšavi; (7) 3.6.2013. Konferencija u Opatiji „Izazovi europeizacije obiteljskog prava“; (8) 1.6.2013. Godišnja skupština Europskog ženskog lobija; (9) 14.-16.4.2013. ERA - EU Gender Equality Law u Trieru radionica o zakonu o ravnopravnosti spolova.

2.1. Međunarodne mreže

U 2013. institucija Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova postala je punopravna članica EQUINET-a, mreže europskih institucija za ravnopravnost. 28. studenog 2013. pravobraniteljica je sudjelovala u Briselu na Godišnjoj skupštini mreže Equinet – European Network of Equality Bodies – kako bi predstavila instituciju članovima i članicama mreže.

21. studenog 2013. Pravobraniteljica je na poziv Europskog instituta za rodnu ravnopravnost - EIGE, sudjelovala u Vilniusu u radu seminara i radionica o provedbi rodno osjetljivog odlučivanja i politika pod nazivom: „How to make gender mainstreaming work“. Cilj je bio okupiti pedesetak nacionalnih i regionalnih institucija koje se bave rodno osjetljivim politikama kako bi razmijenile iskustva dobre prakse te zajednički predložili smjernice za budući rad.

2.2. Podrška međunarodnim istraživanjima, inicijativama i kampanjama (13)

U 2013. Pravobraniteljica je pored sudjelovanja u međunarodnim istraživanjima poput utjecaja procesa pridruživanja na unaprjeđenje rodne ravnopravnosti, zakonodavnom okviru, diskriminaciji i zaštiti ljudskih prava LGBT osoba, provedbi rodnih politika u RH, nasilju nad ženama (napose za Izvješće posebne izvjestiteljice UN-a o nasilju nad ženama i „Mapiranje postojećeg stanja i mogućnosti u prikupljanju službenih podataka o nasilju nad ženama u EU i RH“ Europskog instituta za rodnu ravnopravnost), monitoring provedbe politike ravnopravnosti spolova, pravobraniteljica je podržala kampanju „Dvije djevojčice“ protiv trgovanja ženama i djevojkama u svrhu seksualnog iskorištavanja, u sklopu koje je imala više aktivnosti, susreta i izlaganja, te svjetsku kampanju „Milijarda ustaje protiv nasilja nad ženama, djevojkama i djevojčicama“ (14.2.2013.)

(16) 26-27.2.2013. posjeta organizaciji Stonewall u Londonu, vodećoj britanskoj LGBT organizaciji za zagovaranje prava LGBT osoba; (17) 20.1.2013. posjet Helen Clark Republici Hrvatskoj

3. Izlaganja (143)

U 2013. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova je držala uvodna izlaganja ili bila panelistica i aktivna sudionica na 143 različitih javnih događanja što je **povećanje aktivnosti** sudjelovanja, suradnje, podrške i inicijativa **za 31% u odnosu na 2012.**

3.1. - 23 izlaganja na okruglim stolovima, seminarima, konferencijama, javnim raspravama i događanjima u organizaciji državnih tijela, međunarodnih organizacija i organizacija civilnog društva⁴¹⁴

3.2. - 18 sudjelovanja i izlaganja na sjednicama odbora Hrvatskog sabora⁴¹⁵

3.3. - 102 sudjelovanja, inicijativa, podržavanja i kontakata vezanih uz suradnju s državnim tijelima, obrazovnim institucijama, organizacijama civilnog društva, sindikatima i drugim društvenim dionicima⁴¹⁶.

4. Predavanja/radionice o načelima ravnopravnosti spolova (8)

18. prosinca 2013. - Predstavljanje institucije Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova učenicima/ama u OŠ "Dragutin Tadijanović" u Zagrebu.

06. prosinca 2013. - U organizaciji Akademije HRT-a, radionica za djelatnike/ce Hrvatske televizije o tome što HTV može učiniti u cilju promicanja ravnopravnosti spolova u svojim sadržajima.

06. studenog 2013. - Radionica u Krapini za nastavnike/ce i stručne suradnike/ce osnovnih i srednjih škola na području Krapinsko-zagorske županije o trgovanju ženama u svrhu seksualnog iskorištavanja u organizaciji CESI.

20. travnja 2013. - Radionica „Ravnopravnost spolova u ruralnom razvoju – osnaživanje žena u ruralnom društvu“ u organizaciji OGI (Organizacije za građanske inicijative) iz Drniša.

19. ožujka 2013. - 2. radionica koju je u Splitu organizirao Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH na temu zločina iz mržnje.

08. veljače 2013. - Radionica u Agrokoru pod nazivom "Zaštita dostojanstva radnika, ravnopravnost spolova i zabrana diskriminacije na radu i pri zapošljavanju" za ovlaštene osobe za zaštitu dostojanstva radnika, imenovanih sukladno Zakonu o radu.

02. veljače 2013. - Radionica "Žene i politika" koju je za članice svih većih političkih stranaka i nezavisnih lista, organiziralo Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Splitsko-dalmatinske županije. Radionicu je održala Udruga "Domine" iz Splita.

22. siječnja 2013. - Predavanje polaznicima/ama Mirovnih studija o nadležnostima i aktivnostima institucije Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova.

⁴¹⁴ U 2012. - 28.

⁴¹⁵ U 2012. - 10.

⁴¹⁶ U 2012. - 70.

5. Organizacije javnih događanja (8)

U 2013. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova organizirala je **4 okrugla stola**: (1) **14. lipnja 2013.** - "Razvoj prava žena i rodne ravnopravnosti" u suradnji s Institutom Ivo Pilar o razvoju, dosezima i međusobnim utjecajima politike ravnopravnosti spolova na razini Ujedinjenih Naroda, Vijeća Europe, Europske unije i Republike Hrvatske; (2 i 3) **17. svibnja 2013.** - „Drugačije društvo je moguće: društveni položaj LGBT zajednice u Zagrebu i Rijeci“ u suradnji s LGBT organizacijama civilnog društva (Zagreb Pride, Lezbijska organizacija Rijeka LORI, Queer Sport Split), a povodom Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije; (4) **01. veljače 2013.** - „Ostvarivanje prava na zapošljavanje pripadnika nacionalnih manjina u javnim službama i osiguravanje rodne ravnopravnosti u 2012.“ u suradnji sa Srpskim demokratskim forumom, **1 tribinu**: **20. studenog 2013.** - „Otkaz Zakonu o radu - žensko NE fleksibilizaciji“ u suradnji sa Ženskom frontom za radna i socijalna prava vezano za ekonomsko-politički kontekst donošenja novog Zakona o radu i položaj žena na tržištu rada, **1 konferenciju**: **30. listopada 2013.** - „Jogjakartska načela – međunarodne pravne norme u zaštiti ljudskih prava LGBT osoba“ u suradnji s udrugama Zagreb Pride i Lezbijskom organizacijom Rijeka LORI u sklopu projekta „Drugačije društvo je moguće: Ujedinjeni/e za LGBT ravnopravnost“, **1 kazališni performans** - **06. ožujka 2013.** - „One su među nama“ - povodom obilježavanja Međunarodnog dana žena, u suradnji s tri ženske sindikalne grupe - Ženskom sekcijom Saveza samostalnih sindikata Hrvatske, Odborom žena Nezavisnih hrvatskih sindikata te Koordinacijom žena Hrvatske udruge sindikata - promocija vodiča za prepoznavanje spolne diskriminacije "Kako prepoznati spolnu diskriminaciju u praksi i kako se od nje zaštititi" te performans "One su među nama" u kojemu su sudjelovale žene iz društvenog, kulturnog, umjetničkog i znanstvenog života, **1 konferenciju za medije**: **10. prosinca 2013.** - Zajednička konferencija za medije povodom Dana ljudskih prava pod nazivom „Tolerancija u hrvatskom društvu“ pučke pravobraniteljice, pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, pravobraniteljice za osobe s invaliditetom i pravobraniteljice za djecu.

6. Obilazak županija⁴¹⁷

U 2013. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova u 15 je navrata posjetila 10 različitih županija⁴¹⁸ (12 gradova⁴¹⁹) sudjelujući na 24 lokalna događanja. U okviru tih posjeta 7 puta se sastala sa županima/dožupanicom⁴²⁰, 4 puta s gradonačelnicima/zamjenicima⁴²¹, 4 puta s ravnateljicama obiteljskih centara⁴²², 3 puta s ravnateljicama centara za socijalnu skrb⁴²³ te

⁴¹⁷ Datumi i detalji posjeta detaljno su navedeni u izdvojenom poglavlju IV. Suradnja na nacionalnoj i međunarodnoj razini i ostale aktivnosti objavljenom na web stranici www.prs.hr.

⁴¹⁸ Bjelovarsko-bilogorska, Istarska, Karlovačka, Koprivničko-križevačka, Krapinsko-zagorska, Međimurska, Požeško-slavonska, Splitsko-dalmatinska, Šibensko-kninska, Zadarska.

⁴¹⁹ Bjelovar, Pula, Karlovac, Đurđevac, Križevci, Krapina, Čakovec, Požega, Split, Vodice, Šibenik, Zadar.

⁴²⁰ Istarske županije, Karlovačke županije, Koprivničko-križevačke županije, Krapinsko-zagorske županije, Međimurske županije.

⁴²¹ Karlovca, Splita, Vodica, Bjelovara.

⁴²² Karlovačke županije, Koprivničko-križevačke županije, Međimurske županije, Splitsko-dalmatinske županije.

⁴²³ CZSS Križevci, CZSS Karlovac, CZSS Šibenik.

sudjelovala na 6 sastanaka u organizaciji lokalnih povjerenstava (odbora) za ravnopravnost spolova⁴²⁴.

⁴²⁴ Istarske županije, Bjelovarsko-bilogorske i Grada Bjelovara, Karlovačke županije, Koprivničko-križevačke, Međimurske županije, Splitsko-dalmatinske županije.

V.

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE I PREPORUKE

Tijekom 2013. institucija Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova je pratila provedbu odredbi zakona i drugih propisa vezanih za ravnopravnost spolova, domaću i europsku sudsku praksu vezano za diskriminacijske osnove njezina postupanja – temeljem spola, bračnog i obiteljskog statusa, majčinstva i spolne orijentacije - te ostvarila proaktivni pristup s tijelima državne i javne vlasti, organizacijama civilnoga društva, međunarodnim i regionalnim organizacijama i drugima.

Zbog veće prisutnosti institucije Pravobraniteljice na lokalnoj razini (10 županija i 12 gradova) i u medijima (povećanje 178,4%), povećao se ukupan broj predmeta (2.133, povećanje 40,9%)⁴²⁵ na kojima se radilo kao i broj pritužbi na diskriminaciju (2%), u odnosu na 2012.

Statistički podaci ukazuju da se građani/ke uglavnom pritužuju na spolnu diskriminaciju (77,6%) a u najvećem broju su oštećene žene (69,3%).

U okviru kapaciteta institucije sa 9 zaposlenih djelatnika/ica, provedeno je 9 samostalnih istraživanja, i to: 1 u području pravosuđa, 1 u pristupu uslugama, 2 u području medija, 2 u području socijalne skrbi, 2 u obrazovanju i 1 vezano za reproduktivno zdravlje.

Kao umješačica u sudskim postupcima na strani tužitelja, u predmetima diskriminacije temeljem spolne orijentacije, Pravobraniteljica je nastavila pratiti 3 započeta sudska postupka, temeljem ovlasti iz Zakona o suzbijanju diskriminacije. Također je provela 2 postupka mirenja uz mogućnost sklapanja izvansudske nagodbe, uz pristanak stranaka u slučajevima spolnog uznemiravanja.

Upućeno je 168 pismenih prijedloga, 227 upozorenja i 503 preporuke, inicirano pokretanje 1 prekršajne prijave, dana inicijativa za izmjenu 3 zakona⁴²⁶.

Zbog ograničenih financijskih sredstava, aplicirano na 2 natječaja te su odobrena sredstva od strane Francuskog veleposlanstva⁴²⁷ i Europske komisije⁴²⁸.

Aktivnosti koje su, temeljem pritužbi, analiza i istraživanja, obilježile rad Pravobraniteljice u 2013., odnosile su se na područja:

- (1) Rada i zapošljavanja i vidljivosti problematike diskriminacije trudnica i žena temeljem majčinstva na tržištu rada te spolnog uznemiravanja u radnim odnosima.
- (2) Roditeljske skrbi očeva (prituživali su se očevi kao oštećene osobe) – provedeno istraživanje o stručnim mišljenjima i prijedlozima 118 CZSS-a s podružnicama vezano za odluku s kojim će roditeljem dijete nastaviti živjeti i istraživanje o ravnopravnosti

⁴²⁵ 2012. - 1.514 predmeta, povećanje 8,8% u odnosu na broj predmeta (1.391) u 2011.

⁴²⁶ Zakon o vatrogastvu, Zakon o porezu na dohodak i Zakon o porezu na promet nekretnina.

⁴²⁷ U suradnji sa ženskim sekcijama 3 sindikalnih organizacija, izdan je Vodič za sindikalne povjerenike/ce i pravnike/ce za prepoznavanje i sprječavanje spolne diskriminacije i uznemiravanja na području zapošljavanja i rada. Organiziran i performans u Tvornici kulture povodom Međunarodnog dana žena.

⁴²⁸ EU Progress-projekt *Dismantling the Glass Labyrinth*.

spolova na području roditeljske skrbi s postojećim trendovima na Općinskom građanskom sudu u Zagrebu (151 predmet).

- (3) Suzbijanja obiteljskog nasilja, kroz inicijativu Pravobraniteljice u edukacijskom procesu policijskih službenika/ica i njihove senzibiliziranosti i rodno-osjetljivog pristupa u slučajevima obiteljskog nasilja (Sporazum s Policijskom akademijom, 2012.).
- (4) Medija – održane edukacijske radionice medijskih djelatnika/ica HRT-a, suradnja sa tijelima vezanim za medije⁴²⁹, kao i 2 istraživanja o zastupljenosti žena i muškaraca i tema vezanih uz ravnopravnost spolova u emisijama HTV-a, te o načinu izvještavanja o obiteljskom nasilju u medijima.
- (5) Obrazovanja – analizirani su udžbenici prirode i društva, prirode i biologije (66) i eksperimentalno provođenje građanskog odgoja i obrazovanja u šk.g. 2012./2013.
- (6) Zakonodavne inicijative – vezano za reguliranje životnog partnerstva osoba istospolne orijentacije, rješavanje pravnih problema i zdravstvenih usluga s kojima se susreću rodno-disforične osobe, reguliranje prava žrtava seksualnog nasilja u Domovinskom ratu, izjednačavanje statusa izvanbračnih sa bračnim zajednicama.

Najviše pritužbi je 60,8% vezano za rad i zapošljavanje, socijalnu sigurnost, zdravstveno i mirovinsko osiguranje i predstavljaju većinu svih predmeta (porast 2,3%), u kojima su se na diskriminaciju prituživale žene u 66% slučajeva. Razmatrani slučajevi pokazuju daljnje pogoršanje ionako nepovoljnog položaja žena na tržištu rada. Povećava se broj ugovora o radu na određeno vrijeme, žene zarađuju oko 11% manje nego muškarci, povećava se i broj pritužbi radi spolnog uznemiravanja (45,7%) koje podnose isključivo žene, poražavajuće su brojke pritužbi (22%) radi nepovoljnog postupanja temeljem rodiljnog dopusta i majčinstva, neuravnotežena zastupljenost u upravljačkim strukturama. Pravobraniteljica (u okviru provedbe Progress-projekta 2013.-2015.) ukazuje na potrebu uravnotežene zastupljenosti oba spola jer se time povećava vjerojatnost da će poslodavci biti osvješteniji i osjetljiviji u pogledu diskriminatornih prepreka s kojima se unutar društva susreću žene ili muškarci.

Svakoj pritužbi građana/ki vezano za obiteljsko nasilje, institucija Pravobraniteljice pristupa s osobitom pažnjom. Prema podacima Ravnateljstva policije, ukupno je prekršajno prijavljeno 16.564 osoba (manje 7,9% nego u 2012.), 64% oštećenih osoba su ženskog spola. Ono što zabrinjava je podatak o relativno velikom broju žena koje su prijavljene za nasilničko ponašanje, pa i zadržane te privedene sudu za prekršaje (43,2%). 73% žena su žrtve kaznenih djela. Ekonomsko nasilje u obitelji se često ne prepoznaje.

Kako nacionalni zakonodavni okvir ne zadovoljava zahtjevima pravne zaštite spolnih i rodni manjina, koji proizlaze iz pravnog sustava Vijeća Europe i pravnog poretka Europske unije, Pravobraniteljica podržava izradu novog propisa kojim će se regulirati pravni položaj i druga prava životnih zajednica. Primjećuje se daljnji napredak policije u osvješćivanju važnosti pravovremenog i učinkovitog suzbijanja zločina iz mržnje prema osobama istospolne

⁴²⁹ Dogovor o boljoj suradnji s Hrvatskim novinarskim društvom, Hrvatskim vijećem za medije, Vijećem za elektroničke medije te Sudom časti HURA-e.

orijentacije. Pravobraniteljica ponovo preporučuje sveobuhvatnu analizu postojećeg sustava prikupljanja i obrade statističkih podataka. Javnim priopćenjima ukazuje na zabranu homofobnih istupa i govora mržnje.

Ovim Izvješćem obuhvaćene su posebno osjetljive društvene skupine koje ulaze u rizik višestruke diskriminacije kao što su: žene u ruralnim područjima, žene s invaliditetom, žene pripadnice nacionalnih manjina, žene u kaznionicama, žrtve seksualnog nasilja u Domovinskom ratu, žene u prostituciji i žrtve trgovanja ljudima. Radi se o društvenim skupinama koje su izložene većem riziku od nasilja, siromaštva, ekonomske ovisnosti od partnera/obitelji, podložne rodnim stereotipima, predrasudama i/ili stigmatizaciji.

Praćenje medija u 2013., kao i rezultati istraživanja javne televizije, tiskovnih medija i Internet *news* portala, koje smo proveli, pokazali su da 19 godina nakon Pekinške deklaracije i 11 godina nakon donošenja Zakona o ravnopravnosti spolova - mediji i dalje perpetuiraju spolne stereotipe i seksizam, te da u uredništvima medija postoji nerazumijevanje o tome koliko prepreku u postizanju ravnopravnosti spolova predstavlja način na koji se javno prikazuju žene, a u manjoj mjeri i muškarci. Želimo li stvoriti društvo ravnopravnosti žena i muškaraca, tada žene i žensko tijelo ne mogu biti roba kojom se „trguje“ kako bi se povećao profit ili posjećenost medijskih sadržaja.

U području obrazovanja, pokrenuta je inicijativa Pravobraniteljice za uvođenje sustavne edukacije za primjenu anti-diskriminacijskog prava u područje visokog obrazovanja i stručnog usavršavanja. Naime u sudskim postupcima se kao specifičan problem javlja velik broj tužbenih zahtjeva koji ne sadrže specifikaciju osnove diskriminacije, što je pokazatelj da značajan broj odvjetnika/ca još uvijek ima nedoumice oko načina primjene anti-diskriminacijskih jamstava. Takav način rada nesporno otežava posao sudova i umanjuje učinkovitost zaštite. U svrhu stručnog usavršavanja odvjetnika/ca i sudaca/sutkinja, Pravobraniteljica je predvidjela doprinose Hrvatske odvjetničke komore, Pravosudne akademije, pravnih fakulteta u Republici Hrvatskoj i organizacija civilnog društva, a sve u cilju unaprjeđivanja učinkovitosti anti-diskriminacijske zaštite.

Žene su i dalje podzastupljene u području političke participacije, bilo da se radi o uključivanju na kandidacijske liste, javnom predstavljanju stranki ili o konačnim izbornim rezultatima. Analiza lokalnih izbora u razdoblju od 2001.-2013. pokazuje da je došlo do pozitivnih pomaka u zastupljenosti žena u predstavničkim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. Međutim, uzimajući u obzir duljinu vremenskog perioda od 12 godina i činjenicu da su u tom periodu donesene tri nacionalne politike za ravnopravnost spolova, današnje stanje sa zastupljenošću žena od 16,1% u općinskim vijećima, 22,6% u gradskim vijećima i 20,7% u županijskim skupštinama, ne možemo smatrati zadovoljavajućim ispunjenjem načela ravnopravnosti spolova. Posebno valja istaknuti vrlo uočljivu stagnaciju i neznatne pomake u odnosu na prethodne lokalne izbore 2009.

Zaključno, institucija Pravobraniteljice je bila aktivno uključena u zakonodavne inicijative, mišljenja na zakonodavna rješenja, ostvarila je pro-aktivan pristup s tijelima državne i javne

vlasti, obrazovnim institucijama, sindikatima, trgovačkim društvima, organizacijama civilnoga društva, međunarodnim i regionalnim organizacijama u svrhu poštivanja načela ravnopravnosti spolova propisanih Zakonom o ravnopravnosti spolova i pravnom stečevinom EU. Obzirom na postupanje prema pritužbama građana/ki, kao i provedenih istraživanja i analiza, Pravobraniteljica u predmetnom Izvješću o radu za 2013. daje ukupno 60 preporuka, kako slijedi:

Područje zapošljavanja i rada

- (1) Razviti mjere ekonomske politike koje će potaknuti žene da se aktivno uključe na tržište rada što se posebno odnosi na mjere samozapošljavanja u područjima djelatnosti u kojima su žene podzastupljene.
- (2) Osmisliti mjere kojima bi se umanjila rodno uvjetovana segregacija djelatnosti na tržištu rada.
- (3) Uvesti snažne mjere pro-aktivne politike ravnopravnosti u cilju smanjivanja jaza u plaćama žena i muškaraca.
- (4) Osmisliti dodatne mehanizme za suzbijanje strukturalne i prikrivene diskriminacije žena na tržištu rada zbog nedostatnosti postojećih anti-diskriminacijskih jamstava u praksi.
- (5) Utvrditi precizne empirijske pokazatelje u cilju otkrivanja uzroka strukturalne diskriminacije žena na hrvatskom tržištu rada.
- (6) Veći angažman države kao i jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave u provedbi Nacionalnog plana za poticanje zapošljavanja, na način da se razrade dodatne poticajne mjere na lokalnoj razini.

Uznemiravanje i spolno uznemiravanje na radnom mjestu

- (7) Obvezati državna tijela, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravne osobe s javnim ovlastima te sva poduzeća kojima je jedini ili većinski osnivač Republika Hrvatska i/ili jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave da redovno objavljuju podatke o broju postupaka provedenih povodom zahtjeva za zaštitu dostojanstva na svojim web-stranicama.
- (8) Sustavno provoditi edukaciju povjerenika/ica za zaštitu dostojanstva radnika/ca.

Rodiljne i roditeljske potpore

- (9) Kontinuirano podizati razinu znanja i svijesti o usklađivanju obiteljskih i profesionalnih obveza, te poticati očeve na veće sudjelovanje u podizanju i odgoju djece.

Nasilje u obitelji

- (10) Kontinuirano educirati policijske službenike/ce o rodno-osjetljivom pristupu u slučajevima obiteljskog nasilja te pravilnoj primjeni Zakona o zaštiti od obiteljskog nasilja i Prekršajnog zakona.
- (11) Kontinuirano educirati radnike/ce centara za socijalnu skrb o potrebi pružanja cjelovite pomoći žrtvama nasilja - od ponude za smještaj u sigurnu kuću, preko rada sa

- žrtvom u cilju pružanja psihološke i druge pomoći do povezivanja žrtve sa HZZ-om radi pronalaska posla ili uključivanja u koji od programa zapošljavanja žrtava nasilja.
- (12) Kontinuirano djelovati na osvješćivanju društva o tome da obiteljsko nasilje nije privatna stvar, nego kazneno/prekršajno djelo te da čim postoji sumnja na takvo što, treba reagirati pozivom policiji.
 - (13) Dosljedno provoditi mjere iz Nacionalne politike suzbijanja nasilja u obitelji, osobito one koji se odnose na stambeno zbrinjavanje i zapošljavanje žrtava nasilja.
 - (14) Izmijeniti Prekršajni zakon u dijelu koji se odnosi na mjere opreza, kako bi bile djelotvorne.
 - (15) Osigurati sredstva za psihosocijalni tretman počinitelja obiteljskog nasilja u Proračunu RH i proračunima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave).
 - (16) Pojačavati financijsku potporu organizacijama civilnog društva uključenih u provedbu Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji 2011.-2016.
 - (17) Jačati i uspostavljati međuresornu suradnju na nacionalnoj i lokalnim razinama te unaprijediti sustav rada svih državnih tijela u suradnji s organizacijama civilnog društva uključenih u provedbu Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji 2011.-2016.
 - (18) Ujednačiti način rada i financiranja županijskih povjerenstava za ravnopravnost spolova, ali i koordinatora/ica za ravnopravnost spolova, u cilju kvalitetnije provedbe Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji.
 - (19) Izmjenama Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći omogućiti tražiteljicama/ima da zahtjev za besplatnom pravnom pomoći upute putem propisanog obrasca i iz sjedišta lokalne samouprave (drugih gradova pripadajućim županijama te općina), budući iste uglavnom raspolažu i osobnim računalima i internet vezom.
 - (20) Izmjenama Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći omogućiti tražiteljicama/ima primitak rješenja kojim se odobrava/odbija zahtjev za besplatnu pravnu pomoć na isti način kao pod gore navedenom toč. 19.
 - (21) Alternativno preporukama pod toč.19 i 20 - Ukoliko tražiteljici/u zahtjeva bude priznat zahtjev za besplatnu pravnu pomoć, priznati joj troškove dolaska i odlaska u nadležni ured državne uprave kao dio troška za besplatnu pravnu pomoć.
 - (22) Ponovno uvesti mogućnost dobivanja besplatne pravne pomoći i za kaznene, prekršajne i zemljišno-knjižne postupke za žrtve nasilja u obitelji.

Roditeljska skrb

- (23) Promovirati i poštivati načelo ravnopravnosti spolova na području roditeljske skrbi kroz kontinuirane edukacije stručnih djelatnika/ica centara za socijalnu skrb.
- (24) Kroz medijske kampanje i aktivnosti suzbijati spolne stereotipe o roditeljskoj skrbi, promovirati ulogu očeva u odgoju djece, jednaku raspodjelu kućanskih poslova te poticati očeve na korištenje roditeljskog dopusta.

Spolne i rodne manjine

- (25) Ispuniti obvezu donošenja zakonskih propisa kojima se uređuju jamstva obiteljskog života istospolnih zajednica koja proizlaze iz presude Europskog suda za ljudska prava *Vallianatos v. Grčke* iz studenog 2013.

- (26) Uskladiti domaće zakonodavstvo u području slobode kretanja stranaca sa zahtjevima koji proizlaze iz Direktive 2004/38.
- (27) Uskladiti domaće zakonodavstvo u području azilantske zaštite sa zahtjevima koji proizlaze iz Direktive 2004/83.
- (28) Analizirati uspješnost sustava prikupljanja i obrade podataka vezane uz sudske sporove koji se na parničnim, upravnim, prekršajnim i kaznenim sudovima vode vezano uz diskriminacije na temelju seksualne orijentacije.
- (29) Uspostaviti sustav praćenja, prikupljanja i obrade podataka vezano uz zahtjeve istospolnih osoba za izdavanje boravišnih dozvola u RH u svrhu spajanja obitelji.
- (30) Uspostaviti sustav praćenja, prikupljanja i obrade podataka vezane uz zahtjeve osoba istospolne orijentacije za azilantskom ili supsidijarnom zaštitom zbog straha od progona radi seksualne orijentacije.
- (31) Razviti program stručnog usavršavanja za suce/sutkinje koji odlučuju u anti-diskriminacijskim sporovima.

Rizici višestruke diskriminacije

- (32) Sustavno osnaživati žena u ruralnim područjima s obzirom da one predstavljaju značajan društveni potencijal.
- (33) Osnaživati žene s invaliditetom na svim područjima života.
- (34) Kontinuirano educirati stručnjake/kinje kao i senzibilizirati javnost o položaju žena s invaliditetom.
- (35) Poticati socijalnu uključenost žena pripadnica nacionalnih manjina u sve društvene aktivnosti kao i njihovo sudjelovanje u političkoj participaciji.
- (36) Senzibilizirati društvo o položaju žena pripadnica nacionalnih manjina.

Područje obrazovanja

- (37) Uvesti oblik evaluacije napretka učenika/ca u nastavi Zdravstvenog odgoja.
- (38) Izraditi udžbenike za nove obvezne predmete u osnovnoj i srednjoj školi Zdravstveni odgoj i Građanski odgoj i obrazovanje.
- (39) Osigurati stručno usavršavanje nastavnika/ca za modul Rodna ravnopravnost u okviru Građanskog odgoja i obrazovanja.
- (40) Osigurati kontinuirana stručna usavršavanja novih nastavnika/ca nakon završetka eksperimentalne faze i uvođenja Građanskog odgoja i obrazovanja u sve osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj.
- (41) Kroz prikazivanje zanimanja u školskim udžbenicima ne podržavati stereotipe o društvenim ulogama žena i muškaraca, posebice podržavanje stereotipa žene kao domaćice.
- (42) Težiti uravnoteženoj zastupljenosti spolova u školskim udžbenicima u skladu s čl.12.st.3. Zakona o ravnopravnosti spolova koji uravnoteženu zastupljenost spolova definira kao najmanju zastupljenost jednog spola od 40%.

Područje medija

- (43) HRT, kao javni servis, bi trebao izraditi jedinstvenu metodologiju za praćenje medijskih sadržaja koji promoviraju načela ravnopravnosti spolova i sustavno educirati medijske djelatnike/ce o rodnom aspektu u obradi tema.
- (44) Svi mediji su dužni izbjegavati seksizam u javnom prikazivanju žena i muškaraca.
- (45) Svi mediji su dužni voditi računa o tome da u izvještavanju o partnerskom i obiteljskom nasilju nema mjesta humoru, izrazima koji omalovažavaju ozbiljnost kaznenih djela, prikazivanju partnerskog nasilja kao nekontroliranom činu iz ljubavi ili silovanja kao zabave koja je pošla po krivu. Novinari/ke koji izvještavaju o silovanjima trebali bi proći posebnu edukaciju kroz koju bi se pobliže upoznali s problematikom silovanja, statistikom, traumom žrtava, razlozima silovatelja i načinima silovanja koji ukazuju da se prvenstveno radi o dominaciji i kontroli, a ne seksualnosti.
- (46) Kroz medije osvještavati mlade ljude o opasnostima i rizicima objavljivanja privatnih fotografija ili podataka na društvenim mrežama.

Politička participacija

- (47) Političke stranke trebaju ustrajno raditi na osnaživanju i poticanju žena na aktivniju participaciju u političkom djelovanju unutar samih stranaka kako bi se to odrazilo i na ravnopravnu zastupljenost u vrhu hijerarhije političkog odlučivanja.
- (48) Povjerenstva/odbori za ravnopravnost spolova na razini općina, gradova i županija u sljedećem četverogodišnjem razdoblju do provedbe lokalnih izbora 2017. godine, trebaju uložiti dodatne napore i organizirati kampanje kako bi potaknuli žene na aktivnije uključanje u rad političkih stranaka, osobito u vezi njihove uravnoteženije zastupljenosti na izbornim listama.
- (49) Svi društveni dionici trebaju raditi na afirmaciji žena u području političke participacije kako bi se izbjegli stereotipi o rodnim ulogama žena i muškaraca gdje su muškarci tradicionalno ti koji su u vrhu hijerarhije političkog odlučivanja i čine neproporcionalnu većinu u predstavničkim i izvršnim tijelima vlasti.

Reproduktivno zdravlje

- (50) U svim rodilištima omogućiti blisku podršku roditeljama tijekom porođaja sukladno njihovom osobnom izboru.
- (51) Zbog različitog tretmana roditelja u rodilištima, donijeti jedinstvena pravila o tome tko može biti nazočan pri porođaju te pravno urediti položaj „doula ili dula“.
- (52) Omogućiti životnim partnericama roditelja nazočnost na porođaju.

Tražitelji/ce azila

- (53) Prepoznati i usmjeriti pozornost na ranjive skupine kao što su trudnice, majke s malom djecom, žrtve seksualnog nasilja, obiteljskog i drugih oblika nasilja, osoba istospolne orijentacije i dr.

- (54) Vezano za migracijsku politiku voditi sve statističke podatke po spolu te posebno ustrojiti i voditi statističke podatke za osobe istospolne orijentacije, a posebice u sustavu azila.
- (55) Dodatno educirati medicinske djelatnike/ce u smjeru senzibiliziranja prema potrebama tražiteljica azila i azilanticama, posebice pojačati zastupljenosti pitanja reproduktivnog zdravlja žena, planiranja obitelji, obiteljskog nasilja.
- (56) Uvesti praksu provođenja medicinskog vještačenja ako navodi tražitelja/ice azila ukazuju da se radi o potencijalnoj žrtvi mučenja ili nečovječnog i nehumanog postupanja, trgovanja ljudima i/ili seksualnom nasilju.

Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011.-2015.

- (57) Osigurati dostatna financijska sredstva za kontinuiranu provedbu svih mjera Nacionalne politike za ravnopravnost spolova 2011.-2015.
- (58) Nastaviti sa provedbom započetih mjera Nacionalne politike za ravnopravnost spolova 2011.-2015. kao i započeti provedbu mjera koje se u 2013. nisu provodile.

Nacionalni akcijski plan za provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 (2000) o ženama, miru i sigurnosti i srodnih rezolucija, 2011.-2014.

- (59) Nastaviti na provedbi mjera predviđenim NAP-om i sve više uključivati žene u procese donošenja odluka.
- (60) Ugrađivati rodnu perspektivu na području sigurnosti kroz rodno-osviještenu obuku policijskih službenika/ca, sudaca/kinja, državnih odvjetnika/ca, zdravstvenih radnika/ca i drugih.

VI.

FINANCIJSKO POSLOVANJE

Sredstva za rad Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova u cijelosti su bila osigurana iz Državnog proračuna Republike Hrvatske za 2013., razdjel 122 glava 05. Za razdoblje od 01.01.-31.12.2013., od planiranih 2.644.062,00 kuna ostvareni su rashodi i izdaci u iznosu od 2.373.735,26 kuna (89,78%).

Rashodi se odnose na aktivnost „Zaštita i promicanje ravnopravnosti spolova“ :

- primanja zaposlenih – 1.754.715,24 kuna,
- materijalni rashodi – 689.689,92 kuna,
- financijski rashodi – 1.387,51 kuna,
- nabava nefinancijske imovine – 30.085,08 kuna.

Na teret materijalnih rashoda, između ostalog, utrošeno je:

- 32.844,01 kuna za službena putovanja: obilasci po županijama (na inicijativu pravobraniteljice i po pozivu predstavnika/ca jedinica lokalne i područne/regionalne/samouprave i odbora/povjerenstava za ravnopravnost spolova) i posjete drugim institucijama;
- 12.301,20 kuna za organizaciju: performansa „One su među nama“, u kojem su sudjelovale žene iz društvenog, kulturnog, umjetničkog i znanstvenog života, u suradnji s tri ženske sindikalne grupe - Ženska sekcija Saveza samostalnih sindikata Hrvatske, Odbor žena Nezavisnih hrvatskih sindikata te Koordinacija žena Hrvatske udruge sindikata“. Tim povodom se promovirao vodič „Spolna diskriminacija i uznemiravanje na području zapošljavanja i rada – Vodič za sindikalne povjerenike/ce i pravnike/ce“ i obilježio Međunarodni dan žena (6. ožujka 2013.);
- 91.500,00 kuna za usluge promidžbe institucije, za troškove grafičkog oblikovanja, pripreme i tiska za: „Godišnje izvješće o radu za 2012.“ na hrvatskom i engleskom jeziku, publikacija „Istraživanje: Položaj trudnica i majki s malom djecom na tržištu rada“ i „Spolna diskriminacija i uznemiravanje na području zapošljavanja i rada – Vodič za sindikalne povjerenike/ce i pravnike/ce“ i letka „Kako prepoznati spolnu diskriminaciju u praksi i kako se od nje zaštititi.

Na teret nabave nefinancijske imovine, između ostalog, utrošeno je 26.982,05 kn za informatizaciju (nabava licenci i računala).

Popunjavanje radnih mjesta u Uredu pravobraniteljice

U 2013. se nije donosio Plan prijama u državnu službu u Ured pravobranitelja/ice za ravnopravnost spolova zbog nedostatka financijskih sredstava u Državnom proračunu. Početkom godine bilo je popunjeno 9 radnih mjesta za državne službenike od 11 u Uredu pravobraniteljice i 2 za državnog/u dužnosnika/cu.

Tijekom 2013. godine 2 radna mjesta (VSS) su se upraznila te je Pravobraniteljica dva puta raspisivala Javni natječaj za prijam u državnu službu na neodređeno vrijeme.

Prvi natječaj je bio objavljen u Narodnim novinama broj 104/13, međutim za oba radna mjesta je obustavila postupak, za jedno zbog odustajanja izabrane kandidatkinje, za drugo zbog nezadovoljavajućih rezultata kandidata/kinja na provedenom testiranju za prijam. Drugi natječaj je bio objavljen u Narodnim novinama broj 150/13. Ishod je bio ponovna obustava postupak zbog odustajanja kandidata prvog na rang listi, dok je za drugo radno mjesto izabran kandidat koji, u vrijeme pisanja ovog Izvješća, još nije zasnovao radni odnos, jer je drugi kandidat uložio žalbu Odboru za državnu službu⁴³⁰.

Vezano za slučaj državne službenice V.B., o kojoj je pravobraniteljica opširno pisala u Izvješću o radu pravobraniteljice za ravnopravnost spolova 2012. (str. 270), nakon donošenja Rješenja Odbora za državnu službu, Klasa: UP/II-112-07/13-01/43, Ur. broj:566-01/I-13-6 od 20.09.2013. u predmetu stavljanje na raspolaganje državne službenice V. B., imenovana je kod Upravnog suda u Zagrebu pokrenula upravni spor, a kod Općinskog radnog suda u Zagrebu spor protiv tuženika Republike Hrvatske – Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova radi zaštite prava iz radnog odnosa. Stoga Pravobraniteljica ponovo **upozorava** Hrvatski sabor na činjenicu da radno pravni status navedene državne službenice Pravobraniteljica ne može riješiti od 2006., iako se obraćala svim nadležnim tijelima i pri tome koristila potrebna pravna sredstva. Naime, stupanjem na dužnost novoizabrana pravobraniteljica je zatekla V.B. od 2006. - neraspoređenom (od kada je pravobraniteljica provela mjeru naređenu Zapisnikom upravne inspekcije, Klasa:050-02/06-01/127, Ur.broj: 515-12-01/2-06-4, od 28.06.2006.) i u statusu prekida rada (za koje vrijeme nije radila i primala je plaću).⁴³¹

PRAVOBRANITELJICA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA

Višnja Ljubičić, dipl. iur.

⁴³⁰ Savjetnici/e kod Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova (VSS) imaju najniže koeficijente u odnosu na slična radna mjesta kod drugih pravobranitelja/ica (imaju koeficijente 1,27 i 1,57), zbog čega pravobraniteljica ne može popuniti radna mjesta sa zadovoljavajućim kandidatima/kinjama. Pravobraniteljica je zbog toga početkom 2013. godine inicirala postupak donošenja Uredbe o izmjenama i dopunama Uredbe o nazivima radnih mjesta i koeficijentima složenosti poslova u državnoj službi.

⁴³¹ Državna službenica V.B., pozivom na članak 30. stavak 8. Zakona o radu (NN 137/04-pročišćeni tekst), je prekinula rad s danom 29. srpnja 2006. godine i nije radila ukupno **5 godina, 3 mjeseca i 24 dana**, odnosno do 21. studenoga 2011.godine, kada je prekinula prekid rada i 22. studenoga 2011. godine nastavila raditi u Uredu pravobraniteljice.